

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm

TARİHSEL KURAM

-Tez Antitez Sentez

-Gelenek

-Bütünsellik

-Genelmecilik

-Kaos, Zorunluluk, Rastlantı, Kadercilik, Düz Çizgisellik

İkinci Bölüm

TARİHSEL İLERLEME TARZI

A) UYGARLIKSAL GELİŞME

Doğa Toplum İlişkisi

Zihniyet

Duygusal ve Analitik Zeka

Mülkiyet

Sınıfsallık

Ulus

Zor ve Şiddet

B) KOMÜNAL DEMOKRATİK DEĞERLER
TARİHİ

Doğal Toplum

Dinsel Komünalite ve Peygamberlik

Etnisite

Kadın

C) HİYERARŞİ VE TAHAKKÜM TARİHİ

Devletçi Toplum

Devlet

Üçüncü Bölüm

ORTADOĞU TARİHİ

Dördüncü Bölüm

KÜRT VE KÜRDİSTAN TARİHİ

Birinci Bölüm

TARİHSEL KURAM

TEZ-ANTİTEZ-SENTEZ

İnsan toplumunun zaman bölünmesi esas alınan ölçülere göre çeşitli biçimlerde yapılabilir. Temel zihniyet biçimleri ölçü alınırsa, kabaca mitolojik, metafizik ve pozitif bilim çağı önemli bir bölünmedir. Sınıf ölçüleri temel alınırsa ilkel komünal, köleci, feodal, kapitalizm, sosyalizm ve sonrası ayrımı da çokça geliştirilmiştir. Temel kültürel medeniyetler ayrımı da tarihte yoğunca işlenmiştir.

Fakat benim esas almayı daha uygun bulduğum temel dönemsel ayrımın ölçüsü, felsefi-bilimsel değeri ağır basan niteliktedir. Evrenin genel işleyiş ilkesini esas almaktadır. Hegel'in oldukça işlediği ve temel felsefesi haline getirdiği tez, antitez ve sentez üçlüsünü sistemin temeli olarak uygulanır kılmak süreçleri daha çok açıklığa kavuşturacaktır. Evrendeki tüm oluşumlar düalistik (ikili) nitelikte ve çelişkili bir yapıyla hareketi mümkün kılmaktadır. Tabii bu hareket kaba mekânîk hareket değildir; özde değişimi, çeşitliliği oluşturan yaratıcı bir hareketlenme halidir. Örneğin evreni

varlık-yokluk ikilemiyle başlatmak mümkündür. Varlıkla yokluğun karşı karşıya gelişi yeni bir oluşumdur; hareketin kendisidir. Varlık, yokluk olmandan açılmaz, hareketlenemez. Özde oluş, varlığın yokluğa karşı direnmesidir. Varlık yokluğu, yokluk varlığı bitirmeye çalışırken, sonuçta üçüncü bir eğilim, bir nevi sentez olarak oluşum halindeki evren ortaya çıkmaktadır. Buna benzer bir yaklaşım parçacık-dalga ikilemidir. Tek başına parçacık ve dalga mümkün olmamakta, ancak birbirleriyle ilişki halinde hareketi, dolayısıyla oluşumu sentezleyebilmektedir.

Yine aynılıkla çeşitlilik ikilemi de benzer sonuçlar yaratmaktadır. Aynılık ancak çeşitlilikle varlığını kanıtlayabilir. Çeşitlilik olmadan aynılık bir nevi yokluk, olmamaktır. Hangi olguya yaklaşırsak aynı durumu görürüz. Daha anlaşılır bir ayırım canlılık ve cansız durum ikilemidir. Genel canlı evrenden farklı olarak, dünya gezegenimizde hareketin zengin gelişimiyle bir eşikte nitelikçe farklı bir madde ortamından kendi kendini metabolizma ile üretebilen, geliştiren canlı bir ortam doğmaktadır. Burada evrenin sınır tanımayan gelişim gerçeği halen bilimce tam çözümlenememiş

olağanüstü bir sıçramayı temsil etmektedir. Canlılık olgusunun tam izahı giderek bilimin en temel konusu olacaktır. Gen haritası ve klonlama bu olgunun çözümlendiği anlamına gelmez. Yine canlılığa yol açan molekül düzenlenmesi de tek başına olguyu izah edemiyor. Şüphesiz canlılık için uygun dış ortam (atmosfer-hidrosfer) ve moleküller düzen gereklidir. Ama bu sadece canlılığın yapı taşlarıdır, maddi düzenidir. Daha önemli olan, bu maddi düzenin canlılık, anlam gibi maddi olmayan gerçeklikle bağlantısıdır. Kaba materyalizmin en önemli yanlışlığı, öznelliği, yani canlılık ve anlam olgusunu maddi düzenleniş ile aynı saymasıdır. Kuantum fiziğinde bile bu aynılık yıkılmaktadır. Sezgiye benzer bir izah tarzı zorunlu görülmektedir. Canlılar içinde insandaki zekâ (beyin) durumu daha da ilginç bir hal almaktadır. İnsanın kendisi en yetkin kendini düşünen doğa olarak tanımlanabilir.

Daha da önemli olan, doğa kendini neden düşünme ihtiyacı duymaktadır? Maddenin düşünme yeteneğinin asıl kaynağı nereye kadar uzanmaktadır? Bu soruları sorarken kastımız yeni bir tanrı arama problemi yaratmak değildir. Daha çok evren, varlık, doğa denen olguların kaba gözlemlerimizle izah edilmenin çok ötesinde kavramlar ola-

rak çözümlenmeye ihtiyaç gösterdiği'dir. Çok zengin, üretken, çeşitli, gelişimde sınır tanımayan bir evren anlayışı (paradigma) ile karşı karşıyayız. İnsanlığın çeşitli dönemlerdeki evren anlayışları, örneğin mitolojik, metafizik ve pozitif bilim paradigmaları karşımıza çok farklı kavrayış ve yaşam durumları çıkarır. Mitolojide her şeyin bir tanrısı varken, metafizikte ilk hareket nedeni veya tanrısı görüşü ağır basar; pozitif bilimde kaba materyalizmle her şey izah edilmeye çalışılır. Sıkı bir nedensellik ve düz çizgisel gelişme felsefesi geliştirilir. Tabii daha alt hayvanlar dünyasındaki yaklaşımlar da bilinse çok ilginç olur. Sürüngenler, kuşlar ve memeliler acaba nasıl bir hisle dış ortama bakıyorlar? Halkça söylenen 'öküzün trene baktığı gibi' benzetmesi ilginçtir. Taşların, kum zerrecilerinin bakışımı nasıldır? Onların da bir duruşu vardır. Bir bütün olarak evren, doğa bir duruştur. Hem de sınırsız hareket halindeki bir duruş.

İnsanın hangi zihniyet aşamasında şekillendiği önemini halen koruyan bir konudur. Bununla ilgili olarak öncelik zihniyete mi, yoksa yapılanma ve aletlere mi verilmelidir? Bu sorunun yanıtı önemlidir. Tarih boyunca gelişen idealist ve materyalist

felsefe anlayışlarının temelinde bu ikilem yatmaktadır. Bilimin en son vardığı sınırlar olarak 'kuantum' ve 'kozmos' bize hayli ilginç yaklaşımlar sunmaktadır. Atomaltı parçacık ve dalga fiziği olarak kuantum bambaşka alanlar açmaktadır. Sezgili, özgür tercihli düzenlerden tutalım, aynı anda farklı iki şey olmak, insan yapısından ötürü belirsizliği asla tam aşamama kuralına kadar tespitlere ulaşılmaktadır. Kaba, cansız madde anlayışı tamamen bir tarafa bırakılmaktadır. Tersine son derece canlı, özgür bir evren karşımıza çıkmaktadır. Burada asıl muamma insanda, özellikle zihniyet durumunda yaşanmaktadır. İdealizme, sübjektivizme düşmekten bahsetmiyoruz. Çokça işlenen benzer felsefe tartışmalarına girmiyoruz. Evrende bu kadar çeşitliliğe kuantum sınırlarında yol açıldığı tamamen anlaşılmaktadır.

Artık atom parçacıklarının da ötesinde, dalga-parçacık evreninde olup bitenlerin başta 'canlılık' özelliği olmak üzere, varlıkların her çeşidini oluşturduğunu görmekteyiz. Kuantum sezgiselliği derken bunu kast ediyoruz. Gerçekten bu kadar doğal çeşitlilik ancak büyük bir zekâ ve özgürlük tercihiyle mümkün olabilir. Kaba, cansız maddeden nasıl bu kadar bitki, çiçek, canlı ve insan zekâsı türeyebilir? Her ne kadar canlı metabolizması mole-

küler temelde oluşmaktadır denilse de, moleküllerin atom ve atomların parçacık, parçacıkların dalga-parçacık düzeni ve ötesinde olup bitenler izah edilmedikçe, doğal çeşitliliği yetkin izah edebilmemiz mümkün görünmemektedir. Aynı çözümleme tarzını kozmosa ilişkin de yürütebiliriz. Evrenin büyüklüğünün son sınırlarında (eğer varsa) olup bitenler de kuantum alanındaki olup bitenlere benzemektedir. Burada karşımıza canlı bir evren anlayışı çıkmaktadır. Evrenin kendisi zihni ve maddesi ile bir canlı varlık olamaz mı? Kozmolojide gittikçe tartışılacak bir sorudur bu.

Kuantumla kozmosun orta yerinde duran insana da 'mikro kozmos' diyoruz. Çıkan sonuç şudur: Her iki evreni, kuantumu ve kozmosu anlamak istiyorsan insanı çöz! Gerçekten insan tüm algılamaların öznesidir. Ne kadar bilgimiz varsa insan ürünüdür. Kuantumdan kozmosa kadar tüm alanların bilgisi insanlarca geliştirilmiştir. Esas incelenmesi gereken, insanın algılama sürecidir. Bu bir anlamda evrenin şimdiye kadar ölçülebilen yaklaşık 20 milyar yıllık evrim tarihidir. İnsan gerçekten bir mikro kozmostur. Çünkü onda kuantum düzeni işlemektedir. Atomaltı parçacık ve dalgalardan en gelişmiş

DNA moleküllerine kadar maddenin gelişim tarihini görmektediriz. İlaveten bitki ve hayvanların en alt evresinden insana kadar tüm gelişim süreçlerinin tarihini de görmek mümkündür. Bilimsel olarak net görülmektedir ki, insan cenini biyolojinin tüm gelişim evrelerini tekrarlayarak büyümektedir. Daha sonrasını toplum, evrim tamamlamaktadır. Toplumsal evrimle de bilim bugünkü seviyeye ulaşabilmektedir. Dolayısıyla insanın evrenin bir özeti olduğu bilimsel bir yargıdır.

İnsan yorumumuzu daha da geliştirirsek şu varsayımları ileri sürebiliriz: İnsanın oluştuğu tüm materyallerin canlılık, sezgisellik, özgürlük özellikleri olmasaydı, tüm bu özelliklerin toplu ifadesi olarak insan canlılığı, sezgisi ve özgürlüğü de gelişmeyecekti. Olmayan bir şeyden yeni bir şey doğmaz. Bu tespit cansız madde anlayışımızı çürütmektedir. Şüphesiz insan türü bir organizasyon ve toplum olmadan, bilgili varlık gelişmez. Ama bu organizasyon ve toplumda rol oynayan materyalin bilgisel, sezgisel, anlamsal, özgürlüksel özellikleri olmadan da bilginin vücut bulamayacağı anlaşılır bir husustur. Özünde bir şey yoksa neden yaratılsın? Bu değerlendirme ne tam dış doğadan basit bir yansımanın, ne de insanın Descartesvari bir düşünceliğin sonucu bilgilendiği yorumunu ger-

çekçi kılıyor. Doğruya daha yakın görüş, kozmos ve kuantum evrenindeki oluşum özelliklerinin insanda da yaşandığıdır. Tabii kendi özgünlüğü temelinde bu yasalar işlemektedir. Evrenler insanda dile gelmektedir. Çıkan sonuç, evrenin yetkin kavranışı insanın yetkin kavranışından geçer. Felsefede çok ünlü 'kendini bil' yargısı bu gerçeği dile getirmektedir. Kendini bilme tüm bilmelerin temelidir. Kendini bilmeden edinilecek tüm diğer bilmeler bir saplantı olmaktan öteye gidemeyecektir. Bu nedenle de insan toplumunda kendini bilmeden ortaya çıkan tüm kurum ve davranışların sapkın, çarpık bir role bürünmesi kaçınılmazdır. İnsanın kendi bilgisine dayanmayan bilginin yol açtığı tüm toplumsal sistemlerin anormal çelişkili, kanlı, sömürülü karakteri bu saplantılı bilgiden ileri gelmektedir. O halde insan toplumunun kabul edilebilir doğal gelişme süreci insanın kendine özgü bilgisinden kaynaklanmalı derken, en temel evrensel, dolayısıyla toplumsal kuraldan bahsetmiş oluyoruz.

Bu kavramsal açıklamayı şunun için yapıyorum: İnsanlık durumu, varlığı da bir olgudur. Genel bir soyutlama yaparsak, başlangıçtan sona kadar bir olgu olarak varlık sürdürecektir. Karşımıza çıkan

önemli soru, bu olgunun tez, antitez ve sentezini nasıl kurmalıyız sorusudur. Eğer anlam gücü en yüksek varlık olarak insanı ve toplumunu tanımlarsak, bu olgudaki temel ikilemi ve sonul sentezi tespit etmek en bilimsel bir kavramlaşmaya ulaşmak anlamına gelir. Madem insanız, insanla bu kadar ilgileniyoruz, o halde bu varlığın temel diyalektiği (diyalektik=ikilinin tartışması) nasıl seyretmekte ve hangi olası senteze doğru ilerlemekte veya dönüşmektedir? Sosyal bilimlerin başlangıç itibariyle ve öncelikli olarak bu kavramsallaştırmayı çözerek yapması gerekir. Genel evrensel oluşumun en ilginç bir varlık durumu olan insan duruşu, bu temel kavramsal çözümlemeyi yapmadan doğru bir sosyal bilime varamaz. Yapılacak olan, sayısız olgular dünyasında boğulmaktır. Sosyal bilimdeki kargaşanın en temel nedenlerinden biri de budur.

Bilimin tespit ettiği önemli bir husus, daha sonraki bir gelişmenin bir önceki gelişmeyi de içermesi gerçeğidir. Zıtların birbirini yok ederek geliştiği doğru değildir. Diyalektiğin bu kuralında olan, tez ve antitezin sentezde varlıklarını daha zengin bir oluşum içinde sürdürdüğü biçimindedir. Tüm evrim bu kuralı doğrulamaktadır.

Aydınlatılması gereken diğer bir tarihsel toplumsal sorun, geçmişin aşılmasından neyin anlaşılması gerektiğine ilişkindir. Doğada değişim ile biyolojideki evrimin kanıtladığı gelişim yasası, bir önceki olgunun bir sonrasındakinde devam ettiğidir. Örneğin bir hidrojen atomu ikileştiğinde helyum olur. Hidrojen helyumda devam etmektedir. Eğer helyum atomu parçalanırsa hidrojen tekrar açığa çıkar. Fakat helyum biçiminde niteliksel değişimde bu gerçeklik başka bir olgudur. Biyolojideki halkaların üst üste binmesi de benzer bir süreçtir. Bir önceki sonrakinde mündemiçtir. Toplumda da buna benzer bir değişim vardır. Üst toplum altını bağrında taşır. Fakat tersi doğru değildir. Alt toplum üstünü içermez. Çünkü yeni olgu yoktur. Dolayısıyla feodal toplum köleci sistemin dıştan ve içten gelen saldırılar sonucunda yeni yüklenimler alarak gelişmesiyle şekillenmektedir. Bağrında birçok köleci sistem değerini barındırmaktadır. Eski biçimleriyle olduğu gibi değil, yeni değerlerle kurulan sentez sonucu oluşan yeni formlar olarak yaşamaktadırlar. Ortadan kalkma değil, şekil değiştirerek varolmaya devam etmektedirler. Nitekim Roma köleci sistemi, bar-

barların ve Hristiyanların taze kanıyla yenilenme gücü bulabilmiştir. Diyalektiği dogmatizme bağmadan tarihsel sürece uygulayarak doğru anlama yol açması ancak bu tarzda mümkündür.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, diyalektik kavrayışımızın tez ve antitezin birbirini yok etme biçiminde değil, 'bastırma ve geriletme' karakterinde gelişmesidir. Toplumsal sistemler tüm doğada olduğu gibi tez, antitez haline geldiklerinde birbirlerini birlikte taşırlar. Aralarındaki mücadele şüphesiz önemli gelişmelere yol açar. Hiçbir zaman tez eski halinde kalmaz, ama antitez de bir kadiri mutlak olarak kendi öncülünü yemez. Ondan beslenerek ancak kendini geliştirir.

Bu noktada diyalektiği biraz daha açmakta yarar vardır. Dogmatik Marksizm döneminde tez ve antitez toplumda yok etme biçiminde yorumlandı. Bu tarz bir yorum aslında yapılan en temel teorik yanlışlıklardan biridir. Biyoloji başta olmak üzere tüm bilimlerde gözlenen özellik, olguların gelişim ve dönüşümlerinde karşılıklı besleyici yanın önem taşıdığıdır. Yok etmeye benzer durumlar istisnaidir. Hakim olan, tez ve antitez konularının birbirini beslemesidir. En sade ifadesi çocuk-anne ikilemidir. Çocuk, ana ile çelişki halinde gelişir. Ama bundan çocuk anayı yok ediyor yoru-

munu çıkaramayız. Olsa olsa karşılıklı beslenme ile neslin sürdürülmesi olarak değerlendirilebilir. Uç bir nokta yılan-fare ikilemidir. Burada bile olan, aşırı fare üreyişi ile yılan ender üreyişi arasında dengenin korunmasıdır. Belki de yılan olmazsa fareler dinozorlardan daha ezici tahrip rolü oynarlardı. Doğadaki varlıkların anlamsız olmadığı, hepsinin belli bir ekolojik anlamı olduğu her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır. Ama yine de 'uç nokta', 'mutlak sınırlar' kavramı çok sınırlı bir kesitte en azından kavram olarak geçerli olabilir. Temel doğa yasasının karşılıklı bağıllık biçiminde geliştiği artık tüm bilimlerin fark ettiği bir özelliktir

Bu tanımlama çerçevesinde doğal toplumu insan varlığının başlangıç tezi olarak değerlendirmek gerçekçidir. İnsanlık varolmayı bu teze dayanarak başlatmıştır. Ondan öncesi hayvansı yaşamdır. Sonrası ise ona karşıtlık temelinde gelişen hiyerarşik ve devletçi toplum biçimindeki gelişimdir. Zaten bu dönemin antitez karakteri doğal toplumu sürekli bastırması, geriletmesinden kaynaklanmaktadır. Tez olarak doğal toplum, insan yerleşiminin tüm alanlarında geçerli olduğu gibi, süre olarak da başat olarak neolitik dönemin sonlarına

(yaklaşık M.Ö 4.000) kadar etkin bir toplumsal sistemdir. Bastırılmış olarak da günümüze kadar tüm toplumsal gözeneklerde varlığını sürdürmektedir. Temel toplumsal kavramlarda da bu süreklilik açıktır. Aile, kabile, ana, kardeşlik, özgürlük, eşitlik, arkadaşlık, cömertlik, dayanışma, bayramlar, yiğitlik, kutsallık vb. birçok olgu ve kavramlar bu toplumsal sistemden kalmadır. Buna karşıt hiyerarşik ve devletçi toplum bu sistemi en çok gerileyen, bastıran özelliğini en çok sürdüren özelliktedir. Antitez konumunu bu özelliğinden almaktadır. İki toplumsal sistemin iç içeliği de, diyalektiğin temel yasalarına son derece uygundur.

Savaşçı-iktidar grupları büyük boğuşmalar pahasına sistemin hakim gücü olmayı başardılar. Bunda zihniyet ve kurum olarak devlet olgusunun geleneksel gücü belirleyicidir. Örgütleniş ve yönetim tarzı ilkel, yarım demokratik oluşumlara fırsat tanımayacak kadar yetkinliğe sahiptir. Daha önemli olan, hakim olmalarından ziyade, tarihin bu yönünün büyük boğuşmalarla iç içe yürüdüğüdür.

Hiyerarşik ve devletli toplum sistemlerinde demokratik öğeyle savaş-iktidar kliği arasındaki çekişme temel politik olgudur. Toplumun varoluş tarzına -komünalite- dayanan demokratik unsurlarla hiyerarşi ve devlet kılıfına bürünen savaş-

iktidar grubu arasında daimi bir mücadele vardır. Tarihin motoru bu anlamda dar sınıf mücadelesi olmayıp, sınıf mücadelesini de kapsayan demos(halk)'un varolma tarzıyla, onun bu tarzına yönelerek kendini beslemeye çalışan savaşçı-iktidar kliği arasındaki mücadeledir. Toplumlar esas olarak bu iki kuvvete dayanarak yaşamsallaşırlar. Zihniyet kazanma, otorite yaratma, sosyal düzen, ekonomik araçlar bu iki güç arasındaki savaşım düzeyiyle belirlenir. Savaşım düzeyiyle bağlantılı, çoğunlukla iç içe üç düzlem tarih boyunca karşımıza çıkar. Birinci düzlem, savaşçı iktidar kliğinin tam yengisi durumudur. Görkemli askeri zaferlerini en büyük tarihsel olaylar olarak sunan fatihlerin dayattıkları tam köleleştirme düzenidir. Savaşçı-iktidar grubu dışındaki herkes ve her şey bir kanun gücünde emirlerinde olmalıdır. İtiraza, muhalefete yer yoktur. Zihnen bile egemen tasarım biçimine ters düşülemez. Dayatıldığı gibi düşünceksin, çalışacaksın ve öleceksin. Alternatifsiz hakim düzenin zirvesi esas alınmaktadır. Özellikle imparatorluk, faşizm ve her tür totalitarizm uygulamaları bu örneğe girer. Krallık monarşizmi de bu

sistemi hedefler. Tarihte en yaygın sistemlerden biridir.

İkincisi, bunun tam karşıtı olan halk -klan, kabile ve aşiretlerden oluşan dil, kültür benzerliği olan gruplar- toplumunun, hiyerarşik ve devlet örtüsündeki savaşçı-iktidar oligarşisine karşı özgür yaşam düzenidir. Yenilmemiş, direnişçi halk tarzını ifade etmektedir. Çöl, dağ ve ormanlarda saldırılara karşı direniş halindeki her tür etnisite, oligarşiye dayanmayan dinsel, felsefi gruplar, esas olarak bu toplumsal yaşam tarzını temsil ederler. Etnisitenin fiziki yanı ağır basan duygusal zekâlı direnişçi yaşamıyla dinsel ve felsefi grupların analitik zekâ ağırlıklı direnişçi yaşamları, toplumsal özgürlük ve eşitlik mücadelesinin esas gücüdür. Tarihin özgürlüksel akışı, bu direnişçi yaşam tarzının sonucudur. Toplumda yaratıcı düşünce, onur, adalet, hümanizm, ahlakilik, güzellik, sevgi gibi önemli kavram ve olgular daha çok bu yaşam tarzıyla bağlantılıdır. Toplum sistemindeki üçüncü düzlem, 'barış, istikrar' durumu olarak adlandırılan düzen tarzıdır. Bu düzlemde her iki gücün çeşitli düzeylerde aralarında kurdukları bir denge durumu mevcuttur. Sürekli savaş, çatışma ve gerginlik durumu, toplumun sürdürülebilirliğini tehlikeye atar. Taraflar sürekli tehlike, savaş hali durumunu

karşılıklı olarak çıkarlarına uygun bulmayabilirler. Aralarında çeşitli konsensüslerle -uzlaşmalar- bir 'barış ve istikrar' paktında uzlaşmaya giderler. Her iki tarafın da tam istediği düzlem olmasa da, koşullar gereği uzlaşma, ittifak kaçınılmaz olur. Yeni bir savaşa kadar durum böylece yönetilir. Barış ve istikrar denen düzen, aslında dibinde savaşçı-iktidar gücüyle halkın tam yenilmemiş gücü, direnişi yatan yarı-savaş halini ifade eder.

Savaş-barış ikileminin denge durumuna yarı-savaş demek daha doğrudur. Savaş ve barış sorununun olmadığı dördüncü bir düzlem, ancak iki tarafı ortaya çıkaran koşulların ortadan kalkmasıyla oluşur. Ya hiç bu koşulları yaşamamış, ya da ilkel komünal doğal toplum düzeniyle savaş-barış düzenini aşmış olgun komünal toplumda kalıcı barış söz konusu olabilir. Aslında bu tür toplumda barış ve savaş kavramlarına da yer yoktur. Barış ve savaş olgularının olmadığı düzende, kavram ve düşüncelerine de yer yoktur. Tarih, hiyerarşik ve devletli toplum sistemleri geçerli olduğu zaman, aralarında üç düzlemi de dengesiz olarak yaşar. Hiçbir düzlem yalnız başına, tarihsel bir sistem olarak tek başına işlevsel olamaz. Zaten o za-

man tarih olmaz. ‘Mutlak egemenlik’ düzlemiyle ‘mutlak özgürlük ve eşitlik’ düzlemi iki uç olarak düşünülmeli; daha çok idealistik, kavramsal düzey olarak anlaşılmalıdır. Doğal dengede olduğu gibi toplumsal denge durumunda da iki uç hiçbir zaman tam geçerli olamazlar. Mutlaklık, doğanın özünde sadece kavramsal ve çok kısa bir zaman ve mekân için söz konusu olabilir. Aksi halde evrensel düzen yaşayamaz. Denge ve simetri kavramlarının olmadığını düşündüğümüzde, tek taraflı akışla aslında evrenin sonunun gelmesi gerekirdi. Böyle bir sonluluk gerçekleşmediğine göre, demek ki mutlaklık sadece düşünce tarzında var olup, olgular aleminde geçerli değildir. Denge haline yakın diyalektik ikilemlerin sürekli zenginleşerek veya yoksunlaşarak akışması, toplum da dahil evrensel sistemin dili, mantığı olmaktadır.

Toplumsal sistemin geçerliliği ve karmaşıklığı çok çeşitli topluluklarda geçerli olan düzlemi, yarı savaş-barış hali olarak ‘barış ve istikrar’ durumudur. Tüm halk ve savaşçı-iktidar güçleri bu durumu daha çok lehlerine çevirmek, kendi siyasi, sosyal, ekonomik, hukuk, sanat ve zihniyet konumlarının geliştirmek için sürekli ideolojik-pratik mücadele içinde olurlar. Savaş bu sürecin en kritik ve şiddetli halidir. Savaşı esas olarak savaşçı-iktidar gücü da-

yadır. Çünkü varlık nedeni halkın elindeki birikimlere bu yolla en kestirmeden el koymaktır. Halklar-sınıflar ise, yaşamak için zorunlu olarak direniş savaşıyla bu talancı dayatmaya karşı az çok varlığını korumak için cevap verir. Savaşlar halkların seçeneği değil, varlıklarını koruma, onurları ve özgür yaşam düzeyleri için gerekli olan mecburiyetlerdir.

GELENEK

Günümüzün üzerinde çalıştığımız, özellikle nitel sıçrama süreçleri olarak tanımlanan, tüm devrimci olgu, olay ve süreçlerin gelenekten kaynaklanan katlı şifrelerini çözmeden; doğru, arzulanan, amaca uygun gelişmeler yaratmak inancı oldukça yanıltıcıdır. Tüm endişem, çok eksikli ve yanlışlıklarla dolu da olsa, yaptığım tarihsel toplumsal tanımlamalar olmadan günümüzün doğru tanımlanamayacağıdır.

Toplumsal gelenekle güncellik arasındaki ilişkinin doğru tanımlanması sosyal-bilimlerde halen ciddi bir sorundur. Güncel yaşanan olguyu, olay ve süreçleri geleneğe bağlamadan ne kadar tanıyabiliriz? Gelenek güncellik üzerinde ne kadar

etkilidir? Toplumun kendisi hangi ölçüler içinde gelenek ve güncelliği bir arada ve nasıl yaşayabilir? Bu sorulara yanıt vermeden, güncel durum ve olası gelişmeler hakkında gerçekçi değerlendirmeler yapmak güçtür. Yapılanlar eksik ve yanlışlıklarla dolu olacaktır. Yöntem olarak sürekli tarih ve günceli birbirine bağlamaya çalışmamız bu nedenledir. Bir kez daha kanımı dile getirirsem, geleneğin büyük oranda şifreli de olsa güncelin içinde gömülü olduğudur. Güncel an ve koşullar sanıldığından çok az geleneksel veriyi değişime uğratmaktadır. Ama olgular dünyasında bunu anlamak için birkaç kodlu şifreleri çözmek gerekir. Yoğun tarihsel tanımlamalar yapmamın nedeni, bu güncel örtük şifreleri çözmek içindir. Halklar çözümlerini tarihten nasıl gelmişlerse öyle geliştirirler. Tarihsellik, gelenek, kültür her ne denilirse denilsin, her halk grubunun bir tarihi vardır. Klan toplumundan beri şekillenen halk toplulukları tarih boyunca jeokültür -yer koşullanması- ve politik yapılar karşısında varoluş refleksleriyle biçim kazanmaya çalışır.

Bir örnekle daha iyi izah edebilirim. Herkesin – 20. yüzyılla ideolojik-siyasi olarak ilgilenen-tanıldığı Lenin’in devrimci dürüstlüğünden herhalde şüphe edilemez. Lenin hem teorik hem pratik iktidarla ilgilendiğinde, ondaki şifreyi çözdüğünü

sanmıyorum. Çözemediği için de kurduğu sistemle en çok kendi amaçlarını tasfiye etti, boşa çıkardı. Şifreleri doğru çözememenin önemi buradadır. İktidar hakkında günümüz devrimcilerinden kat be kat daha doğru tanımlama yapan, saymakta güçlük çekeceğimiz bilgiler var. Belki iktidarı yıkmamışlardır, ama kendilerini kirletmemişlerdir de. Bunları önemsiz sayabilir miyiz? Lenin'in kullandığı -Çarlık Rusya'sından kalma- iktidar bloklarıyla inşa edilen sosyalizm ancak 70 yıl dayandı. O da karşıt olduğu sisteme tarihi hizmetlerde bulunduktan sonra -sıradan rakip bir iktidar olan Saddam kadar- direnmeden çözüldü. Söz ve amaç birliği içinde olduğu bir dünyaya haber bile vermeden, adeta ihanet ederek. Bence Leninist sistemi ucu bucağı olmayan eleştirilere boğmak yerine, sadece 'iktidarın çok kodlu şifresini' çözemediğini belirterek değerlendirmek en doğrusudur.

Şüphesiz geçmiş taklit edilerek yaşanmaz. Ama gelenek temel alınmadan, yeni olan da yaratılamaz. Konunun ne kadar önemli olduğunu gösteren, Ortadoğu'nun geçmiş ve özellikle günümüzde yaşadığı facia, dehşet dolu yaşamıdır. Bu yaşamın en son teknoloji kullanılsa da, envai türlü şiddet yön-

temleriyle çözümlenememesi kadar, ekonomik, mali, siyasi, eğitsel çabalarla da vahşetten daha beter durumdan kurtulamadığı, hemfikir olunan bir gerçektir. Ama mutlaka ivedi bazı çözümleyici çabaları sergilemek gerektiği de gayet açıktır. Bu nedenle geleneği, ana kavramlar kapsamında ne kadar eleştiriye açık da olsa çözme çabam önemlidir. Onsuz güncel çabaların anlamlı olamayacağına, başarılı sonuç veremeyeceğine dair derin kanılar taşımaktayım.

Demokratik Ekolojik Toplum paradigması rijit, kesin sınıf, ulus ve devlet kategorilerinden hareket etmez. Umudunu salt geleceğe taşımaz. Kuru bir geçmiş inancına da dayanamaz. Günümüzle tarih, tarihle gelecek arasında bağ kurmak çok daha gerçekçidir. Tarihten kopmayla hiçbir şeyin doğru tanımlanamayacağı, dolayısıyla sağlıklı bir dönüşümün görülemeyeceği açıktır. tarih yalnız ibretlik bir ayna değil, yaşadığımız gerçekliğin kendisidir. Eskiye kolay terketmenin gerçeği kaybetmek anlamına geldiği, her şeyi geleceğe saklamanın yaşayan gerçekliği hayallere terk etmek olduğu netçe anlaşılmaktadır. Dün – bugün – gelecek arasında pek uzun bir mesafe ve zaman olmadığını, olsa da büyük bir değişme anlamına gelmediğini görmek daha gerçekçi, yaşanan ana daha saygılı olmaktır.

“Tarih ve gelenek neyse, günümüz ve gelecek odur” büyük ilkesine göre düşünme ve davranmayı bilmek gerekir. ***Tarih ve geleneği ne kadar doğru biliyorsan, günümüz ve geleceği, bu tarihi içselleştirdiğinde üstüne ekleyeceğin kadar değiştirebilir, dönüştürebilirsin.*** Değişimin ve devrimin altın kuralı, bu formülün uygulanmasından geçer.

Toplumsal özgürlükçülerin temel kayıp nedenlerinden birisi tahakkümcü tarih söylemlerine yelik düşmeleridir. Kazanmaları için de başta gerekli olan, kendi tarihlerini yaşama güçlerini gösterebilme yeteneğidir. Kendi özgürlük tarihini, –hatta bu olmasa bile- geleneğini ahlaki tutum olarak sergileyebilmek gereğidir. Özgürlük istememek gibi bir durum eğer baskı varsa asla söz konusu olamaz. Tarih hiçbir zaman tahakkümcü güçlerin tek taraflı iradesiyle belirlenmemiştir. Kalıcı belirlenmeyi toplumların komünal demokratik duruşu sağlamıştır. Onu tarihte ayırt etmek, gün ışığına çıkarmak özgürlük mücadelelerinin öncelikli görevidir. Ot kökeni üzerinde yeşerir. Günümüz özgürlük mücadelesi de özgürlük kökeni, gelenekleri üzerinde ancak yeşerebilir.

BÜTÜNSELLİK

Herhangi bir toplumsal olguyu kendi başına siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel vb. ayrımlar altında incelemek ciddi sakıncalar içerir. Tarihsel bir bütünlük halinde sürekli oluşumu yaşayan toplumların tüm alt ve üst yapı sistemleri bir saatin parçaları gibi bütün halinde çalışır. Aşırı parçalara bölme hastalığı, Batı bilimciliğinin olgu bütünlüğünü yitirmek özelliğinden kaynaklanır. Bilimsel olarak da gerçeğin kavranmasını önemli oranda zorlayan bu yaklaşımı kullanırken bütünselliği göz ardı etmemek çok önemlidir.

Batılı çağdaş rahipler -edebiyat, felsefe, bilim, çeşitli sanat dallarında çalışanlar- bir olgunun, olay ve sürecin bütünselliğini parçalayarak incelerler. Kadavra konumuna indirgenmeden inceleme ve araştırmanın mümkün olmadığına inanırlar. Bu bana hep Sümer rahiplerinin gökteki yıldız hareketlerinden insanın kederini çözme yöntemini hatırlatır. Birisi ne kadar bilimsel, diğeri ne kadar mitolojik olsa da, bence sonuç aynıdır. Hatta çağdaş rahiplerimizin daha aşağılık olduğu kanısındayım. Madem o kadar kılı kırk yarmayı biliyorsun, neden tüm yüzyılları kat be kat aşan 20. yüzyıl fiziki ve anlamsal imhasına doğru bir anlam

vermiyorsun? Neden sonuç alıcı bir çözüm sunmuyorsun? Bütünlüğü içinde bakılmayan hiçbir olgu, olay ve süreç doğru tanımlanamaz. Sınırsız parçalara ayırarak çözümleme gerçeği büyük oranda gözden kaçırır. Öğretmez, sağlıklı öğrenmeyi engeller. İnsanlığın oluşum tarzı, özünü değiştirmeden sürdürme durumundadır.

Batı kapitalist sistemi fazlasıyla parçalama ve değiştirme yöntemiyle oluşum tarzını bozmuştur. Sistemin bir kriz toplumu olması bu nedenledir. Sanat, felsefe, bilim insanın zihniyet durumunu belirler. Zihniyet veya ruhsallık parçalanamaz. Parçalanma öldürür. Batıda insanın bu tarz öldürülmesi egemendir. Tüm dünyaya da yaydırılmaktadır. İnsan bilgeliğinin en önemli yönü bu bütünlüğü temsil etmesidir. Peygamberlik daha kutsallık kazanmış bilgeliktir. Zorlukları, bütünsel yaklaşım güçlerinden gelir. Bilim, felsefe ve sanatı özümsememiş her toplumsal kurum ve temsili oluşum gerçeğini tahrip eder. Sonuç olarak her tür sapıklık, bütünsel anlayışın verilmemesinden kaynaklanır. En tehlikeli cehalet; olgu, olay ve süreçlere tekli zihniyetle -daha doğrusu parçalanmış zihniyetle bakmaktır. Çünkü gerçeği katleder. Çağın, sistemin

hastalığı budur. Örneğin en çok bilimsel niteliklere göre bakış, cehaletin en sinsi bir biçimi olarak görülmelidir. Ruhsallığı olmayan, duygusal zekâsını yitirmiş bir bilimcilik- ki bilimcilik aynı zamanda kontrolsüz analitik zekâdır- her tür tehlikeye açıktır. Bir nevi söylem kanseridir.

Sorun çok bilmek değildir. Bilmeye göre yaşamaktır. Bilmeyi tüm boyutlarıyla -bilim, felsefe, sanat- bütünsellik içinde toplumun zihniyet hali olarak sürdürmek, toplumsal varoluşun özüdür. Çağımızın yıktığı gerçeklik budur. Bilim bu nedenle muazzam yıkıcıdır. Örneğin nükleer yıkıcılık bu gerçeğin sembolik ifadesidir. İnsanın kendisine karşı atom bombasını gerçekleştirmek yamyamlıktan daha az vahşi eylem değildir. Bu parçalanmayı önlemek ve bütünselliği sağlamakla görevli olması gereken sosyal-bilimin kendisi de daha da parçalanarak tehlikenin asıl kaynağı haline geliyor. Sonuç dünya çapında, bölgesel, yerel sayısız savaşlar, milliyetçilik, faşistlik, her tür şiddettir. Savunmada bu nedenle dini, mitolojik, felsefi, bilimsel ve oldukça edebiyatla iç içe armonik zihniyeti esas aldım. Halkların, insanın özüne ilişkin bir savunma ancak bu temelde geliştirilebilir. Bir savunmanın gücü kendine yüklenen uygarlık paradigmasına

karşı çözümleyiciliğine ve dayanma gücüne bağlıdır.

Marksizm de, tarihsel gelişmelerde belirleyici rolü üretim araçları ile ilişkilerine verir. Zihniyet savaşımına tali bir rol verir. Yine etnisite ve dinsel grupların mücadelesine gerekli ağırlığı vermez. Diyalektik yöntemin dogmatik yorumu olarak, bu yaklaşımlarla tarihin kavranışı bütünlüklü olmaktan uzaktır. Toplumun zihniyet ve siyaset anlamına gelebilecek büyük hareketlenmesini görmedikçe, ekonomik yorumla gerçeğin sınırlı kavranışı kaçınılmazdır. Büyük toplulukların hareketlenmesine bir anlam vermeden değişim gücü olarak tekniğe ve üretim yapısına ağırlık vermek, farkında olmadan devlet çerçevesine mahkûm olmaya yol açar. Dinlerin ve etnisitenin -kabile, aşiret ve kavim gerçeği- büyük hareketlerini çözmeden tarihi yorumlamak, hem yöntem hem de içerik olarak ciddi yanlışlara ve göz ardı etmelere yol açar. Marksist yöntemle yapılan tarih yorumlarının kısır olmasında ve yanlış sonuçlara yol açmasında bu gerçeğin büyük rolü vardır. Geleneksel üst toplumun yüceltilmesine dayanan idealizmi aşalım derken,

tersi olarak çok dar sınıf ve ekonomik yapı çözümü ile kaba materyalizme düşülmüştür.

Ekonomi kavramı evrenseldir. Tüm canlılar aleminde metabolizma olayındaki madde alışverişinin düzenlenmesi olarak en genel bir tanıma kavuşturulabilir. Cansız maddeden canlandırıcı madde elde etmek ve bunu tüketerek tekrar cansız maddeye dönüştürmek ekonomik faaliyetin özüdür. Toplumun da oluşum ve varlığını sürdürmede bu faaliyetten yoksun kalamayacağı açıktır. Fakat diğer bağlantılı gerçek canlılık olmaktan da –zihniyet, ruh olarak anlamlandırılır- ekonomi olmaz. Dolayısıyla yalnız bir unsura ağırlık vererek çözümlemek yanlış sonuçlara götürür. Zihniyet ve ekonomiyi iç içe –ara toplumsal gruplar, devlet ve ailedir, daha genel olarak siyasal ve sosyal olgulardır- çözümlemek en doğru yöntemdir. Yalnız başına ekonomi veya zihniyet analizleri fili kıllarla tarif etme hatasına götürür. Zihniyet ne kadar üretkense, ekonomik etkisinin de o denli verimli olacağı açıktır. Ekonomik devrimin yaşandığı M.Ö 6000-4000 yıllarında insan zihniyetinin en verimli dönemlerinden birinin yaşandığı –Verimli Hilal denilen Amanos-Toros-Zağros iç eteklerindeki –tarihsel örnekten bellidir. Ege kıyılarındaki ekonomik verimlilik Girit, Grek ve Roma uy-

garlığını doğurmuştur. Bağlantısı düşünsel, felsefi ve bilimsel devrimlerdir. Rönesans zihniyeti büyük Avrupa ekonomisini doğurmuştur. Etkiler karşılıklı ve besleyicidir.

Sosyal bilimdeki genel bir hastalık olan bütünü kadavralara ayırarak çözmek en hatalı sonuçlarını herhalde en çok Ortadoğu uygarlık çalışmalarında gösterir. Ekonomi bu çalışmaların başında gelmektedir. Savaş-iktidar, zihniyet-toplumsallık iç içeliği içinde olmadan, ekonomik çözümler ancak bilgisizliği daha da derinleştirmeye götürecektir. Ekonomik geriliği tüm bu toplumsal bağlamlar içinde ele almadan, iktisat teorilerinin kuru ilkele-riyle çözenin pek anlamlı olmayacaktır. Açık ki Batı uygarlık çözümleme kalıplarıyla Ortadoğu in-celemeleri önemli teorik ve pratik yanlışlıklar içermektedir. Varolan güncel kaos biraz da bu yak-laşımların bir ürünüdür.

Reel sosyalizmde önce devleti hal edelim sonra sıra topluma gelir denmesinin yol açtığı sonuçlar da ortadadır. Hiçbir ciddi toplumsal sorun bir ta-nesine öncelik tanınarak çözümlenemez. Bütünsel-lik içinde bakmak, her soruna diğeriyle ilişkisi içinde anlam vermek, çözüme giderken de aynı

yöntemle yaklaşım göstermek daha doğru bir yöntemdir. Zihniyeti çözmeden devleti, devleti çözmeden aileyi, kadını çözmeden erkeği çözmek ne kadar eksikse, tersini yapmadan çözüm peşinde koşmak da o denli eksik kalacaktır.

Marksist yaklaşımın daha temelli yetersizlikleri vardır. Uygarlığı bir bütün olarak çözümlememiştir. Engels'in denemesi çok sınırlıdır. Sınıflı toplumla doğal kolektif toplum arasındaki temelli ilişkiyi çoktan aşılmış ve geri biçim olarak saymaktadır. Halbuki kapsamlı tarihsel tanımlamamız da gösterdi ki, komünal demokratik duruşla hiyerarşik ve devletçi duruş arasında sürekli ve kapsamlı bir mücadele vardır. Komünal-demokratik değerler geri ve yok olmak şurada kalsın, tüm sistem oluşumlarında 'dinamik' role sahiptir. Buna kapitalizm de dahildir. Kapitalist sistemde doğuş, gelişme ve çözülüş krizinde en çok işleyen çelişki komünal-demokratik değerlerle ilişkili olanlardır. Sistem işçi, köylü vb. gibi birçok kesimi içinde tutup yönetebilir. Hatta iyi bir müttefik yapabilir. Bireyciliği körükleyerek yönetimini daha da görünmez kılıp sürdürebilir. Ama toplumun kendisini toplum olmaktan çıkaramaz. Toplum da esas olarak komünal ve demokratiktir. Öyle olduğunu bildiği içindir ki, bireyciliği toplumun aleyhine şahlandırır. Güdülerini

ayaklandırır. İnsan toplumunu birçok yönüyle tersinden primat toplumuna -toplumun maymunlaştırılması- dönüştürür. Toplum direndikçe ve sonunda bir bütün olarak çözüldükçe, yeninin ortaya çıkma şansı doğar. Toplumsal dönüşüm projeleri başta çelişkilerin bu temel yönünü dikkate aldığına başarı şansı kazanabilir.

Tahakkümcü güçlerin tarihsel gelişimi nasıl zincirin halkaları gibi bir bütünsellik taşıyorsa, özgürlük güçlerinin hareketi de benzer bir diyalektik gelişme içindedir. Her halkanın biçimi değişik de olsa aynı özgürlük istemini çağlar boyu halkalara ekleyip getirir. Burada biçimin rolünün, koruma ve taşıma olduğu ortaya çıkıyor. Özün ise zenginlik, derinlik kazanma gibi bir özelliği vardır. Halkalar az veya çok zenginlik taşımalarını biçim tarzlarına bağlı olarak gerçekleştirirler. Toplumun dilinde bu halkalara yapılanma, örgütlenme de denilir. Tahakkümden ötürü özgürlük ihtiyacı geneldir. Her halkın özgürlük ihtiyacı ve tarzı, üzerindeki tahakkümün durumuna bağlıdır. İster bireysel, ister toplumsal boyutlarda olsun, tahakkümlülük hüküm sürdükçe özgürlük ihtiyacı ve mücadelesi de devam edecektir. Özgürlük ihtiyacı gelişme için

şarttır. Yokluk özgürlüğün katliamıyla ancak gerçekleşebilir. Yokluk gerçekleşmedikçe özgürlüğün, gerektiğinde kayaları parçalayan bitkiler misali üzerindeki her baskı duvarını delip kendi mecrasında akma iradesi durdurulamayacaktır.

Ortadoğu halklarının özgürlük problemini tarihsel gelenekle birlikte değerlendirmek bütünsellik, halkasallık açısından önemlidir. Özgürlük mücadelesinin her zamanda süren bir tarihi vardır. Önemli olan, bu tarihi zamanın özgünlüğü içinde tespit etmektir. Tahakküm güçlerinin başardıkları önemli bir işlevi de toplumun, halkların özgürlük problemini yadsımadır. Halkların, bireylerin böyle bir sorunları olmadığına onları inandırmaktır. Tek geçerli, evrensel ve mutlak olan kendi tanrılı, ihtişamlı, kahramanlıkları ve kutsallık dolu tarihleridir. Toplumun olağanüstü zengin tarihini böylesine soyut, anlamdan uzak figüratif değerlerle yadsıyıp, olmayan veya çok kanlı, vahşetten de öteye istismarcı tarihlerini birer tanrısal yürüyüş gibi sunma ustalığıdır.

Büyük dinlerin ve düşünce ekollerinin oluşumunda onlarca yıl süren inzivalar, zindanlar, ihanetler ve acıların yeri tartışmasızdır. Doğal toplum değerlerinin, etnisitenin, yoksulların varlık savaşları da bu düşünce yapısında vazgeçilmez yere sa-

hiptir. Tarihi siyasal iktidarın etrafındaki önemli olayların kroniği olarak kavramanın tarihsel temelimiz olamayacağı açıktır. Ancak sistemin bütünlüklü kavranması ve ders alınmasında değeri olabilir. Esas almamız gereken tarih, hiyerarşik ve sınıflı toplumsal gelişmede zıt kutbu yaşayanların tarihi-
dir. Tüm resmi siyasi tarihler bu tarihin varlığından ya hiç bahsetmezler ya da bir anarşi grubu, hikmeti olmayan kalabalıklar, amaçları için her istismara layık sürüleri olarak görürler. Kuru, soyut, idealist olduğu kadar zalimce duygusal bir anlayıştır bu tarih. Tarihimiz, doğal toplumdan başlayıp hiyerarşiye ve siyasal iktidara karşı duran etnisite, sınıf, cinsiyet mahkûmlarının her tür düşünce ve eylemlerine dayanarak anlam bulabilir.

GENELLEMECİLİK

Toplumsal sistem değerlendirmelerinde içine düşülmemesi gereken bir anlayış da aşırı genelleme-
meciliktir. Örneğin kapitalizmi tanımlarken sanki toplumun her şeyi, ta kendisi olduğu gibi bir sonuç son derece yanlıştır. Hiçbir hakim sistem toplumun tamamını oluşturmaz. Bu, diyalektik ikilemin ger-

çeğine de aykırıdır. Kendi zıddını geliştirmeden, tek yanlı gelişmeler idealist, olgusal geçerliliği olmayan bir yaklaşımdır. Sanıldığıının tersine, hakim sistemlerin dışında geniş bir toplumsal alan bulunur. Burada eski sistemlerin artığı, hakim sistemin zıtları ve gelecek alternatifler iç içe bulunur. Toplum son derece canlı bir işleyiş içinde olup, daha sık yasallıklar geliştirerek değişimini sürekli kılar. Sistemleri şemalaştırmak anlamı kolaylaştırdığından yararlıdır. Ama tüm gerçeklerin yerine konulma riski birçok dogmatik yaklaşıma da neden olabilir. Dolayısıyla şematikleştirmeyi gerçekliğin son derece karmaşık yapısıyla özdeşleştirmemek gerekir.

Avrupa devrimlerinin en genel özellikleri olan 'özgürlük, kardeşlik, eşitlik' gibi talepler, tahakküme ve sömürgeciliğe karşı hiyerarşinin kuruluşundan beri ileri sürülen taleplerle aynı özdedir. Devlet iktidarı nasıl zincirin halkaları gibi gelişim göstermişse, halkların buna karşı hareketleri de kendi özgün gelişim tarihine sahiptir. İki diyalektik olgu ilişki ve çelişkileri ile sürekli etkileşim içerisinde. Toplumsal diyalektiğin bu ikilemini tarihi gelişim sürecinde özgünlükleri ve genellikleri içerisinde görmeden, soyut genellemelerle başta devrim

süreçleri olmak üzere temel toplumsal dönüşümleri kavramak çok zordur.

KAOS, ZORUNLULUK, RASLANTI, KADERCİLİK VE DÜZ ÇİZGİSELLİK

Toplum sistemlerini değerlendirirken yapmak istediğim bir değişiklik, zorunluluk ve rastlantınlık konusundaki yaklaşımlara ilişkindir. Kökenini tanrısal yasa anlayışında bulan ve Batı düşünce sisteminde sıkı bir nedensellik ve düz çizgide kesintisiz ilerleme anlayışı, kuantum ve kozmos fiziğindeki gelişmelerle artık geçerliliğini yitirmiştir. Gelişmenin diyalektiğinde ‘kaos aralığı’ her olguda kendini göstermektedir. Niteliksel değişimler bu aralığı gerekli kılmaktadır. Bu da kesintisizliğin, düz çizgideki sürekli ilerlemenin zihinsel bir soyutlama, metafizik bir yaklaşım olduğunu ortaya koyar. Aralıktan düz çizgisel bir ilerleme her zaman mümkün değildir. Birçok etkenin o aralıktaki ilişkileri çok sayıda ve çok yönlü gelişmelere yol açabilir.

Kaos aralığı olgular dünyasında yeni biçim, tür, yapılanma benzeri değişimler için gerekli olan

karmaşayı ifade eder. Bir olgudaki çelişik yönler artık birbirleriyle ilişkiyi, mevcut yapılanmayı sürdürmez duruma düşmüşlerdir. Biçim özü koruyamamaktadır. Yetersiz, dar, tahripkâr olmaktadır. Bu durumda dökülmeler olur, hercümerç -kaos- doğar. Öz kendini biçimden kurtarmıştır. Ama henüz yeni biçime varamamıştır. Parçalanmış eski biçim ancak yeni biçimler için kullanım malzemesi durumundadır. Bu aralıkta aslında evrensel bir ilke çalışır gibidir. Bilindiği üzere en görkemli dönemlerin ardılı krizli çözümler dönemidir. Doğanın bu genel yasası toplumsal süreçler için de fazlasıyla geçerlidir. Evrenin yapı parçaları yakaladıkları kaosta hızlı değişimlerle yeni biçimlenme düzenlenmesine geçer. Eğer yeni biçim düzenlenmesi parçacıkları tutabilecek uygunluktaysa kalıcı bir yapıya bürünür. Kalıcı yapının da etrafında yeni bir sistem doğar. Basit maddi olgular dünyasında bir örnekle açıklayalım. H₂O molekülü bir biçimdir. Bu biçime 'su' denir. Sudaki iki elementten biri olan hidrojen molekülü (H₂) ile bir oksijen atomu birleştiğinde su biçimi oluşur. İki elementteki atom altı parçacıklar düzeniyle su molekülü arasındaki etki-tepki ilişkisi sürekli son derece akışkan olan sıvı durumunu sağlar. Parçalanma durumu ise kaos başlangıcıdır. Tüm H ve O atomları serbest

kaldığında, araya örneğin karbon ve sülfür gibi elementler girdiğinde, kısa bir tepkimeden sonra çok sayıda yeni bileşim ortaya çıkar. Bu yeni yapılanma demektir. Su yerine birçok zehirli gaz ve sıvı yapılır. (CO, CO2, Asit-baz.)

Evrensel olan bu yapılanış kuralı toplumlar için de geçerlidir. Eski yapının dağılması, yeni yapılar için zorunludur. Fakat dağılma, karmaşa kendi başına yapılanma yerine konamaz. O bir nevi hamurdur, çorba gibi bir şeydir. Yoğrulup biçimlenmesi gerekir.

İnsan toplumunda bu aralıklara kriz bölgesi denilmektedir. Krizden nasıl bir toplumsal gelişmenin çıkacağını ondan etkilenen güçlerin mücadele düzeyleri belirleyecektir. Çok sayıda sistem çıkabilir. Daha ileriye olduğu gibi geriye doğru da çıkabilir. Kaldı ki, ileri-geri kavramı izafidir. Sürekli ilerleme evrensel kurama da uymamaktadır. Bu ilke doğru olsaydı, metafizik bir ideacılık geçerli olurdu. Mutlak doğrulardan bahsetmek evrensel oluşum ilkesi ile bağdaşmamaktadır. Doğa, mutlaklar ile gelişmez. Mutlaklık değişmezlik, aynılık demektir. Böyle şeylerin olmadığını varoluş tarzımız kanıtlamaktadır. Doğadaki yasallığın kaos

aralıklarına dayalı, insana doğru gelişiminde gayet esnek bir halde olduğu fizik, kimya ve biyoloji bilimlerindeki yasa (kanun) özelliklerinden çıkarılabilmektedir. İnsan toplumunda ise yasallık son derece esnek bir karaktere sahiptir. Bunun anlamı, yasa aralıkları sık ve çok sayıda yeni yasaların gelişim kaydedebileceğidir. Bununla bağlantılı olarak özgürlük düzeyinin gelişkin olması, insan toplumundaki muazzam çeşitliliği açığa çıkarmaktadır. Esneklik özgürlüğü, özgürlük ise çeşitliliği doğurmaktadır. İnsan bu anlamda kendi yasallığını en çok ve en sık yapan doğa harikası bir varlıktır. Dolayısıyla insan toplumu da aynı zenginlikte bir sıklık ve çoklukla kendi sistem yasalarını oluşturabilmektedir.

Sistemin gelişimi sürecinin ne çok eksikli ne de abartılı olmasına dikkat etmek objektif değerlendirmeler için önemlidir. Ne bir kadercilikle gelişim modeli doğrudur, ne de kaçınılmaz sonuçlar gibi kehanetle gelecek kestirilebilir. Toplumsal yasallıkların aralığı kısadır. Anlam geliştirme ve bağlantılı olarak yapılandırmalar da sıkça mümkündür. Yine de kaderciliğe ve kehanete başvurmadan sistemleri öz dinamikleri içinde yakalamak, anlamı somutluk üzerinde edinmek bilimsel bilginin avantajıdır. Fakat felsefe mitolojiyle de anlam zenginli-

ğine katkıda bulunabilir. Toplum gibi doğal evrimin tümünü bağrında taşıyan bir olguyu basit fizik yasaları gibi tanımlayamayacağımız açıktır.

Toplumsal dönüşüm dinamikleri farklı çalışmaktadır; sadece alt ve üst yapılara dayanılarak açıklanamaz. Dönüşümler çok karmaşık etkenler altında gerçekleşmektedir. Özellikle çağdaş aydınların büyük kısmını etkileyen diyalektik materyalizmin dogmatik yorumu, 'reel sosyalizm'in çözülüşünde kanıtlandığı gibi gerçekçi çıkmamış, umut bağlayanlarda büyük hayal kırıklıklarına yol açmıştır. Kendimiz de bu olgunun yakın bir parçası olduğumuzdan, birçok belirsizlikten kaçınılamayacağımız kuantum fiziğinde de kanıtlanmış bir gerçektir.

Tarihsel toplum sistemlerini zorunlu yasaların sonucundan ziyade, dönemlerin ideolojik, politik ve ahlaki duruşların mücadele tarzıyla bağıntılandırmak daha çözümleyici bir yaklaşımdır. İnsan bireyi ve toplumu olgularında yasallık hem çok esnek, hem de hızlı dönüşüm sergileyebilme özelliklerine sahiptir. Fizik, kimya ve biyoloji olgularında gözlemlenen katı yasallık ancak fizik, kimya ve biyolojinin sınırlarında geçerlidir.

Gerisini insanın beyin yapısı ve toplum olgusu belirler. Bu nedenlerle insanı ve toplumu kaderci anlayışlara bağlamamak, özgürleşme şansı ve olanakları açısından büyük önem taşımaktadır. Gerek peşin önyargılar, gerekse kaderci sonulcu yargılar özgür yaratım dinamiklerine ket vurmaktadır. Sosyal bilim söz konusu olduğunda, söylenenlerin büyük kısmının hakim toplumsal sistemlerin bin yıllardan beri süzülüp gelmiş ve her dönemde farklı kılıflara bürünmüş olduğunu, günümüzde de bilimcilik maskesi altında taraf rolünü oynadığını her zaman ve her yerde göz önüne getirmek gerekir.

Bu temel varsayımlarla şu hususu kanıtlamak istiyorum: Doğal toplumdan zorunlu olarak hiyerarşik ve devletçi toplumun gelişmesi diye bir kanun yoktur. Belki bu yönlü bir eğilim olabilir. Eğilimin zorunlu, kesintisiz ve sonuna kadar olması tamamen yanlış bir varsayımdır. Sınıflı toplumun ilerlemeler için zorunlu olduğu biçimindeki Marksist tespit (ezilen ve sömürülenler adına) yapılan en büyük yanlışlıklardan biridir. Bu, sosyalizmi peşinen sınıf hakimiyetine terk etmektedir. Bu yanlış, Marksizm'in yaklaşık 150 yıllık tarihinde bir kapitalizm yedeği haline getirilmiş olmasının en temel nedenidir. Devleti, sınıfları ve zoru toplumsal ge-

lişmenin, ilerlemenin kaçınılmaz evreleri olarak görmek, organik, doğal toplumun günümüze kadar muazzam direnmesini küçümsemek, hatta yok saymaktadır. Tarihi kendiliğinden tahakküm güçlerine hediye etmektedir. Sınıfların varlığını kader olarak görmek, belki de farkında olmadan hakim sınıfların ideologluğuna alet olmaktır. Bu yönüyle ezilen ve sömürülenler adına en tehlikeli bir rolü oynamaktır. Tarih bu tür ideolojik ve politik akımların adeta istilasını altında bırakılmıştır.

Ataerkil ilişkinin güç kazanmasına bir zorunluluk gözüyle bakılamaz. Ayrıca sanki bir kanun gereğiymiş gibi saf bir çıkış değildir. Sınıflaşma ve devletleşmeye giden yolda temel bir aşamayı teşkil etmesi üzerinde önemle durmayı gerektiriyor. Kadın-ana etrafındaki ilişkinin bir güç, otorite ilişkisinden ziyade organik dayanışma tarzında olması, doğal toplumun özüne uygundur. Bir sapmayı teşkil etmez. Devlet otoritesine kapalıdır. Organik oluşumdan ötürü zor ve yalana dayanma ihtiyacı duymaz. Bu nokta Şamanizm'in neden ağırlıklı olarak bir erkek dini olduğunu da açıklar. Şamanizm'e yakından bakıldığında, yanıltma ve güç gösterisi ağır basan bir meslek olduğu hemen

anlaşılır. Doğal toplumun saflığı üzerine yayılacak kurnazca otorite için güç ve mitoloji özenle hazırlanır. Şaman artık rahipleşme, din adamı olma yolundadır. Yaşlı atayla ilişkiler ittifaka yönelir. Tam hakimiyet için güçlü avcının adamlarına ihtiyaçları vardır. Gücüne ve av yeteneklerine en çok güvenen grup ilk askeri çekirdeğe dönüşme eğilimindedir. Bu üçlünün elinde giderek değer ve yetenekler birikmektedir. Kadın-ananın etrafı kurnazlıkla yavaş yavaş boşaltılır. Evcil düzen gittikçe kontrol altına alınır. Önce kadın erkeklerin etkileyici gücü, söz geçireni iken, yavaş yavaş yeni otoritenin hükmüne girer.

Hiyerarşi ve sınıfsallık gelişim gösterebilmiştir. Ama bu gelişim bir zorunluluk değil, hiyerarşiyi, ona dayalı devletleşmeyi büyük zorbalık ve aldatmalarla yürüten güçlerle sağlanmıştır. Bunlar karşısında esas doğal toplum güçleri bitmez tükenmez bir direnme göstermiş ve sürekli sınırlandırılmış, en dar alan ve aralıklara sıkıştırmışlardır. Bazı alan ve aralıklara hiç sokulmamışlardır. Tüm toplumu sınıf ve devlet hiyerarşilerinden ibaret görmek, hakim sistemin en temel politikası ve propagandası ile sağlanmıştır. Kader denilen oyun bu pratiğin metafizik unvanı oluyor. Bu oyuna bulaşmamış din, mezhep, felsefi ve bilim-

sel ekol neredeyse kalmamış gibidir. Bu da kökeni binlerce yıl önceye giden rahip ideolojisinin ve tanrı-krallar devletinin muazzam fiziki ve zihni baskı, politika ve propagandalarının sonucudur. İsteyen bu oyuna mitoloji, isteyen felsefe, o da olmazsa bilimsel ekol demiştir. Varılan nokta devletleşmiş ideolojiler ve bilimlerin dört dörtlük güncel durumudur. Marksizm'in bu yöndeki payı üzerinde ne kadar durulsa yeridir.

Konu üzerinde yoğunca durmamızın nedeni daha sonraki tüm sınıflaşmaların sonucu olarak gelişen korkunç tanrı-kişilikler ve her türlü sınır, sömürü ve can almalarına gerçek bir açıklık kazandırmaktır. İnsanlığın lanetine -siyasal iktidar, devlet- kutsal paradigmasıyla bakılırsa, insanlık zihniyetinin en kirli karşıdevrimi gerçekleşmiş olacaktır. Gelişen de bu olmuştur. Buna ilerlemenin zorunlu etkeni denilmesi -Marksizm de dahil- karşıdevrimlerin en tehlikelisidir. Tarihin bu açıdan kesinlikle eleştiri süzgecinden geçirilip doğrultulması sağlanmadıkça, yapılacak her devrim kısa sürede karşı devrime dönüşmekten kurtulamayacaktır.

Rönesans'ı tarihin en önemli zihniyet devrimlerinden biri olarak değerlendirmeyeyle birlikte, daha da önemli olan sorun, hangi toplumsal sistemle bağlantılı olduğudur. Klasik tarih anlayışları Rönesans'ı kapitalist toplum sisteminin zihniyet hazırlığı olarak değerlendirirler. Marksist tarih anlayışı da sistemin doğuşunu adeta ilahi emir saymaktadır. Bu görüşlerin tümü bizzat kapitalizme bağımlı yaşamın bir sonucudur.

Yaklaşık üç yüzyıllık birikime (M.S 1.400-1.700) sahip olan Rönesans dönemi Batı uygarlığının esas itibariyle düşünme tarzını ortaya çıkarmıştır. Doğa ve toplumdan koparılmış insan zihnini yeniden, daha derinlikli bir felsefe ve bilimsel yola bağlayarak yeni uygarlık için gereken yolu ardına kadar açmıştır. Bu gelişmeyle bağlantılı olarak ele alınması gereken bir yöntem sorunu var. Özellikle Marksist tarih anlayışının aşırı materyalist yorumunda yapılan bu büyük yanlış, toplumsal formların düz çizgisel anlatımıdır. Sanki kapitalizmin gelişmesi, bir sistem olarak kurulması zorunlulukmuş gibi bir anlayış, belki de hiçbir kapitalist ideologun kapitalizme yapamadığı hizmeti hem de antikapitalizm adına yapmış olmasıdır. Çelişkili gelebilir, ama geriye baktığımızda daha iyi anlamaktayız ki, kapitalizmin hiçbir ideologu Marksist

kökenli kaba materyalistler kadar sisteme hizmet etmemiştir.

Bu kısa değerlendirme bile 19. yüzyıla kadar kapitalist toplum sisteminden bahsedilemeyeceğini göstermektedir. O halde Rönesans'ı kapitalizmin bir ön aşaması, zihniyet süreci olarak algılamak vahim bir yanlılıktır. Doğrusu, ucu her tür gelişmeye açık bir kaos aralığıdır. Feodal toplum sisteminin dağıldığı, çözüldüğü, fakat yeni toplumun doğmadığı, doğuş sancılarının yaşandığı bir ara dönemdir. Bu ara dönemden feodalizm yeniden güç kazanarak çıkacağı gibi, kapitalist bireyci bir sistem de doğabilir; yine güçlü altyapı koşullarına sahip demokratik, eşit-özgür bir topluma doğru gelişme de yaşanabilirdi. Tamamen sistem savaşılarının bilinç ve politik yeteneklerine bağlı olarak pek çok sistemin doğması teorik olarak mümkündür. Nitekim Fransız Devriminin sonlarına kadar kapitalist toplumla daha eşit ve özgürlükçü toplum yandaşları başa baş bir mücadele içindedirler. 1640'daki İngiliz Devrimi ezici bir demokratik özellik taşımaktadır. Eşitliğe ve özgürlüğe ilişkin çeşitli ve oldukça güçlü kişisel ve kolektif anlayışlara rastlamak mümkündür. Burjuva

devriminden ziyade halkçı bir devrimdir. 16. yüzyıldaki İspanya şehir komünarları demokrat karakterlidir. Amerikan Devriminin niteliği de açıkça özgürlükçü ve demokratiktir. 1789 Fransız Devriminde komünistler dahil birçok renk vardır. Özcesi Rönesans sürecindeki toplumsal kaostan çıkışta özgür-eşit ve demokratik toplum eğilimi en az kapitalist-bireyci eğilim kadar şanslıdır. Kapitalizm ancak sanayi devrimiyle birlikte toplumsal savaşta üstünlük sağlayacaktır. 19. yüzyıl, sanayi devrimiyle birlikte kapitalizmin her alanda hakimiyetini yükselteceği bir dönemdir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlangıcında, sistemin dünya çapında ilk defa yayılmasını kabaca tamamladığını görmekteyiz. Daha eşit-özgür ve demokratik toplum mücadelesi, 1848-1871 devrimlerinin yenilgiyle hakim toplumsal sistem olma şansını kaybederler.

Tarihte zihniyet devrimleriyle toplumsal sistemler arasında düz çizgisel kesinlikli bağlar kurmak, üzerinde önemle durmayı gerektiren bir düşünce ve inanç tarzıdır. Kutsal Kitaptaki 'Levhi-Mahfuz' anlayışının bilimsel düşünceye yansıtılmış biçimidir. Halk tabirince 'yazılan başa gelir' dogmatik inancı, bu tarzın ne kadar yaygınlaştırıldığını göstermektedir. Yapmaya çalıştığımız çözümleme-

lerde özenle vurguladığımız husus, bu anlayışın hiyerarşik devletçi iradenin yönetim anlayışıyla olan bağlantısıdır. ‘Emir’ düzenini ilahi yasa olarak topluma özümsetmeyi esas alan bir yaklaşımdır. Kanun ve yönetmelik taslağı olarak düşünülmelidir. Binlerce yıllık gelenek bundan, ‘altın çağdan’ başlayıp ‘mahşer’ ve ‘cennet –cehennem’le biten çizgisel bir gelişim modelinin ortaya çıkmasına yol açtı. Kadercilik düşüncesi de bu anlayışın gereğidir. İslam dünyasında Mutezilecilerle Levhi-Mahfuzcular arasında alevlenen bir tartışmadır. Özgür tartışma gereğini, çok seçenekli özgür irade tercihini anlamsız kılan bu anlayışın temeli daha eskidir. Doğa üstü tanrıların tüm olayları yarattığına ve yönettiğine inanılan mitolojik çağlara kadar gider; felsefi idealizmle devam eder. Avrupa uygarlığında Rönesans’la başlayıp günümüze kadar süren biçimi ise düzgüsel ilerlemeci bir anlayıştır. Aydınlanma sürecinin ‘ilerlemeye’ güçlü imanıyla, Marksizm’in ‘komünizme zorunlu gidiş’ inancının kökeni de aslında bu dogmatik düşünce tarzına dayanır.

Atomaltı, yani kuantum fiziğinin kanıtladığı olgular bu düşünce tarzının gücünü kırmıştır. Doğa-

sal ve toplumsal gelişmenin düz, kesintisiz bir çizgi halinde değil, kaos aralığında, atomaltı dünyasında özgürlük seçeneği olan çoklu tercihlere açık bir gelişmenin yaşandığı en büyük düşünce devrimlerinden biri olarak karşımıza çıkıyor. Aslında atomaltı fiziğine gerek olmadan da, sezgisel ve kurgusal yoldan da bu düşünce tarzına ulaşabiliriz. Tüm olay ve olgular dünyasında özgür tercihe yer bırakan bir gelişme gücü olmazsa, ortaya çıkan sonuç sınırsız evren-doğa çeşitliliğini izah edemeyiz. Çeşitlilik özgürlük gerektirir. Düz-çizgisel yaklaşım aynılık, dolayısıyla seçimsizliği zorlar.

Bu bilimsel felsefi düşünce tarzına, 15. yüzyıldan itibaren daha da hızlanan ve kapitalizmin zaferiyle sonuçlanan sürece daha yaratıcı yaklaşımı mümkün kılmak için başvuruyoruz. Özcesi kapitalizmin zaferi bir kader olmayabilirdi. Kapitalizmin başarısının nedenlerini daha doğruya yakın değerlendirmek gerekir. Bizleri etkileyen Marksizm'in, kapitalizmi ve ondan önceki sınıflı toplum biçimlerini 'tarihin zorunlu ilerleme hattı' olarak ilan etmesi, farkında olmayarak, inançları ve umutlarının hilafına, karşısında çok savaştığı kapitalizme en büyük katkısı olmuştur. Bu savunmada dile getirdiğim düşüncelerin özünde, "Toplum sistemlerinde, Marksizm de dahil, temel düşünce biçimle-

rinin söylediği gibi bir zorunluluk ilkesi yoktur” biçiminde bir kanım yatmaktadır. Üst toplum biçimlerine ilişkin olsun, devlete ilişkin olsun dile getirilen ‘zorunlu gelişme’ iddiaları binlerce yıldır sürüp gelen resmi propagandaların izini taşımaktadır. Eskinin kader anlayışı günümüzün ‘zorunlu toplum yasaları’ adı altında bilimsel bir kılıf altında sürdürülmektedir.

O halde kapitalizme karşı bir zıtlık belirlediğinde, onun çizgisel olarak kapitalizmi yok edip, tasarımılanan topluma yani sosyalizme ulaşacağı ancak soyut bir varsayım olabilir. Gerçeğin kendisi hem çok farklıdır, hem de oluşumları daha farklı cereyan eder. Geçiş çağlarında genellikle geçmişle gelecekteki temel kurumlar bir arada yaşarlar. Basat sistem zıddını eritebilir, sömürgeleştirebilir, eş ortak kılabilir, çok az güç kaybıyla uzun erimli bir dönüşümle evrim gösterebilir. Sert bir kırılmayla da yeni bir sistemin malzemesi olabilir.

Reel sosyalizmin kaba materyalist-determinist felsefesinin asıl tehlikesi, toplum yasalarını fiziksel yasalarla özdeşleştirmesidir; kendiliğinden bir ilerleme anlayışına veya çağdaş kaderciliğine kendini koy vermesidir. Kaldı ki, gerek makro fiziğin ge-

rekse mikro fiziğin bulunduğu yeni gerçeklik, kesin-tisizlik ve düz çizgide determinist gelişme yasalarının olmadığına ilişkindir. Tüm olgular arasında bir “kaos aralığı” vardır. bu Aralık olmadan hiçbir niteliksel gelişmenin sağlanamayacağı anlaşılmıştır.

Marksizm’e yöneltilecek diğer bir eleştiri konjonktürle ilgilidir. Marks dönemindeki, kapitalizmin olgunluk aşamasıdır. Marks’ın ve Engels’in bundan çıkardığı sonuç kapitalizmin kaçınılmazlığıdır. Kapitalizm adeta sosyalizmin önünü açan bir buldozer rolündedir. Daha da genelleştirirsek, sınıflı toplum uygarlığını kaçınılmaz bir ilerleme olarak görmekte ve idealize ettikleri sistemlerinin kurulması için bu aşamaların gereğine iman etmiş bulunmaktadırlar.

Das Kapital için sorulabilecek en önemli husus, kapitalizmi yıktı mı yoksa daha da güçlendirdi mi sorusudur. Soru benzer sistem manifestoları için de geçerlidir. Konuya daha açıklık getirmek için diyalektik düşüncenin temeli olan tez, antitez ve sentez sürecini anlaşılır kılmak gerekir. Evrensel sistemde düalistik özellik, bir’in iki’ye bölünümüdür. Enerji-madde ilişkisinde birlik (1) kanıtlanmış gibidir. **$E=mc^2$ formülü oldukça yol göstericidir.** Enerji maddeyi hareketlendiren, değiştiren unsur

olarak beliriyor. Daha serbest kalmış öz olarak tanımlanabilir. Işığın hız durumundaki madde parçacığı olarak 'foton', özünde maddeden kopmuş enerjidir. Maddenin tümünün fotonlaşması ışık haline gelmek demektir. Radyoaktiflik bu süreci ifade eder. Ama yine de madde-enerji ikilemi bir gerçekliktir. Özdeki aynılık ikilem haline gelmeyi önlemiyor. Asıl sır gibi kalan (1)'in neden veya nasıl ikileme itildiğidir. 'İkileme' eğiliminin kendisi nedir veya nasıl oluşuyor? Atom içinde olan bitenin tüm çeşitliliğe, hareketliliğe biçim verdiği güçlü bir olasılıktır. Son araştırmalardan, düşünülmesi bile zor çok küçük, hızlı ve çok kısa süreli parçacık oluşum ve dönüşümünün atomlaşma sürecini belirlediği, atomların molekülleri, moleküllerin bileşimleri, böylelikle farklı element ve bileşimleri ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bunda farklı manyetik ortamların da rol oynadıkları tahmin edilebilir.

Doğadaki bu sürecin topluma uyarlanması kaçınılmazdır. Toplum yasallığı çok farklı olmakla birlikte, aynı sisteme tabi olması beklenebilir. Toplumsal sistem dönüşümlerinin de (1)'den, 'klan'dan türediğini ana hatlarıyla bilmekteyiz. Klandan hiyerarşik toplumun, ondan da devletli toplumun

kapitalizme kadar bazı biçimlerinin boy verdiğini iyi bilmekteyiz.

Diyalektikteki zıtlık kavramını, ikilemlerden birinin diğerini yok etmesi biçiminde değil, onunla yüklenererek daha üst düzeyde farklı bir oluşuma dönüştüğü biçiminde yorumlarsak, olguları anlayabilme imkânımız daha çok artar. Fakat bu konuda daha da önemli olan düz, çizgisel bir dönüşümün olmadığı gerçeğidir. Zıtların dönüşümü $A \times B = AB$ biçiminde değildir. Klasik mantığın bu formülü çok sınırlı bir aralıkta geçerli olabilir. Olgular dünyasında dönüşüm daha çok zikzaklı, helezonvari, saçaklı, bazen hızlı bazen yavaş, öncesiz-sonsuz olmaktan çok, anlık-sonsuzluk gibi özellikler taşıyabilir. Çizgisellikten küreselliğe kadar kaos aralıklarıyla değişen özellikler ihtiva ettiği var-sayılabilir.

İkinci Bölüm

TARİHSEL İLERLEME TARZI

A) UYGARLIKSAL GELİŞME

Dünya hegemon sistemleri başat toplum yapısına ve temsil güçlerine dayanırlar. Bu sistemlerin çağlar boyunca olumlu ve olumsuz içerikli sayısız yayılma, istila, işgal ve sömürgeleştirme hamlesi gerçekleştirilmiştir. Böylelikle üstün, başat sistem yayılabilmiş, dönemine göre bir dünya sistemi haline gelebilmiştir. Tarihin ilk büyük insanlık devrimi olan “neolitik çağ”, doğduğu kaynak olan bugünkü Toros-Zağros dağ sisteminin iç kavisli eteklerinden tüm dünyaya yayılma örneğini göstermiştir. M.Ö. 7000’lerden beri kalıntı halinde halen en olumlu yayılma biçimi olarak devam etmektedir. M.Ö. 5000’lerde aşağı Dicle-Fırat havzasına, 4000’lerde Nil kıyılarına, 3000’lerde Pencap kıyılarına, 2000’lerde Avrupa kıyılarına, Çin’de Sarı Irmak kıyılarına kadar yayılabilmiştir.

Bu temelde ortaya çıkan Sümer ve Mısır sınıflı toplum uygarlıkları, hakim sistem olarak, Grek-Roma dönemlerine kadar dünya çapında yayılmayı

derinleştirerek sürdürmüşlerdir. Köleci emperyalizmin bu ilk izi üzerinde Helen ve Latin Roma dönemi, dünya çapında daha da derinleşen bir temelde yayılabilmiş, kapsamlı değişim ve gelişmeleri beraberinde getirmişlerdir. Feodal uygarlık döneminde daha da geliştirilmiş bir kapsam üzerinde, islami ve hristiyan motifler altında yeni bir aşamada sistem yayılmaları sürdürülmüştür. Bütün bu yayılma, işgal ve sömürgeleştirme dönemleri üzerine en son konan kapitalist uygarlık ve onun emperyalist- sömürgeci yayılım ve işgalidir. 1500'lerde başlayan bu son sistem, günümüzde ABD önderliğinde dünyada en gelişmiş bilim-teknik temelinde, girilmedik tekbir aile bile bırakmadan etkili olmaya devam etmektedir.

Bu yayılma, işgal ve sömürgeleştirmeler kolay, gönül rızasıyla yürütülmemiş; çoğunlukla acı ve kanla, ordu ve savaşlarıyla ancak gerçekleştirilebilmiştir. Diğer yandan hakim dünya sistemini sadece emperyalizm, işgal ve sömürgeci güç olarak değerlendirmek yanlıştır. Bu sistemler gücünü kanıtladıkları için, başta daha verimli ekonomik üretim ve temelindeki yeni bilimsel-teknik özellikleri nedeniyle olumlu yönde de yayıma üstünlüklerine sahiptirler. Zaten uygarlık çağlar ağırlıklı olarak böyle oluşmuştur. Şüphesiz bu sürece bir yan-

dan kutsal ve haklı direnmelerle bilgece yanıtlar verilirken, diğer yandan ezilen ve sömürülen bir insanlık kesimi de oluşturulup sistemin her tür ihtiyacı için hazır tutulmuştur.

Uygarlık nehrinin akışı açısından yerini ve zamanını belirlemek gerekirse, yine Sümer kaynağından yola çıkmak öğretici olacaktır. M.Ö 3.500-2.500 döneminde Uruk ve Ur siteleri etrafındaki oluşum, dalga dalga Nippur, Babil, Ninova merkezli olarak Dicle-Fırat kuzeyine doğru yayılır. Bu merkezler etrafındaki dönemleri M.Ö 2.500-2.000 Nippur, 2.000-1.300 Babil (Eski ve orta dönem), M.Ö 1.300-600 Asur, M.Ö 600-300 son Babil dönemidir. Mezopotamya dışında direkt Sümerlerden etkilenen Anadolu Hititleri M.Ö 1.700-1.200, Medya'da M.Ö 900-550, Persiya'da M.Ö 550-300 dönem uygarlıkları yaşanmıştır. Klasik Grek ve Roma uygarlığını ikinci büyük zihniyet devrimine bağlı olarak değerlendirebiliriz. Mitolojik düşünceden felsefi düşünceye geçiş döneminin uygarlıklarıdır. Doğunun Batıdaki en son ve büyük temsilcisi Troya'nın düşürülmesinden sonra gelişmeye başlamıştır. Hellas ve Etrüskler farklı, özgün bir gelişmeye ulaşamamışlardır. Geleneksel yayılmanın

göçleri konumunu pek aşamamışlardır. M.Ö 1.000'lerde başlayan Grek ve İtalya uygarlıkları, M.Ö 500'lerde felsefi düşüncenin gelişmesiyle özgünlüğü olan bir uygarlığa geçiş yapabilmişlerdir. Aslında Sümer ve Mısır uygarlık izlerinde uzun süre beslenmeleri, kuzeyden gelen göçlerle bileşimleri sonucunda, coğrafi özelliklerinin de etkisiyle özgünlük yakalanmıştır. Grek ve İtalya yarımadasındaki gelişmeler, Anadolu'daki Hitit uygarlık gelişmesinin devamıdır. Bunda Mısır ve Doğu Akdeniz'deki Fenikelilerin yoğun katkısını da eklediğimizde, özgün gelişmenin dayanakları daha iyi anlaşılır. Yaklaşık M.Ö 1.000 – M.S 500 dönemini kapsayan Grek-Roma halkasının daha da yayılması Avrupa-Atlas kıyısında durur. Farklı zaman ve coğrafi koşullar üçüncü büyük versiyona koşturur. Uygarlık nehrimiz Batı Avrupa kıyılarına vurduğunda en verimli bir dönemine daha erişecektir. M.S 1.500'lerde başlayan üçüncü büyük uygarlık devrimidir. Rönesans'ı dünya uygarlık zincirine bağladığımızda bu yönlü bir akış gerçekçidir.

Sümer toplumu belki de kuruluşundan itibaren – zaten kuranlar da aynı yoldan gelmişlerdi- kuzeyden ve doğudan Aryen kökenli kabilelerle dağlardan, güney ve batıdan ise çölden Semitik kökenli

Amorit –sonra Arap- kabilelerle karşı karşıya kaldı. Şehirlerin etrafında surlar ve kalelerin örülmesi bu dönemde başlar. Hiç dinmeyen bir saldırı-karşı saldırı dalgası yüzyıllarca sürdü. Tarihin bu ilk ve en büyük diyalektik ikileminden gelişmiş uygarlıklarla güçlenmiş etnisitenin gücü ortaya çıktı. Halen doğduğu Irak somutunda devam eden bu müthiş ikilemin, Ortadoğu kültüründe yaklaşık M.Ö 10.000’lerde gelişim gösteren tarım devrimi ve toplumunda ilk dil ve etnik gruplaşmalarında şekillendiğini gözlemliyoruz. M.Ö 4.000’lere doğru etnisitenin iyice kabuk bağladığına, kendini özgün kültüründe, dilinde yansıttığına rastlamaktayız. Etnik hareketin şehir devriminden önce daha elverişli toprak, maden ve taş kaynakları için kavga halinde bulunduğunu tahmin edebiliriz. Zağros-Toros dağ sisteminde öne çıkan ‘Aryen’ kültür grubu iken, Arabistan’da –o dönem daha elverişli- Semitik kültür grubu öne çıkar. Bu iki kültür grubunun çöl ve dağ sınırındaki teması karma sistemler ortaya çıkarır. Sümerler, İbraniler, Hiksoslar karma kültüre örnek olarak gösterebilir. Araplar ve Kürtler ise Semitik ve Aryen kültürün köklü halk grupları olarak günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Sonradan gelen diğer birçok kültür grubu bu iki ana grup içinde erimek durumunda kalmışlardır. Bugün halen Irak'ta cereyan eden Kürt-Arap ilişki ve çelişkisindeki güçler, belki de Sümerlerin ilk devlet kuruluşunda olduğu gibi bir sistematikte iki kültürlü bir devlet kurmaya çalışmaktadırlar.

Sümerler, güney ve batıdan gelen Semitik gruplarla, kuzey ve doğudan gelen Aryenleri çok iyi tanımaktadırlar. Edebiyat ve mitolojilerinde bu iki grubun varlığına yoğunca rastlamaktayız. Dolaylı yoldan kültürlerini tanıma olanağına kavuşuyoruz. Büyük İskender'in, M.Ö 330'larda Babil'i işgaline kadar devam eden süreç, esas olarak daha güçlü olan Sümer şehir uygarlığının bu iki kültür grubu içinde yayılmasıyla geçer. Tarih bir anlamda iki kültürel grubun yerleşikleriyle göçebeleri arasındaki diyalektik gelişmeyle şekillenir. Yaratımlar dalga dalga Atlas Okyanusundan Büyük Okyanusa, Büyük Sahra Çölünden Sibiryaya eteklerine kadar yayılır. Şehir uygarlığı ne kadar dışarıya doğru ihraç olunursa, dışarıdan göçebe toplum da o denli içeriye doğru ithal olunur. Göçebeliği dışlayan yalnız şehir yerleşiklerine dayalı tarih yaklaşımları bu nedenle önemli eksiklikler taşır. Yerleşik uygarlık sürecinde devlet ne kadar gelişirse, demokratik duruş da buna bağlı olarak gelişir.

Köy ve şehir kuruluşlarında toplumdaki bölünmeye ikinci önemli unsur olarak göçebelilik yerleşiklik eklenir. Hiyerarşik bölünme dikey iken, yerleşik-göçebelilik yataydır. Tarihsel toplum sistemleri artık bu bölünmelerin yol açtığı çelişkilerle biçimlenirler.

Sınıflı uygarlığın temel toplum sistemi olarak kölecilik döneminde insanlık şüphesiz gelişmesine devam etmiştir. Her şeyi belirleyen köleci sistem değildir. Şehir devrimini köleciliğin eseri olarak göremeyiz. Kölecilik ve devlet olmadan da şehir gelişebilir. Devletleşmemiş şehir varlığına bolca rastlanmaktadır. Şehirleşmeye bağlı olarak gelişen yazı, matematik, çeşitli bilim ve zanaatları, mimarlık ve sanat dallarını köleci sistemin gereği saymak vahim bir hatadır. Marksizm de dahil olmak üzere, çok sayıda görüş ekolünün köleciliği bu anlamda ilerleme kaldıraçları olarak değerlendirmeleri köklü bir yanlışlığı teşkil etmektedir; daha doğrusu, bilim ve sanatın iktidardan kopmadığını kanıtlamaktadır. Devlet iktidarının en çok kontrolüne aldığı değerlerin başında bilim ve sanat gelmektedir. Hem daha özgür gelişmelerini engellemek, hem de çıkarları doğrultusunda kullanmak

için buna şiddetle ihtiyaçları vardır. Tarih bilim ve sanatın gelişiminin köleci sistemin sonucu olması şurada kalsın, ciddi bir engellemeyi oluşturduğunu göstermektedir. Köleci devletin olmadığı M.Ö 6.000-4.000 yıllarında yapılan keşif ve buluşlar, ancak M.S 1.600-1.900'lerle kıyaslanabilir. Aradaki 5.000 yılda gerçekleşenler çok sınırlıdır. Bilindiği gibi 1.600-1.900'lerde bilimler ağırlıklı olarak bireylerin eseridir. Devletin yaptığı, her zaman olduğu gibi tekeline geçirmek biçimindedir.

Uygarlık tarihinde Ortaçağ feodal sistemi ilkçağ köleliğinin dogmatizm niteliğini sınırlamakla birlikte değiştirerek devam ettirdi. Tanrı-krallar yerine geçen tanrı-gölgesi saltanat dogmatizmin form değişikliğidir. Özü korunmaktadır. Savaşçı-iktidar yapısı Avrupa ve Asya'nın geniş alanlarına yayılarak gücünü arttırmıştır. Yorgun Roma ve Pers İmparatorluklarının yerine, taze kan Arap-İslam, Cermen-Katolik Hristiyan, Slav-Ortodoks Hristiyan sistemleri kurulmuştur. Daha gecikmeli Türk-İslam, Moğol-İslam sistemleri aynı süreci devam ettirmişlerdir. İmparatorlukların bu yeni biçimlerinde önemli olan, bünyelerine kattıkları taze kan olarak yeni kültür unsurlarıdır. Her ne kadar Roma-Pers izi üzerinde onlara öykünerek güç olmuşlarsa da, Hristiyanlık ve İslam'ın getirdiği da-

ha güçlü zihniyet-iman yapısı, savaşçı-iktidar gücüne ihtiyaç duyduğu benzini, enerjiyi verip uzun süre devam ettirebilecek zenginliktedir. Diğer yandan tarihin en güçlü ve uzun süreli göç yaşamına alışmış Arap, Cermen, Türk ve Moğol hiyerarşik güçleri, dayandıkları kavim gruplarından istedikleri kadar inançlı asker derleyecek durumdaydılar. Daha rahat ve zengin şehir yaşamı yeni kavimlerin yoğunluklu alanlarına yayılacak biçimde bir cazibeye sahipti

15. yüzyılla başlatılan Rönesans -yeniden doğuş- hareketi, aslında babası da annesi de Doğulu binlerce yıllık sülalenin son çocuğudur. Onu sanki Avrupa'nın Adem'le Havva'sından doğmuş gibi sanmak büyük bir yanılgıdır. Belki de Doğunun sürgün çocuğudur. Rönesans açık ki 13. ve 14. yüzyılların giderek hızlanan bir devamıdır. Büyütüldüğü zemin Roma kopyası krallık ve piskoposluk sarayı değil, kırsal alan manastırlarıyla yeni yükselen kent üniversiteleridir. Ne siyasal-askeri güç, ne de feodal-tüccar ekonomik güç bu çıkışta belirleyicidir. Kır manastırı ve kent üniversitesi kendi emekleriyle geçinen, halkın beslediği ve umut bağladığı, desteklediği, özgürlük ve bilincin yükseltildiği bağımsız

çalışma mekânlarıdır. Şunu önemle vurgulayacağım: Rönesans'a götüren yol belirleyici olarak kral ve kilisenin saraylarından değil, halkın komünal okullarından geçmektedir. Ne feodal sınıfın, ne de ortada olmayan burjuvazinin çizdiği bir yoldur.

Bu büyük tarihsel gelişmenin amacının kapitalist sistemin planlı gelişimi olduğunu iddia edebilecek hiçbir kanıt yoktur. Esas gelişmesi gerekenin demokratik uygarlık olduğuna dair elde daha çok kanıt vardır.

1989'da reel sosyalizmin çözülüşü, sanıldığıının aksine kapitalizmin lehine değil aleyhine bir gelişme oldu. Bu, sistemin en temel halkalarından birinin kopması anlamına geliyordu. Soğuk savaşla kendi kitlesini tutan, reel sosyalizm ve ulusal kurtuluş devletleriyle de dünyanın diğer halk yığınlarını adeta oyalayan sistem çökmüştü. Devletçi toplumdan ilk defa dünya çapında bir soğuma, çözüm aracı olmayacağına dair köklü kanılar doğdu. Ulusal devlet ve milliyetçilik de oyalayıcı yeteneklerini önemli oranda yitirdiler. Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki sosyal refah devleti de kısa dönem dışında etkinliğini çoğu ülkede kaybetti. Sistem her bakımdan yeni bir evreye girdi. Kapitalizmin tarihine baktığımızda, Rönesans kaos aralığından en derli toplu çıkış yapan toplumsal sistemlerden biriydi.

Siyasal devrimlerden ustaca yararlandı. Sanayi devrimiyle olgunluğunun zirvesine erişti. Dünya çapında yayılımını tamamlayan ilk sistem oldu. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında ancak dünya savaşlarıyla çelişkilerini çözebilecek köklü bunalımlarla karşılaştı. Aslında kapitalizmin genel bunalımı tüm 20. yüzyılı doldurdu. Birinci ve ikinci dünya savaşları araları, önceleri ve sonralarıyla sistemin ancak savaşlarla ayakta tutulabileceğini gösteriyordu. Reel sosyalizm ve versiyonları kutuplaşmayı arttırdı, savaşın niteliği sıcaktan soğuğa dönüştü. 1989 çözülüşü bu imkânı da elinden alınca, sistem kendini adeta boşluğun içinde buldu. Saldıracak taraf bulamıyordu. Yeni düşmanlar üretmeye ihtiyacı vardı. Bunu Ortadoğu kökenli İslam'da bulacaktı.

Yeni dönemin terminolojisinde artık 'küreselcilik' ve ABD İmparatorluğu kavramlarına sıkça rastlanır oldu. Küreselcilik, sistemlerin yayılma olgusu anlamına gelir ki, yeni hiçbir yanı yoktur. İlkel klanlardan günümüze tüm sistemler küreselcidir. Başarılı olan her sistem az veya çok yayılma şansına sahiptir.

İmparatorluk da eski kavramlardandır. Site devletlerin çoğalmasıyla devlet de sitelerin tüm devleti haline gelince, imparatorluğun koşulları doğmuş demektir. Siteler sürekli çoğaldığına göre, imparatorlukta genişlemeler kaçınılmazdır. Belirgin imparatorluk alanı ve tarzları doğar. Sümer şehir siteleri üzerinde Akad istilasıyla başlayan Sargon İmparatorluk geleneği o günden beri habire gelişti. Köleci Roma İmparatorluğu dünyanın o güne dek tanıdığı en geniş ve güçlü imparatorluğuydu. Yerine kurulan feodal Bizans ve Osmanlılar, geleneği devam ettirdi. Çin ve Hint'te benzerleri kuruldu. Kapitalizm daha kuruluş aşamasında önce Portekiz, sonra İspanyol, ardından güneş batmayan İngiliz İmparatorluğuyla, geleneği ikinci dünya savaşının sonuna kadar taşıdı. Savaştan sonra gerginlik içindeki ABD ve Rusya Sovyet İmparatorluğu ikilemi 1989'da ABD lehine tekleşti. Kapitalizm Roma'sının önünde artık hiçbir engel kalmamıştı. İmparatorlukların bir karakteri vardır: Üniter, merkeziyetçi yapıdan çok eyaletler biçiminde bölünmeler esastır. Önceki dönemden kalma birçok eski devlet geleneğini özümsemediğinden ötürü, gevşek bir federasyon eğilimi de sıkça görülür. Dışa doğru ne kadar çok gücü egemenliği altına alsın da, içte birçok valilik, eyalet ve bağımlı

devlet durumları da o denli artar. Küresel çapta yayılma olunca bu gelenek artarak tekrarlanır.

ABD imparatorluk dönemi içte ve dışta benzer ikili engel durumla karşılaşır. Şu husus iyi bilinmelidir ki, ABD sıfırdan imparatorluk kurmuyor; bin yıllardan beri var olan geleneği sürdürüyor. Sürdürmek zorundadır. Dünya devletler sistemi imparatorluksuz olmaz. Birbirinden tam bağımsız devletler durumu bir varsayımdır. Gerçekte yoktur. Geçerli olan, devletlerin birbirleri karşısındaki bağımlılık durumlarıdır. Sistem içindeki en güçlüden en zayıflara doğru bu bağımlılıklar, bazı gruplarda imparatorluğa dönüşür. İçlerinden sistemce en güçlüsü en büyük imparatorluk olarak sözü en geçerli güç konumuna erişir. ABD'nin en son İngiliz ve Rusya Sovyet İmparatorluğundan devraldığı bu gelenektir. İçinde yüzlerce dil, kültür, siyasal oluşum, ekonomik biçim barındıran geniş bir coğrafyada, çeşitli düzeylerde egemenliğini derinliğine ve genişliğine yaymak durumundadır. Sistemin kâr, azami sermaye birikimi bu süreci sürekli zorlar. Kâr dengesini tutturmak yayılmayla bağlantılıdır. Çok sayıda gücün çıkarları bozulduğundan ilişkileri gerginleşir. En güçlü olma kuralı nedeniyle bu gergin-

lik ikinci bir kutba yol açamaz. Sistemin mantığına aykırı olur.

1990'lar sonrasında küreselcilik ve ABD İmparatorluğu bu çerçevede denge aramaktadır. Kapitalizmin yaşadığı 'sistem kaosu', krizin eski tür aşılamazlığını gösterir. Dolayısıyla dönem küreselciliği krizli bir ortam içinde geçecektir. Krizi yoğunlaştıran etkenler eski dönemden kalmakla birlikte, şiddetini artırma eğilimindedir. Tüm tedbirlere rağmen azalan kâr kanunu, çevre kirliliğinden, vergilerden dolayı artan maliyetler, sosyal devlet uygulamalarından doğan masraflar, artan demokratik muhalefet sistemin sermaye birikim oranını daraltır. İç ve dış kavramları arasındaki ayrım iyice azalır. Küreselcilik adeta tek devlet gibi hareket etmeye zorlar. Bu aşamada sistem ile müttefikleri arasında yeni düzenlemeler kaçınılmaz olur. Kapitalizmin doğuş ve olgunluk aşamalarında sınırlı bağımsız nitelik gösteren ulus-devlet artık bir engeldir. Gerek en büyük güç olma, gerek küreselciliğin ekonomik karakteri eski ulusçuluk ve ulus-devleti kaldıramaz.

Özellikle Fransız devrim geleneğine bağlı cumhuriyetçi gelenek daha da zorlanır. Tutuculuğun – direngenliğin- yeni örneği olur. ABD-AB çelişkisi kaynağını bu gerçeklikten alır. Avrupa cumhuriyet-

çiliği ve demokrasisi eski bağımsızlığı konusunda kıskançtır. Yine eski kolonyalizmini hatırlatmaktadır. Kapitalizmin onun Kabe'si olduğunu unutmaz. Dolayısıyla ABD-AB gerginliği ciddidir. Kapitalizmin yeni boy atma alanı olarak düşünülen Pasifik Çin ve Japon gerçeği üçüncü bir odak olma potansiyeli taşımakla birlikte, ancak kısmi bir bağımsızlığı koruyabilirler. Bu grup sistemleri tek veya karma halde taklit etmede ustadırlar. Rusya, Brezilya gibi ülkeler de benzer bir sınırlı bağımsızlıkla yetinmek zorundadırlar. Sistemin güç mantığı bunu gerektirmektedir. Türkiye gibi iki arada bir derede ülkeler daha çok zorlanacak durumdadır.

Hizaya gelmeyen asi veya serseri denilen devletler grubu ise, sistemin askeri, ekonomik ve kültürel gücüyle hizaya getirilmek durumundadır. Sistem karşısında tam eritilmekten uzak olan Ortadoğu – güçlü uygarlık geleneği, İslamlık, ağır ekonomik sorunlar- bütünüyle asi bir duruş arz eder. Soğuk savaşın 'komünizmi' artık yerini Ortadoğu'nun 'yeşil otoriterizmi'ne bırakmıştır. İslami örtü altındaki büyük tutucu, otoriter yapılar artık parçalanmak zorundadır. Dünya gücündeki etkili Yahudi -İbrani

kabilesi- lobisi, İsrail'den ötürü bin yıllık rüyasını ve hesaplarını görmek durumundadır. Sistemin mantığı mevcut haliyle artık Ortadoğu'yu taşıyamaz. Karışık ve komplolu 11 eylül 2002 İkiz Kuleler saldırısıyla başlayan yeni dönem sadece Ortadoğu'nun değil, sistemin kaderini de yeniden belirleyecek dinamiklerle karşı karşıyadır. Uygarlığın doğuş beşiğindeki en eski ile en yeninin karşılaşması, aslında uygarlığın alacağı yeni biçimlenmeyi de belirleyecek sürprizlerle dolu gibidir.

1968 başkaldırıları sistemin en kapsamlı eleştirisidir. İster reel sosyalizm ister faşizm biçiminde total bir otorite anlayışına erişen kapitalizm sürdürülemezliğini böylece kanıtlamış oluyordu. Sürdürülemezlik, kriz demektir. İnsanlığın yaşadığı budur. Kaos da diyebileceğimiz bu süreç Rönesans'tan farklıdır. Rönesans feodal toplumunun krizinden çıkışı iken, kapitalizmin 1970'lerde içine girdiği süreç kaostur. Ne tür yenilikler ve farklılıkların çıkacağını verilecek mücadelelerin niteliği ve gücü belirleyecektir. Dikkat edilmesi gereken, bu sürecin temel dünya görüşüne -paradigmasına- getirdiği değişimdir. Toplumun iç yapısındaki tüm ahlaki değerlerin çözülüşü, milliyetçiliğin tüm zihniyetleri doldurması ve dışarıdan ekolojik tahribatın sonuçları robotumsu, aynılık, gri, zevksiz, umutsuz,

inançsız, amaçsız bir dünya görüşünü yaygınlaştırır. Stres, hiddet, nefret, şiddet, aşırı güdüsellik, bireysel yalnızlık, toplumsal değersizlik, tamamen çıkara kilitlenmiş ilişki mantığı, vefadan yoksunluk, hümanizme ilgi duymama, aşırı bencillik, yaşamın giderek kutsal anlamını yitirmesi krizin hakim psikolojisini ve sosyal atmosferini oluşturur. Köklü yeni arayışlar ancak bu tür ortamlarda boy verir. Bunalımın kalıcı niteliği bunu gerektirmektedir.

Kapitalist iktidarın emperyalizm ve ulusal-sınıfsal baskı sistemi dünyanın tümünü katlayacak büyüklüğü tarihte ilk defa ulaşır. İşgal edilmedik yer kalmamıştır. 19. yüzyılın sonlarında bu gerçeklik yaşanır. Ulusal, sınıfsal, etnik, dini, cinsi temelde tahakküm, eritme ve hatta jenosit tarihte en yaygın aşamaya ulaşır. İnsanların en çok birbirlerinin kurdu olduğu çağdır. İmparatorluk pratiği açısından bakıldığında da ABD ile sonul bir aşama gelinmiştir. Son imparatorluk çağındayız. Teorik açıdan bu yönetim, devlet iktidarının bir şehir, bir ülke, bir ulus sınırını aşma, tek kişide yoğunlaşma ve sürekli yayılma, durdurulma ve gerileme, yıkılış aşamaları biçiminde cereyan eder. Toplum sistemine yerleşmesi zincirleme etki yaratır. Her yeni iktidar daha

öncekinin izleri üzerinde imparatorluk olmaya zorlanır. M.Ö 2350'lerde -yazılı tarihte bilebildiğimiz- Sümerlerde Akad sülalesinden başlayan bu tarihsel süreklilik, günümüzde ABD devletinde Bush'un sülalesi ile devam etmektedir. İşin ilginç, ilk imparatorluğun doğduğu alanda son imparatorluk çatışma halindedir. Demek ki bitkilerin kökleri üzerinde kuruma ilkesini düşünebiliriz.

İmparatorluk gerçeğinde tam bağımsız devlet, ulus toplum anlayışına yer yoktur. Daha doğrusu tam bağımsızlık idealize edilebilir. Ama çok ender uygulama özelliğine sahiptir. Egemen realite, hakim imparatorluk çerçevesinde bağımlılıktır. Düzeyler farklı olabilir, ama gerçeğin hakim biçimini değiştirmez. Yaklaşık 4350 yıldır toplumsal yapılar üzerinde etkili olan imparatorlukta, hegemon devletle dolaylı veya dolaysız bağımlısı olan en yakın müttefikinden en önemsiz uydu devletine kadar irili ufaklı bir çok iktidar grubu mevcut sınırları içinde bağımlılık halindedir. En bağımsız geçinen ulus devlet -esasinda ulusta azınlık- çağında bu gerçeklik daha da geçerlidir. Hegemon güçten tam bağımsızlık, milliyetçiliğin bir toplumu etkileme, politik iddiası ve oyunudur. Hegemon demek en güçlü zihniyet, iktidar, sosyal ve ekonomik yapıyla askeri güce, bilim ve tekniğe sahip olmak demektir.

ABD'nin varlığı bu tanıma denk düştüğü için günümüzün birincil hegemon gücüdür. Ama sistemin tüm krizinin, onun yönetiliş tarzının ve sonuçlanışının da en sorumlu taraflarından başta gelenidir.

Kapitalizmin ekonomisi demeye pek gerek yoktur. Kapitalin kendisi ekonominin özüdür. O esasta en istismarcı, vahşi rekabetli, kâr için her şeyi göze alabilen sistemdir. Toplumun metalaştırılmayan hiçbir olgusu yoktur. Metalaştırılan toplum elden çıkarılmak istenen toplumdur. Böylesi bir toplum yaşam ömrünü dolduran, dolayısıyla bitirilmesi gereken bir düzendir.

Bilim ve sanatla sistem kendi ömrünü uzatmak için olağanüstü çaba içindedir. Sanıldığıının aksine, bu çaba bilim ve sanatı (teknik dahil) geliştirmek için değildir. Bilim ve sanatın olağanüstü gelişmiş gücüyle kendi bitmişliğini sürdürmek içindir. Yaşamının sonlarına gelmiş bir hastanın iyileştirilmesi için tüm bilim ve tekniğin imkânlarının kullanıldığı bir ilgileniş tarzını andırmaktadır. Bilim ve sanat, sistemlerin bu süreçlerinde, kaosunda daha çok yeniden yapılanır ve yeni yaşanabilir sistemlerin oluşturulmasında vazgeçilmez belirleyici rol oynar.

Biçimsel açıdan ABD önderlikli kapitalizmi aşacak yeni topraklar ve toplumlar dünyamızda yoktur. Avrupa sistemin büyük tahribatının özeleştirisi sürecindedir. Sonuna kadar öyle gitmek durumundadır. Latin Amerika'da ikinci ABD olmanın ne tarihsel ne toplumsal koşulları mevcuttur. Kaderleri ABD'nin sonuna bağlıdır. Afrika daha geriden benzer konumdadır. Okyanus kıyılarının batısı, Çin, Japonya en çok sistemin sürdürülmesinde ABD'ye yardımcılık yapabilir. Yeni yaratıcı bir kapitalizm için ne iddia ne de olanakları vardır. En iyi uygulayıcıları olabilirler. Rusya, Sovyetler yenilgiyi stratejik olarak kabul etmiş, ABD yardımlarıyla ilerlemeyi yeni politika olarak benimsemiş durumundadır.

Geriye belalı Ortadoğu kalıyor. Ortadoğu'nun coğrafya ve kültürü ile sistemin baş belası olması tesadüf değildir. Toplumun kök hücreleri buradadır. Uygarlık başlatıcıları ve sürdürücülerinin kökleri buradadır. İlahları buralıdır. Er geç evlat baba ocağına dönecek, evdeki hesaplar yeniden görülecekti. ABD'nin misyonuna yaraşır bu rol Büyük Ortadoğu Projesi ile artık uygulama safhasına girmiştir. Giderek yoğunlaşacak ilişki ve çelişkiler kaostan neyin çıkacağını belirleyecektir. Şimdiden söylenebilecek olan, Ortadoğu'daki gelişmelerin

sistemin sonndan çözölüşe doğru gitmesiyle ilgili olduğıudur. Onun için çok önemli ve doğru çözüm-lenmeyi gerektirmektedir. Çelişkilerin kırılma noktaları, kaosun yoğunlaştığı alanlardır. Bu alanlar da çoğunlukla yeniliklere rahim görevi ve beşiklik rolü oynarlar. Sümer rahip tapınaklarının kalıntılarında daha önce doğurduğu uygarlığın bu sefer mezarı mı hazırlanmaktadır?

Sınıflı uygarlığı doğuran Mezopotamya coğrafyasında, bu uygarlığın alternatifinin de doğacağı inanç ve bilinci içinde yaklaşmaktayım. Birini doğuran, alternatifini de doğurmak durumundadır.

DOĞA TOPLUM İLİŞKİSİ

Toplumla doğa arasındaki ilişki sosyal bilimin gittikçe yoğunlaştığı bir alandır. Genel anlamda çevrenin toplum üzerindeki etkisi açık olmasına karşın, bilimsel incelemesi ve felsefeye konu teşkil etmesi yenidir. Toplumsal sistemin çevre üzerinde felaket boyutlarında etkisinin ortaya çıkmasıyla bu ilgi gelişmiştir. Sorunun kaynağı araştırıldığında, doğaya tehlikeli biçimde ters düşmüş hakim toplumsal sistem karşımıza çıkmaktadır. Binlerce yıl

süren toplum içi çelişkilerin kaynağında doğal çevreyle yabancılaşmanın yattığı; ne kadar iç toplumsal çelişki ve savaşlar gelişmişse o kadar da doğayla ters düşüldüğü gittikçe artan bilimsel bir netlikle ortaya çıkmaktadır. Günümüzün parolası doğaya hakim olmak, kaynaklarını amansızca ele geçirmek ve sömürmektir. Doğanın vahşetinden bahsedilir. Bu kesinlikle doğru değildir. Kendi cinsine, türüne karşı vahşileşen insanın doğaya karşı da en tehlikeli vahşi konumuna düştüğü yaşanan çevre sorunlarından bellidir. Hiçbir tür, insan kadar bitki ve hayvan türlerini yok etmemiştir. Mevcut hızla yok etme işini sürdürürse, geriye nesli tükenen bir dinazor türüne dönüşmekten kurtulamayacak bir insan sorunuyla karşı karşıyayız. Nüfus artış hızı, hızla gelişen ve kötü kullanılan teknolojisiyle insanın mevcut yıkıcılığı durdurulamazsa, insan yaşamı sürdürülemez bir aşamaya çok da uzun olmayan bir sürede gelip dayanacaktır. Bu gerçeklik toplumun iç yapısında da artan savaşlar, en tehlikeli politik yönetim biçimleri, artan işsizlik, moralden yoksun bir toplum, robotlaşmış bir insanlık olarak dinazorlaşacaktır. Toplumun bu yönlü gelişiminin nedenleri doğru konmadıkça, geleneksel medeniyet, sınıf ve ulus savaşlarının doğru teorik izahları ve çözüm yolları bulunamaz. Sosyolojinin günümüz

sorunlarına ‘din’ kadar bile yanıtlar geliştirememesi sosyal bilimin, dolayısıyla tüm bilimsel yapının sorgulanmasını zorunlu kılmaktadır. Madem bilim bu kadar gelişmişse, neden bu kadar çılgınlık? Yalnız 20. yüzyılın kanlı bilançosunu tüm insanlık tarihiyle karşılaştırırsak, kat be kat üstün olduğu bilinen bir husustur. Demek ki bilimsel yapıda da çok ciddi yetersizlikler ve yanlışlıklar vardır. Yanlışlıklar bilimin tespitlerinde olmayabilir; yönetim ve kullanım tarzında olabilir. Ama bu bilimi ve bilim adamlarını, kurumlarını sorumluluktan kurtaramaz.

Kanaatim olarak mevcut bilim adamları ve kurumlarının konumu, Mısır ve Mezopotamya’nın ilk krallıklarındaki rahiplerin bağımlılık konumlarından hem ahlak hem de inanç açısından daha geri ve sorumsuz gibi durmaktadır. Firavun ve Nemrut kral soylarına başkaldıran İbrahimi gelenekli dinler ve peygamberleri, ahlaken ve inanç itibariyle insanlığın gelişiminde büyük rol oynadılar. Bu rol rahip geleneğinin olumlu yönüdür. İktidarın emrindeki bilim adamlarının yaptığı ise, iktidar çılgınlılarının eline sürekli imha araçları vermesi ve en son insanlığın başına atomu patlatmasıdır. De-

mek ki bilim-iktidar ilişkisinde vahim bir yanlışlık vardır. Bilimi bir toplum ürünü olarak, en değerli kazanım olarak değerlendirebiliriz. Ama bunca felaketlere yol açmasını ise asla izah edemeyiz. Dolayısıyla bilim adamı ve kurumlarını bu yönüyle kabul ve hatta affedemeyiz. Bu öncelikli çelişkinin izahını bulmadıkça, sosyoloji ve tüm diğer bilimleri neden sorgulamamız gerektiği anlaşılır bir husustur. Sistemin nerede büyük oynadığı, temel yanlışlığı yaptırdığı ve insanlığın geleceğini en belirsizliklerle yüklü bir sürece soktuğunun hesabını yapmadıkça, istediğimiz kadar kurtuluş, özgürlük, eşitlik teori ve pratiklerini geliştirelim, sonuçta yine hakim toplumsal sisteminin değirmenine su taşımaktan kurtulamayız.

Toplumsal sistem krizi ile birlikte gittikçe derinleşen ekolojik krizin kökenlerini uygarlığın başlangıcında aramak en gerçekçi yoldur. Toplum içinde tahakkümden kaynaklanan insana yabancılaşma geliştikçe, doğayla yabancılaşmayı da beraberinde getirdiği, bir iç içeliği yaşadıkları bilinmelidir. Toplum özünde ekolojik bir olgudur. Ekoloji ile kast edilen ise, toplum oluşumunun dayandığı fiziki ve biyolojik doğadır. İnsan türü genelde canlılar, özelde hayvanlar alemindeki evrim zincirinin en son halkasıdır. Bundan çıkarılabilecek en başta gelen

sonuç, insan türünün rasgele yaşayamayacağı, evrim zincirinin gereklerine bağlı kaldıkça kendini idame ettirebileceği gerçeğidir. Dayandığı evrim haklarını tahrip etmesi halinde, biyolojik bütünü kaybolması ve bundan dolayı da türün kendini sürdürememe tehlikesiyle karşılaşması kaçınılmazdır. Doğadaki evrim bütünselliğinin sanıldığından daha fazla türlerin karşılıklı bağılılığına dayandığı bilimce iyice tespit edilmiştir. Karşılıklı bağıllık yitirildikçe evrim halkalarında büyük kopuşların doğacağı, bundan da çok sayıda türün devam sorununun ortaya çıkacağıdır.

Bu bilimsel gerçeklik karşısında uygarlığın yarattığı sorun, eğer tedbir alınmazsa çoktan cehenneme kapıyı araladığıdır. Uygarlığın sorunu doğurmasının en temel nedeni, dayandığı zorbalık ve cehalet -daha doğrusu yalancı olma zorunluluğu- gerçeğidir. Hiyerarşi ve devlet oluşurken sadece baskıya, zora dayanmakla varlıklarını kalıcı kılamazlar. Olup bitenin gerçek hikâyesini gizlemek için riyakârlık, yalan kaçınılmazdır. İktidar hakimiyeti, zihinsel hakimiyeti gerektirir. Zihinsellik ise gerçek dışılığı geçerli kıldığı sürece iktidarı güveneye alabilir. İktidarın kaba güç yönü her zaman

ince güç yönü olarak zihnin bu türünü canlı ve egemen kılacaktır. Zihniyetin bu tarz oluşumu doğada yabancılaşmasının da temelini oluşturmaktadır. Toplumu var eden komünal bağı inkâr ettikçe ve yerine bir sapma olarak gelişen hiyerarşik ve devlet güçlerini esas aldıkça, zihniyet durumu doğayla yaşam arasındaki bağı unutulmasına, önemsiz kılınmasına açık hale gelecektir. Uygarlığın dayandığı bu zemin üzerindeki her yükseliş, daha fazla doğadan kopma, çevreyi tahrip olarak yansı bulacaktır. Uygarlık güçlerinin gözü artık doğal zorunlulukları görmeyecektir. Nede olsa onları besleyen alt tabaka her şeyi hazır onlara sunmaktadır.

Kutsal kitaplardaki tanrısallık-cennet ütopyaları ilk uygarlık güçleri olan Sümerlerin mitolojileri olarak bu gerçeklik üzerinde uydurulmuştur. Temel zihniyet kalıpları olarak çocukluk çağındaki insan zihniyetine kazılmıştır. Tanrı-cennet, soyut doğa varlıklarıdır. Daha doğrusu, gerçek doğanın yerine iktidarın yükselen güçlerinin sahte dünya tasarımlarıdır. Özü de şudur: “Tanrılaşan biz cennette yaşarız.” İkinci versiyon, “Tanrı gölgesi sultanlar, cennetteki gibi yaşar.” Üçüncü versiyon, “Sömüren insan cennet misali yaşar”. Topluma egemen zihniyet kalıpları olarak tanrısallık yüce gerçekler biçiminde sunulan bu anlayışlar artık ‘doğa anayı’ unuta-

caklardır. Daha da ileri giderek ‘vahşi doğa, kör doğa, boyun eğdirilmesi gereken doğa” varsayımlarıyla doğayla ilişkiyi büyük bir yabacılışmaya iteceklerdir. İktidar gücünün zorbalık ve yalan ürünü olan bu birikimleriyle anti-doğasal bir yaşamı mümkün kılması ekolojik sorunların temelidir. Yaşamdaki doğanın rolünü inkâr ettikçe, bunun yerine sahte dinsel figürler, yaratanlar yerleştirdikçe, doğaya ‘kör güç’ denebilecektir. Bu zihniyetin özellikle günümüze kadar ki etkinliği bilimsel zihniyetin gelişmemesinin de temel nedenidir. Bilimsel zihniyet ancak doğal güçlerin doğru objektif tanınmasıyla gelişebilir. Her şeyi tanrıya cinlere havale eden bir inanç sistemi, doğa gibi harika bir örüntüye asla anlam veremeyecektir. Tüm fiziki ve biyolojik doğanın soyut bir kavram olarak tanrıca yaratıldığında ısrar ederek bilimsellikten sıyrılacaktır.

Çok iyi gördük ki, bu soyut tanrı yükselen ilk sömürücü tabakanın kendini meşrulaştırmaya ilişkin bir zihniyet yaratımıdır. Tehlikesi sadece kul-kölelerini kendine bağlamakla sınırlı kalmıyor, gerçeklikten koparıyor. İnsan zihninin doğru doğa bağını kesiyor, yabancılaştırıyor. Eskinin doğa anası

yerini zalim doğaya bırakıyor. Hem de gerçek zalimler tarafından. Bu zihniyetin tarih içindeki duraklarını gözlediğimizde dehşete kapılmamak elde değil. Roma İmparatorluğunda yırtıcı hayvan-insan karşılaşmaları bunun ürünüdür. Tüm bitki ve hayvanlar dünyasından giderek ilgiyi koparmaya, karanlıklaştırmaya giderken, bunun iktidar gücünün bu zalim uygulamalarıyla bağı vardır. Daha doğrusu insanla hayvanı böylesine birbirine kırdırmak, özünde doğadan yabancılaşmayı simgelemektedir. Ortaçağ feodalizminde yer artık bir an önce terk edilmesi gereken bir handır. Hatta insanı kendine bağlayan, günaha sokan kirli bir mekândır. Tanrının yüceliği karşısında doğa ne olabilir ki. Bir an önce doğayı, dünyayı terk etmek mümince bir hedef olmuştur. Fakat üst tabaka da ise cennetvari yaşam binbir cümbüşle devam edecektir. Büyük zihniyet sapkınlığı derken bu falsifikasyonu (çarpıtmayı) kast ediyoruz. Ortadoğu toplumlarının geriliğinin temelinde binlerce yıllık bu zihniyet sapkınlığı yatmaktadır.

İlkel komünal toplumda doğayla bağ çocuk-ana bağı gibiydi. Canlı olarak algılıyor. Ona karşı olmamak, ondan ceza almamak dinin temel kuralı haline getirilmiştir. Doğa dini ilkel komünal toplumun dinidir. Toplumun oluşumunda doğal bir anormallik

ve çelişki yoktur. Felsefenin kendisi insanı 'kendi farkına varan doğa' olarak tanımlar. İnsan özünde en gelişmiş doğa parçasıdır.

Bu en gelişmiş doğa parçasını doğayla çeliştiren toplumsal sistemin doğa dışılığı, anormalliği böylelikle ortaya çıkmaktadır. Doğayla adeta bir bayram coşkusuyla -bayramlar zaten doğayla coşkun verimli birliğin yansımasıdır- bütünleşen insanı doğanın başına bela haline getirmek, herhalde o toplumsal sistemin ne kadar belalı olduğunu kanıtlar.

Doğal toplumun zihniyet dünyası canlı bir doğa anlayışına dayanır. Her doğa olgusunun bir ruhu var sayılır. Ruhlar canlılığı sağlayan özellik olarak düşünülür. Totemik din anlayışlarında kendilerinden farklı, hükmeden dışardan bir tanrı anlayışı henüz gelişmemiştir. Doğanın ruhlarıyla, yani kuvvetleriyle anlaşmaya büyük özen gösterilir. Ters düşmek ölümle eştir. Doğaya temel bakış açısı bu olunca, olağanüstü uyum gereği ortaya çıkar. Ekolojinin en temel ilkesine göre yaşamla karşı karşıyayız. Toplumsal yaşamın doğa güçlerine ters düşmesi en çok sakınılan konudur. Din ve ahlaklarını geliştirirken gözetilecek temel ilke çevreyle, doğa güçleriyle bu uyum ilkesidir. Yaşamın bu ilkesi

o kadar derinliğine zihinlere yerleşmiştir ki, bir din ve ahlak geleneği olarak baş köşeye oturtulur. Aslında bu doğal yaşamın genel bir akış ilkesinin insan toplumuna yerleşimidir. Çevresini esas almayan hiçbir oluş yoktur. Kısa süreli sapmalar da akışla birlikte yeni iç ve dış koşullar altında süreçle bütünleşir; aksi halde tümüyle sistem dışı kalarak varoluşlarını yitirirler. Ekoloji ilkesinin insan toplumundaki önemi doğanın bu temel öznelliğinden ileri gelir.

Doğal toplumda tüm topluluk üyeleri yaşam bütünlüğünde organik olarak yer alırlar. Herkes toplumun dürüst, içten bir parçasıdır. İnanç ve duyuşları ortaktır. Yalan ve aldatmaca kavramları hiç gelişmemiştir. Doğayla adeta aynı çocukça dili konuşur gibidirler. Doğaya hükmetmek, kötü kullanmak, yeni geliştirdikleri toplum yasaları olarak ahlak ve dinlerine karşı en büyük günah -tabu- ve kötülük-tür.

Yeni köleci devlet toplumunda tersyüz olan, bu temel dini ve ahlaki anlayıştır. Köleci devletçi toplumun oluşumu bu hayati ilkedен ciddi bir sapmaya yol açar. Toplumsal meşruiyetin sağlanması zor kadar yalana da ihtiyaç göstermektedir. Yalnız zorla köleci sistemin yürütülmesi olanaksızdır. Toplumu köklü inançlara bağlamadan sistemi sürdüremezsi-

niz. Çevre, ekolojik sorunun oluşumunun bu yönlü oluşan toplumla, uygarlık başlangıcıyla sıkı bir bağı vardır. Sınıflı toplum uygarlığı doğayla çelişen toplumdur. Bu olgusal sorunun temel nedeni, yeni toplumun köklü bir karşıdevrimle oluşan köleci zihniyet dünyası-paradigmasıyla ilgilidir.

Doğal toplum ekolojik toplumun kendiliğinden bir halidir. Ekolojik toplumun devlet toplumunun derinlik ve genişlik olarak gelişmesiyle adım adım geriletilmesi, günümüze kadar en temel toplumsal çelişkilerden biridir. Toplumun iç çelişkisi ne kadar gelişmişse, dış ortamla çelişkisi de o denli artmaktadır. İnsana tahakküm doğaya tahakkümü getirmektedir. İnsana acımayan bir sistemin doğaya her kötülüğü yapmaktan çekinmeyeceği açıktır. Zaten hakimiyet, fetih en gözde olgular olarak egemen sınıf ahlakında yer bulmaktadır. Doğaya hükmetmek insana hükmetmek kadar bir hak, soylu bir davranış olarak görülmektedir. Doğal toplumun doğa canlılığı, kutsaması yok sayılmıştır. Bir düşman gibi fetih konusudur. Devletçi toplumun zihniyet ve davranışlarına bu kavramlar egemen olunca, artık günümüzde dev boyutlara ulaşan çevre felaketlerine ardına kadar yol açılmış demektir.

İşte Sümer ve Mısır rahiplerinin tüm tarihi kaplayan ve halen etkisini sürdüren en temel ideolojik buluşları bu tarihsel evrede devreye girmektedir. Yarattıkları yeni kavramlarla kurguladıkları mitolojik düşünme tarzı sistem için en temel meşruiyet - kabul etme- dayanağı olur. Bu mitolojilerin - mitoloji, Yunanca söylence, efsane anlamındadır- en temel özelliği, doğal olayların üstüne çıkardıkları yeni tanrılar dünyasıdır. En, Enlil, Ra ilk tanrılar olarak yeni yükselen efendiler -Rablar- dünyasını mükemmel biçimde yüceltip gizlerler. Oluşan kölecî sınıf hükümranlığı tanrılaşmayla iç içedir. Yeni efendiler nasıl çalışmadan sadece hükümranlıkla misli görülmemiş bir taht-saraylı yaşam sahibi iseler, kurgusal singeleri olarak tanrıları da öylesine tüm doğa güçleri üzerine oturturlar. Toplumsal hakimiyet doğasal hakimiyete yansıtılmıştır. Doğal ruhçuluk dini üzerine emreden tanrılar dini ege-men kılınmıştır. Doğal süreçleri ruhlarla izah etmek yerine tanrılarla izah etme süreci en köklü zihniyet değişimi oluyor.

Buna devrim değil, karşıdevrim dememin anlaşılır nedenleri var. Çünkü tarihte en tehlikeli, olumsuz bir süreci başlatma özelliğine sahiptir. Konuyu biraz derinliğine açmakta hayati yarar var. Canlı doğa anlayışı günümüz bilim çevrelerinde de

en çok tartışılan bir konudur. Gerçekten, doğal toplumdaki gibi olmasa da, her doğal olgunun bir özneliliği -içinde hareket ettiği yarası, anlam düzeyi-olduğu kabul gören en devrimci görüşlerden biridir. Maddileşmiş özdeği yöneten öznellik sahip olduğu enerjidir. Enerji, madde olmayan gerçekliktir; bir anlamda maddenin ruhudur. Her geçen gün değışik enerji türleriyle doğaya açılım görülmemiş boyutlara tırmanmaktadır. Gelecek kuantum fiziğinin, 'nanoteknoloji'nin olacaktır denilirken bu gelişme kast edilmektedir. Sonuçta değışik de olsa, ilk toplum tarzı doğal akışla uyum içinde, doğru bir anlayışla, ekolojiyle yaşamı esas almaktadır. Günümüzde çevre sorununu en büyük tehlike olarak insanlığın karşısına çıkaran, bu temel ilkedен kopuş gerçeğidir. Kopuşun da temelinde sınıflı toplum uygarlığının zihniyet ve üretim tarzı yatmaktadır.

Toplumsal ekoloji sorunu uygarlıkla başlar. Doğal toplum bir yanıyla ekolojik toplumdur. Toplumu içten kesen güç, doğayla anlamlı bağı da keser. İçten kesilme olmadan olağandışı bir ekolojik sorun doğmaz. Anormal olan, tüm doğal süreçlerde yaşanan anlamlılığın uygarlık toplumunda yitimidir.

Sanki çocuk ana memesinden kesilmiş gibi bir hal doğar. Duygusal zekânın büyüleyiciliği yavaş yavaş silinir. Vicdan ve doğanın dilinden sıkça uzaklaşan analitik zekâ, kurguladığı yapay dünyasında gittikçe çevreyle olan çelişkisini geliştirir. Yaşamın doğayla bağı puslanır. Bunun yerine soyut fikirler, tanrılar geçer. Yaratıcı doğa yerini yaratıcı tanrıya bırakır. Ana şefkati olarak anlaşılması gereken doğa, zalim doğa damgasını yer. Artık dilsiz doğaya ve zalim doğaya yüklenmek insan kahramanlığı haline gelecektir. Hayvanlar ve bitkilerin her tür dengesiz imhası, toprak, su ve havasının kirletilmesi, sanki insan toplumunun en temel hakkıymış gibi alışkanlık kazanır. Doğal çevre artık ölü, umut vermeyen geçici bir yaşam alanı olarak körleştirilir. Canlı doğanın sınırsız umut kaynağı doğa, artık kör, anlayışsız, kaba madde yığınınından başka bir şey değildir.

Rönesans'la yıkılan bu doğa anlayışı, kapitalist sistemde toplum içinde olduğu gibi ardına kadar artık sömürü, istismar konusudur. Dünya insanlığının fethini doğanın fethiyle tamamlamak ister. Ona dilediği her tür istismarı bir hak, yetenek sayar. Sanayi devrimi ve sonrasında sonuç, toplum için vazgeçilmez yaşam koşulu olarak doğal çevrenin sigortasının atmasıdır. Akılsız olanın doğa değil sistem olduğu anlaşılmıştır. Ama artık geç

kalınmıştır. Çevre sürekli SOS işaretleri vermektedir. Mevcut toplumsal sistemi kaldıramayacağını bas bas bağırılmaktadır. Bu yönüyle de sistemin krizi kaos aralığına girmiş gibidir. Ekolojik tartışma ekolojik toplumu anlam ve yapısalılık olarak çöz-medikçe, kaostan çıkma şansı artık yoktur.

Rönesans özünde doğayla kopan zihniyet bağının yeniden kurulmasıdır. Rönesans zihniyet devrimini doğanın canlılığı, üretkenliği, kutsallığı üzerinde geliştirdi. Ne varsa doğada var inancını esas aldı. Sanatla doğanın güzelliklerini daha iyi yansıttı. Bilimsel yaklaşımla doğa sınırlarının kapısını araladı. İnsanı temel alarak tüm gerçekliğiyle tanınmasını bilim ve sanatın görevlerinden saydı. Yeniçağı bu zihniyet değişikliği doğurdu. Sanıldığının aksine, kapitalist toplum bu sürecin doğal sonucu olmayıp saptırıcı ve geriletici bir rol oynadı. Geliştirilen insan sömürü yöntemlerini doğanın istismarıyla birlikte yürüttü. İnsana hakimiyet doğaya hakimiyetle bütünleşti. Tarihte doğa üzerine en yoğun saldırıyı başlattı. Doğanın hiçbir kutsallığını, canlılığını, dengesini düşünmeden istismar edilmesini devrimci rolü olarak kavradı. Daha önceki zihniyetlerde çarpık da olsa yer eden

kutsallığı tümüyle dışladı. Hiçbir korku ve endişe duymadan doğa üzerinde tasarrufta bulunmayı hak belledi.

ZİHNİYET

İnsan toplumu, insanın zihniyet gücüyle belirlenir. Akıl yasalarının, yaratıcı ve gelişimsel rollerinin en geniş ve hızlı olduğu olgudur insan toplumu. Fizik yasalarıyla, bitkisel ve diğer hayvansal canlılar dünyasının yasalarıyla niteliksel farklılıklar içerir. önemli olan, toplumun dönüşüm yasalarının gücüne ve bilincine ulaşmak, toplumun yeniden yapılanmasını bu oluşmuş bilim gücüyle yaratmaktır.

Teoriden en başta beklenen topluma hakim paradigmayı değiştirmesi veya farklılaştırmasıdır. Diğer deyişle yerleşik zihniyet normları aşılmadan, yenilik ve farklılıkların yolu açılmaz; başka zihniyetlerin güdümünden kurtulunamaz. Kapitalist toplum sisteminde iktidar karşıtı zihniyet yapılarının kalıcı başarılarla erişememelerinin asıl etkeni zihniyet yetersizliğidir. Karşıt zihniyet konusunda en ileri ve ideal konumda olan Marksizm için de bu husus geçerlidir. Marksizm her rengiyle iktidar so-

rununu çözemedi. Daha da olumsuz, getirdiği iktidar teorileriyle zıddına en önemli hizmeti sundu. Tıpkı Hz. İsa'nın zıddı olarak doğduğu Roma imparatorluğuna sonunda en güçlü meşruiyet hizmetini sunması, bizzat iktidar olması gibi. Marksizm iktidar olur. Ama sonuçta, liberal kapitalizmin sağladığından daha fazla dünya ve toplumu sistemin hizmetine sokularak, mücadele daha başında zihniyet aşamasında kaybedilmiştir.

İmparatorlukların gölgesinde büyüyen gnostik din, mezhep ve felsefe ekollerinin sistemden hem zihniyet, hem de politik ve askeri yönden etkilenecekleri açıktır. Bir kez daha klasik köleciliği kurmayacaklardır. Onu şiddetle lanetlemişlerdir, iyice tanımaktadırlar. Fakat neyi nasıl kuracaklarını da tam kestirememektedirler. Kaldı ki, kölecisi sistemi sanat düzeyinde benimsemiş birçok kişilik bu dinleri siyaseten kabul edip, kendi meşru tabanı haline getirmekte güçlük çekmeyeceklerdir. Nitekim Büyük Konstantin M.S 312'de Hristiyanlığı kabul temelinde Roma'ya girecek, kendini yeni imparator ilan edecek ve başkentini de bugünkü İstanbul'a taşıyacak, 325 yılında ise Hristiyanlığı resmi din ilan edecektir. Üç yüz yıl köleciliğe karşı savaşan

din köleci sistemle uzlaşmaya girmiştir. Mani'nin kendisi Sasani hanedanının ikinci büyük imparatoru Şahpur'un himayesine girecektir. Daha radikal olan Hz. Muhammed ise, büyük oranda Yahudi ve Hristiyan teolojisiyle Bizans ve Pers imparatorluklarının mirası üzerinde kendi sistemini temellendirecektir. Tümü köleliğin klasik sistemini bilinçli olarak karşılara alıp mücadele edecekler, bu sistemi aşma gücü göstereceklerdir. Ama içine girdikleri genel kalıplar Sümer icadı rahip devlet kalıbıdır. Onu biraz daha esneterek insanlık için katlanabilir bir araca dönüştüreceklerdir. Yoksa doğal toplumu yeni koşullar altında yenilemek akıllarına bile gelmez. Hatta bu sistemi köleci sistemden daha çok 'putçuluk' adı altında mahkûm edeceklerdir. Bu yönleri bile karşımıza çıkacak yeni devlet olgusunun eskinin biçim değiştirmiş hali olduğunu göstermeye yeterlidir. Doğal topluma daha yakın olan barbar topluluklarına gelince, çoktandır kölelik sistemi ile müşerref olmuş şefleri vasıtasıyla onlar da katlanılabilir bir yeni devlet formuna razı olmaktan kurtulamayacaklardır. İnsanlık tarihinin köklü bir altüst oluş süreci olan bu dönem yaklaşık M.S 5. ve 6. yüzyıllarda gerçekleşir. Benzer bir süreç, MÖ 6. ve 5. yüzyıllarında klasik köle zihniyetine karşı Buda, Konfüçyüs, Zerdüş ve

Sokrates'in ahlak ve felsefi çıkışlarında yaşanacaktı. Sonucu Grek, Roma, İran, Hint ve Çin toplumsal sistemlerinde daha gelişkin formların gelişim göstermesiydi.

Dolayısıyla kriz toplumlarında, temel dönüşüm çabalarının yetkin ve amaca uygun teorik perspektif tarafından aydınlatılıp yönlendirilmeden, boşa çıkması ve ters sonuç vermesi güçlü olasılıktır. Tarihin bu tür dönemlerinde büyük düşünce yoğunluklarına tanık olmamız yaşanan gerçeğin bu tür özelliğinden ileri gelir. Uygarlıkların ortaya çıkışı, yeni sistemlerin oluşumu öncesi ve sonrasında büyük düşünce ve inanç ekollerine tanık olmamız yine aynı nedenledir.

Yeni toplumda yükseltelen tanrı ise totemi aşacaktır, kamufle edecektir. Dağların doruklarında, denizin diplerinde, göklerde ona mekân aranacaktır. Hakim gücü vurgulanacaktır. Yeni doğan efendiler sınıfına nasıl da benziyor! Eski Ahit'te -dolayısıyla İncil ve Kuran'da- tanrının bir adı 'Rab', efendi anlamındadır. Yeni sınıf kendini tanrısallaştırarak doğmaktadır. Diğer tanrı adlarından en tanınmış olanı olan 'El', 'Elohim', yücelik anlamına gelip, çöl kabileleri üzerinde yükselen

atayı, şeyhi müjdelemektedir. Ataerkilliğin doğuşuyla yeni tanrının doğuşu kutsal kitapların tümünde çarpıcı bir iç içeliğe sahiptir. Homeros'un İlyada'sında, Hintlerin Ramayana'sında, Finlilerin Kalavela'sında hep böyledir. Zihinlerde yeni toplumun meşruiyeti sağlanmadan yaşama şansı zordur. Hiçbir yönetilen toplum birimi inandırılmadan uzun süre yönetilemez. Zorun yönetimdeki etkisi anlıktır. Kalıcı inanç sağlamaktadır. Tarihin Sümer örneği bu yönlü eldeki ilk yazılı orijinali içermesi açısından incelenmesi hayli ilginçtir. Sümerlerdeki tanrı yaratımı harikadır. Özellikle ana-tanrıçalığın yıkılması, ata-tanrının egemen kılınması tüm destanlarının özünü teşkil etmektedir. İnanna ile Enki, Marduk ile Tiamat'ın mücadelesi baştan sona destanlarını işgal etmektedir. Daha sonraki tüm destanlara ve kutsal kitaplara yansımış bu destanların sosyolojik incelenmesi önümüze muazzam bilgiler sunmaktadır. Tarih boşuna Sümerlerden başlatılmıyor. Dinleri, edebiyat destanlarını, hukuku, demokrasiyi, devleti Sümerlerin yazılı tabletlerine dayalı olarak çözümlemek, belki de sosyal bilime çıkış yaptırabilecek doğruya yakın temel yollardan biridir.

Mitolojinin hangi dönemlerde ve formlar altında dine kaynaklık ettiği de başlı başına bir tartışma

konusu olur. Söylendiği gibi mitoloji kesin inanç kuralı haline geldiğinde dinleşir. Bu anlamda dinleşmek mitolojiyi kesin gerçek olarak kabul etmekle ilintilidir. Dinleşme iki yönlü değer taşır. Mantıkta 'kesin düşünce' kavramına yol açar. Böylelikle yasallık fikri gelişir. Tanrısal yasa giderek doğa yasasıyla bütünleşir. Diğer yandan doğada ve toplumda diyalektik hareketlilik düşüncesi daha doğmadan engellenmiş olur. Bu yönüyle idealist düşünmenin yolu açılır. Düşünce, alabildiğine olgulardan koparak kendi başına kontrolsüz bir gelişmeye uğrar. Kendi içinde bitmez tükenmez bir serüvene giren idealist düşünce, toplumsal zihniyeti bir kat daha gerçekler aleminden uzaklaştırır. Dinsel düşüncenin gelişmesi giderek hukuk, siyaset, ekonomi, ahlak, sanat gibi birçok temel alanda katı doğmalar haline gelir. Yasa niteliği kazanır. Aslında yükselen devletli sınıfa muazzam bir yönetim kolaylığı sağlamaktadır. Dinin her kuralına kanun değerini vermekle hem yasallık, hem meşruiyet birlikte hal edilmiş oluyor. İlk ve ortaçağlarda dinin bu kadar yüceltilmesinin temelinde sağladığı bu yönetim kolaylıkları gelmektedir.

Doğal topluma karşı zihniyet dönüşümü derinleştirerek feodal toplum sisteminde de devam etmektedir. Analitik zekâ yoluyla büyük açılımlar sağlanmıştır. Hem dini hem felsefi düşünce biçimi yeni toplumun hakim zihniyetini oluşturmaktadır. Her iki düşünce biçimi eski toplumun dönüşen unsurlarında tekrar hakimiyete geçmektedir. Nasıl ki Sümer toplumu neolitik toplumun değerlerini kendi yeni sisteminde sentezlemişse, feodal toplum da hem eski sistemin iç yapılarındaki hem de dış çevrelerindeki ezilen sınıflarla direnen etnisitenin manevi değerlerini sentezlemiştir. Bu süreçte pratik akış belirleyicidir. Pratik bir anlamda zamanın bir güç gibi oluşturucu varlığıdır. Zaman, oluşan pratiktir. Zihniyet mitolojik özelliklerini dini ve felsefi kavramlarla yenilemektedir. Yükselen imparatorluk gücü zayıf ve güçsüz çok tanrı yerine, evrensel gücü temsil eden en büyük tanrıya doğru bir evrim biçiminde yansıtılmaktadır. Maddi hayatta olup bitenler zihniyette de karşılığını bulmaktadır. Birbirini karşılıklı güçlendirme vardır. Dinlerde çok tanrılığın yerini tek tanrıya bırakması bu süreçle ilgilidir. Binlerce yıllık devlet pratiği artık tanrı-kral kavramını aşındırmıştır. Özellikle İskender ile başlayan Doğu-Batı sentezi bu anlamda önemli bir aşamadır. Aristo zihniyeti ile yetişmiş İskender

tanrı-kral fikrinin tamamen farkındadır. Bizzat kendisi bu fikrin yapaylığını etrafındaki yazıcılarına hissettirmektedir. Buna mukabil otoritesini korumak açısından yararlanmayı sürdürür, tanrısallığını ilan ettirir. Direnen Atina'ya bunu zorla kabul ettirir. Roma imparatorları döneminde tanrı-krallık kültü artık son dönemini yaşamaktadır. İmparatorlar öldüğünde tanrı katına yüceldi denilmekle farkın yavaş yavaş açıldığı görülmektedir.

Hız. İsa'da tanrısallık kavramının üçlü karakteri tarihte büyük çalkantılara yol açmıştır. İsa ile başlayan zihniyet devrimi büyük bir gelişmedir. Tanrıkrallar ile insan-krallar dönemi arasındaki büyük geçiş sürecini teşkil etmektedir. O güne değin kralar kendini tanrı olarak sunarken, Kudüs krallığına öykünen Hız. İsa da bu etki altında tanrının kendisi olmasa da oğlu olarak hareket etmektedir. Kutsal Kitaptaki tanrının oğlu kavramı aslında derin sosyolojik bir anlama sahiptir. Tanrı olmak yerine, oğlu olmak yeni bir gelişmedir. Kutsal ruh, tanrı soyu anlamına gelmektedir.

Dönemin zihniyet yapısı içinde doğan Hız. İsa, özünde bu yapıda bir reform denemesine girişmektedir. Dolayısıyla hem Roma'nın hem de Yahudile-

rin din kültünde farklılaşmaya yol açmaktadır. Hem Yahuda Krallığı, hem de Roma Valisinin işbirliği halinde Hz. İsa'yı çarmıha germeleri yeni çıkışın devrimci özelliğinden ileri gelmektedir. O dönemin büyümüş yoksul ve işsiz insan kütleleriyle alt düzeyde din adamları ve devlet memurları İsa'ya ilgi duymaktadırlar. Zaten Hz. İsa, bir günde ortaya çıkmıyor. Dönemin çok önemli 'Esseniler' tarikatı ile ilişkilidir. Yine bir peygamber olarak anılan Hz. Yahya'nın elinden halifeliği almıştır. Yahya'nın, İsa'nın çarmıha gerilmesinden önce başı kesilecektir. Dönemde yoğun olarak işsiz ve yoksul kitlesi sürekli büyümektedir. Kısacası köleci sistemin önemli bir kriz süreci yaşanmaktadır. Hristiyanlık biçimindeki zihniyet devrimi birkaç yüzyıllık evrimin sonucudur. Bir nevi yakın çağın Marksist, sosyal demokrat ve sosyalist hareketine benzemektedir. Hristiyanlık Roma'nın izinde yürüyen, adeta onun gölgesi gibi hareket eden bir yayılım göstermiştir. Tarihin en kapsamlı ilk yoksullar partisi olarak da düşünülebilir. Etnisiteyi değil, hümanizmi esas almıştır. Bu yönüyle de Roma kozmopolitizmini takip etmiştir. Roma imparatorlarına karşı en önemli direnme iddiaları, imparatorun tanrı olamayacağı söylemidir. Tanrı baba vardır. Hz. İsa onun oğludur. Bu cümlede Roma imparatorluk zihniyeti-

nin çözdürülmesi esastır. Görünüşteki din savaşı özünde bir siyasi savaştır. İlk başta havariler, daha sonra birçok aziz ve azize rahibin büyük fedakârlıklarıyla Roma'nın manevi zihniyeti fethedilir. Büyük Konstantin'le siyasi fetih tamamlanır. Hıristiyanlık artık yeni devletin, Bizans'ın resmi ideolojisidir. Baştan sona çok şiddetli bir mezhep-leşme kavgası yaşamıştır. Günümüzde de hala devam eden bir rekabettir. Özünde ise farklı sınıflar ve etnik yapıların çıkar savaşları söz konusudur.

Hıristiyanlığın Museviliğin bir mezhebi olarak geliştiği, Museviliğin de Sümer ve Mısır tanrı-krallarına başkaldıran peygamber geleneğinin güçlü bir geleneği olan İbrahim Peygamberden kaynaklandığı, Hz. Musa'yla bir çıkışa geçtiği, Davut ve İşa-ya gibi büyük halkalardan sonra Hz. İsa'yla anlatıldığı gibi devam ettiği, teolojide yoğun işlenen bir konudur. Son bir mezhebi de İslam olacaktır.

Geleneğin İslam versiyonu analitik zekâyâ daha çok yer vermektedir. Kral-tanrı iddiasından tümüyle kopulmuştur. Hz. İsa tanrının oğlu olarak değil, tanrı elçisi bir peygamber olarak tanımlanmaktadır. İnsan-tanrı ayrımı çok güçlü ve yetkince vurgulanmaktadır. Kutsal Kitap Kuran'ın temel iddiası ev-

rensel tanrı anlayışıdır. Çok soyut bir tanrı tasviri vardır. Bir nevi evrenin enerjisi olarak algılanmaktadır. Fakat bu kavramın da ağır basan yönü toplumsal gerçeklikle olan ilgisidir. Merkezileşen ve soyutlanan devlet kavramının tekliğiyle yeni soyut tanrı anlayışı arasında sıkı bir bağ vardır. 'El'in gelişimi 'Allah'la en yetkin konuma yükselmiştir. Esasta Sümer teolojisi en son aşamasına gelmiştir.

Yüzyıllardır beyin ve yürekleri uğraştıran bu kavramın kökeninde Samice 'El' kelimesi vardır. 'El' bir tanrısal figürdür. Muhtemelen M.Ö 2000'lerde Semitiklerin Kenaniler kolundan türetilmiştir. Kenan kabileleri, yarı çöl, yarı ovalık alanlarında göçebelik halinde yaşadıkları dönemde soyut tanrı anlayışına daha yakındırlar. Göçebe topluluklarının yaşamına hükmeden yerleşik bir ırmak, dağ, tarım arazisi pek yoktur. Doğa yeknesaktır. Yer ve gök engin bir boşluk gibidir. Kabile bu durumda tek varlık gibidir. Hiyerarşik duruma gelince, şeyhlik kurumu gelişir. Şeyh, kabilenin ihtiyar bilgesidir. Peygamberlik kurumunun oluşumundan daha öncedir. Bir nevi Semitik şamandır. Peygamberliğin öncüllerindendir. Otoritesi gelişince büyük saygı, kutsallık değeri kazanır. Kabilenin adeta beynidir. Kazandığı saygınlık ve kutsallık kavramlaştıkça

dinselleşir. Kabile totemliğinden soyut tanrıya geçiş aşamasında 'yücelik' kavramı gelişim kaydeder. Bunun karşılığı 'El'dir. Günümüzdeki Arapça'da da 'Ala' yükseliş anlamına yakındır. İbrani kabilesi Kenan illerinde -bugünkü İsrail-Filistin- yerleşik yaşama geçince, yerel kültüründen etkilenmek durumundadır. Daha önce geliştirilen tanrı 'Yehova'ya denk gelen 'El' kökenli 'Elohim' kavramına geçilir. Elohim'den de süreç içinde Allah kavramına geçilir. Toplumun gelişmesi, güçlenmesi ve çelişik özellikler kazanmasıyla bağlantılı olarak Allah kavramı da sadelikten, 'El'den, yücelikten, Hz. Muhammed zamanında karmaşık bir yüklenişe geçer. Doksan dokuz sıfat kazanır. Toplumsal kurum ve kavramların toplu, önemli kutsal özelliklerini bundan daha çarpıcı yansıtan sosyolojik bir modeli, nosyonu bulmak zordur.

Allah'ı toplumsal gelişmenin hafızasının figürü gibi yansıtarak inkâr ettiğimiz gibi kaba bir değerlendirmenin yapılması yanlıştır. Aksine bu kavramın özellikle İbrani kabilesindeki gelişimi, toplumsal yasallıktan fizik, kimya, biyolojik yasallığa kadar sıçramasıyla bugünkü bilime kadar anlam gücü kazanmıştır. Kozmos ve kuantum derinliğine

ve yüceliğine kadar ulaşmıştır. Gen ve canlı hücrenin çözüm ve yapımının eşiğine varılmıştır. Dolayısıyla Allah kavramının doğru çözümü gerçek tanrısallığın bir ölçüsüdür. Ve bu ölçüyü bu kadar açık koymamız, dinin nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin de çarpıcı bir örnektir. Gerçek kutsallık, günümüz için doğru sosyolojik çözümlemelerden geçer. Yoksa halk yığınlarına hiçbir anlam içermekten sadece kuru bir ezbercilikle 'Allah'ı haykırtmak, geçmişin 'putçuluğundan' daha tehlikeli bir Allah inkârcılığıdır. Lanetlenip aşılması gereken toplumsal gerçekliğimizde bu, ezberciliğe dayalı 'soyut putçuluk' olmalıdır.

Mitolojik varlıklar olarak başlayan tanrılar serüveni, her buyruğu kesin bir yasa olan Allah'ın varlığıyla sona ermiştir. Hz. Muhammed'in son peygamber kavramına bu haliyle yaklaşıldığında anlaşılır nedenleri vardır. Artık yeni dinler için Sümer mitolojisinin kullanılamayacak kadar içi boşalmıştır. Dönemin metafiziği artık geliştirilecektir. Artan toplumsal pratik doğayı daha fazla tanımış, doğal süreçleri bilimsel olarak tanımlamaya başlamıştır. Dolayısıyla feodal sistemin zihniyet yapısı artık 'dünya işi ayrı, din işi ayrı' noktasını esas alma noktasına gelmiştir. Tanrının yeryüzü elçileri, gölgesi, insanlığın zihniyetine daha uygundur. İnsan-

dan tanrıya inandırmak zordur. Tanrının insan, insanın tanrı olamayacağı bütün gelişkin dinlerin vardığı bir sonuçtur. Doğayı izah tanrısal kavramlarla değil, akıl kavramlarıyla geliştirilecektir. Dünyevi ve ahiretsel yaşam iyice ayrıştırılacaktır. Fakat yine de insanın tüm hareketlerini kontrol eden, iyi ve kötü amellere karşılığını veren bir tanrı anlayışı varlığını güçlü biçimde korumaktadır. Aslında merkezileşen soyut devlet kurumunun bir yansıması tanrı kavramıyla yoğun iç içe geçirilmiştir.

Hegel, 19. yüzyılda “Devlet tanrının cisimleşmiş yeryüzündeki halidir” derken, bu gerçeği daha açık dile getirmektedir. Kişisel krallardan iyice kopup soyutlaşan ve güçlü merkezi bir yapıya kavuşan devlet kavramı ile çok tanrıdan tekleşen ve güçlü merkezi bir konum kazanan tek tanrılı din anlayışları arasında sıkı bir bağlılık vardır. Gerek Hristiyanlık, gerek İslam bu yönüyle aslında bir merkezi devlet teorisi geliştirmektedir. Nitekim daha Hz. Muhammed’in sağlığında gelişen İslam devleti ile papalığın tanrı devleti bu teoriyi pratikleştirecektir.

Toplumsal yaşamda kulluk Allah’tan gelen doğal bir durum sayılmaktadır. Kulluk terimi yaşamın

doğuştan halidir, sonradan olma bir şey değil. İnsanlar kul olarak doğar ve ölür. Kulluk dışında başka bir yaşam biçimi düşünülemez. Bir Allah vardır, bir de kulları. Aradaki melek ve peygamberler emirleri getiren elçilerdir. Sosyoloji diline çevirirsek, Allah kurumsallaşmış soyut devlet otoritesini temsil etmektedir. Melekler memurlar ordusunu, peygamber ve baş melekler ise bakanları, üst bürokrasiyi simgelemektedir. Toplumun yönetilişi korkunç bir **simgeler sistemi**'yle sağlanmaktadır. Görünür yönetimle simgesel yönetim arasında sıkı bir ilişki vardır. Yönetimin simgesel yanı ile somut yanı arasındaki bağı çözmeden, sağlıklı bir toplum kavrayışına ulaşılamaz. Toplumun çıplak yönetimini anlamak istiyorsak, üzerindeki Panteon -tanrı sistemi- perdesini kaldırmak gerekir. O zaman görülecektir ki, bin yıllardır kutsallık adı altında baskıcıların ve sömürücülerin çirkin ve zalim yüzü gizlenmiştir.

Sümer ve Mısır tanrı-kral mezarları açıldığında, bazılarında binlere varan insan ölüsüne rastlanmıştır. Çoğu da kadındır. Anlaşılmaktadır ki, kral öldüğünde etrafındaki tüm maiyeti canlı olarak birlikte gömülmektedir. O dönem krallık anlayışına göre, maiyetinin kralınıninkinden ayrı bir canı olmaz. Kol, bacak nasıl kralla birlikte ölmüşlerse mai-

yeti de bir nevi kol ve bacakları olarak ölmüş sayılmaktadır. Genelde de mutlakıyet ve benzeri totaliter rejimlerde baştaki monarkla uyrukları etle tırnak gibi -daha doğrusu vücut kılları- bedende bir sayılmaktadır. Ayrı bir yaşamları kabul edilmemektedir. Bu kural yumuşamış da olsa bütün devletlerin uyruklarından beklediği 'altın kuraldır'. Tanrıkrallık-kul anlayışı özünde değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Ancak sınırlı olarak Batı uygarlığında bir değişim yaşanmıştır.

Toplumsal kulluk sadece sınıfsal bir olgu değildir. Despot dışında -o da sistemin tutsağıdır- herkes, tüm toplumsal sınıf ve tabakalar bağlanmıştır. Köleci sistemden daha derinlikli gizlenmiş bir boyun eğdirmecilik düzeni vardır. Yumuşatma, sistemin derinleşmesi anlamına da gelmektedir. Toplumun temel paradigması, öncesi ve sonrası olmayan bir kulluk sistemidir. Ezelden ebede -bu iki kavram daha çok olgunluk dönemi devletine aittir- kadar düzen olduğu gibi sürecektir. İmtihan ve değişme yeri öte dünyaya ilişkindir. Sisteme sadece fiili kalkışma biçiminde değil, ruhen ve fikren karşı olmak bile en büyük günahtır. En iyi kulluk mutlak itaat etmesini bilen için erdemin, yetkinliğin ta

kendisidir. Doğal toplumda ve olumlu hiyerarşi dönemindeki kahramanlık çağlarında topluluğa en iyi hizmet eden yaratıcılar, kulluk çağında tanrıya - efendilere- karşı en tehlikeli, günahkâr ve cezalandırılması gereken şeytani kişilikler olarak lanetlenmektedir. Şeytanilik kavram olarak köleliği reddeden insan grupları için geliştirilmiştir. Ortadoğu kökenli bu kavram, sistemle bütünleşmeyen halk grupları için kullanılmaktadır. Bu yüzden tek tanrılı dinlere girmeyen Kürtlerin doğal yaşam geleneklerine bağlı kesimlere 'şeytana tapanlar' denilmektedir. Bu Kürt kesiminin şeytanı kutsaması oldukça anlamlıdır.

Olgunluk döneminin kulluk sisteminin gözünde dünya her an günah işlenecek bir yerdir. Yaşamdan kaçınmak gerekir. Ne kadar yaşamak istersen, o kadar günaha girersin. Her şeyiyle ölüme hazırlanmak en mükemmel yaşam biçimidir. Bu yaklaşım doğayı hiç yaklaşılmaması gereken bir ölü maddesi gibi görürken, peşinen yaratıcılığı imkânsızlaştırmıştır. Canlı doğa anlayışı kullar için düşünülemez. Aslında bu sistematığın doğuşunda dehşetli baskı ve sömürü izleri vardır. Bugün bile Ortadoğu toplumunun kendine gelememesinin en temel ruhsal nedeni doğaya bu tür yaklaşımıdır. Buna karşın efendiler dünyası için yeryüzünde cenneti aratmayan cıvı

cıvıl bir dünya vardır. Onlar ve aynı adları -Rab-taşıyan tanrıları -yönetim kavramları- gayet hoşnut bir biçimde yaşamlarını 'binbir gece masallarına' denk yaşamaktadır. Binbir gece masalları Ortaçağın olgun devlet sisteminin mitolojik anlatımıdır.

Bir bütün olarak bu dönemi toplumun ruhen, fikren silinmesi olarak değerlendirebiliriz. Sadece üst toplumun 'Allah, nal ve kılıç' sesleriyle gümbür-deyen sesi vardır. Tüm destanlarını öldürme ve fet-hetme üzerine kurulu dramatiği vardır. Bu tablo belki abartılıdır. Ama dönemin ruhsal gerçeğini özüne uygun biçimde yansıtmaktadır. Arkaik köle-liğin yerini daha oturaklı klasik kölelik sistemi almıştır. Devlet ve temsil ettiği toplum en üst aş-a-masında, olgunluk döneminde yaşamaktadır. Sis-teme ilişkin tüm temel kavram ve kurumlar oluşt-u-rulmuştur. Cami, kilise ve havra her gün sistemin kutsamasını ezan ve çanlarla ilan etmektedir. Bun-dan sonra gelişme gücü gösterecek kapitalist devlet her ne kadar daha güçlü gibi görünse de, özünde genel kriz sürecine girecek toplumun son aşamasını teşkil edecektir. Bilindiği üzere en görkemli dönem-lerin ardılı krizli çözümler dönemi'dir. Doğanın bu

genel yasası toplumsal süreçler için de fazlasıyla geçerlidir.

Feodal zihniyetin diğer birçok konuda kavram yenilemeleri, dogmaları eski mitoloji ve Yunan, Zerdüşt felsefe ve ahlakı ile iç içedir. Üçünün eklektizmidir. Cennet-cehennem tasvirlerinden evren anlayışına, iyi-kötü amelden melek-cin kurgularına, ibadet biçimlerinden hukuk kurallarına kadar temel kaynakları Sümer mitolojisi, Grek felsefesi ve Zerdüşt özgürlük ahlakıdır. Bu zihniyet yaklaşık M.S 4. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar başat ideolojik rol oynayacaktır. Temel uygarlık alanlarında hakimiyetini sürdürecektir. Başta Avrupa olmak üzere tüm kıtalara yayılacaktır. Ancak 15. yüzyılda başlayan Rönesans'la, yeni bir zihniyet devriminin başlaması ile gerileme sürecine girilecektir. Fakat bu Ortaçağ zihniyetinin tümüyle aşıldığını söylemek mümkün değildir. Başta Ortadoğu olmak üzere varlığını birçok alanda yeni görünümeler altında sürdürmeye çalışmaktadır.

Özenle işlenmiş bir yönetim ideolojisidir din. Egemen sınıf her zaman dinin soyut niteliğinin farkındadır. Aşağıdaki toplum tabakaları ise ona gerçekmiş gibi inandırılmışlardı. Dine bu kadar yatırım yapılması, mabetlerle temsili, ritüeller, hep-si devletin yönetim erkiyle yakından bağlantılıdır.

Bu nedenle içyüzünün anlaşılması için tartışma yasağı getirilmiştir. Tartışılrsa iki sonuç ortaya çıkacaktır: Krallığın yükselişi ve doğal yasallık, ikisi de çok önemlidir. Tanrı-kral ve Tanrı gölgesi-sultanın nasıl yüceltildiği anlaşılacak. Dolayısıyla toplum korkutucu, cezalandırıcı bir tanrı anlayışından kurtulacaktır. Yine doğaya ilişkin bölümü ise bilimselliğin kapısını aralayacaktır. Kuantum ve kozmos fiziğine kadar bilimsel olgular dünyasına hükmeden ilkeler anlaşılacaktır. Avrupa'nın üstünlüğü ortaçağdan çıkarken bu teolojik -ilahiyat- çözümlmeyi çok yoğun yapmış olmasıdır. Şüphesiz düşünsel gelişmeyi yalnız başına teolojik, theo-dice tartışmasına bağlanamaz. Ama bu olmadan da çağdaş düşünceye kapı aralanamaz. 12., 13. ve 14. yüzyıllardaki Dominiken, Franciscan mezhep tartışmaları olmadan Rönesans herhalde kolay gelişmezdi.

İslam dininin zihniyet yapısında M.S 12. yüzyılın sonlarına geldiğimizde, bilim ve felsefe dini dogmatizme yenik düşecekti. İctihat kapıları resmen kapanıp, dogmaların kalıpları cehalet ağları gibi Orta-doğu toplumunun zihniyetini çepeçevre saracaktı. Avrupa'da ise M.S 12. yüzyıldan itibaren devşirdik-

leri Doğu ve Grek mirasıyla tarihsel bir zihniyet devriminin temellerini atmaya başlayacaktı.

Hıristiyanlık tüm bastırma yönlerine rağmen, bir yönden de bilme merakını körüklemekten geri kalmayacaktı. Doğal toplumun halen canlı olan anı ve kalıntılarıyla Hıristiyanlığın yoruma çok açık doğmalarını aşmak İslam ümmetinininki kadar zor olmayacaktır. Doğal toplumun taze anıları nasıl bir dönem Roma İmparatorluğuna yenik düşmediyse, Hıristiyan dogmatikliğine de yenik düşmeyecek ve doğa anlayışındaki ölü madde anlayışına karşı canlı, umut veren doğa bakışına erişecektir. Kapitalizmin Batı Avrupa'da neden başarıya ulaştığına dair çok sayıda teori vardır. Benim kanımca en temel neden, dogmatizmin Ortadoğu'daki kadar kök salmaması, buna fırsat bulmamasıdır. Engizisyon üç kesimi cezalandırdı. Bunlar heretikler (mezhep sapkınları), simyacılar (bilimin öncüleri) ve cadılardı (bilge kadın artıkları). Üçünün varlığı dogmatizmin panzehiriydi. Binlercesi yakılan küllerinden Rönesans zihniyeti doğacaktır.

Doğaya dogmatizmden kopmuş bakış tarzı ile yaklaşmanın önemli bir sonucu da bilimsel yöntemin gelişmesidir. Metafizik kurgusal yöntemin doğal gerçeklikten kopardığı insan zihni yöntem değişikliğiyle yeniden doğaya yönelmeyi bilmiştir.

Bilimsel yöntemin adeta peygamberleri olan Roger ve Francis Bacon'la Galileo Galilei gözlem, deney ve ölçüyü doğaya dayatarak bilimin gelişeceği yolu ardına kadar açmışlardır. Bilimsel zihniyetin gittikçe gelişmesi, yöntemi ile yakından bağlantılıdır. Felsefi yaklaşım doğaya umutla yaklaşım anlamına gelirken, yönetme de bu umudun gerçeğe dönüşmesi demektir. Felsefi öngörü ve varsayımlar bilimsel alanları ve olgularını aydınlatırken, gözlem, deney ve ölçü bilimsel kanıtlamayı sağlamaktadır. Deney ve ölçü olmadıktan sonra, sadece felsefi varsayımlarla doğadan yararlanmak mümkün değildir. Deney ve ölçüye vurulmayan her olgu hakkında nelerin nasıl sonuç vereceği anlaşılamaz. İslam dünyasında bu yönlü atılan adımlar bazı sonuçlar vermişse de, sistemli bir yöneme dayanmadıkları için bilimsel bilgiye sınırlı katkıda bulunmuşlardır. Batı uygarlığının temel dayanağı olan bilimsel bilgi, ancak temel yöntem sorununu çözümledikten sonra hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Yöntem sorununun çözümü bilimsel devrime yol açmıştır. Rönesans'la gerçekleşen bilimsel yöntem arayışları yeni felsefe ekollerinin gelişiminde de rol oynamışlardır. Felsefe ile bilimin birbirine yakınlığı

ve bağlantısı, daha verimli bilimsel bir sürecin gelişmesi kadar, bilimle bağlantısı yapılan gelişkin felsefi yapıların ortaya çıkmasına da yol açmıştır.

Rönesans'ın temeli de diyebileceğimiz ve tanrıdan tamamen kopmuş bu düşünce ve duyuş tarzı en büyük paradigma değişimidir. Gerçekleşen zihniyet devrimini sıradan görmemek gerekir. En zor gerçekleşen devrim türüdür. Dinsel dogmatizmden kurtulmak ve öz duygu-düşünce gücüyle yaşama anlam vermek Batı uygarlığının en önemli kazanımıdır. Cıvı cıvı, canlı, renkli, her şeyiyle heyecanlandıran, kendinde büyük potansiyeller barındıran doğa büyük umutlar vaat etmektedir. İnsanın binlerce yıl aradan sonra doğaya önemli bilinç birikimi ile dönüşü diğer tüm gelişmelerin kaynağıdır.

İkinci büyük değişim dindeki reformdur. Doğal toplum anlayışına aşırı ters düşen Hristiyanlık dogmatizmine tepki kaçınılmazdı. Germenlerin doğal toplum gelenekleri, dinle yeni tanışmaları reformun bu kültürden gelmesinin koşullarını teşkil etmektedir. Protestanlık aslında Germen halkının Hristiyanlık yorumudur. Dogmatizmin daha yumuşatılmış, çalışmayı engellemeyen, bilime açık revizyon ve reformasyonunu temsil etmektedir. Bir nevi din saltanatına tepkidir. Dinin aşırı siyasallaşmış,

pratik gelişmelere engel teşkil eden, halkların özgünlüğüne ve özgürlüğüne yer vermeyen büyük tutuculuğuna vurulan bir darbedir. Zihniyet devriminin teolojik anlamdaki yansımasıdır. Dogmatik kalıpların yıkılmasıyla felsefi düşünce hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Nasıl ki Batı Anadolu'da M.Ö 600'lerde mitolojik düşüncenin aşılmasıyla tarihi felsefi dönem aşılmışsa, Batı Avrupa bölgesinde de dinsel dogmatizmin aşılmasıyla daha gelişkin bir felsefi çağa ulaşılmıştır. Zihniyet devriminin en gelişkin alanı olan felsefe, Spinoza ve Descartes'ta adeta peygamberlerini bulmuştur.

Rönesans'la doğan üçüncü bir gelişme insan merkezli yaşam biçimidir. İnsan her şeyiyle tanrının olmalıdır anlayışı köleci zihniyetin değişik bir formudur. Tanrı-kral kültünden tek tanrılı dinlere sızmış mitolojik düşünce formu olarak bireyi yaşamdan adeta silmiştir. Kölenin her şeyiyle efendisinin aracı olmasından kalmadır. Bireyin efendi ve tanrı kimliğinde bu denli yitirilişi, kendine ait bir yaşamının olmaması anlamına da gelmektedir. Tanrı ona ait değil, o tanrıya aittir. Tercüme edersek, insanlığın devletleşmiş din hiyerarşisine aşırı bağımlılığıdır. Dinin egemen sınıf lehine

bu yönlü gizli bir köleliği her dinde mevcuttur. Rönesans'ın insana saygıyı canlandırması, toplumun bireyin yaşamını daha anlamlı kılmının varoluş tarzı olduğu biçimindeki tanıma da uygundur. Toplumsal varoluş bireysel yanı yok ettiğinde, orada kölelik yerleşmiş demektir. Sovyet sosyalizminde gerçekleşenle Sümer rahip devlet sosyalizminde gerçekleşenler özde aynıdır. Birey ne adına olursa olsun eritildiğinde, o ada kölecilik denilir. Klan ve ilkçağ çok tanrılı, totemli dinlerinde esas olan bir nevi toplumun yansıması figürü olan bu kavramlar bireye güç veriyordu. Ortaçağın dinsel anlayışı bireyi silmesi açısından asıl toplumsallıktan ciddi bir sapmayı temsil eder.

Hümanizm, bireysellik ve reformasyon insanı yaşamın merkezine çekmekle toplumsal varoluş tarzındaki sapmaya ciddi bir karşı koyuşu gerçekleştirmiştir. Rönesans bu yönüyle tarihte en temel zihniyet aşamalarından biridir. İnsan yaratıcılığı, doğallığı için gerekli olan en önemli adımdır. Ekolojik toplumun dayanabileceği bir yola, zemine girştir. Fakat daha sonraki kapitalizm zihniyetinin hakimiyetini geliştirmesi, bireysellikten bireyciliğe geçişi tüm kazanımları geri aldığı gibi, tarihte en büyük ekolojik sapmanın da yolunu ardına kadar açmıştır. Ekolojik felaketin kaynağı Rönesans zih-

niyeti değil, onun kapitalizmle saptırılması, özünden boşaltılması ve tersinden toplumsal varoluş halinden kopartılmasıdır. Mitolojik ve dinsel dogmatizmin tanrı toplumu biçimindeki toplumsal varoluş gerçekliğinde yaptığı sapmayı, kapitalizm toplumsallığı bireycilik lehine silerek tersinden gerçekleştirmektedir.

15. yüzyıldan itibaren büyük bir hız ve derinlik kazanan Rönesans zihniyet devrimiyle kapitalist toplum ilişkisini değerlendirmek daha açıklayıcı olacaktır. Batı Avrupa toplumundaki iki özellik Rönesans zihniyetinin doğuşunda etkili olmuştur. Devlet kültürünün zayıflığı ve doğal toplum zihniyetinin taze anıları, yaratıcı özgür düşünce için elverişli koşulları oluşturmıştır. Hristiyanlığın katı dogmaları bu koşulları durduramamaktadır. Haçlı seferleri sonucunda Ortadoğu'dan gelen bilgi kültürüyle, Grek-Roma kültürünün birleşik etkisi aynı koşullarla bütünleşince, Hristiyan dogmatizminin aşılması imkân dahiline girmektedir. Hristiyanlığın 13. yüzyıldaki mezhepleşme süreci de hem bu gelişmelerin sonucu, hem nedeni olarak rol oynamaktadır. Dominiken ve Fransisken mezhepleri dikkate değer gelişmelerdir. İslam'da bu dönemde benzer

mezhepselleşmeler –Mutezile, İshrakiyum-
bastırılmıştır.

Rönesans'ın en doğru tanımı zihniyet devrimi olarak yapılanıdır. Devrim birkaç alanda köklüdür. Birincisi, dinsel düşüncenin tanrısallık adına adeta hiçleştirdiği birey yeniden doğmuştur. Hristiyanlık teolojisi M.S 1.250'lerde Aristo sentezi ile skolastik dönemin zirvesine ulaşmıştır. Metafiziğin en gelişkin hali de denilebilir. İnsan adeta unutulmuştur. Tanrının kuklası bile olamayacak kadar yaşamdan silinmiştir. Dine dayalı toplumsallığın en aşırı bir biçimine varılmıştır. Pratik-somut yaşamla hiç bağdaşmayan bu biçime insan doğallığının uzun süre dayanması zordur. Heretizm –sapkın mezhepçilik-, cadılık -Hristiyanlaşmamış doğal toplum kadını- ve simyacılık -doğa elementlerinden altın oluşturmak; bilimsel arayış- çabaları, Hristiyan dogmatizmine karşı özgün zihniyet direnişini temsil etmektedir. Engizisyonun önlemek istediği, özgür bireye yol açabilecek gelişmelerdir. Hristiyan dogmatizminden kopup özgür doğa düşüncesine sıçrama yapan en çarpıcı örnek Giordano Bruno'dur. Tam bir doğa tutkunu olan Bruno tanrı-doğa ayrımı yapmaz. Canlı bir doğa –evren- anlayışı ile sarhoş gibidir. Doğanın kendi başına işleyişine o denli hayrandır ki, sonuçta coşkun Rönesans öncü-

sü cayır cayır Roma'da M.S 1.600'de yakılmıştır. Spartaküs ve Saint Paul'un anılarına yaraşırçasına.

Rönesans'ı insanlık tarihinin üçüncü büyük anlama gücü olarak değerlendirebiliriz. İlki M.Ö 4.000 yıllarında Zağros-Toros sisteminin iç kavisinde zirveye erişen neolitik zihniyet aşamasıdır. İnsanlığın uygarlığa geçiş yapabilmesi için gerekli bütün teknik aygıtların bu aşamada oluştuğunu görüyoruz. Tekerlek, dokuma, çift sürme aletleri, büyük köyler, belirginleşen diller, etnik yapılar, kahramanlık destanları kadın-ananın büyük üretken gücü etrafında harikalar yaratmaktadır. Tanrıça dini aslında büyük bir zihniyet yücelmesidir; kadının üretkenliğinin kutsanmasıdır. Bu dönemden kalma bütün buluntular bu gerçeği doğrulamaktadır. Halen yıldız anlamına gelen 'Star', dönemin çağ doğuran dili ve kültürü olan Aryence'de kadın tanrıça anlamına gelmektedir. Alanın dili olan Kürtçe'de bugün bile 'ya Allah' anlamına gelen 'ya Star' önemi büyük bir hayreti, azameti ve inanç gücünü ifade etmektedir. Bu o kadar eski bir yaratımdır ki, bütün Aryen kökenli dillerde varlığını değiştirilmiş biçimde de olsa sürdürmektedir. Denilebilir ki, dünyanın cenneti ilkin bu kaviste yaratılmıştır. İnsanlık üretimde,

sosyal yaşamda yüzlerce 'ilki' yaşamaktadır. O dönemin müzik kalıpları ve aletleri halen en ürpertici ve derinden sarsıcı etkilerini ruhumuza sarmalamaktadırlar. Buralardan aşağı Dicle-Fırat ve Nil, Pencab vadilerine yayılınca, bu kültürün Sümer ve Mısır uygarlıklarına yol açtığını, böylece zincirleme uygarlık çağlarını başlattığını yapılan araştırmalar göstermektedir.

İkinci büyük zihniyet dönemi M.Ö 600-300 yıllarında Ege Denizinin her iki kıyısında gerçekleşmiştir. Köleci mitolojiye karşı felsefe ve bilim zihniyetinin büyük sıçrama yaptığı bir aşamadır bu. 'Hikmetler yüzyılları' da denilmektedir. O dönemin Batı Avrupa'sı aslında Batı Anadolu'dur. Doğudaki uygarlık dalgasının Ege kıyılarındaki yankısıdır. Avrupa'da Hristiyanlığın oynadığı rolü, Hitit, Med, Mısır ve Girit uygarlıklarının birleşik rolü oynamaktadır. Burada da devlet geleneğinin köklü olmayışı, doğal toplum kültürünün güçlü varlığı, üretken güzel coğrafya, harikulade deniz ve adalar varlığı yeni zihniyetin doğuşunun etkin faktörleridir. Şüphesiz ekonomik olarak Troya kalıntılarından anladığımız büyük Doğu-Batı ticareti de önemli etkindir.

Batı Avrupa Rönesans'ının temelinde öncelikle bu iki büyük Rönesans yatmaktadır. Toros-Zağros eteklerindeki Rönesans'ı anlamadan Ege

kıyılarındaki Rönesans'ı, bunu da anlamadan Avrupa'dakini anlayamayız. Daha da derinleştirirsek, aynı kavisten oluşan neolitik Aryen devrimi, kültürü ve dilinin M.Ö 5000-4000 yıllarında Çin'den Avrupa'ya, Kuzey Afrika'dan Kafkasya'ya yayılımı olmadan, bu alanlardaki neolitik toplumlarla daha sonraki uygarlıkların oluşumunu anlayamayız. Tarihin bu yönlü zincirleme akışını anlamak büyük zihniyet devrimlerini, dinleri ve toplumsal yapıları anlamak açısından büyük önem taşır. Bu hususları şunun için belirtiyorum: Her bir Avrupalı ve torunu için uygarlık denince en çok Grek-Roma ve Rönesans aklına gelmektedir. Bir de Hristiyanlık. Halbuki bu alanlardaki gelişmeler binlerce yıllık uygarlık çağlarının dibine vura vura, etrafını genişlete genişlete, önünü aç aça, üstünü yücelte yücelte akan kutsal ırmağının birer durağından ibarettir.

Zihniyet devrimiyle kastedilen özgür toplum bilinci ve inancıdır. Bilinç sadece olup biteni bilme değildir. Nasıl yapılacağını da bilmektir. İnanç ise, bildiğine inanmak ve gereklerini yapmaktır. Uygulama gücünü, kararlılığını ifade eder. Ortadoğu toplumuna egemen kılınan zihniyet yapılarını iyi tanımadan, aşılması gereken yanlarıyla miras

alınması gereken yanları ayırt etmeden, yine karşı mücadele verilmesi gereken zihniyet kalıplarını tanımadan doğru yetkin bir ideolojik bir mücadele verilemez. Zihniyeti kazanmak demek donanmamız gereken toplumsal bilinci ve inanca büyük bir emek ve ahlaki duruşla elde etmektir. Zihniyet dünyasını büyük kılmayan uzun süreli özgürlük mücadelesini yürütemez. Yozlaşmanın başladığı an ve yer zihniyetin boşaldığı ve bittiği yer ve andır. Ortadoğu'nun tüm bilge ve peygamberlerinin yaptıkları özünde zihniyet savaşıdır. Zihniyet ahlakla bağlantılı kılınmadıkça değersizdir. Ahlak, bilincin aydınlattığı rotada tüm engellere ve yetersizliklere rağmen yürüme gücüdür. Toplumun olmazsa olmaz vicdani değerlerinde ısrardır. Bilinçle ahlak arasında bağın kopması, serseriliğin, avareliğin kol gezmesidir. Zihniyetimiz karşı tarafın zihniyetini de yakalamalı ve ihtiyacı kadar ondan beslenmelidir. Devlet gücünün zihniyeti her zaman güçlü örgütlenmiştir. Küçümsenemez. Bu zihniyeti kuşatmadan başarılı bir çıkış, çözüm geliştirilemez. Zihniyet ve ahlaktan kopuk, politika ve eylem - askeri olanı da dahil- her zaman serseri bir mayın gibi altımızda patlayabilir. Politika ve eylemlerimiz her zaman zihnimizin aydınlığında ve ahlaki tutumumuzun kesinliğinde seyretmelidir. Aksi halde

karşı zihniyetlerin politik hamlelerinin aleti olmaktan kurtuluş sağlanamaz. Zihniyet savaşları bu ana başlıklar altında başarıyla yürütülmeden, politik hamlelere girişmenin sakıncalarını sürekli belirtiyoruz. Tarihin büyük çilecileri biraz da insanlığa ders vermek için, bu sakıncaların tekrarını önlemek için büyük inzivalara çekilerek gerekli zihin gücünü kazanmaya çalışırlar.

Rönesans zihniyetinin en önemli özellikleri Ortaçağın yok ettiği insan ruhunu tekrar kazanma, alabildiğine kötölenen dünyaya, doğaya dönüş, dogmalardan kopuş ve insan aklına güveniştir. Bilme tekeli daha Sümer rahiplerinden beri devlet tekeline alınarak güçlenmenin en temel araçlarından biri kılınmıştır. Sadece artı-ürünler, gelişkin üretim araçları değil, en faydalı bilgi ve taşıyan sahipleri de hemen devlet kurumuna taşınır. Yeni bilimin özgür alan yaratmasına olanak tanımaz. Özgür bilim alanı yeni bir toplum demektir. Köleci devletin doğası gereği bu tür yapılanmaları tehdit olarak görüp saldırmasıyla ya ele geçirmesi ya da yok etmesi kaçınılmazdır.

Kilisenin bu dönemde Engizisyonu devreye sokması anlamlıdır. Birey ruh kazanırken özgür-

leşmektedir. Daha çok mezhep sapkınlığı olarak yargılananlar din dogmatizmine karşı özgür düşünenlerdir. Cadı diye tabir edilen kadınlar Hıristiyanlaşmamış kimlikleri taşıdıkları için yargılanmaktadır. Simyacılar ise mevcut olandan farklı bilgiler aramaktadır. Üç akım da dogmatizme gedik açacak niteliktedir. Sanat akımları yaşamı olanca güzelliği ile yansıtırken, ölü madde ve doğa zihniyeti aşlamaktadır. Resim, müzik, mimari, edebiyat hem içerik hem de biçim olarak birey ruhunu yeniden şekillendirmektedir. Yeni ruh ve düşünce kazanan birey cıvılcı kabına sığmayan insan demektir. Bu bireyle sadece coğrafya değil, doğa da fethedilmeye (kazanılmaya) çalışılmaktadır.

Dönem aynı zamanda yeni ütopyaların tasarlanmasında tahrik edicidir. Eski elbiselere sığılmamaktadır. Fakat maddi koşullar elvermediğinden sadece sistemli ütopyalar kurulmaktadır. Eski dünyanın kasvetli havasına bir daha dönülmek istenilmiyor. Yeni dünyanın kapısını ise nasıl açacaklarını tam bilememektedir.

Bu arayış yeni felsefe ve bilim arayışına zorlayacaktır. Eski dünyadan ne kadar kopuş olsa yenisine o denli açılmaktadır. Cusomus dinden felsefeye açılırken, Kopernik bilimsel devrimin kapısını aralamaktadır. Descartes madde-ruh ikilemi ile tanrıyı

işe karıştırmadan felsefi devrimin temel adımını atmaktadır. Galileo bilime ölçüyü sokarak zincirleme devrim sürecine en güçlü katkıyı yapmaktadır. Newton ile evren tanrıdan bağımsız, kendi yasaları ile devinebilme gücünü kazanmaktadır. 15. ve 17. yüzyıllar arası felsefi, bilimsel ve sanatsal devrimin kökleştiği dönemdir. Durmak bilmeyen engizisyon çarkına rağmen, Protestanlıkla katı kilise dogmatizmine bir darbe daha vurulacaktır. Din bireysel inanç konusunda serbestliğe kavuşacaktır. Kiliseden kopuş özünde devlet iktidarından kopuştur. Katolik kilisesinin hem kendisi devlettir, hem de feodal devleti saran, koruyan en büyük zırhtır. Kilişesiz devlet düşünülemez. Kilise esasında devlet adına savaşmaktadır.

Zihniyet devriminin bireyi özgürleştirmesi, devlet kulluğunun çözülmesidir. Ayrı mezhep görünümünde de gerçekleşse, yıkılan feodal devletin meşruiyetidir. 18. yüzyıldaki gelişme Rönesans'ın kitle temelinin genişlemesidir. Zihniyet devrimi, bir avuç insanın yeni düşünce, umut ve ruhu olmaktan çıkmış, kitlesel bir taban kazanmıştır. Tıpkı yeni bir din gibi –Hristiyanlık, Müslümanlık- kendi kitlesine kavuşmuştur. Batı Avrupa'nın her ülkesinde bu

denli özgür bir kitlenin varlığı, gerek Katolik kilise (ruhban) devleti, gerek krallık devletleri için büyük bir tehdittir. Artık engizisyonla bu kitlenin hakkından gelmek zordur. Savaş gereklidir. Yüzyıl, Gül ve Otuz Yıl Savaşları bu gerçeğin ifadesidir. Uyanan Avrupa ulusları karşısında yenik düşecek olan Katolik kilisesi ve krallık rejimleri olacaktır. 1640 İngiliz, 1776 Amerikan, 1789 Fransız Devrimleri ile ulusal mezhepler ve devletlerin zafer çağı başlayacaktır.

Rönesans tanımı -genel kabul gören haliyle- öz olarak doğayı, toplumu ve bireyi her tür dogmadan uzak tutku derecesinde kavramayı, sevmeyi esas almaktadır. Doğanın ve bireyin kutsallığına dönüştür. Bu bireyin de kapitalist birey olmadığı; doğa bilgisiyle, sanat ve felsefeyle yüklü, savaştan kaçınan, doğal eşit ve özgür bir toplum arayışında olduğu ortak bir yargıdır. Rönesans ütopyaları kapitalist değil, komünalisttir. Ortaya çıkan yeni toplumsal sistemin kapitalizm olduğuna dair inandırıcı bir araştırma yoktur. Manastırlarda komünal bir hayat geçerlidir. Yeni doğan kentlerde hakim olan ruh demokrasiden yanadır. Bilim adamları, felsefe ve edebiyat yapanlar, sanatla uğraşanlar zorlukla geçinen emekçi insanlardır. Sermaye birikimiyle uğraşanlar sınırlı olup, özellikle faizcilikten ötürü

toplumsal nefreti toplayan bir kesim olarak yargıya tabidir. Sanayi devrimine kadar, feodal aristokrasi ve yeni doğan bir ulus olarak halk sınıfları karma nitelikte bir toplumsal sistem oluştururlar.

Rönesans aralığından sadece kapitalist sisteme taşıyan değerler alınmadı. Hayli zengin olan malzemesinden kolektif toplum yapılanmaları için gerekli anlam gücünü bulmak da olasılıklardan biriydi. İlk ütopyacılar, Campanella, Thomas Moore, Francis Bacon, daha sonraları Fourier, Robert Owen, Proudhon çok sayıda komünal toplumsal sistemleri tasarlıyor, yer yer örgütlenmelerine girişiyorlardı. Aydınlanma döneminde yine birçok filozof oluşacak yeni toplumun nitelikleri üzerinde kafa patlatıyorlardı. Başta gelen devrimlerin hep sola açık, bitmemiş bir yanları vardı. Kapitalist sistem yerleşmiş haliyle hiçbir önemli düşünürün tasarımı olarak oluşmamıştır. Ciddi düşünürlerin peşinde koştukları toplumsal ütopyaları kolektif karakterlidir. Ahlaka belirleyici bir rol tanınmaktadır. Buna rağmen kapitalizmin başarısında devlet kültürünün gücü, eski aristokrasinin olanca ağırlığı, yeni burjuva sınıfın kendi zıddından daha gelişkinliği gibi objektif nedenler etkili olmuştur. Eski hakim toplu-

mun izlerini yoğunca üzerinde taşıyan yeni toplumcuların kolayca istismarı anlaşıldır. Devlet-iktidar sistemini aşacak düşünce gücü ve yapılandırma programı olmadan yapılacak her iktidar savaşı, 'senin yerine ben' köşe kapmacılığından öteye anlam ifade etmez. Tarihsel bir temeli olan ganimet peşinde koşma, coğrafi keşiflerin sağladığı muazzam servetler, bilimsel keşiflerle manifaktürden sanayi devrimine geçiş, siyasal devrimden iktidara tırmanma, merkantilist devletçilikten ulus-devletin güç merkezine yerleşme, sistemin özündeki kâr ve sermaye birikimini sistem hakimiyetine taşıyan temel faktörlerdi. 19. yüzyılda ütopyacıların beklentilerini boşa çıkaran sermayenin sanayi devrimiyle sistematize olması, ona karşı daha köklü, ayağı yere basan teorik bir çıkışa ve siyasal bir mücadeleye ihtiyaç gösteriyordu. Karl Marks ve Friedrich Engels'in peygamberliği bu aşamada devreye girecektir.

Uygarlık sisteminde kapitalizmin zaferini keskinleştirdiği 19. yüzyıl, ona karşıt düşüncenin de sistemlice gelişmesi ve siyasal eyleme geçmesiyle karakterize edilebilir. Her iki hareketin de temelinde Rönesans, Aydınlanma ve sanayi devrimi vardır. Dinsel bakış açısı hakimiyetini yitirmiş, laik dünya görüşü ağırlık kazanmıştır. Bilimsel devrim ve mo-

dern sanat akımları bu gelişmeler için gereken ölçüt ve perspektifleri rahatlıkla esinleyebilecek yetkinlikteydiler.

Sisteme karşıt düşünceler içinde gittikçe yükselen akım Marksizm'di. Karl Marks ve Friedrich Engels kendi düşünce yapılarından önceki muhalif akımlara 'ütopik sosyalistler' der. Kapitalizmin hakim üretim biçimi haline gelmemiş olmasının bunda temel rol oynadığını belirtirler. Düşünce sistemleri katı bir ekonomik determinizme bağlılığıyla diğerlerinden farkını koyar. Hegel'in diyalektik düşünme sistemini esas almakla birlikte, onu baş aşağılıktan ayağı üstüne diktiklerini iddia ederler. İngiliz ekonomi politliğini ve Fransız ütopik sosyalizmini diğer temel esin kaynakları olarak belirtirler. Tabii Almanya'nın payına düşen felsefi esinlenmedir. Kendi dönemleri için güçlü bir sentezi yakaladıkları açıktır. Sistemli bir toplum karşılarında zaferini yaşarken, buna karşı muhalefeti böylesine sistemli oluşturmak, gerçekten öngörü ve sorumluluk duygusu yüksek bir çabadır. Çabalarının ilk ürünü 'Komünist Manifesto'dur. Adeta bir parti programı gibidir. Zaten kısa bir süre içinde komünistliğin (partisinin) programı olarak ilan

edilir. K. Marks ve F. Engels kendilerini diğer sosyalistlerden ayırt etmek için 'bilimsel sosyalist' olarak vasıflandırırılar.

Kapitalizmi tanımlamada dönemleri içinde en gerçekçi bir yaklaşımı geliştirdikleri açıktır. K. Marks'ın başyapıtı olan 'Das Kapital'i kocaman bir kapitalizm tanımı olarak değerlendirmek mümkündür. F. Engels'in 'Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni' yapıtında da tarihsel toplum analizini en geniş çerçevede yaparak düşünce sistemlerini tamamlamaya çabalarlar.

Yaklaşık 1850'lerden günümüze kadar Marksist kökenli sosyalizmin sonuçları, sistem analizinin yetersizlikleri ve yanlışlarıyla birlikte doğrularını da yeterince açığa çıkarmıştır. Toplumsal sistem çözümlemelerini daha iyi tanıyabilmek için tarihsel benzerleriyle kıyaslamak öğretici olabilir. Yazılı kaynaklardan öğrenebildiğimiz ilk manifesto 'On Emir' düzenidir. Hz. Musa'nın Mısır ilkçağ köleci sisteminden çıkışını formüle eder. Firavun Akhenaton'un tek tanrı -güneş tanrısı- mezhebinden esinlenmek kadar, ata dini 'Yah-weh' Yahudacılıktan da etkilendiği bilinmektedir. 10 Emirle toplumuna -İbrani kabilesi- düzen vermeye çalışmaktadır. M.Ö 1.300'lerde açıklandığı sanılan bu manifestodan günümüze kadar büyük etkilenmeler olduğu bi-

linmektedir. Kutsal Kitabın ilk bölümü Ahdi-Atik, On Emirle gelişen bir külliyattır. Kendi işinde birçok ara bölüme ayrıştırılabilecek Ahdi-Atik, tüm kritik dönemlerde peygamber manifestolarıyla Hz. İsa'ya kadar bir bütün olarak gelir. İkinci büyük manifesto olarak 'İncil'i alabiliriz. Hz. İsa'ya dayalı bu gelenek köleci Roma'ya karşı, özünde baskı altında tuttuğu tüm yoksullar, işsizler adına yayınlanmış -geliştirilmiş- bir bildirgedir. Ezilen sınıflar adına belki de bir ilktir. Hristiyanlık genel adı altında yol açtığı sonuçlar günümüzde de en az tarihte olduğu kadar etkilidir. Peygamberler geleneği kadar bir 'aziz ve azizeler' geleneğine sahiptir. İslam evliaları gibi bu aziz ve azizelerden halen öğrenilebilecek birçok ders vardır. Tarihin üçüncü büyük manifestosu 'Kuran'dır. Hz. Muhammed'in kendi dönemindeki Arap kabile ve aşiret toplumu hakkındaki gözlemleriyle Tevrat'ın -Ahdi Atik- bir kitabı ve İncil yorumunu birleştirmesinden kaynaklanan bu yapıt bir nevi Ortaçağ feodal toplumun 'şartlar' bildirgesidir. Avrupa İncil'le şartlanırken, Ortadoğu Kuran'la şartlanmaya çalışılır. Dinsel örgülü (zihniyetli) de olsa, bu örnekleri top-

lumsal çözüm ve manifestoları olarak tanımlamak gerçekçidir.

Marksist çizgideki gelişmeler için söylenebilecek temel husus, teori ve pratiğinin kapitalizmin içinde erimekten kurtulamadığıdır. Erime üç yoldan olmuştur: Sosyal demokrat, reel sosyalizm ve ulusal kurtuluş. Bu üç yoldan veya olgudan kapitalizmin hiç değişmediği söylenemez. Önemli değişimler yaşanmıştır. Oldukça liberal değişimler görülmüştür. Fakat sistem varlığını bu yollar sayesinde daha da uzatmayı başarmıştır. Bunu karşıdevrimlerle izah etmek doyurucu olmaz. Konu daha derinliktir. Benimsenen sosyalizm anlayışındaki temel niteliklerle bağlantılıdır.

Hataların veya yanlışlığın temelinde kapitalist-işçi ayrımı yatmaktadır. Kapitalist-işçi ayrımı, bir köleci Roma malikânesindeki efendi-köle ayrımından öz olarak farklı değildir. Serf-ağa ilişkisi için de benzetme geçerlidir. Bir aile içinde -ataerkek- erkeğin örgütleniş biçimi ve dayanaklarıyla, bağlı kadının örgütleniş ve dayanaklarını karşı karşıya getirdiğimizde, çatışmanın galibi baştan bellidir. İstisnalar hariç tutulursa, belli bir kavganın galibi olarak erkek, kavganın sonunda hırpalanmış kadından daha güçlenmiş olarak varlık sürdürür. Daha fazla kadın erkeğin olmuştur. Çelişki yine

vardır. Ama dönüştüğü kadarıyla erkek-egemen sistem içinde bir adım daha erimiştir. Örneği tüm toplumsal sisteme yaygınlaştırabiliriz. Sınıflı toplum uygarlığı, hatta daha öncesinin hiyerarşik toplumu içinde, kadının erkeğin bin bir bağla egemenliği altında bulunduğu koşullarda, bir teori ve pratik biçim uyarlayıp kadından kurtuluş beklemek hayalcilikten öteye, 'daha çok dövül, daha çok bağlan' demekten öteye anlam ifade etmez. Kadın karışmayı kabul ettiği andan itibaren zaten kaybetmeye yatırılmıştır. Kasabın elindeki kuzu didinip de ne kadar kurtulabilir? Kuzunun yaşama şansı kasabın insafına, çıkarına bağlıdır. Süt, yün koyunu da kılınabilir, kesilebilir de.

Bağlantılı olarak kapitalizmin sistematik olarak yıktığı ahlaki örgü esas alınmadan, hiçbir çelişkinin teknik olarak çözüm şansı olamaz. Toplumsal ahlak olmadan hiçbir toplumu yalnızca hukuk, siyaset, sanat ve ekonomik yöntemlerle yönetme veya değiştirme olanağı yoktur. Ahlakı, toplumun kendiliğinden varoluş biçimi olarak algılamak gerekir. Dar geleneksel ahlaktan bahsetmiyorum; toplumun kendini yürütüş vicdanı, yüreği olarak tanımlıyorum. Vicdanını yitirmiş toplum bitmiş top-

lumdur. Kapitalizmin ahlakı en derinden tahrip eden sistem olması anlamlıdır. Sonul sistem olması onun toplumsal vicdanı tahrip etmesini anlaşılır kılar. Sömürü ve baskı sisteminin potansiyelini tüketmesinin somut ifadesi, ahlakın sistemlice tahribi anlamına gelir. O halde kapitalizmle mücadele zorunlu olarak etik -bilinçli ahlak- çaba gerektirir. Bunsuz mücadele başından kaybedilmiş mücadeledir. Marksizm’de kişilik bir bütün olarak kapitalist yaşam değerleri içinde yaşar. Kentlilik ağır basar. Kentin egemen özeti bir yaşam tarzı bin bir bağla kapitalist sisteme bağlar. Marks’ın kendisinin bile binlerce bağla sistem içi olduğunu iyi bilmek gerekir. Hıristiyanlıkta, Müslümanlıkta sistemden koparak onlarca yıl inzivaya, manastıra, dergâha çekilen onca insan bile ancak sınırlı bir etkiye yol açmıştır. Marksist mücadeleçilerin çoğu bu yönlü bir ahlaki oluşumun bile farkında değiller. Kapitalizmin şu veya bu versiyonuyla yaşayıp teorik-pratik savaşla sonuç alacağını sanırlar.

Marksist kuramın siyasal devrim ve sonrasına ilişkin tezleri ise, daha vahim olarak hiyerarşik ve devletçi karakter taşır. Savaş, proletarya diktatörlüğü, devletçilik kavram olarak neredeyse kutsallaştırılır. Halbuki devlet-iktidar, savaş-ordu sınıflı toplum uygarlığının ürünü olup, mutlak anlamda

egemen sömürücü kesimin vazgeçilmez yaşam aygıtlarıdır. Bu araçları proletaryanın eline vermek demek, daha başından kendini onlara benzetmeye karar vermek demektir. Nitekim reel sosyalizmde bu araçların hepsi en yetkince kullanıldı. Zafer elde edildi. Fakat 70 yıl sonra anlaşıldı ki, kapitalizmin en çapulcu biçimi –Batı Avrupa kapitalizmi adeta yedi suyla yıkanmıştır- kurulmuştur.

Tarihteki diktatörlük uygulamalarını olduğu gibi almakta mahzur görmez. Lenin ve Stalin dönemindeki diktatörlük sürekli devlet durumu olur. Demokrasi hiç uygulanmadan inkâr edilmiş oluyor. Halbuki Lenin, “Sosyalizme ancak demokrasiden gidilebilir” derken doğruya daha yakındı. Daha sonraki süreçler hakim sınıf tarzı ve politikaları daha da merkezileşir. Devlet-parti özdeşliği doğar. Parti içte ve dışta tümüyle antidemokratik bir kuruma dönüşür. Sistem içindeki savaş ve barış politikaları artık kapitalizmin değirmenine su taşımaktan öteye gidemez. Ancak daha da çoğaltabileceğimiz bu tür temel hata ve yanlışlıklar yetmiş yıl geçse de doğal sonucuna varmaktan, kapitalizmi üretmek ve güçlendirmekten öteye köklü değişikliklere olanak tanımazlar.

Kapitalizmin en totaliter, antidemokratik biçimi söz konusudur. Bu olgunun altında devlet anlayışı yatmaktadır. Engels'te 'yavaş yavaş sönmesi gerekir' denilen devlet, en güçlü aşamasına reel sosyalizmle ulaşmıştır. Burada art niyet, karşıdevrim aramak fazla anlamlı değildir. Başvurduğu araçlar -devlet dört dörtlük ele geçirilse de- sosyalizme değil kapitalizme götürür. Sosyalizm sosyalist araçlar gerektirir. Onlar da baştan sona demokrasi, çevre hareketi, kadın hareketi, insan hakları, toplumun öz savunma mekânizmalarıdır.

Şüphesiz Marksizm yine de eşitlik-özgürlük mücadelesinde büyük ve tarihi bir deneyimdir. Toplumsal mücadelede zengin bir katkıdır. Toplumbilimine ekonomi ve sınıf ağırlığını taşımıştır. Burjuvaziye ulusal kurtuluş, insan hakları, sosyal devlet konularında daha yumuşak biçimlere zorlamıştır. Demokrasiye çok dar taktiksel yaklaşımı, ekolojiyi ve kadın özgürlüğünü kapitalizmden farklı göremeyişi, temel yaşam paradigması olarak da burjuva kalıplarını aşamaması sistemle daha kolay eklemelenmesine yol açmıştır. Marksizm'den esinleniş ve reel sosyalizmin etkisi altında başarıya gitmiş olan sosyal demokrasi ve ulusal kurtuluş mücadeleleri, daha zayıf sosyalist versiyonlar kapitalizmden zaten hiç kopmadılar. İçlerindeki kesimler daha çok

kapitalist gelişme yanlısıdır. Tabanlarına farklı bir yaşam değil, mevcut yaşamdan daha çok yararlanmasının mücadelesini veriyorlardı. Kalkınmacılık ve bölüşüm sorunu tamamen sistemin hukuku ile bağlantılıdır. Aslında reel sosyalizm, sosyal demokrasi, ulusal kurtuluş, liberalizm ve muhafazakârlığa kapitalizmin en büyük mezhepleri gözüyle bakmak daha gerçekçi bakış açısı sağlar. İslam'ın, Hristiyanlığın, Yahudiliğin mezhepleri temel olgularından ne kadar farklıysalar, kapitalizmden doğmuş bu mezhepler kök kapitalizmden o kadar farklılar. Daha doğrusu fark aynı familyanın değişik türleri kadardır. Dinin daraltılmış olarak devam etmesi, anarşizm gibi akımlar kapitalizmde marjinal olmaktan öte anlam ifade etmez.

Kapitalist toplum sistemine daha kapsamlı ve bütünlüklü bir teorik perspektiften bakıldığında, insan toplumu içine sızmış en istismarcı öğeler toplamı olduğu görülür. İstismarcılık, her şeyi anında çıkarına dönüştürme fırsatçılığı olarak değerlendirilebilir. Fırsatçılığın sanat düzeyinde geliştirilmesidir. Hedefi öncelikle maddi değerlerdir. Ancak maddi gelişmeye hizmet ettiği oranda manevi değerler diyebileceğimiz fikir, inanç, sanat değerlerine

yönelebilir. Toplumsal olgu adına ne varsa hepsinden bir kâr beklemek temel felsefesidir. Verili olan ister doğal komünal olsun, ister hiyerarşik-devlet değerleri olsun istismar etmede ayırım tanımaz. Toplumsal bünyeye girmiş aç kurt veya kanser virüsü benzetmesi bu niteliğiyle ilgilidir. Ağacın kurdu ağaçtandır benzetmesini de çağırıştırır. Benzetmelere dayanarak yine belirtmeliyiz ki, kurt tüm sürüye dalmadıkça, virüs bünyeyi sarmadıkça, kurtçuk ağacı devirecek kadar kemirmedikçe, kontrol altında tutularak ilgili olgular varlığını sürdürebilir. Hakim sistem haline gelmeyle birlikte aşırı biçimlere kaydığında -doğasında bu var-, kapitalizm en tehlikeli aşamada sayılır. Faşizm ve totalitarizm denen olgu budur. Bu durumda toplumda sürekli savaş durumu yaşanır. Sadece birinci ve ikinci dünya savaşları gibi küresel resmi askeri savaşlar değil, daha vahimi toplumun içinde tüm kurum ve ilişkilerinde savaş yaşanır. “İnsan insanın kurdudur” denen mantık tam işlemeye başlar. Savaş eşler, çocuklar ve tüm doğal çevreye kadar yayılır. Atom bombası bu gerçekliğin sembolik ifadesidir. Toplumun tümünde içten içe yavaş yavaş ama sürekli bir atomlama yaşanır.

Kapitalizmin bilim ve sanata el atışı daha vahim sonuçlar doğurur. Genelde bilim ve sanat devlet

iktidarının bir aleti kılınmıştır. Kapitalizmle birlikte iktidar-bilme işi, bilim devriminin gücüyle görülmemiş boyutlara varmıştır. Bilim ve sanatın tekkelleştirilmesi korkunç bir egemenlik ve sömürü gücüne yol açar. Bireyi istediği gibi şekillendirme, yararlanma imkânını verir. Sadece zihniyet yapısını, temel paradigmaları kendi özel dünyasına göre dönüştürmekle kalmaz, “At gözlü ve tekne yürekli yapar.” Bu göz ve yürekle insanlar en sığ, menfaatçi, egoist, nemelazımcı, zalim, duygusuz, soyut, robotumsu varlıklar haline getirilir. Rönesans’ın cıvıl cıvıl, canlı kutsal dünya ve insanın bakış açısı, yerini böylesine gri, cansız, kutsallığını yitirmiş, derin heyecan ve merak uyandırmayan, gergin ve bezgin bir dünya ve toplumsal ortama bırakır. Toplumun emekçi-ücretli kesimleri adeta yumurtlayan tavuğa dönüştürülmüştür. Yaşamın tek anlamı olan yumurtlayacak bir yemle -ücretle-talim ettirilir. Eko-insan tipi karın doyurma üzerine her şeyini kurgular. Daha vahimi, sistemin tarihinde en büyük işsiz bırakma yeteneğidir. Sürekli ucuz işçi için işsizler ordusunu büyütür ve hazır tutar. Burjuva-işçi ilişkisi öyle bir duruma getirilir ki, başlangıçtaki isyancı işçi kuzu gibi, efendisine orta-

çağ serfinden daha bağımlı hale getirilir. İşçi, adına devrim düzenlenen bir sınıf olmaktan çıkar; büyük işsizlik ve daha düşük ücret tehlikesi karşısında patronuna bağlı kölelere özgü uydu bir kişiliğe dönüşür. Bu durumda işçi kendi başına bir değer değil, patronun, kurumunun bir ekidir. Onlar neyse o da odur.

İktidarlaşmanın özüne ilişkin tanımlamayı ulus devlete ilişkin daha da geliştirmek mümkündür. Ulus devlet eski çağlardan kalma rahip, hanedan, dini devlet adlandırmalarının çağdaş biçimidir. İktidarın özüne vurulan damgalardır. Kapitalizmin gelişim aşamasında ortak dil ve geleneklerle çevrili bir sınır, ideal birikim için tercih edilen coğrafi büyüklüklerdir. Kutsal vatan anlayışı değil, elverişli kâr, birikim alanı kavramı esastır. Dış rakiplerine kapatılan bu alan sermaye birikimini güvene almak, iktidarını güçlendirmek için idealdir. Milliyetçiliğin doğuşu bu maddi gelişmenin sonucudur. Laiklikle -dünyalaşma- dini zihniyetin gerilemesi yeni bir ideolojik örtüye ihtiyaç gösterir. Milliyetçi ideoloji ulus olgusu ile bağlantısı nedeniyle hızlı gelişme gösterir. Özünde eskinin etnik -aşiret- duygusunun daha geliştirilmiş bir biçimi olarak düşünülmesi gereken milliyetçilik, ortak etnik duygu ve dinin yerini tutan bir inanç hizmeti gösterir. İçerde farklı et-

nik, mezhep, din vb. ideolojik unsurlar, dışarıdan ise diğer benzer olgu ve toplumsal sistemlere karşı baskı ve sömürü başlatılınca, milliyetçilik üst ırk anlayışına büründü. Bir zamanların üstün din anlayışı yerini üstün ulus-ırka bıraktı. Bilimsel zihniyetin aydınlattığı toplumu milliyetçilik tekrar din gibi karartmaya başladı. 19. ve 20. yüzyılın milliyetçilikle yüklü zihniyeti, kutsal savaş anlayışı gibi toplumları her tür şiddet ve savaşa kaldırmaya en elverişli meşruiyet aracı rolü oynadı. 17. ve 18. yüzyıllar nasıl yoğunlukla ulusların doğuş yılları ise, 19. ve 20. yüzyıllar da milliyetçiliğin şahlandığı dönem oldu. Devlet iktidarının en zirvesine ikinci dünya savaşında oluşan milliyetçilik çağı, yol açtığı yıkımla kapitalizmin genel ve sonul krizinin de başlangıcı oldu. Milliyetçilikle insanlığın bir arada yürüyemeyeceği anlaşıldı. Sistemin erkenden bunalım çağına girmesi sadece gücünü yitirmesi anlamına gelmez. Daha kural tanımaz, azgınlaşma tehlikesine yol açar.

1968 başkaldırıları sistemin en kapsamlı eleştirisidir. İster reel sosyalizm ister faşizm biçiminde total bir otorite anlayışına erişen kapitalizm sürdürülemezliğini böylece kanıtlamış oluyordu. Sürdü-

rülemezlilik, kriz demektir. İnsanlığın yaşadığı budur. Kaos da diyebileceğimiz bu süreç Rönesans'tan farklıdır. Rönesans feodal toplumunun krizinden çıkışı iken, kapitalizmin 1970'lerde içine girdiği süreç kaostur. Ne tür yenilikler ve farklılıkların çıkacağını verilecek mücadelelerin niteliği ve gücü belirleyecektir. Dikkat edilmesi gereken, bu sürecin temel dünya görüşüne -paradigmasına- getirdiği değişimdir. Toplumun iç yapısındaki tüm ahlaki değerlerin çözülüşü, milliyetçiliğin tüm zihniyetleri doldurması ve dışarıdan ekolojik tahribatın sonuçları robotumsu, aynılık, gri, zevksiz, umutsuz, inançsız, amaçsız bir dünya görüşünü yaygınlaştırır. Stres, hiddet, nefret, şiddet, aşırı güdüsellik, bireysel yalnızlık, toplumsal değersizlik, tamamen çıkara kilitlenmiş ilişki mantığı, vefadan yoksunluk, hümanizme ilgi duymama, aşırı bencillik, yaşamın giderek kutsal anlamını yitirmesi krizin hakim psikolojisini ve sosyal atmosferini oluşturur. Köklü yeni arayışlar ancak bu tür ortamlarda boy verir. Bunalımın kalıcı niteliği bunu gerektirmektedir.

Kapitalizmin tarihteki yeri tahakkümcü sistemlerin sonuncusu olmasından ileri gelir. Hiyerarşik toplumdan beri gözenekleri olan sistemin, Rönesans'ın açtığı özgürlük ortamından yararlanarak başat duruma gelmesi, tüm potansiyelinin açığa

çıkmasını da beraberinde getirir. Hem içerik hem de biçim yönünden daha fazla gelişme aşaması olası görünmemektedir. Toplum ve doğanın istismar edilmedik yanı kalmamıştır. Yapılanlar nicelikselliği aşmamaktadır. Toplumun bu kadar aşırı oynanmasına dayanması, şiddetin atomun patlatılmasına kadar eşi görülmemiş boyutlardaki uygulanımından ileri gelmektedir. Hiçbir sistem şiddet ve savaşla bu denli iç içe yürür olmamıştır. Toplum ve birey rodeo atına binmiş misali hareket etmektedir. İlerleme yok, sadece inip çıkma var. Bireyde de mevcut hakim toplumsal koşulların aşılması halinde yenilik arayışı, umut, yön bulma, yaratıcı yetenek olma tıkanmıştır. Sistemin devlet yurttaşlığı anlam ve yapı olarak çözülüş halindedir.

Kapitalist iktidarın emperyalizm ve ulusal-sınıfsal baskı sistemi dünyanın tümünü katlayacak büyüklüğü tarihte ilk defa ulaşır. İşgal edilmedik yer kalmamıştır. 19. yüzyılın sonlarında bu gerçeklik yaşanır. Ulusal, sınıfsal, etnik, dini, cinsi temelde tahakküm, eritme ve hatta jenosit tarihte en yaygın aşamaya ulaşır. İnsanların en çok birbirlerinin kurdu olduğu çağdır. İmparatorluk pratiği açısından

bakıldığında da ABD ile sonul bir aşamaya gelinmiştir.

Son imparatorluk çağındayız. Teorik açıdan bu yönetim, devlet iktidarının bir şehir, bir ülke, bir ulus sınırını aşma, tek kişide yoğunlaşma ve sürekli yayılma, durdurulma ve gerileme, yıkılış aşamaları biçiminde cereyan eder. Toplum sistemine yerleşmesi zincirleme etki yaratır. Her yeni iktidar daha öncekinin izleri üzerinde imparatorluk olmaya zorlanır. M.Ö 2350'lerde -yazılı tarihte bilebildiğimiz- Sümerlerde Akad sülalesinden başlayan bu tarihsel süreklilik, günümüzde ABD devletinde Bush'un sülalesi ile devam etmektedir. İşin ilginç, ilk imparatorluğun doğduğu alanda son imparatorluk çatışma halindedir. Demek ki bitkilerin kökleri üzerinde kuruma ilkesini düşünebiliriz.

İmparatorluk gerçeğinde tam bağımsız devlet, ulus toplum anlayışına yer yoktur. Daha doğrusu tam bağımsızlık idealize edilebilir. Ama çok ender uygulama özelliğine sahiptir. Egemen realite, hakim imparatorluk çerçevesinde bağımlılıktır. Düzyeyler farklı olabilir, ama gerçeğin hakim biçimini değiştirmez. Yaklaşık 4350 yıldır toplumsal yapılar üzerinde etkili olan imparatorlukta, hegemon devletle dolaylı veya dolaysız bağımlısı olan en yakın müttefikinden en önemsiz uydu devletine kadar

irili ufaklı bir çok iktidar grubu mevcut sınırları içinde bağımlılık halindedir. En bağımsız geçinen ulus devlet -esasinda ulusta azınlık- çağında bu gerçeklik daha da geçerlidir. Hegemon güçten tam bağımsızlık, milliyetçiliğin bir toplumu etkileme, politik iddiası ve oyunudur. Hegemon demek en güçlü zihniyet, iktidar, sosyal ve ekonomik yapıyla askeri güce, bilim ve tekniğe sahip olmak demektir. ABD'nin varlığı bu tanıma denk düştüğü için günümüzün birincil hegemon gücüdür. Ama sistemin tüm krizinin, onun yönetiliş tarzının ve sonuçlanışının da en sorumlu taraflarından başta gelenidir.

DUYGUSAL VE ANALİTİK ZEKA

Bir diğer önemli husus, duygusal zekâyla analitik zekâ arasındaki kopuşun büyük ve tehlikeli bir sıçramayı gerçekleştirmesidir. Duygusal zekâ tüm canlılara mahsus olan zekâdır. Bir anlamda doğal süreçlere özgü olan öznellik, zihin durumudur. Duygusal zekâ evrim zincirinin insan türüne doğru gelişiminde analitik zekâyı doğru bir eğilim belirir. Analitik zekâda daha hızlı seçim, dolayısıyla deği-

şim yapma yeteneği yüksektir. Fakat sapmacı yönü de benzer bir oranı teşkil etmektedir. Duygusal zekâ basit olmasına rağmen, içgüdülere has bir kesinliğe sahiptir. Şartlı reflekslerin şartsız reflekslere dönüşümü anlamına gelir.

Güdüler öğrenmenin en basit biçimleri olmasına karşın çok istikrarlı yapılardır. Yüz binlerce yıl yaşanan deneyimlerin ürünüdürler. Bu nedenle kolay kolay yanılmazlar. Diğer bir özellikleri, yaşamla çok sıkı ilişki içinde olmalarıdır. Yaşamı tehdit eden veya ilgilendiren iç ve dış koşullara anında tepki verirler. Fakat bu yönleri hızla analitik zekâ rolünü oynamalarına ket vurmaktadır. Yine de yaşam için geçerli olan esas olarak duygusal zekâdır. Yorumlamaz, yaşatır. Yorumlama ne kadar çok gelişmişse, sapma oranı da o denli artar. Analitik zekâ ise daha çok yorumlayarak duygusal zekâyı yeni yönler, davranış biçimleri biçmeye çalışır. Daha çok gelişkin insan türüne aittir. Zaten insan türünün toplumsal tarzda yaşaması da analitik zekânın gelişim seviyesiyle bağlantılıdır. Hızlı toplumsal gelişmeyi sağlayan analitik zekâdır. Fakat duygu boyutundan yoksun olduğu için, serbest kaldığında çok tehlikeli olur. Özellikle iktidar ve savaş kültürüne alışıldıktan sonra analitik zekâ korkunçlaşır. Bu zekâ en çarpıcı ifadesini yakın çağların imha savaş-

larında göstermiştir. Adeta bir makine düzeninde çalıştığı için acı, korku, sevgi gibi duygulardan yoksunluğu, empati ve sempatiyi tanımaması bu imhacı özelliğini çok tehlikeli kılmaktadır. Buna karşın duygusal zekâyla uyum içinde çalıştığında en sağlıklı, çözümleme yeteneği yüksek birey ve toplulukların oluşumunda belirleyici rol oynamaktadır.

Kölecî devlet toplumunda gelişen, bu iki zekâ arasındaki büyük kopuştur. Belki de üst boyutta ilk defa doğal topluma egemen olan duygusal zekâdan koparak sadece baskı ve sömürü sanatında yoğunlaşan bir sınıf zekâsı, aklıyla karşı karşıya gelmekteyiz. Bu çok tehlikeli sonuçlar doğuracak bir gelişmedir. Neolitik toplumda sağlanan artı-ürüne dayanarak gelişen kölecî üretimin daha bol artı-ürünü, bu sınıfsal oluşumun maddî temelidir. Sadece üretimi yöneterek büyük oranda ürünlere el koymaktadır. O zaman geriye bu tarz üretimi savunmak için yeni zihniyet durumunu yaratmaya sıra geliyor. Yeni hükmeden tanrılı mitolojiler bu zihniyet arayışının sonucudur. Köklü bir analitik zekâ süreci söz konusudur. Kulları yönetecek kural-ları bulmak, ölümsüz tanrı buyrukları gibi göstermek bu zekâ tarzının üzerinde en çok çalıştığı ko-

nudur. Sümer ve Mısır rahiplerinin büyüklüğü bu konunun insanlık tarihindeki büyük öneminden ileri gelmektedir. Doğal toplumdan ve yaşamdan kopan zekâları muazzam bir mitolojik kurgusal sistem yaratmıştır. Kulları bunlara inandırmak için daha da büyüleyici okul sistemleri, tapınaklar, heykeller yaratmışlardır. Doğal toplumun tehlikeli olmayan ruhçu dinleri yerine, hükmeden tanrı ağırlıklı dinleri geçirerek boyun eğmelerini sürekli geliştirmişlerdir. Korku duygusunu saptırarak bu yeni tanrılardan neden korkmaları gerektiğini, dediklerine tam uyarlarsa mükâfatlarını nasıl göreceklarını özenle anlatmışlardır. İlk defa cennet ve cehennem içerikli ütopya icat etmişlerdir. Aslında yeni efendiler sınıfına tam uyum için ideolojik sistem geliştirilmektedir. Düşünce tarzının mitolojik olması dönemin ruhuna uygundur. Canlıcılık (animizm) dini aslında özgürlükçü ve eşitlikçidir. Mitolojik ağırlıklı yeni din ise bir sınıf dini, eşitsizlik ve kölelik dinidir. Mutlak boyun eğmeyi, tanrıları - efendileri- esas almayı emretmektedir.

İnsanlık tarihinde gerçekleşen bu zihniyet karşıdevrimi gerçekten analitik zekânın en büyük çıkışlarından biridir; sınıfsal aklın gelişmesidir. Artık tarih, edebiyat, sanat, hukuk ve politika bu sınıf zihniyetiyle yeniden üretilecektir. Sümer ve

Mısır mitolojisinde bu sürecin en güçlü ve orijinal halini görmekteyiz. Egemen sömürgeci sınıf ideolojisi artık bir üst toplum, devletçi toplum olma yoluna girmiştir. Bu yönlü atılacak her adım tüm toplum adına atılacak, ona mal edilecektir. Doğal toplumdan kalma ana-tanrıça ideolojisi giderek sömürülerek, içeriğinden boşaltılıp asimile edilerek erkek-tanrılar düzeninin hizmetine koşturulacaktır. Tıpkı kadının erkeğin hizmetine -genel ve özel fahişeliğe başlangıç- koşturulması gibi. Doğal tüm toplumun eşit-özgür üyeleri yeni kul sınıfına dönüşecektir. Bir Sümer efsanesi insanların tanrıların 'dışkısından' yaratıldığını söyler. Kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı yine ilkin Sümer efsanesinde geçer. Sümer mitolojisi gerçekten olağanüstü bir başarı olup kendisinden sonra gelen tüm mitolojileri etkileyerek, tek tanrılı dinlerin, edebiyatın ve hukukun da ilk kaynağını teşkil etmiştir. Destanda Gılgameş özelliği benzer bir etkiyi tüm dünya destanlarında yansıtmıştır.

Sümer zihniyet yapısının kapsamlı çözümü ko-numuz olmadığından, öz itibarıyla tarihin, dolayısıyla uygarlığın sadece baskıyla değil, analitik zekâyla başlatılmasının en temel kaynağı olduğu

tartışmasıdır. Daha sonraki metafizik düşüncenin kökenini bu zekâda aramalıyız. Üstte bir avuç efendi cennet gibi bir saray yaşamında sadece günlerini yaşamıyorlar. İnsanlığı sürekli oyalayacak efsaneler, ütopyaalar dünyasının da temellerini atmaktadırlar. Gerçekleşen, **büyük toplum yalanı**’nın tüm insanlık zihninde kök salarak güçlü kurumlara kavuşturulmasıdır: Her tür mitoloji, destan, tapınak ve okullarıyla.

Tarihin en köklü zihniyet dönüşümü olarak Sümer toplumunda gerçekleşen karşıdevrim, başta Ortadoğu toplumunu olmak üzere insanlığın paradigmasını -doğaya evrene temel bakış- kökünden değiştirmiştir. Doğal toplum, canlı doğa-evren anlayışı renkli ve üretkendir. Doğayı bir öcü, zalim olarak görmez. Bir ana gibi görür. Sümer dilinde özgürlük sözcüğü olan ‘Amargi’, aynı zamanda anaya dönüş anlamına gelmektedir. Bu sözcük bile gerçekleşen karşıdevrimci zihniyetin niteliğini çok iyi açığa vurmaktadır. Yeni mitolojik bakış açısında ise doğa-evren hükmeden cezalandıran tanrılarla doludur. Doğanın dışına yükseltelen ve gittikçe kendini gizleyen -aslında baskıcı ve sömürücü despotlar- tanrılar adeta doğayı kurutmuş gibidir. Ölü bir doğa, madde anlayışı geliştirilmektedir. Tanrılarının dışkısından yaratılan kullar gibi tüm canlı varlıklar

da giderek aşağılatılmaktadır. Bu paradigma, giderek derinleşerek, bugünkü Ortadoğu toplumunun zihnini adeta felç ederek bir türlü kendine gelememesinin de en temel nedeni olarak görülmelidir. Avrupa toplumu ancak Hristiyanlığı reforma tabi tutarak Kopernik devrimiyle bu paradigmayı yıkmıştır. Giordano Bruno gibi bir Rönesans dehası canlı doğa anlayışının güçlü savunuculuğundan ötürü canlı canlı yakılmıştır. Çin, Japonya gibi ülkelerin toplumunda bu paradigma yansımadığı için olumlu gelişmelere daha hızlı adapte olmaktadırlar. Bunda canlı evren anlayışları temel rol oynamaktadır. Grek-Roma uygarlığının gelişmesinde felsefi düşünce tarzının Sümer-Mısır kökenli mitolojileri aşmaları, onun yerine metafizik, diyalektik kurgulamaları esas almaları benzer bir rol oynamıştır.

Analitik düşünce şehir oluşumuyla oldukça bağlantılıysa da, bu düşünce biçimini sınıf çıkarları temelinde çarpıtan yine köleci devlet toplumdur. Yoksa analitik düşünceyi geliştiren kölecilik değildir. Köleci sistemin yaptığı, bu düşünce tarzıyla kocaman bir yalan dünyası imal ederek insan zihnine bir kâbus gibi çökmesidir. İnsanlığın ortak bir kültürü olan bilim ve sanatların gelişimini köleciliğe

ve diğer sınıflı toplum formlarına bağlamak, olsa olsa iktidar-bilme olgusuna bağlanabilir; bilim ve sanat üstündeki devlet egemenliğiyle izah edilebilir. Özgürlük ve eşitlik ideolojisi ve hareketleri adına bu tür değerlendirmelerin yapılması bilinçli değilse, iktidar bloğuna farkında olmadan bağlılığın bir sonucudur. Marksizm-Leninizm de olsa, bu yargı değişmez. Marksizm-Leninizm'in kendini hakim iktidar-bilme bloğundan tam kurtaramadığını, bunun da reel sosyalizmin çöküşünün temel nedeni olduğunu görmekteyiz.

MÜLKİYET

Komünal toplumun hiyerarşiyle çatışması sürekli-
lidir. Biriken maddi ve manevi değerlerin topluma
yeniden dönmesiyle daha da tekelleşmesi için dini
ve ahlaki kurallarda çatallanma boy vermektedir.
Ataerkil toplumun değerlerini yansıtan dinsel olgu-
da soyut ve tek tanrı kavramına doğru bir gelişme
yaşanırken, doğal toplumun anaerkil otoritesi çok
tanrıçalı anlayışla direnmektedir. Evcil ana düze-
ninde emek, üretim ve herkesi yaşatmak için gere-
keni verme kuralı esastır. Ataerkil ahlak birikimi
meşrulaştırıp mülkiyetin yolunu açarken, komünal
toplum ahlakı birikimi ayıplamakta, buna kötülü-
ğün kaynağı gözüyle bakmakta ve dağıtılmasını teş-

vik etmektedir. ‘Cömertlik’ kavramının kökeni bu olguda yatmaktadır. Özel mülkiyete karşı kolektif mülkiyeti korumaya çalışmaktadır. Toplumdaki uyum giderek bozulmakta, gerginlik artmaktadır. Bu çelişkinin çözümünü ya eski değerlere geri dönmek, ya da içte dışta gücünü tırmandırmakta görmektedir. Baskı ve sömürüye dayalı şiddet ve savaşın toplumsal temeli böyle oluşmaktadır.

Kölecî devlet toplumunda mülkiyet kurumu sağlam bir başlangıç yapar. Sistemin özü üst toplumun alt toplumu her şeyiyle mülkleştirmesine dayanır. Tanrı-krallar ve yardımcıları her şeyin sahibidirler. Sahiplik, hakimiyetin doğal sonucudur. İnsan egosu gelişme imkânı buldu mu, sınır tanımaz özellikler taşır. Sistemin kuruluş döneminde sınırlayıcı etkenlerin olmayışı tanrı-krallık kültüne yol açmaktadır. Doğal toplumun tanık olmadığı mülkiyet düzeni devlet mülkiyetinden başlayarak aileye dek her kuruuma sızar. Herkeste mülk duygusu yaratır. Mülkiyet devletin temeli sayılır, kutsallaştırılır. Artık bundan sonra yapılması gereken tüm dünyanın mülkleştirilmesidir. Devlet sınırları, hanedan arazileri, vatan sınırları olarak mülkiyet sınırları çeşitli biçimler altında günümüze doğru neredeyse bir

tanrı vergisi olarak insanların benliğine kazınır. Aslında bir rant kaynağı olarak mülkiyet gerçekten hırsızlıktır. Toplumun kolektif dayanışmasını en çok bozan kurumdur. Ama üst toplumun beslenmesi için en temel kurum olarak vazgeçilmezdir.

Kölecî devlet toplumu ekonomik alanda büyük bir fabrika görünümündedir. Modern fabrikalardan teknik ve sahiplik bakımından farklıdır. Köleler sürü halinde çalıştırılır. Toprakta, taş ocaklarında, inşaatlarda korkunç bir köle emeğinin kullanıldığı halen bu arkaik dönemden kalma yapıtlardan anlaşılmaktadır. Köle yönetimi hayvan yönetiminden daha şiddetlidir. Köle çalışan bir hayvandır. Mülk konusudur. Sadece bir üretim aracıdır. Köleler hukukî kapsamın dışındadırlar. Sanki duyguları olmayan bir eşyadırlar. Analitik zekânın erkekte vardığı biçim köle gerçeğinde çok daha çarpıcıdır.

Mülkiyet olgusu toplumsal gelişmenin sınıflaşma aşamasında daha belirgin olmakla birlikte, toplumsal aidiyet ve kimlik duygularının derinliklerinde oluşur. İki tür mülkiyeti ayırt etmek yararlı olabilir. Kolektif mülkiyet, esas olarak organik bir topluluğun yaşamsallığı anlamında ortaklaşa gereksinim duyduğu her şey üzerindeki tasarruf iradesi olarak tanımlanabilir. Topluluğun her bireyi bu şey üzerinde aynı hakka, tasarrufa -kullanım

iradesi- sahiptir. Aslında bu niteliğinden ötürü tam mülkiyet de denilmez. Kolektivizm özel mülkiyetin inkârı demektir. Özel mülkiyet ise genel, kolektif mülkiyet aleyhine birey ve bireyler grubunca artan tasarruf, kullanım iradesi demektir.

Batı devletinin baştan özel mülk konumu güçlü olan aristokrat burjuva kesimlerce sınırlandırılması, özel mülkiyet kurumunun daha güçlü oluşmasına olanak sunmuştur. Özel mülkiyetin devlet mülkiyetinden daha çok yaratıcı olduğu Batı uygarlık deneyiminde kanıtlanmıştır.

Kapitalizmin temel sınıf formu olan burjuva gerçekliğini bu çerçevede anlamak gerekir. Baskıcı ve sömürücü yeni sınıf demekle özgün bir şey anlatılmıyor. Tüm iktidar sınıflarının bir özelliği dile getiriliyor. Burjuva sınıfının özgünlüğü; toplum-sallığa karşı bireyciliği, analitik zekâyı azami kullanarak, toplumu saran ahlaki örgüyü hiçbir iktidar gücünün yapamadığı kadar çözmedeki başarısındadır. Doğal toplum da çözülüşünün başlangıcında toplum aleyhine değer birikimine şiddetle karşıydı. Biriken değerleri en çok dağıtan, en değerli birey sayılıyordu. Birikimin tehlikesinin farkındaydı. Hiyerarşik toplum ve devlete geçişten

sonra birikim mümkün olabildi. Bu da ancak özel iktidar gücünün varlığıyla mümkündü. Birikim hem bu gücün kurulmasına, hem de bu güç tarafından kurulmasına yol açan süreci başlattı. Zincirleme reaksiyonun mantığı böyle varlık buldu. En çok biriktirenler en çok iktidar gücüydüler. Daha yakından bakıldığında, birikim bir nevi toplumdans hırsızlıktı. Değeri toplumsuz düşünmek mümkün olmadığından bu böyleydi. Doğal toplumun algılaması doğru olmakla en temel ahlak ilkesini de belirlemiş oluyordu. Mademki tüm değerlerin belirleyicisi toplumdur, o halde onun rızası olmadan - kendi çıkarı dışında- bireysel ve grupsal birikimler olamaz.

SINIFSALLIK

Konumuza ilişkin aydınlatılması gereken en temel bir hususa da dikkat çekelim. O da sınıf demokrasıcılığının pek anlamlı ve istenilir olamayacağına ilişkindir. Hakim sosyal bilim anlayışlarına göre; önce 'köle' sonra 'serf', en son 'işçi, proleter' olmak, tarihin önlenemez ileriye doğru akışının kaçınılmaz sonuçlarıdır. Bu olgular yaşanmadan sosyalizme, özgürlüğe-eşitliğe varamayız. O halde 'yaşasın köleler, yaşasın serf-köylülük, yaşasın işçiler' demek, sınıf devrimciliği sınıf demokrasisidir -

arkasından diktatörlük- demektir. Bu formülasyon, artık iyice anlaşılmıştır ki, baştan aşağıya köleliğe hizmet teorisidir.

Marksizmin körüklediği köle-serf –işçi yüceltmesini kabul etmeyen bir sınıf anlayışı vazgeçilmez bir eksendir. Kullaştırmayı, serfleştirmeyi, işçileştirmeyi bir aşağılanma olarak gören ve her koşulda bizzat bu olgulaşmalara karşı direnmeyi esas alan bir “sosyalizm” anlayışı aranmak durumundadır. İyi köle, iyi serf, iyi işçi olamaz. Üç kategori de insanlıktan, özgürlükten düşüşü ifade eder ve özgürleşme esas alınıyorsa, bu olgulara sürekli karşı konulması gerekir. Dolayısıyla bu olgulaşmaya karşı direnen her toplumsal olguya daha bir yücelikle bakma gereği vardır. Binlerce yıllık dağ başında, çöllerde, orman kuytuluklarındaki etnisitede, ailenin ezilen cinsi kadında yaşanan muazzam direnmeler köleliğin, serf ve işçinin diremelerinden kat be kat daha eski, derinlikli ve yücelikli olgulardır. Yeni toplum, felsefe ve uygulamalarımızı bu esaslara dayandırmalıyız.

Binlerce yıllık peygamber ve bilge gelenekleri, Marksist, liberal ve çağdaş direnişlerden belki de binlerce kez daha zengin içerikli ve hacimli sosyal

olgulardır. Ancak kapsamlı bir tarih-toplum çözümlemesine konu olabilecek bu olgusal yaklaşımlara dayalı temel toplumsal ve doğasal felsefeyi, kendi açımdan en genel bir ifade olarak “demokratik ve ekolojik toplum” olarak değerlendirdim. Bir çözüm hedefi olarak belirlemeye çalıştım.

Sanıldığıının aksine, kapitaliste karşı işçi, antagonist denilen çelişki türü içinde değildir. Günümüz kapitalizmine baktığımızda, iyi bir işi ve ücreti olan işçi, toplumun kaymak tabakasından sayılır. Sistemden asıl darbe yiyenler muazzam işsizler ordusu, sömürge halklar, etnik ve dini guruplar, ezici kadın kesimidir; yine çocuklar ve gençlerin durumu, ihtiyarlık, eko-çevre sistemi iç çelişkileri, kapitalist toplum içinde çıkar ağlarındaki kademe çelişkileri, köy-kent, büyük-küçük kent, bilim-iktidar, ahlak-sistem, asker-siyaset vb. yüzlerce çelişki odağı sistemi belirlemektedir.

Toplum sistemlerinde sınıf olgusu sanıldığından daha az sosyolojik anlam taşır. Toplumu derinden etkileyen bağlar, ideolojik, siyasi, etnik ve diğer cemaatsel niteliktedir. Sınıf bilinçli hareketlilik sınırlıdır. Hiyerarşik ve devletçi toplumlarda sınıflaşma zorunludur. Sınıf olgusu oluşmadan, hiyerarşi ve devlet gelişemez. Fakat hiçbir hiyerarşi ve devlet yapısı da kendisine altta dayanak yaptığı

sosyal sınıf tarafından yok edilemez. Sınıflaşmayla devletleşme birbirini zorunlu kılar. Aralarında şiddetli bir mücadele olabilir. Sonuçta uzlaşma kaçınılmazdır. Devlete hakim sınıfla mahkûm sınıf diyalektik bir ikilem taşırlar. Devlet bu ikilem arasındaki statü, duruş halidir. Biri olmadan ayakta duramaz. Sınıf olmadı mı devlette olmaz. Sınıfsallıkta ısrar devlette ısrardır. Ezilen sınıf övgüsü sonuçta bir biçimde benimsediği devlet övgüsüne dönüşür. İşçi sınıfı devleti kavram olarak yanlıştır. İşçi sınıfı devleti demek, burjuvazimi kendim yaratıyorum demektir. Sovyet deneyimi bunun çarpıcı kanıtıdır. Sınıf mücadelesinin en doğru biçimi sınıflaşmayı ideolojik ve pratik olarak yaşamamaktır. Bunun da adı özgür birey, etnik grup veya herhangi bir cemaat gibi yaşamaktır. Geriye devletten 'genel güvenlik ve kamusal yarar' denilen toplumun ortak iradesiyle belirlenen bir koordinasyon kurumu kalır.

Sınıflaşma dinamiği hiyerarşi ile bağlantılı olmasına rağmen, asıl olarak askeri zümrenin derlediği ayrıcalıklı grupla başlar. Bu grubun içinde akrabalık bağlarından çok kişisel hünerler belirleyicidir. Savunma ve avcılık yetenekleri güçlü olan-

ların en güçlü adamın önderliğinde birleşmeleri, ilk dönemlerde görülmemiş bir ayrıcalık yaratır. Güçle hükmetme olgusunu ortaya çıkarır. Güçlü şefin hükmü altında toplanma, aşiret ilişkilerini aşan ilişkilere yol açar. Bu yeni ilişkiler sınıftır. Sınıf aşiretlerden kaçan, aşiret olamamış daha küçük gruplarla bazı meslek gruplarından oluşabilir. Aşiret ise akrabalık bağlarından ötürü sınıfsallaşmaya direnir. Aşireti sınıfsallaştırmak zordur. Tabiatı gereği sınıf ilişkisini tanımak istemez. Sınıfsallaşmaya karşı aşiretlerin özünde sürekli bir direnme vardır. Köleci sistemin 'barbarları' olarak sürekli sistemi tehdit etmeleri bu yapıları nedeniyledir. Sınıflaşmanın yaygınlaşması ekonomik üretkenlik ile at başı gider. Köle emeği verimli hale geldikçe, kölece tarz sınıflaşma yoğunluk kazanır. Devletleşme ile birlikte bu süreç daha da hızlanır. Devlet esas olarak örgütlenmiş köleci sistem yönetimidir. Özünü tanrısal fikirde, ulusal çıkarda, güvenlikte aramak boşunadır. Bu anlamda devlet ve sınıfsallık arasındaki bağ kesindir.

Ortadoğu uygarlığında saf sınıflaşma Sümer ve Mısır uygarlığının doğuşunda en orijinal haliyle yaşanır. Mitolojide tanrısallık ve çamurdanlık yaratımları olarak anlam bulur. Bu köklü bir ayrımdır. Tek tanrılı dinlerde bu ayrım peygam-

berler ehli 'ehlibeyt' ve ümmet biçimine dönüşmüştür. Hz. Musa İbrani kabileleri arasında kendine yakın kabileye 'kâhinlik' yetkisi vererek, kendine özgü bir sınıflaşmayı başlatmıştır. Hz. İsa, daha çok yoksulların kâhin sınıfına karşı başkaldırısını başlatma biçiminde bir konuma sahiptir. Hristiyanlık da daha sonra Roma İmparatorluğunun izleri üzerinde bir sınıflaşmayı yaşamıştır. Kilisenin en üst düzeyi dinsel devleti kurarken, altta halkın arasında kendine özgü bir sınıflaşmayı dini örtü altında geliştirebilmiştir. İslamiyet'te sınıflaşma daha değişik yaşanmıştır. İdeolojik derinliği olmayan, daha çok Bizans ve Sasani devlet artıklarından halifeler aracılığıyla İslami devleti oluştururken, geniş inananlar grubu olarak ümmeti de bu devletin temel dayanağı kılmıştır. Ümmet İslami devletin iyice inanmış, tam itaate alıştırmış toplum kesimini ifade eder. Ümmet örtüsü gerçek sınıflaşmayı örtmekte, uzlaştırmaktadır.

Tek tanrılı dinlerin sosyal-demokrat kimliği burada karşımıza çıkmaktadır: Sınıf uzlaştırmacılığı. Hz. İsa aslında radikal bir sınıf devrimcisidir. Hristiyanlık'ta özellikle devletleşme döneminde Ariusçuluk yoksulların müthiş sınıf direnmesini

temsil eder. Aynı eğilim, İslamiyet'te Sünni mezhep devletleşirken, Alevi mezhepleşmesinin aynı zamanda yoksulları, ezilen halk gruplarını temsil etmesi olgusunda yaşanır. Ortadoğu'da sınıflar çıplak yapılarıyla ortaya çıkmazlar. Hep etnik ve dini, mezhebi örtüler giyinmiş olarak karşımıza çıkar. Sınıflaşmayı derin ideolojik, etnik mezhebi örtüler içinde bulmak gerekir. Mücadeleleri de aynı özellikleri gösterir. Etnik, dini, mezhebi ve herhangi bir cemaat ve fikir mücadelesinde daima sınıfsal bir öz vardır. Toplumsal olgu çözümlemesine yaklaşırken bu gerçeği sürekli göz önünde tutmak gerekir. Günümüz Ortadoğu'sunda sınıfsallık -örneğin Irak'ta- devlet üzerinde çekişirken, Arap Alevi-Şia ve Sünni mezhepleriyle Kürt etnisitesi ve diğer azınlık cemaatleri arasındaki ilişki ve çelişkilerde yaşanır. Sınıfsallık devletin ve tebaa olarak halkın ideolojik, dinsel, etnik yapısının derinliklerinde yaşanır. Bundan dolayı Batı tarzı açık sınıf partileri fazla anlam taşımaz. Sınıflaşmayı asla göz ardı etmeden, ama kendine özgü somutlaşmasını da gerçekçi bir biçimde gözleyerek, fazla indirgemeciliğe, kaba sınıfçılık -işçi ve köylü sınıfı gibi- anlayışına düşmeden çözümleme ve pratikler geliştirmek daha sonuç alıcıdır. Aksi halde günümüzde de yaşandığı gibi sınıfsallık olgusu çözümsüzlüğün

derinleşmesinde bir araç olur. Klasik komünist, sosyal-demokrat ve ulusal kurtuluş partileri modern sınıf yaklaşımları nedeniyle yenilmekten kurtulamamışlardır. İran'da, Irak'ta, Türkiye'de, Mısır ve Suriye'de komünist, sosyal-demokrat ve radikal milliyetçi partilerin bir türlü başarılı olamamasında, tersine önemli çabalarına karşın iktidar mücadelesinde dini örtüyü ustaca kullanan -Şia, Müslüman Kardeşler, HAMAS, Hizbullah vb.-akımlara yenik düşmesinde bu kaba yaklaşımların belirgin rolü vardır.

Tüm bu olguları temel almadan sistemin en rahat yönetebileceği, ayrıcalıklı işçiye dayanan bir devrim-değişim teorisinin fazla şansı olmayacağı derinlikli bir toplum anlayışıyla fark edilebilir

Sınıf tanımımızı başka boyutlarda da geliştirebiliriz. Kapitalizmin, reel sosyalizmi çözmesi, ulusal kurtuluş hareketlerini ve devletlerini yedek gücü haline getirebilmesi, sosyal demokratları kullanabilmesi önemli bir işlevdir. Bilim ve teknolojiden insan toplumuna en gereksiz konularda bile reklamlarla kendisine kâr üretmesi, spor ve sanat etkinliklerini bir uyuşturucu rolünde kullanabilmesi, proletarya ve aydınlarını kendine isyancı konum-

dan çıkartarak kendine iş için yalvartması, kutsallık adına ne varsa hepsinin içini boşaltması, Rönesans'ın cıvı cıvı canlı dünya imgesinin yerini robot bakışına terk etmesi yeni hakim sınıf gerçekliğimizin maharetlerindendir.

Burjuva tipi sınıflaşmanın prototipi olan zanaat-kâr ve tüccar kesimleri her uygarlığını başından beri var olmalarına rağmen, hep tehlikeli görülerek kontrole alınmışlardır. Denetimleri sürekliydi ve sık sık talana uğramaktan kurtulamıyorlardı. Toprak mülkiyetine dayanan köleci ve feodal devlet gücü, köle ve serfler dışında üçüncü bir kategorinin oluşumuna hep kuşkuyla bakarak denetimlerini eksik etmemişlerdir. Uygarlık tarihi kul sınıfından başka bir oluşumu doğaya aykırı buluyordu. Burjuva sınıf gerçeğine dayalı uygarlığa kadar süren bu sistemde oturmuş bir ahlak ve dünya görüşü vardır. Savaş ve iktidarın çok temelli kuralları vardı. Kendi içinde kurulan denge binlerce yıl sürdürülebilir nitelikteydi. Toplumunu yönetmede zor ve hukuk olmakla birlikte sınırlı bir uygulama kapasitesine sahipti. Toplumunu esasta ahlaki örgü ayakta tutuyordu. İktidar gücünün ahlaki sürekli aşındırmasına rağmen, bu özelliğini korumayı bildi. Bunda toplumun hacmi karşısında azınlık konumu da elverişli bir zemin sunuyordu.

Burjuva sınıf doğuşu ile birlikte bu büyük dengeyi yıktı. Bu hem iktidar gücü, hem sömürü gücü olarak toplumun kaldıramayacağı hacimde bir sınıftır. İktidar ve sömürüsünü gerçekleştirmek için tüm toplumu istismar etmek zorundaydı. Marksizm'in haklı olarak onu son iktidar ve sömürücü sınıf olarak ilan etmesi bu nedenleydi. Sınıf olarak gelişebilmesi toplumun sürekli dağıtılmasından geçer. Bunun için en başta temel korunma örgüsü olan ahlakın toptan yırtılması gerekir. Temelinde doğal toplumun eşitlik ve özgürlük duygusu olan ahlak yırtılıp atılmadan kapitalist toplum oluşamaz. Marks'ın Komünist Manifesto'da çarpıcı olarak ifade ettiği "Eskiden kalma ne varsa hepsini sildi süpürdü" değerlendirmesi doğru olmakla birlikte, bu devrimci bir eylem değil, yıkıcı ve toplum karşıtı bir eylemdir. Toplumu savunamaz duruma getirmek devrimci bir hareket değil, olsa olsa insanlık karşıtı bir harekettir. Burjuvazinin elinde iktidar ve sömürü gücü toplumun bağrına sızmış bir kanser hastalığıdır. Yaygınlaşan bireysel kanser ve AIDS vb. hastalıkların bu toplumsal kanserle bağını tespit etmek için bilim adamı olmak gerekmiyor. Hobbes, kapitalist toplumun doğuş koşullarında iktidar

(devlet) ihtiyacını tanımlarken, ‘insanın birbirinin kurdu olmasını önlemek’ olarak değerlendirir. Bu tersinden doğru bir saptamadır. Kapitalizm, insanı insanın kurdu yapmak için iktidarını kurar. Modern gerçeklikte insan sadece birbirinin değil, tüm doğanın kurdu kesilmiştir. Azami kâr ve birikim peşinde koşan, azgınlaştıran güç olan iktidara konduktan sonra, bu sınıf istismar için toplum ve doğa içinde geriye ne bırakabilir?

Marksizm’in oldukça çözümlediği değer, kâr, emek, paylaşım, emperyalizm, savaş gibi kavramların kapitalizmdeki işlevini bu çerçevede anlamak daha öğreticidir. Din kitaplarında geçen mahşere yakın ‘deccal gelecek’ tabiri bu sınıf gerçekliğine oldukça denk gelmektedir. Hiçbir hakim toplum sistemi bu denli toplumun temellerine ve doğal çevresine karşı bir saldırı ve tahrip gücü olmamıştır. Ulusal olgudan ırkçı milliyetçiliği ve faşizmi, doğaya hakim olma olgusundan ekolojik felaketi, kâr olgusundan muazzam işsizliği doğuran burjuva sınıf gerçekliği artık kendini yemek aşamasındadır. Her geçen gün öz niteliklerini yitirerek yok olmaktadır. Kendisine karşı devrimi proletarya değil kendisi yapmaktadır. Yeni toplumsal zaman bu sınıfsal gerçekliğin sürdürülemez, dolayısıyla çözülmesi temelinde ancak kendisini kurabilir

ULUS

Toplumların ulusal olgular biçiminde şekillenmesinin doğrudan kapitalizmin bir ürünü olmadığını kavramak gerekir. Bu konuda da sanki kapitalizm ulus yaratır gibi bir ideacılık ciddi bir yanıltır. Bu yanıltılıkta Marksizm'in payı da vardır. Toplumlarda klan, kabile, aşiret, milliyet ve millet şeklindeki süreç kendine özgü bir diyalektiğe sahiptir. Sınıflı toplumun ürünü olarak doğmazlar. Kapitalizm olmadan da ulus olunabilir. Ulus şekillenmesinde dil, kültür, tarih ve siyasal güç daha belirleyici rol oynar. Uluslar eşit-özgür ve demokratik toplumsal yapılarda daha sağlıklı gelişebilirler. Batı Avrupa'da 12. yüzyıldan itibaren şekillendiklerini görmekteyiz.

Uluslaşma ve ulus olgusu kavimsel ilişkinin yoğunlaşarak devam etmesi ile ortaya çıkar. Feodal çitlerle ayrılmış ekonomik yapının çözülerek daha gelişmiş bir ortak pazarın ortaya çıkarılması, uluslaşmanın varoluş biçimlerinden biridir. Ortak pazar her ne kadar kapitalizmi akla getirirse de, kapitalizmle özdeş bir olgu değildir. Kapitalizm öncesi ve sonrası toplumsal sistemlerin de ortak pazarları olabilir. Pazar toplumsal gelişmenin genel bir kate-

gorisidir. Sosyalist düzenlerde de varlığını sürdürmesi doğaldır ve yararlıdır. Gelişmiş pazarlar etrafında ortak dil ve kültür ulus bağlarının gelişmesine yol açar. Daha doğrusu ortak dil ve kültür gelişerek ulusun en temel bağı, ilişkisi olur. Üzerinde kapitalist sistem de gelişebilir. Kapitalist olmayan komünal, demokratik ve sosyalist düzenler de ortaya çıkabilir. Eğer ulusun içinde kapitalist sınıf tahakkümcülüğü geçerliyse, burjuva veya kapitalist ulus nitelemesi anlam taşıyabilir. Ama burada kapitalizm ile ulusu özdeşleştirmek doğru değildir. Sömürü bağları zayıfsa ve demokratik, komünal ilişkiler başatsa, bu tür uluslara da demokratik ve sosyalist uluslar denebilir.

Avrupa'ya özgü uygarlığın temel formları olan ulus ve kapitalist toplum ilişki içinde olmakla birlikte birbirlerini zorunlu kılmazlar. Ulus oluşumu ile kapitalist toplum biçimlemesi farklı mantığa sahiptir. Aynı dönemde şekillenmeleri aynı mantığa sahip olduklarını göstermez. Burjuvazinin ulusun önder gücü olarak kendini göstermesi ideolojik, politik ve ekonomik amaçları ile yakından bağlantılıdır. Bu bağlar ideolojide 'milliyetçilik', politika ve ekonomide 'liberalizm'dir. Hem devleti hem de halkı etkilemek açısından ideal silahlardır. İkisi fiktif-kurgusal olgulardır, propaganda araçlarıdır. En çok

bu araçlarla iktidara yükseldiğini ve sürdürdüğünü iyi bilmekteyiz. Avrupa'yı Avrupa yapan Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma hareketlerinde bu slogan araçlarının yeri çok sınırlıdır. 19. ve 20 yüzyıla doğru geldiğimizde ise ortalığı kasıp kavuracaktır. Ezilen, sömürülen kesimlerin 'proletarya, komünizm' kavramları da benzer biçimde kullanılacaktır. Özü gereği iktidar sanatında aynı başarıyı gösteremezler.

Sistemlerden hangisinin uluslar içinde hakim olacağı ancak 18. yüzyılın sonunda burjuvazinin zaferi ile belirlendi. Kapitalizmin ulus içindeki zaferi aynı zamanda milliyetçiliği dinin yerine ege-men ideoloji haline getirmesiyle birlikte yürür. Hem içte pazarı geliştirmek, hem dışa doğru açılmak güçlü bir milliyetçilikle yakından bağlantılıdır. Güçlü milliyetçiliğin bu özelliği ulus-devlete götürür. Ulus-devlet dinsel ideolojik örtününün laiklikle aşılmasıyla gelişir. Özünde tüm ulusun devleti diye bir kavram kökünden yanlıştır. Toplumun ulusallığından, ulusal bütünlüğünden bahsetmek belli bir gerçekliği yansıtır. Ama devletin ulusallığı daha çok ideolojik bir yargıdır; toplumsal realite değildir. Çünkü tüm toplumsal devle-

tin sahibi olamazlar. Devlet her zaman ulusal bir azınlığın emrinde ve hizmetindedir. Devletin yaptığı, ulusal olguyu -tıpkı din olgusunda olduğu gibi- ideolojik bir olguya dönüştürerek meşru temel sağlamaktır. Tüm 19. ve 20. yüzyıl milliyetçilikleri toplumsal meşruiyet ideasıyla bağlantılıdır. İçte sınıf çelişkilerini gizlemede, dışa doğru saldırganlığa teşvik etmede milliyetçilik büyük rol oynar. Milliyetçiliği kapitalist devletin ideolojik silahı olarak anlamak, yayıldığı dönemleri doğru kavramak açısından önemlidir. Milliyetçilik aynı zamanda devletteki merkezîyetçiliği güçlendirir. Daha demokratik federal yapılara karşı devlet milliyetçiliği, merkezi-üniter yapılara kayar. Buradan faşist ve totaliter devlet anlayışına geçilir. Toplumsal hastalığın histeriye dönüşmesi, kapitalist sistemin faşist ve totaliter devlet biçimine yönelmesiyle at başı gider. Sonuç, kapitalizmin intiharıdır. Birinci ve ikinci dünya savaşları bu anlamda milliyetçilik dozajının aşırı kullanılmasından doğan sistemin intihar eylemleri olarak da düşünülebilir. Kendisi uygarlık krizi olan kapitalizmin en genel ve derinlikli krize, kaosa girme sürecidir.

ZOR VE ŞİDDET

Şiddeti tanımlarken, biyolojik ve hatta doğasal tezlere başvurmayı anlamsız buluyorum. Şiddetin toplumsal kökeni açıktır. Artı-ürün ve artı-değere dayalı sınıflaşma ve devlet iktidarıyla bağları da açıktır. Bu hususlar sosyal-bilimde genel kabul görmüş görüşler olarak paylaşılabilir.

Tüm halklar, daha uygarlığın şafak vaktinde yükselen efendi despot sınıfın bu yalanlı, demagojili, işkenceli ve katliamlı toplum yönetimini ve sömürü tarzlarını iliklerine kadar yaşamış olarak günümüze gelebilmişlerdir. Özgür birey ve halk olmak halen bir rüyadır. Sadece hiyerarşik otoritenin kendi aralarında göreceli bir özgürlüğü vardır. halklara ve bireylere yansıttıkları, iflah olmaz umutlar, boş hayaller, aldatıcı sonuçlar vermenin sonu gelmez her tür çabalarıdır.

Uygarlık tarihi boyunca hep rakiplerine diz çöktürmek, kahramanlık yürüyüşlerinin simgesi olmuştur. Bu gerçeklik, kanlı saltanat ve doymak bilmez sömürücülüğün dilidir. Öldürmeyi fazilet bilen, buna açık bir ideolojinin, ezilen ve sömürülen insanlığın özgürlük ve eşitlik ideallerine hizmet

edemeyeceği netçe açığa çıkmıştır. Bir toplumun zorunlu özgür yaşam hakkı dışında, özünde de tüm hukuk sistemlerinde kabul gören meşru savunma hakkına dayanmayan, rahatlıkla egemen sömürücü nitelik kazanabilecek “zor teorileriyle” ideolojik hesaplaşmayı önemli bir kazanım olarak görmek gerekir. Eskinin şiddet yüklü sosyalizm anlayışı zafere ulaşsa dahi, Sovyet Rusya deneyiminde de görüldüğü gibi çözülmeye uğramaktan kurtulamayacaktır. Bir dönemlik olarak hep eleştirilen ve suçlanan bu tutum, aslında özgür insanlık adına en önemli kazanım değerindedir. İdeolojik dönüşümünde netlik kazanan, zor içeren tüm hiyerarşik toplum biçimlerinden kopuş bir zihniyet devrimi değerindedir. Bu, devrimin doğa ve toplumun özündeki akla dayandırılması anlamına da gelmektedir.

Avcılık ve savaş kültürünün varacağı durak askeri örgütlenmedir. Askeri örgütlenme doğal, etnik toplumun dağılması oranında gelişir. Kadın-ana etrafındaki örgütlenme soy, gen, akraba ön ilişkisini geliştirirken, askeri örgütlenme bu ilişkiden kopmuş güçlü erkekleri esas alır. Artık bu gücün karşısında hiçbir doğal toplum biçiminin duramayacağı açıktır. Toplumsal ilişkilere toplumsal zor - buna medeni ilişki de denilmektedir- girmiştir. Be-

lirleyen güç zorun sahipleridir. Böylelikle özel mülkiyetin de yolu açılmaktadır. Mülkiyetin temelinde zorun yatması anlaşılır bir husustur. Zorla ve kanla ele geçirme benlik duygusunu aşırı güçlendirir. İlişkilere hükmetme olmadan, zor aracı geliştirilip uygulanamaz. Hükmetme ise sahip olmayla bağlantılıdır. Hükmetmenin içeriğinde sahip olma bir diyalektik ilişkidir. Sahiplik de tüm mülk düzenlerinin öznesidir.

Sadece maddi açıdan değil, öldürme kültürünün manevi sonuçları çok daha ağırdır. Hayvanları ve hemcinslerini öldürmeyi bir yaşam tarzı -zorunlu savunma dışında- olarak kültürleştiren bir topluluk, artık savaş makinesini geliştirmek için her türlü alet ve kurumsal düzeni geliştirmeyi temel alacaktır. Devlet en temel güç kurumu olarak hazırlanırken, savaş okları, mızrakları ve baltaları en değerli araçlar olarak icat edilip geliştirilecektir. Doğal ana-toplumdan çıkan ataerkil toplumun tarihin en tehlikeli sapması olarak gelişmesi, günümüze kadar ki tarihin korkunç öldürme ve sömürme biçimlerinin de özüdür. Bu gelişme, bir kader ve ilerlemenin zorunlu koşulu olması şurada kalsın, tam bir sapma halidir. Aslanın krallığına

benzer bir gelişme oluyor. Yine yılan-fare diyalektiğine benziyor. Daha şimdiden devlet teorilerine ‘yılan-fare’ teorisi demek doğruya daha yakın bir değerlendirmedir.

Ahlaki açıdan da savaş-ordu -zorunlu demokratik savunma dışında- reddedilmesi gereken kurumlardır. Marks’ın kendisi “Sınıf savaşı’ teorisini Fransız tarihçilerden aldık” derken, aslında kullandığı aracın niteliğini doğal veri olarak almaktadır. Egemen sınıfların savaş tarzını olduğu gibi kurumsal olarak kabul etmektedir. Proletarya diktatörlüğü kavramında da böyledir.

Tarihsel sistemlerde demokrasinin durumunu gözlerken bu çerçeveden bakmak hayli öğreticidir. Günümüze kadar hakim tarih anlayışları esas olarak savaşçı-iktidar grubunun paradigmasıyla düzenlenmiştir. Talan ve ganimet için katliam seferlerine kutsal savaş kulpu rahatlıkla takılabilmektedir. Savaş emreden tanrı anlayışları geliştirilmiştir. Savaşlar en görkemli olgular olarak anlatım bulmuştur. Savaşlarla her şey hak edilmiş gibi bir tutum günümüze kadar gelmiştir. Özcesi savaşla elde edilen, hak edilendir. Hak, hukuk anlayışının temeline savaşın yerleştirilmesi devletlerin hakim var oluş tarzlarıdır. “Hakkın savaştığını kadardır” mantığı genel bir yöntem haline gelmiştir. Hak ara-

yan savaşmasını bilmelidir biçimindeki bu zihniyet, 'savaş felsefesi'nin özüdür. Bu zihniyetin tüm din-felsefe ve sanat ekollerinde yüceltilmesi, bir avuç gaspçının eylemine 'en kutsal eylem' sıfatının takılmasına kadar ilerletilmiştir. Kahramanlık, kutsallık bu gasp eyleminin unvanı haline getirilmiştir. Hakim anlayış haline böylesine yüceltilerek getirilen savaşlar, tüm toplumsal sorunların çözüm aracı olarak düşünülmüştür. Sanki savaş dışı çözüm yolları mümkün değilmiş, olsa bile pek makbul sayılmamış gibi bir ahlak anlayışı toplumu bağlamıştır. Sonuç, en kutsal çözüm aracı şiddettir. Bu tarih anlayışı yıkılmadıkça, toplumsal olgunun gerçekçi değerlendirmesi ve sorunlarına savaşız çözüm aranması zordur. En barışçıl ideolojilerin bile kendilerini savaştan alıkoymamaları bu zihniyetin gücünü gösterir. Sürekli barış isteyen büyük dinlerle, çağdaş sınıf ve ulus hareketlerinin bile savaşçı-iktidar kliğinin tarzıyla savaşmaktan kendilerinin alıkoymamaları bu gerçeğin diğer bir kanıtıdır.

Savaşçı-iktidar zihniyetiyle baş etmenin en etkili yolu halkların demokratik duruş tarzına erişmesidir. Bu kavramla dişe diş, anladıkları dilden cevap

verme anlayışından bahsetmiyoruz. Demokratik pozisyon içinde şiddeti de barındıran bir savunma sistemine sahip olsa da, esas olarak hakim zihniyetle savaşılarak kendini bizzat özgürce oluşturma kültürünü kazanmasıdır. Direnme ve savunma savaşlarını çok aşan bir yaklaşımdan bahsediyoruz. Bu temelinde devlet odaklı olmayan bir yaşam anlayışında yoğunlaşma ve pratikleşmedir. Her şeyi devletten beklemek, savaşçı-iktidar kliğinin olmasına takılmak gibidir. Belki bir yem sunulur, ama bu sadece avlamak içindir. Devlet konusunda halkları aydınlatmak demokrasinin ilk adımıdır. Daha sonraki adımlar kapsamlı demokratik örgütlenme ve sivil eylemliktir. Demokratik savunma savaşları ancak bu bağlamda zorunluluk arz ederse gündemleşir. İlk adımları atmadan savaşmak, tarihte çokça örnekleri görüldüğü gibi gaspçı savaşın aleti olmakla sonuçlanır.

B) KOMÜNAL DEMOKRATİK DEĞERLER TARİHİ

DOĞAL TOPLUM

Sosyal bilimin en temel eksikliklerinden biri, tarih boyunca doğasında diyalektik bir ikilemi yaşa-

ması gereken hiyerarşik ve devlet bağlamlı toplumların diğer ucunu -partneri göstermemesidir. Sanki tarih çelişkisiz, hakim toplumsal sistemin çizgisel gelişiminden ibarettir. Her olgusal gelişmede gözlemlendiği gibi, tarih boyunca hiyerarşik ve devletli toplum da, zıddı rolünde olan doğal toplumsal değerlerle çelişki halinde gelişir. Onunla beslenerek büyür, gelişir, çeşitlenir. Doğal toplumun gücünü küçümsememek gerekir. Ana kök hücre rolündedir. Nasıl ki kök hücreden diğer tüm doku hücreleri doğarsa, doğal toplumdan da dokusu niteliğindeki kurumları doğar. Yine nasıl dokulardan organ ve sistemler doğarsa, doğal toplumun ilkel kurumlarından –ilkel hiyerarşik kurumlar- da diğer gelişmiş organlar ve toplumsal sistemleri doğar. Doğal toplum bastırılabilir, geriletilip kısıtılabilir, ama asla yok edilemez. Çünkü o zaman toplum olmaktan çıkarılır. Sosyal bilimin bu tespiti yapamaması büyük eksikliktir.

Doğal toplum hiçbir zaman bitmedi. Zıtların beslemesine rağmen tükenmedi. Kendini hep var edebildi. Hiyerarşi ve devleti besleyen; doğal toplumların milyon yıllara dayanan oluşum gerçeğidir. Diyalektik ikilem başka nasıl doğabilir? Toplumsal

analizleri dar sınıfsal veya ekonomik araçlarla yapmak, gerçeğin asli, temel ögesini baştan itibaren dışta bırakmak demektir. Bu büyük hata, yanılğı ve yanlış yapılmıştır. Hele Marksizm gibi iddialı bir yaklaşımın sanki komünal dedikleri doğal toplumu ömrü binlerce yıl önce bitmiş, yok olmuş bir sistem gibi algılamaları bu olumsuzluğu daha çok körüklemiştir.

Komünal toplumun doğasını çözmeden sonraki gelişmeleri doğru ele alamayacağımızı ısrarla vurguluyoruz. Nasıl ki hidrojen atomunu –bir proton ve elektronlu- çözmeden hiçbir elementi çözmenin gerçekçi olmayacağı doğruysa, toplumun kök yapısı için de komünal topluluğu kavramadan toplumsal olgunun çeşitliliğini anlamlandıramayız. Eksik bir anlatım dolayısıyla yanlış bir toplumbilim ortaya çıkar. Mitoloji, teoloji, fantastik bir toplum anlayışı verdi diye, yamalı bohça misali bir sosyoloji de kafa karıştırıp yormaktan öteye sonuç vermiyor. Bu da iktidarın daha da başını alıp çılgınlaşmasına yol açıyor. Çünkü komünali çözmeden, iktidarı çözemezsin. Hiyerarşik ve devlet iktidarının yükseldiği zemin komünalitedir.

Toplumsal varlığın oluşumundaki komünal nitelik, biçime değil öze ilişkin bir husustur. Toplumun ancak komünal tarzda varlığını sürdürebileceğini

kanıtlar. Komünal niteliğin yitirilmesi toplum olmaktan çıkmakla özdeştir. Komünal değerlerin aleyhindeki her gelişme toplumdan bir takım değerlerin kaybı anlamına da gelir. O halde komün halindeki yaşamı temel yaşam biçimi olarak değerlendirmek gerçekçidir. İnsan türü varlığını bu yaşam biçimi olmadan sürdüremez. Bu gerçeği şu yanlış kanıların anlaşılması için ısrarla vurguluyoruz: Uygarlık söylemine göre toplumu yaşatan, yücelten hiyerarşi ve iktidar değerlidir. Gerisi güdülmesi gereken sürüdür. Denebilir ki, bu anlayış en eski olduğu kadar zihinleri en çok işgal eden ilk büyük ve sistematik yalandır. Toplum bu ideaya inandırıldıkça, aleyhine olan süreci de meşrulaştırmış olmaktadır. Bu öylesine güçlü bir ideadır ki, günümüzde de buna kanmayan neredeyse yok gibidir. Komünal düzenin toplumun varoluş tarzı olmasına rağmen, yaşatan ve yücelten değer hiyerarşik ve iktidar gücüne mal edilmesi, çözülmesi gereken çelişkilerin başında gelmektedir. Toplumsal tarihin çarpıtılmasını sağlayan bu söylem tarih, edebiyat ve politika başta olmak üzere tüm üst yapının da temel anlayış normu oluyor. Sonunda toplumun gerçek varoluş tarzı dilsiz, söylemsiz bir

nesneye dönüşüyor. İlkel topluma 'ilkel' demekten kurtulmadıkça, sosyal bilimin bütün tespitleri yanlış üzerine bina edilmekten kurtulamaz. Kök hücre benzetmesine başvurmalıyız. Tüm çeşitlilik kazanan hücrelere göre ana hücre ilkel olabilir. Ama bu ilkellik, gerilik, aşılması gereken anlamda bir ilkellik olmayıp, ilke, esas anlamında bir ilkeli-likdir. Komünal toplum değerlerine bu yönlü bakmadıkça, diğer tüm kurumlarının analizi köksüz, kendi başına, ciddi anlam yoksunluğu içinde değerlendirilecektir.

Demek ki toplumsal mücadelede tutarlı olmak istiyorsak, öncelikle toplumun varolma tarzına saygılı olmalı ve gerçekçi bakmalıyız. En radikal çağdaş toplumcuların sadece çözümlemelerinde değil pratiklerinde de komünallikten kaçış var. Kendisi özel, düşüncesi komünal demek bir aldatmacadır. Bu, kapitalist sistemin toplumu ahlaktan yoksun bırakmasının bir sonucudur. Neredeyse 20. yüzyılın sonlarına kadar etnisite-kabile-aşiret-halk sosyal bilimin dışında gibi göründü. En az siyasal iktidar kadar etnisiteye değer vermeden, toplumsal sorunlara anlam vermek, doğru çözümlere gitmek olası değildir. Komünal özün formu en yoğunluklu olarak etnisitede ifade bulur. Etnisiteyi ortadan kaldırdığımızda toplumdaki geriye ne kalır?

Daha düne kadar Marksizm de dahil tüm çağdaş düşünce ekolleri etnisiteyi işlevi olmayan, arkaik bir form olarak değerlendiriyorlardı. Komünal özü daha da iğreti, geriliğe özgü bir nitelik gibi yansıtılıyordu. Bireycilik ne kadar öne çıkarsa, toplumsal değerlere hakim olursa o denli önemli, onurlu sayılır oldu. Sosyal bilimciler rahiplere göre çok olumsuzdurlar derken çok önemli bir husustan bahsediyoruz. Toplumun önde gelen şuurulusu olarak rahip, düşünüp inandığı gibi toplumla toplum için yaşar. Bilgisinin doğruluğu temel kıstas değildir. Toplumun komünallığıne bağlılığı esas kıstastır. ‘Sosyal bilimci’ ise, bilgisinin doğruluğu ne olursa olsun toplumsal komünallığı esas almaz. Bir teknik eleman gibi yaklaşır. Felaket de böyle başlar. Genelde tüm bilimciler, özelde sosyal bilimciler toplum komünallığının kutsallığını tanıyıp ölümüne bağlı kalmadıkça, ‘büyük ahlaksızlar sınıfı’ olarak adlandırılmaktan haklı olarak kurtulamayacaklardır. Toplum komünallığıne bağlı olunsaydı, ne savaş, iktidar, ne de sömürü, istismar yaşanan boyutlara gelirdi.

Doğal toplumdan kastım, insan türünün primatlardan kopuşla birlikte içine girdiği ve hiyerarşik

toplumun ortaya çıktığı sürece kadar süren uzun toplumsal zamanda yaşayan insan toplulukları düzenidir. Genellikle klan olarak kavramlaştırılan ve nicelikleri 20-30 dolayında seyreden bu topluluklar için, kullandıkları taş aletleri itibariyle paleolitik ve neolitik dönem insanlığı da denilmektedir. Doğada avcılık ve toplayıcılık temelinde hazır bulduklarıyla beslenmektedirler. Bir anlamda hazır doğa ürünleriyle geçinmektedirler. Bu diğer yakın hayvan türlerine benzeyen bir beslenmedir. Dolayısıyla bir toplumsal sorundan bahsedemeyiz. Klanımız sürekli araştırarak, bulduğunda ya toplayacak ya da avlayacaktır. Aletler ve ateş keşifleri geliştikçe ürünleri daha da artacak, arttıkça tür olarak daha hızlı gelişecek ve primatlarla aradaki mesafe açacaktır. Evrimin doğal kuralları gelişmeyi belirlemektedir.

Doğal topluma ilişkin açılması gereken bir sorun zihniyet ve ifade ediş tarzına ilişkin olabilir. İnsanın hangi zihniyet aşamasında şekillendiği önemini halen koruyan bir konudur. Bununla ilintili olarak öncelik zihniyete mi, yoksa yapılanma ve aletlere mi verilmelidir? Bu sorunun yanıtı önemlidir. Tarih boyunca gelişen idealist ve materyalist felsefe anlayışlarının temelinde bu ikilem yatmaktadır. Bilimin en son vardığı sınırlar olarak 'kuan-

tum' ve 'kozmos' bize hayli ilginç yaklaşımlar sunmaktadır. Atomaltı parçacık ve dalga fiziği olarak kuantum bambaşka alanlar açmaktadır. Sezgili, özgür tercihli düzenlerden tutalım, aynı anda farklı iki şey olmak, insan yapısından ötürü belirsizliği asla tam aşamama kuralına kadar tespitlere ulaşılmaktadır. Kaba, cansız madde anlayışı tamamen bir tarafa bırakılmaktadır. Tersine son derece canlı, özgür bir evren karşımıza çıkmaktadır. Burada asıl muamma insanda, özellikle zihniyet durumunda yaşanmaktadır. İdealizme, sübjektivizme düşmekten bahsetmiyoruz. Çokça işlenen benzer felsefe tartışmalarına girmiyoruz. Evrende bu kadar çeşitliliğe kuantum sınırlarında yol açıldığı tamamen anlaşılmaktadır.

Bu varsayım temelinde doğal toplumdaki insan bilgisinin kendi özüne ilişkin yapısı hakkında neler söylenebilir? En azından doğal toplumdaki insan, kendisini birlikte olduğu klan üyeleriyle bir bütün olarak yaşatmak kuralına olmazsa olmaz kabilinden bağlıdır. Klanın bir üyesi diğerinden ayrıcalıklı bir yaşamı düşünemez. Klan dışında yaşamı düşünemez. Avcılık yapabilir, hatta yamyamlık da yapabilir. Ama tüm bunlar klanı yaşatmak içindir. Klan-

da yaşam kuralı 'ya hep ya hiç' kuralıdır. Tüm toplumsal veriler klanların bu özelliğini vurgulamaktadır. Bir kütle ve şahsiyettir. Bireylerin ondan ayrı bir şahsiyeti ve hükmü düşünülüyor. Klanın önemi, insanın ilk ve temel var olma tarzında yatar. İmtiyazsız, sınıfsız, hiyerarşisi olmayan, sömürü tanımayan toplum biçimidir. Milyonlarca yıl sürmüştür. Bundan şu sonuç çıkar: İnsan türünün toplum olarak gelişimi uzun süre hakimiyet ilişkilerine değil, dayanışma ilkesine dayanır. Doğayı bağrında büyüdüğü bir 'ana' olarak hafızasına yerleştirir. Kendi aralarında ve doğayla bütünlük esastır.

Klan formu, biçimi; toplumun doğuşu, ilk hafızası, temel bilinç ve inanç kavramlarının gelişme zeminidir. Ondan geriye kalan, sağlıklı bir toplumun doğal çevreye ve kadın gücüne dayalı olması gerçeğidir; insanlığın varolma tarzının kendi içinde sömürsüz ve baskısız güçlü bir dayanışmayla gerçekleştiğidir. İnsanlık bir anlamda bu temel değerlerin bileşkesidir. Milyonlarca yıl süren bu toplumsal deneyimin yitip gittiğini sanmak saçmadır. Doğada hiçbir şey yok olmadığı gibi, toplumsal varoluş tarzında bu eğilim daha çok gücünü sürdürür.

Klan değerlerinin gelişimi yeni sentezler içinde de sürmektedir. Günümüzde eşitlik ve özgürlük

kavramları halen en temel kavramlar değerinde olmalarını klan yaşam gerçeğine borçludurlar. Eşitlik ve özgürlük bilinç halinde kavramlaşmadan, doğal haliyle klanın yaşam tarzında gizlidir. Eşitlik ve özgürlük yitirildiğinde, toplumsal hafızada gizli yaşayan bu kavramlar kendilerini gittikçe artan bir tempoda dile getirip yeniden ve üst düzeyde gelişmiş bir toplumun temel ilkeleri olarak dayatacaklardır. Toplum hiyerarşik ve devlet kurumuna doğru evrim gösterdikçe, eşitlik ve özgürlük bu kurumları amansızca takip edecektir. Takip eden esasta (özde) klan toplumunun kendisidir.

Doğal topluma eşlik eden 'totem' inancında hükmetme ilişkisi yoktur. Klanın simgesi olarak tabusaldır, kutsaldır. Klan yaşamı nasılsa simgesel kavramsallaştırılması da öyle yansıtılmaktadır. Klan örgütlenmesinin hayatı ve kurallarına sımsıkı bağlanmadan yaşam düşünülmemektedir. Dolayısıyla varlığının en yüksek, en yüce yansıması olarak totem dokunulmaz ve kutsal sayılacaktır. Hürmet edilecek, saygı gösterilecektir. Nesne olarak en yararlı eşya, hayvan ve bitkilerden seçilecektir. Doğada klana yaşamsallık veren nesne ne ise ona inanılacak ve simgesi sayılacaktır. Böylelik-

le doğal toplumun dini de doğayla bütünlük arz etmektedir. Bir korku kaynağı değil, güçlendirme unsurudur. Kişilik ve güç kazandırmaktadır.

Totem belki de ilk soyut kavramlaştırma düzenidir. Totem dini olarak da değerlendirilen bu düzen ilk kutsallığı, tabu sistemini de oluşturmaktadır. Klan totemin simgesel değerinde kendini kutsamaktadır. İlk ahlak kavramına da bu yoldan ulaşmaktadır. Çok iyi bilincindedir ki, klan topluluğu olmazsa yaşam sürdürülemez. O halde toplumsal varlıkları kutsaldır ve en yüce değer olarak sembolleştirip tapınılmalıdır. Din inancının gücü de bu kaynaktan gelmektedir. Din ilk toplumsal bilinç formu oluyor. Ahlakla bütünlüklüdür. Bilinçten giderek katı bir inanca dönüşüyor. Artık toplum bilinci din formunun geliştirilmesi biçiminde olacaktır. Din bu özelliğiyle toplumun ilk temel hafızası, köklü geleneği ve ahlakın kaynağıdır. Klan toplumu pratiğiyle ne kadar bilinç geliştirse, bunu hep toteme, dolayısıyla kendi yeteneğine bağlamış oluyor. Simgesel olarak totem gerçeğinde ise, insan topluluğunun giderek başarılı olması sürekli kutlamayı da beraberinde getiriyor. Kutlama kutsalın, kutsallık ise toplumun gücü oluyor.

Toplumla oluşan gücün kutsallığı kendini daha açık olarak büyücülükte gösterir. Büyücülük top-

lumun güçlenme denemesidir. Mevcut bilinç düzeyi ancak büyücülük biçiminde pratikleşebilir. Büyücülük bilimin de anasıdır. Sürekli doğayı gözetleyen, onda yaşam bulan doğumu tanıyan kadın bu toplum tarzının bilgesidir. Büyücülerin daha çok kadın olması bu gerçeğin ifadesidir. Doğal toplumda olup biteni yaşam pratiği gereği en iyi bilen kadındır. Bu dönemden kalma tüm yontularda kadın izi görülmektedir. Klan kadın ana etrafında oluşan bir birliktir. Doğurması, çocuk bakımı onu en iyi toplayıcı ve besleyici konumuna zorlamaktadır. Çocuk sadece anayı tanımaktadır. Erkeğin henüz mülk olarak kadın üzerinde bir etkisi yoktur. Kadının hangi erkekten gebe kaldığı bilinmediği gibi, çocukların hangi kadından olduğu bellidir. Bu doğal zorunluluk, kadına dayalı bir toplumsallığın gücünü de ortaya koymaktadır. Bu dönemde kavramlaştırılan kelimelerin ekseriyetle dişil karakterde olması bu gerçeğin diğer bir kanıtıdır. Erkeğin daha sonra gelişecek savaşıllığı ve hakimiyeti de bu dönemdeki güçlü hayvanları avlama özelliğinden kaynaklanır. Fiziki özellikleri erkeği uzakta av aramaya, klanı tehlikelerden korumaya daha çok zorlamaktadır. Belirleyici olmayan bu rol-

ler erkeğin neden silik kaldığını da açıklamaktadır. Klan içinde özel ilişkiler gelişmemiştir. Toplayıcılık ve avcılıkla elde edilen hepsinindir. Çocuklar tüm klanındır. Ne erkek ne de kadın daha özelleşmemiştir. Bu toplum tarzına ilkel komünal denilmesi de bu temel özelliklerinden dolayıdır.

Komünal toplumun en kritik gelişme aşaması hiyerarşik yapısallaşmaya uğradığı eşiktir. Biriken toplumsal tecrübe anlam zenginliğine, buradan da dile, simgeleşmeye doğru bir seyir izler. Totemik dinle bu süreç kutsanır. Dinin önemi, toplumun kendine ilişkin ilk kimlik rolünü oynamasından ileri gelir. İlkel bilinç halidir. Bilincin bu biçimindeki kutsallığı toplumsal yaşamın bizzat kendisinden ileri gelmektedir. Hayvansı primat yaşamdan kopuş, ilk önemli anlam farkını da beraberinde getirir. Farkın yeniliği sarsıcıdır. İlk olma özelliklerini bağrında taşımaktadır. Toplumsal pratik önemli tüm adımlarında heyecan verici gelişmelere yol açmaktadır. Bu durum artan bilinçtir. Bilinç dillendirmeyi, dil de adlandırmayı, adlandırma ise simgeleştirmeyi içeren süreçtir. Bilinç süreci, pratik üretkenlik için hayati öneme sahiptir. Onsuz ayakta durmak giderek zorlaşır. Bilinçsiz yaşamının kalitesizliği anında anlaşılır. Kalite niteliksel gelişme, bilinç farklılaşmasıyla at başı gider. Din olgusu tüm

önem ve kutsallığını yaşamın bu kritik devresinden almakta; kendi içinde baştan itibaren bir çelişkiyi barındırmaktadır. İlk toplumsallaşmanın bilinç, kimlik ifadesi olduğu için onsuz yaşam zordur. Diğer yandan kutsallığa, tabusallığa –el sürmeme, dokunmama, yasak alan- ilişkin bir dizi kuralı beraberinde taşıdığı için ileriye yönelik tutucudur. Yeni bilinç unsurlarına kapalıdır. Gelişmeye bu özelliğiyle ket vurur. Bundan da daha başlangıcından itibaren çok dinlilik zorunlu hale gelir. Çok dinlilik, çok tanrılık bilinç farkının artımını ifade eder. Olumludur. Dinde başlangıçtaki her şeyi ruhlarla –animizm- izah etme toplumsal paradigmanın, doğal bakış açısının bir sonucudur. Olumludur. Giderek en büyük ruh, oradan tanrısallığa geçiş toplumun özgünlük, kimlik kazanmadaki yoğunlaşmasının simgeleştirilmesidir. Tanrı ilk başta topluluğun kendisidir.

Ana-kadına dayalı olumlu hiyerarşinin niteliği halen tüm toplumlarda büyük bir saygı ve otorite olarak kabul gören ‘ana’ kavramının da tarihsel temelidir. Çünkü ana en zor şartlarda hem doğuran hem besleyen başat öğedir. Bu temelde oluşan kültür ve hiyerarşi, otorite elbette büyük bağlılık gö-

recedir. Toplumsal varlığın temelini oluşturması günümüze kadar 'ana' kavramının gücünün gerçek izahıdır. Sanıldığı gibi bu soyut bir biyolojik doğuruculuk özelliğinden ileri gelmemektedir. 'Ana, tanrıça ana' en önemli toplumsal olgu ve kavram olarak anlaşılmalıdır. Devlet olgusuna tamamen kapalı, onu doğurtmayan tüm özelliklerini bağrında taşımaktadır.

DİNSEL KOMÜNALİTE VE PEYGAMBERLİK

Roma İmparatorluğu savaşçı-iktidar kültürünün belki de en güçlü ve güçlendiren temsilcisidir. En azgın imparatorları çıkarmıştır. İnsanlığa karşı öldürmenin en dehşetli biçimlerini -çarmıhı, aslanlara parçalamayı- sistemleştirmiştir. Ama bu güce karşı büyük insanlık, yoksullar hareketini başlatan da Doğunun demokratik kültürü değil midir? Hz. İsa'nın kendisi peygamber geleneğinin sıfır miladı halkasının başlatıcısı olmuyor mu? Hz. İsa kültüne dayalı Hristiyanlık hareketi olmasaydı, Batı kültürü, Batı demokrasisi nice olurdu? O halde peygamber geleneğini bir de demokratik açıdan değerlendirmek ihmale gelmez.

Sosyolojik anlatımdan yoksun teoloji -ilahiyat-söylemi, büyük bir külliyatı -eser koleksiyonu-

elinde bulundurmasına rağmen, insanlık tarihini de en çok etkileyen peygamberlik kurumunun toplumsal gerçekliğini açıklamamaktadır. Dönemin dili zihniyetini ifade etmekle birlikte, günümüze tercüme edilmeden can sıkıcı, zihni körelten bir ezbere anlatım olmaktan öteye gidemez. Aslında Sümer ve Mısır antik köleciliğine karşı sosyal ve bireysel özgürlükçü, adaletçi yanı esas alan kurumun doğru tanımı büyük önem taşımaktadır. Halkların dönemin zihin yapısı olan din görünümü altında büyük sosyal mücadelelerini yansıtmaktadır. Peygamberlik ilk büyük sosyal önderlik kurumudur. Kullandıkları kavram ve düşünceleri -o dönemin dünya bakışına hakim olan ve genel geçer zihniyet kalıplarını- sentezleyerek bir üst aşamaya sıçratmaları nübüvveti – peygamberliği- kazanma anlamına gelmektedir. Resmi kölecî mitoloji ve dinden koptukları oranda sosyal özgürlükçü bir rolü oynamaktadırlar. Şüphesiz her dönemde sıkça görüldüğü gibi, düzenle radikal kopuşları olduğu gibi uzlaşmaları da mümkündür.

Dinin sosyolojik tarihinden beklenen her peygamberi -önemli olanları- dönemin zihniyet, ikti-

dar, sosyal ve ekonomik yanları başta olmak üzere kültürel ortamı içinde çözümlemektir. Tarih anlatımı bu temelde önemli bir bütünlük kazandıracaktır. Sadece saltanat, kahramanlık- ganimet çapulculuğu- menkıbeleri olmaktan çıkarıp sosyal, halkçı, etnik boyutları olan daha gerçekçi bir tarih yazılacaktır.

İlk çağların bir nevi sınıf mücadelesi olarak tanımladığımız dinsel-peygamberlik hareketleri uygarlıkların olgunlaşma dönemlerinde kaynağını bulur. Kent kökenlidir. Orta sınıf damgasını taşır. İlk köleci sistemin akla aykırılığını öne sürme cesaretini göstermişlerdir. İlk eleştirmenlerdir, ilk sosyal isyancılarıdır. Yine bir nevi krallık kurumlarında yetkili olmayan eski Şamanizm ve şeyhlik geleneğinden etkilenmişlerdir. Din-tanrı anlayışlarının soyutluğu, puta tapınmaya karşıtlıkları zihniyet farklılaşması olarak görülmelidir. En temel iddiaları insan-kralların tanrı olamayacaklarıdır. Tanrı-krallığın ideacılığıyla akıllı insanların buna inanmayışları, aslında yönetici sınıfla kent ahalisi arasındaki çelişki ve mücadeleyi yansıtmaktadır. Kent toplumundaki yasallıkla doğal ruhçuluk arasındaki farkın kavranması tanrı-kral inancının sarsılmasına yol açar. Zihniyet farklılaşması kent ortamında daha hızlı gelişir. Yeni arayışlara, kav-

ram ve düşüncelere ortam sunar. Alışverişli meta düzeni zihni daha çok çalıştırır. Analitik zekânın yöneticilik konumu artar. Artan bilgi ve soyut kavramlaştırma bir aşamadan sonra resmi ideolojiyi- inanılan mitolojiler- aşındırır. Yeni ideolojik arayışlarla peygamber idealizmi dönemi açılır.

Tahminen MÖ. 3000'den beri başlayan bu süreç, Hz. İbrahim'e kadar daha çok Sümer metropol kentlerinde başlar. Barınamayınca uç bölgelere, kısmen özgür bir ortama taşınırlar. Adem'den İdris'e, Eyüb'e kadar yaşanan döneme Urfa öncesi peygamberlik demek doğru olabilir. M.Ö 2.000'lerden 1.000'lere kadar Urfa döneminin merkezi rol oynadığını varsayım olarak ileri sürebiliriz. Bu dönemde peygamberlik geleneği muhtemelen iyice oturmuştur. Güçlü kurumsal bir temel kazanmıştır. Başta Hz. İbrahim olmak üzere etrafa birçok peygamber ihraç etmiştir. Birçok söylence bu varsayımı doğrulamaktadır. M.Ö 1.000'lerden Roma'nın yıkılmasına kadar Kudüs'ün ikinci peygamberlik merkezi olarak öne geçtiğini belirlemek ikinci varsayım olarak ileri sürülebilir. Kitab-ı Mukaddes bu dönem peygamberlerinin kapsamlı bir listesini ihtiva etmektedir. Saul, Davut

ve Süleyman'la başlayan çok zengin ve güçlü bir anlatımı olan peygamber maddeleri, daha çok sosyal yaşamı düzenleyen ahlak kuralları ve krallık özlemi olarak değerlendirilebilir. Toplumsallığa çok güçlü bir vurgu yapılmaktadır. Puta tapmaktan alıkoymak, Rabbe bağlamak; özünde İbrani kabile-sini dağılmaktan koruma ve bir krallık olarak oluşmasının dinsel anlatımıdır. Sümer mitolojileri nasıl tanrı-kralların masalsı öyküsüyse, Kitab-ı Mukaddes de kabileden krallık oluşturma'nın dinsel öyküsüdür. O dönemlerin hakim edebiyatı, zih-niyet yapısı böylesi bir kutsal kitap dilini gerektir-mektedir. Biçimin ağdalığı altındaki özü yakalamak önemlidir. Nitekim en son İsa'nın da amacı, aslında 'Sion'un kızı' dediği Kudüs'e kral olmaktır. Bunu da hayatıyla ödemiştir.

Peygamberlikler zihniyet yanı ağır basmakla birlikte, siyasi toplum yanları güçlü olan hareket-lerdir. Arkaik -tanrı-krallar- köleliğe karşı daha yumuşak, katlanılabilir bir sistem arayışı içindedir-ler. Sümer ve Mısır mitolojilerinden şiddetle etki-lenmişlerdir. Fakat mitolojilerin birçok kurgusunu, tanrı anlayışını zamanın da etkisiyle modası geç-miş saymaktadırlar. Arkaik köleliğin olduğu gibi sürmesini katlanılmaz bulmaktadırlar. Ayrıca tüc-car ve zanaatkâr oluşumuna nefes aldirmek,

sınıfsal gelişmelerine özerk bir alan sağlamak hedeflenmektedir. Bunun için gerekli ideolojik malzemeyi eski mitolojilerde bulmaktadırlar. Şehrin alt kesimlerinden geldikleri için, kırsal alandaki doğal toplumda yer bulmaktadırlar. Günümüzün küçük-burjuva kesimlerine benzemektedirler. Köklü bağımsız bir ideolojileri yapıları gereği mümkün değildir. Eklektik bir ideolojileri olacağı beklenebilir. Bir nevi orta sınıf ideolojisi kurguladıkları zihniyet. Hem alt hem üst tabakadan devşirme bir ideoloji söz konusudur. Alt sınıfın, etnik grupların eşitlik ve özürlük kavramlarıyla üst yönetici sınıf yönetim kavramlarını ekleyerek kendi zihniyet sistemlerini gelenekselleştirmişler, bir farklı kültür haline getirmeyi başarmışlardır.

Savaşçı-iktidar gücüne karşı göçebe toplumu daha çok dışarıdan bir savunma ve saldırı gücü olarak işlev görürken, peygamberlik, rahiplik geleneği diyebileceğimiz güç, içten ve yoksulların direnme arayışına kanal hizmeti görür. Sınıfsal yanı olan bir harekettir. Ortadoğu kültüründe kaynağını bulan bu geleneğin birçok ilklerde olduğu gibi yine Sümer toplumundan çıktığı varsayılmaktadır. İlk peygamber Hz. Adem ve çıkarıldığı cennete ilişkin

izlere Sümer kültüründe rastlamaktayız. Adem ve karısı Havva'nın kölelik sistemine tam uyum göstermemesi, cennetten -yani devlet üst toplumunun yaşam tarzı- kovulma nedeni olarak tahmin edilebilir. Belki de birey özgürlüğüne dayalı yarı-mitolojik bir anlatımdır. Sistemle çelişkileri açık olduğuna göre, kovulmakla birlikte adeta bir direniş sülalesi gibi bir gelişmeye de yol açmaktadırlar. Konumları özgür çiftçiler ve zanaat erbabına yakın durmaktadır.

Şehrin köle olmayan orta kesimini bu geleneğin sınıf temeli olarak değerlendirmek açıklayıcı olabilir. İkinci büyük peygamber Nuh, zanaatçılığını kurduğu gemiyle kanıtlamaktadır. Tufanda gemiyi o denli donatacak şekilde inşa etmek, zanaatçılığın gücünü yansıtmaktadır. Tanrı Enki'nin "Tufan geliyor, gemini yeni yaşamı başlatacak şekilde donat" demesi, bunu diğer tanrılardan gizli yapması, sınıf karakterini daha anlaşılır kılmaktadır. Yönetici kesimle önemli ilişkileri olan farklı kesimin başta gelenlerinin gemi taşımacılığı gibi hayati bir rol oynayan zanaatçılar olmaları doğaldır. Tufan öyküsü, Adem gibi yine yöneticilerin rahatsızlığına karşı muhtemelen isyan benzeri bir hareketten sonra başka diyarlara göçü ifade ediyor. Nuh'un gemisinin Cudi Dağına indiği söylenir. Cudi kelimesi

Kürtçe 'yeri gördü' anlamındadır. Bu da bize aşağı Mezopotamya'dan sıkça gördüğümüz çeşitli nedenlerle kuzeye doğru yerleşmek amacıyla bir göçü düşündürmektedir.

Sümer şehir sistemleri M.Ö 2000'lerde Dicle-Fırat'ın yukarı eteklerinde bolca kurulmuşlardır. Çok önemli merkezlerden biri Urfa'dır. Urfa önemli Sümer şehirleri olarak Uruk ve Ur gibi bir adlandırmadır. Tepelik yerleşke anlamına da gelmektedir. Gerek Urfa, gerek yakın çevre yöreleri – Harran gibi- adeta peygamberlik geleneğinin merkezi konumundadır. Öyle anlaşıyor ki, aşağı Dicle-Fırat kentlerinden rahatsız olan, isyan eden, özgürlük ve adalet arayanlar merkezi Urfa'ya yönelmektedir. Tarihte böylesi birçok kültür merkezi vardır. Babil, İskenderiye, Antakya daha sonra ortaya çıkan merkezlerdir. Kapitalizm döneminde merkez Paris, Londra ve günümüze doğru New York'tur. Urfa'nın tahminen M.Ö 2000'lerde başlayan böylesi bir aydınlanma merkezi olma ihtimali güçlüdür. M.Ö 11.000'de kurulduğu tespit edilen 'Dibeklitepe'deki ilk mabet örneği de Urfa'ya yakın bir yöredir. Şimdiki hakim gelenek de tarihin seyrine uygundur. Yine M.Ö 300'lerde Helenistik kültüre ve

Sabilere, M.S 100'lerde Hristiyanlığa merkezi rol oynamıştır. Urfa'da halen kültü bulunan Hz. Eyüp ve İdris peygamberler başta olmak üzere bir çok peygambere beşiklik etmiştir. 'Peygamberler şehri' tabiri doğrudur.

M.Ö 1700'lerde yaşadığı tahmin edilen Hz. İbrahim'in çıkış öyküsü daha da aydınlatıcıdır. Nemrut -Asur-Babil tanrı kralları- panteonundaki putları kırması, bir zihniyet devrimine kalkıştığını göstermektedir. Ateşe atılmak gibi ağır bir cezayla karşılaşması, isyancı konumunu tarihi bir gelenek olarak yansıtmaktadır. Bu hareketiyle ikinci büyük göç hareketi olarak Kenan -bugünkü İsrail, Lübnan diyarı- diyarına yönelmek zorunda kalıyor. Kenan ellerinde zor geçen bir yaşam sürecinde peygamber geleneğine önemli katkıda bulunuyor. Soyut tek tanrılı din anlayışının temellerini atma cesaretinde ve idrakinde bulunuyor. Hz. İbrahim'den önceki Hz. Eyüp de direniş kültüründe tarihi bir figürdür. İlk defa Nemrut'a karşı açıkça "insanları acıtıyorsunuz" anlamına gelebilecek tarihi bir itirazda bulunuyor. Tanrı-krallara karşı böylesi davranış ilktir ve büyük cesaret ister. Bulduğu karşılık zindanda çürümedir. Vücudu kurtlanır. Buna rağmen sabrın timsali olarak dayanır. Bu pratiği peygamberliğine yol açıyor.

Hız. İbrahim'in tanrı esinindeki öykü ilginçtir. Biliindiğı üzere, Hız. İbrahim; Nemrut-Babil, Asur kral-tanrıları panteonuna –tanrısal grup- başkaldırmak ve put kırmakla tarihin en etkileyici zihniyet devrimlerinden birine önderlik eder. Fakat önderi ko-numunda olduğı İbrani –İbran kelimesi daha son-ra Mısır sürecinde 'tozlu insanlar' anlamında takılan bir lakabın kalıntısıdır- kabilesi bir gün bile tanrısız olamaz. Bu tanrı daha ilkel dönemin totemi de olamaz. Çünkü putçuluğa devrimsel bir baş-kaldırı yapılmıştır. Yeni imgeyi yaratma ise güçtür. Yeni bir anlam zenginliğini gerektirmektedir. Öz-cesi radikal bir din değışikliğini gerektirmektedir. Mutlaka dönemin dinsel, tanrısal sisteminden etki-lenecektir. Ama yeniliğe de zorunluluk ve kendisiy-le taşıdığı özgürlüğe şiddetle ihtiyaç vardır. Pey-gamber sisteminde geleneksel bir duruş olan inzi-va süreci, anlam yoğunluğuna erişmeyi amaçlar. Zihinde uyanan yeni düşüncelere, onun kavram ve şekillerine ilham, esin, vahiy denilmektedir. Vahiy daha çok soyut tanrı sesidir. Soyutluk, put düze-nindeki geri anlam düzeninden daha ileri bir anlam düzenine sıçrama yapıldığını gösterir. Bu süreci yaşayan İbrahim, kendi dininin temellerini ata-

caktır. Muhtemelen yaşam sorunlarının çok sıkıştırdığı bir süreçte inzivayı yaşarken, geleneksel sese karşılık verir. İbrahim der ki, “Sen kimsin!” Sesi sahibi “Ben Yah-veh” der. Anlamı “Odur”, sesin sahibi anlamına gelmektedir. İşin daha da ilginç yanı, “va hev” kelimesi Kürtçe’de de “odur” anlamına gelmektedir. İbranice’nin dil kökenine ilişkin yapılan incelemeler, Kürtçe’nin temelindeki Aryence’den çok etkilendiğini göstermektedir. İbrahim kültürünün Urfa yöresinde çok güçlü olan, hat-ta doğuş alanı da diyebileceğimiz peygamberlik geleneğinden geldiğini göz önünde bulundurursak, bu gelişmenin kökeni daha da aydınlanabilir. Yöre, Aryen ve Sami kültürün en çok karıştığı alandır. Dolayısıyla İbranice’deki Sami-Aryen karmaşıklığı, yeni doğan dinsel kültüre de yansımış olmaktadır. Bilindiği üzere Yah-weh, sonra Yahova olur, Yahova’dan da Yahudi’ye geçiş sağlanır. İsrail ve Allah ise, bu gelişmenin Semitik kültüründeki yansımanın sonucudur.

Tek tanrılı din devriminin günümüz uygarlığındaki yeri göz önüne getirildiğinde, Hz. İbrahim geleneğini doğru yorumlamanın önemi daha iyi anlaşılır. Diğer bir özelliği Aryen ve Semitik kültürün karma bir ifadesini gerçekleştirme yeteneğidir. Hz. İbrahim’in her iki ortamda yaşaması bu

karma özelliğini yeni bir sentez olarak yorumlamamıza imkân veriyor. Doğu-Batı sentezi gibi yaratıcılığa yol açan bir sentezdir. İbrahim kültürünün üçüncü önemli bir özelliği, hem Sümer –Nemrut- hem de Mısır –firavun- tanrı-krallık sistemlerine karşı tanrının elçisi olarak ilk insan otoritesini temsil etmesidir. Köleliğin en yoğun biçiminin yaşandığı ve ilk özgürlük arayışlarının başladığı tarihi bir dönemde, Hz. İbrahim seçeneği büyük bir çıkış ve alternatiftir. İnsanlığın köklü arayışına yanıt olma, tarihin en önemli sosyal hareketliliğine yolu aralayacaktır. Her ne kadar etnik topluluklar dışarıdan her iki kölelik sistemine karşı güçlü direniş gösteriyorlarsa da, içerden ve sosyal karakterde bir direniş de çok önemli ve çözümleyici özelliklere sahiptir.

Tanrı-kral kültüne başkaldırma, insanların tanrı olamayacağına hükmetme büyük bir sosyal devrimdir. Kölelik sistemi en güçlü ideolojik dayanağından darbe almaktadır. Tanrı-kralları insan olarak düşündürtmek, Sümer ve Mısır mitolojik yapısında en büyük çatlağa yol açmak demektir. Bu da tek tanrılı ‘tevhit’ dini denen sosyal akımın biçimlenmesidir. Israrla halkanın Adem’den baş-

latılması tesadüfi değildir. Geleneğin köklü ve zincirleme olduğunu kanıtlıyor. Büyük peygamberler, tarihi durakları oluyor. Tıpkı Marksizm'in, liberalizmin peygamberleri gibi.

Geleneğin diğer çığır açan figürü Hz. Musa'dır. M.Ö 1300'lerde yaşayan İbrahim'e kadar şeceresi çıkarılan Hz. Musa, Mısır'da benzer bir isyana önderlik ederek çıkışını gerçekleştirir. Mısır kültürünü tanımakla birlikte, firavuna kölece bağlı İbrani kabilesini kullanarak isyana cesaret etmesi, sosyal ve özgürlükçü temelde önder bir kişilik olduğunu göstermektedir. İbrani kabile geleneğiyle akrabalık bağı vardır. Kabilenin dini Mısır dininden farklıdır. Musa'nın firavun Akhenaton'un en büyük tanrı olarak ilan ettiği yarı tek tanrıdan etkilendiği söylenebilir, esas olarak Hz. İbrahim'in din geleneğini temel almaktadır. Meşhur Sina çöl yürüyüşü, yanardağdan etkilenme, putçuluğa tavır ve 'On Emir' söylemi Kutsal Kitap'ta işlenmektedir. İbrani kabilesi şahsında yeni dinin büyük savaşını vermektedir. Bu ideolojik savaş İbrani kabilesini dağılmaktan kurtaracaktır. Vaat edilmiş 'kutsal topraklara' ulaştıracaktır. Bu ideolojik katılık İbrani tarihindeki büyük adımlardan biridir. Günümüze kadar benzer adımlar atan İbrani din kültürü, azın çoğu etki lemedeki müthiş örneğini göstermektedir.

Peygamberlik hareketi sadece İbranilere mal edilemez. Aramilere daha yakın Hz. İsa ile, Araplardan olan Hz. Muhammed ile de bu gelenek evrensel çapta rol oynar.

Üçüncü ve son peygamberlik dönemi, M.Ö 0-M.S 632 arası, Hz. İsa'nın doğumundan Hz. Muhammed'in ölümüne kadar devam eder. İbrani kabilesi bu dönemden sonra 'Safarin - Yazarlar' denen kâtipler dönemine girerken, Hristiyanlık diğer halklar arasında önce havariler, daha sonra papaz ve piskoposlarla büyük açılım sağlar.

Grek ve Latince'ye çevrilen peygamberlik literatürü -başta İncil- Batı uygarlığının zihniyet yapısında köklü dönüşüme yol açar. Yarı-tanrı Helen ve Roma imparatorlarıyla girişilen mücadeleyle tanrılık idealarını ellerinden alır. M.S 312'de Büyük Konstantin'in Hristiyanlığı kabul etmesi ve sonra resmi din olarak ilan etmesi tarihi bir sürecin son adımıdır. Bu da insan tanrı olamaz diyen ilk peygamberlerden başlayan ideanın özünden çok şey yitirerek de olsa başarıya ulaşmasıdır. Zaten İslam biçimindeki Hz. Muhammed önderlikli kol daha başlangıçta tanrı elçisi ve gölgesi olarak misyonunu ilan eder. Hz. İsa'nın Baba-Oğul-Kutsal Ruh üç-

lemesini de reddederek, insanların ancak tanrı kulu olabileceklerini en temel ayet hükmü olarak vahiy eder. Fakat tanrı kulu anlayışı yine de tanrı-kral kültüründen olan etkilenmeyi göstermektedir. Tanrı-kral yerine 'Allah' konulmaktadır. Fakat zihniyet savaşımındaki uzun mesafeyi gösteren çarpıcı bir örnektir. İnsanların tanrı-krallarla savaşımının binlerce yılları bulduğunu kanıtlamaktadır. Ağır kölelikten kurtulmanın kolay olmadığını vurgulamaktadır.

Zaten tanrı-krallar dönemi Roma İmparatorluğunun sonlarında aşılınca, Hz. Muhammed'le bu dönem tamamen sona erer. Peygamberliğin temel ideası, insanların kendilerini tanrı ilan edemeyeceklerini esas alıyordu. Tek maddelik parti programı gibi adeta gereği yerine gelince varlığını sürdürmenin anlamı kalmıyor. Gerisi iz, öykü ve gölgelerdir.

Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğuyla sembolik nitelikteki baş çelişkisi, imparatorun tanrı olmayacağı ve Hz. İsa-Masih'in tanrının oğlu olarak kabul edilmesidir. Bu söylem özünde tüm tek tanrılı dinler için geçerlidir. Peygamberlik geleneğinin varlık nedeni tanrı-kralların reddi, peygamberlerin tanrı elçisi olarak kabulüdür. Tanrı-krallık ideolojisinden köklü bir kopuş sağlanıyor. İlk ve

orta çağlardaki toplumsal zihniyete hakim olan tanrısal dünya görüşünü göz önüne getirdiğimizde, toplumsal bir zihniyet devrimi gerçekleştirilmektedir. Somutta bu olgu Firavun ve Nemrut kültünden, dolayısıyla devletinden kaçıştır. Diğer değişle hicrettir. Başta Hz. İbrahim, Musa, İsa ve Hz. Muhammed'de olmak üzere peygamberlik pratiğinde aynı eğilimi görmekteyiz. Sosyal yönü kadar siyasi yanında açık olan bu eylemler dönemlerinde ciddi devrimler olarak görülmelidir. Temel ideolojik sloganları "İnsanlar tanrı olamazlar, ancak tanrının elçisi olabilirler" biçimindedir. Daha da somutlaştırırsak, tanrı-kralın yumuşamasını, kendi toplumlarının en azından bir kesimi ile uzlaşmasını dayatmaktadırlar. Tanrı-kralım diyen bir despotun -dilediğini yapan- sınırsız tasarruflarına bir sınır getirilmek istenmektedir.

Tanrı-kralım demekle ısrar eden bir despot değil uzlaşma, kullarının sesini bile duymak istemez. Hz. Eyüp öyküsü bu konuda son derece ilginç ve öğreticidir. Kutsal kitaptaki Eyüp maddesinin derinlikli yorumunu yapanlar veya yaptığımızda şu tespiti yapmak özün ifadesi olarak anlaşılmalıdır: Bilindiği üzere Hz. Eyüp, her şeyini kaybetmiş, bü-

yük acılar ve yaralarına kurtçuklar girmiş olarak bir köşede -veya zindanda- inim inim olarak inlemektedir. Tanrı-kral- yine Urfa'daki Nemrut, kullarının acı duyabileceklerine de anlam vermez. Tanrı-krallar nezdinde kul sessiz sedasız, hiç acı duymadan, kendisine hizmet ile mükelleftir. Acı duymak bile suçtur. Bu durumda Hz. Eyüb'ün en büyük eylemi, tanrı-krala -yani devlete- acı duyduğunu kabul ettirmesidir. Yani ilk defa tanrı-kral bir kulun acı duyduğunu anlar. Bu 'anlamak' işi bir devrimdir. Eyüb'ün şahsında aslında halkın acı ve yoksulluk çektiği sembolize edilmektedir.

Eyüb'ün devrimi artık insanların ızdıraplarını dile getirerek en zayıf bir başkaldırıya giriştikleri dönemi ifade etmektedir. Kutsallığı buradan ileri gelmektedir. Küçümsenmemelidir. Belki de tarihte insanların devlete karşı itirazlar ileri sürdükleri ilk devrimdir. Devletin ne kadar yumuşadığını iyi bilmesek de, çığ gibi büyüyen peygamberlik kültü, M.Ö 1000 yıllarında Hz. Davut ve Süleyman'ın şahsında bilinen ilk devletlerini kurarlar. Davud'un devlet kurması çok ilginçtir. Ne gariptir ki, Davut devlet kurduğunda bugünkü Filistinlilerin rolündedir. Yerel beyliklere karşı savaşarak kendi beyliğini kurmaktadır. Bugüne hayli benzeyen bir süreç, tanrı ile kral artık ayrılmıştır. Farklı varlıklardır.

Her ne kadar krala tanrının gölgesi deniliyorsa da, aslında tanrı yükselen yeni krallığın soyut bir figürüdür; kavramsal ifadesidir. Tek tanrılı dinlerde ‘Zılullah-tanrı gölgesi’, meselesini iyi kavramak gerekir. Devlet gücünde meydana gelen değişiklik önemlidir. Ama özün değişmediğine çok dikkat etmek gerekir. Göğe yükseltilen krallık oradan da tehlikeli emirler yağdırabilir. Daha görünmez bir figür olarak kulların gözünden tamamen kaybolmuş olarak dilediğini daha sinsî ve kurnazca yaptırabilir. Gölgeleleri olan sultanla sadece tanrıya karşı sorumluyuz deyip, daha da sorumsuzlaşabilir. Dikkat edilmesi gereken bir husus, tanrının göğe yükseltilişi ile devletin soyut kurumlaşması arasındaki artan ilişkidir. Devlet soyut bir kurumsal varlık -kişilerden bağımsız- haline geldikçe, ideolojik yansıması olarak tanrı anlayışı da daha çok soyutluk kazanmaktadır.

Hız. İbrahim ve Musa’da iyice gelenekselleşen bu anlayış, Hız. Muhammed’de neredeyse Kuran’a hakim olan ana teorik varsayımdır. Hız. Muhammed’in en büyük tanrı katkısı; tanrının birliği, görünmezliği, ama her yeri görebilirliği, ulaşmadığı yerin olmayacağı, hem rahman hem cezalandıran olduğu,

asla ortak kabul etmediği vb. biçiminde 99 sıfatla silahlandırıp kemale erdirmesidir. Burada da karşımıza çıkan devlet kurumunun soyutlaşma derinliğidir. Ne kadar kurumsallık, o kadar soyut tanrısallığa denk gelmektedir. Hz. İsa ve Hz. Muhammed öncesi peygamberler daha çok köleci toplum koşullarında muhalefet yürütüp çok sınırlı olarak kendi siyasi sistemlerini -bir nevi kabile yönetimi, kısa süreli devletçikler- kurmuşlarsa da, son iki peygamber aslında feodal devletin çıkışına zemin hazırlamışlardır. Daha doğrusu, büyük mücadeleleri amaçlarına tam uygun düşmese de, daha geniş bir uzlaşma olarak feodal devlet kurumunun temeline oturtulmuştur. Tek tanrılı dinler daha genişlemiş orta sınıf gerçekliğine denk düşmektedir. Tanrı-krallık dinleri ataerkil ve köleci devletin doğuş süreçlerine denk düşerken, kabileler halinde neolitik koşullarda ve yine aşağı sınıfların varlık koşullarında kişisel tanrılık ve çok tanrılılık denk düşmektedir.

Özcesi savaşçı-iktidar gücüne karşı içten sosyal bir gelenek olarak gelişen peygamberlik hareketi, genelde insanlık tarihinde, özelde Ortadoğu tarihsel toplum sisteminde demokratik duruşa daha yakın durmaktadır. Yoksulluk boyutunu da eklediğimizde, adeta tarihin ilk 'sosyal-demokrat' hare-

ketini temsil etmiş oluyorlar. Gerçekte sınıf temelleriyle -orta sınıf: zanaat, tüccar, özgür çiftçi, kabile- günümüz sosyal demokrasi hareketleriyle benzerliği kurulabilir. Bu benzerlik daha da ileri götürebilir. Sosyal demokratlar nasıl sistemi biraz yumuşatsalar da yedeği olmaktan kurtulamamışlarsa, peygamber sosyal demokratlığı er veya geç kurulu sınıflı toplum sistemlerine entegre olmaktan, onların benzer bir modelini kurmaktan kurtulamamışlardır. Katı ilkçağ köleliğine karşı yol açtıkları sistem ortaçağ feodalizmidir. Şüphesiz bilinçli bir feodal sistem arayışı değildir onların yolu. Barış ve adaleti tüm insanlık için istemektedirler. Ama hakim sistemin büyük dönüştürücü gücü, peygamberlerin tanrı devletini de asıl sisteminkinden pek farklı kılmamaktadır.

Roma İmparatorluğunda benzer süreç işlemeye devam edecektir. Daha doğuşundan itibaren (M.Ö 50-0) içte sosyal nitelikli dinsel akımlar, dışarıdan etnik nitelikli göçebe hareketleri tarihin o döneme kadar yoğunlaşmış en büyük savaşçı-iktidar gücünü saracaktır. Hristiyanlık doğuş ve gelişme döneminde her bakımından en az Roma kadar evrensel karakter taşıyan yoksullardan -kabile, aile vb.

soy birliklerden- oluşan bir parti hareketidir. Sosyal nitelikli, yoksulların ilk evrensel partisidir. Roma o dönemin en büyük savaşçı-iktidar gücü olarak kendi kliğini nasıl muazzam seferber etmişse, Hıristiyanlık da o iz üzerinde yoksullar hareketini seferber etmiştir. Kapitalizm döneminde de benzer bir sınıf yoğunlaşması yaşanacaktır. Devletin en baskıcı, sömürücü yapılanmasıyla emekçilerin en sıkı yapılanmaları diyalektik ikilemin devamıdır.

Her iki akım Roma'ya karşı direnişlerinde en uzun ve şiddetle bastırılan uzun bir tarihe sahiptir. Tarihi Roma imparatorlarının öyküsü olarak görmeyi, sadece resmi tarihçinin bir saptırması olarak değerlendirmek gerekir. Bir kar-nar topu gibi biriken savaşçı-iktidar gücü nasıl baskıcı-sömürücü tarihin özetiyse, göçebe etnisite ve sosyal dinsel akımlar da o denli komünalitenin özetidir. Halkların sosyal ve etnik gerçeklik olarak tarihi gereken ağırlıkta yazılmamıştır. Tarih yazımının egemen sınıf karakterinde toplumsal olgunun belki de en çok çarpıtma, asıl unsurları göz ardı etme rolü vardır. Gerçek tarihi yazdırmama ve anormal çarpıtma, insan zihnini teslim almanın en etkin yoludur. Tarih bilincinden kopan toplumlar, anlamını, kimliğini yitirme gibi imha süreçlerinden daha olumsuz koşullarda yaşamak zorunda kalırlar.

Böylesi koşullara alıştırılan toplumlara her türlü yükü bindirmek son derece kolaylaşır. Tek tanrılı dinler geleneği bu açıdan da önemlidir. Sosyal gerçekliğin hafızası gibidirler. Saltanat kroniğine karşılık peygamber kroniği bir alternatif gibidir. Hıristiyanlık, piskoposluk kurumuyla adeta Roma imparatorlarına denk geleneğine erişmiştir. Benzer gelişme etnisite önderliği için de geçerlidir. Kendilerini imparatora özendirme, her iki akım için de sistemle uzlaşma, bazen tamamen erime, bazen de daha üst sürdürülebilir toplumsal yapılanmalara dönüşme yolunu açar.

ETNISİTE

Etnisitenin en kaba bir tarihsel çizelgesi yapılmak istenirse, M.Ö 15.000-10.000'lerde tarımsal kültürün doğuşu ve kurumlaşmasıyla başlatmak anlamlı olabilir.

Bütün arkeolojik ve etimolojik veriler, etnisitenin ilk defa bu tarihlerde Zağros-Toros dağ sisteminin iç kavisinde şekillendiğini göstermektedir. Tarımsal devrim etnisite hareketi için varlık koşuludur. Aksi halde klan toplumu halinde

kalınmaktan kurtulamaz. Klan toplumu ise, hiçbir dönem geniş aile gurubu olmanın ötesine geçemez. Üretim teknolojisi bu sınırı belirler. Dolayısıyla çok sınırlı ses düzenleriyle büyük dil guruplarına ulaşamazlar. Bildiğimiz dil guruplarının tarihi M.Ö 20.000'lerden başlatılmaktadır. Yine aynı coğrafyada benzer nedenler rol oynuyor. Dilin oturması üretimin gelişmesine yol açar, bu da toplumsallığı üst aşamaya sıçratır. İlkel Aryen dil grubunun adı geçen kaviste oluştuğuna dair kanıtlar tüm ünlü arkeologlarca paylaşılmaktadır. Gordon Childe ve Vanilor gibi. Aryence dil gurubu tarım devrimini gerçekleştiren ilkel komünal grupların eseridir. Tarım kökenli en eski sözcüklere bu dil yapısını paylaştan tüm kavimlerde rastlanmaktadır. Etnik oluşumun bu ilk döneminin fiziki yayılmaktan çok kültürel yayılma biçiminde tüm kıtalara yansıdığı kabul gören bir husustur. Hatta Kızılderililer yoluyla Bering Boğazından M.Ö 11.000'lerde Asya'dan Amerika kıtasına yayıldığı da kabul gören diğer bir gerçekliktir.

Toplumların varoluş biçimlerinde etnik, sınıfsal ve ulusal düzeylerde tanımlanma bütünselliği yakalamak açısından önemlidir. Toplumlar özde biridir. Farklılık biçimlenişte ortaya çıkar. Bunların başında da etnik, sınıfsal ve ulusal özellikler gelir.

Etnisite, klan ve kabile tarzı oluşumların aşılması, soy farklılıklarının belirginleşmesi, çıkar kümeleri olarak bilince çıkarılması halinde olgusallık kazanır. Klan ve biraz daha gelişmiş biçimi olarak kabileler halinde yaşam, insan türünün en büyük zaman dilimini teşkil etmiştir. Gezgın halde pek farklılaşmamış grupların pratiğinde soy bilinci zayıftır. Buna yol açacak çelişkiler henüz gelişmemiştir. Neolitik dönemden önceki uzun paleolitik devirlerde yaşam biçiminin klan tarzını geçmediği tahmin edilmektedir. Kabilelerin etnik yapı haline gelebilmesi için çıkar bağıyla bağı olduğu alanları ve bu alanlar üzerinde örgütlenerek belli bir aidiyet kazanmayı gerektirir. Ortak üretim ve dil grupları giderek daha çok birbirine bağlar. Dış saldırılar, kıtlık gibi etkenler birliklerinin önemini her geçen gün daha çok açıklar. Bu yönlü gelişmeler yönetim ve savunmaya olan ihtiyacı daha da artırır. Toplumsal hiyerarşi, cinsiyet tahakkümü ataerkilliği doğurur.

Bütün bu gelişmeler etnisite dediğimiz soy biçimini netleştirir. Yerellik ve zamansallık, toplumsal kültür dediğimiz tüm birikimleri farklılaştırarak karşılıklı savunma ve sentezlere

zorlar. Bazı soyların öne çıkması, aralarında da hiyerarşinin kurulmasına yol açar. Bundan etnik veya aşiret federasyonları doğar. Süreç hızlanarak konfederasyon, oradan koşullar elverişli ise ve çözüme geriye değil ileriye doğruysa devletleşme ve sınıfsallaşma gelişir. Neolitik üretim biçiminde bu süreçlerin yaşandığı hem çokça gözlemlenmekte, hem de belli bir rasyonalite ile tahmin edilmektedir. Aşiretlerin oluşum ve gelişim çağı, altın devri neolitik dönemdir. İlk tarımsal devrim, hayvanların evcilleştirilmesi ve köy düzenine geçiş aşiretsel düzenle iç içedir. Ataerkillik bu dönemin ileri aşamalarında gelişir. Başlangıçta evcil-ana düzeninin ağırlıkta olduğuna ilişkin güçlü veriler bulunmaktadır. Süreç evcil-analıkla başlarken, artan hiyerarşi ile birlikte ataerkillikle en şaşıaalı dönemini yaşamaktadır.

Ana aşiretin bölünmesi, ortak dil ve kültür grupları olarak halk veya 'kavim' dediğimiz şekillenmeye yol açar. Kavim veya halk derken, aralarında gevşek ilişki bulunan, ortak bir dil ve kültüre az çok dayanan toplumsal grupları kast etmiş oluyoruz. Bu anlamda etnisite=halk=kavim bağlantısını kurmak doğrudur. İlk çağın ilerlemiş dönemleri ile, ortaçağın başlıca toplumsal kategorik ifadelerinden birisini teşkil eder. Soy gruplar birliği olarak

ortaçağın doğuşunda büyük rol oynarlar. Germen boylarının Roma'yı, Arap boylarının Bizans ve Sasaneleri, Türk ve Moğol boylarının İslam dünyasını istila etmeleri kavimsel niteliklerle de yakından bağlantılıdır. Kavimlerde toprağa yerleşiklik ve kültürel ayrışma daha da belirgindir. Hakim sınıf, aristokrasi ve serf köylülüğüdür. Şehirlilik bu genel kategoride yer almasına karşın, sınırlı bir bağımsızlığı ve kozmopolitizmi temsil eder. Şehir biraz da etnisite ve kavim bağlarından uzakta kalmış, sınıf ilişkisi daha belirgin, özerk bir ünite olarak görülmelidir. Feodalitede hakim ve mahkûm sınıf aynı etnisiteden olmakla birlikte, aralarındaki yabancılaşma oldukça gelişmiştir. Kölecî sistemde efendi-köle ikilisinin aynı aşiretten olması nadirdir.

Sümer uygarlığının oluşumuna kadar -yaklaşık MÖ 3500- bu etnisite kültürünün ana merkezi Dicle-Fırat'ın dağlardan kopan eteklerinde büyük gelişme göstermiştir. En eski yerleşimlerin kalıntıları, halk kültürlerinde günümüzde bile yaşayan birçok öge bu döneme tanıklık etmektedir. Özellikle M.Ö 6.000-4.000 dönemi kalıcı, kimlikli etnisiteye erişmek bakımından önemlidir. Kalkolitik -bakır taşı- çağlarda bütünleşen bu dönemde tarihin -

uygarlığın- başlamasına yol açan tüm temel icatlar ve bilgiler üretilmiş gibidir. Temel sanat, din, hiyerarşi kurumları oluşmuştur. Aryenlerin en eski grubu olarak Hurriler -Ur: tepelik yer, yüksek yerler ahalisi-, kültürün doğuş merkezinde bugünkü Kürtlerin en eski ataları olarak belirmektedir. Bölgede aynı halk grubu olarak M.Ö 6.000'lerden beri faal bir yaşama sahip oldukları bilinmektedir. Kuruluş aşamasında Sümerlerle hem akraba hem de komşudurlar. Guti, Kassit, Lori, Nairi, Urartu, Med adları sırayla benzer kültürü paylaşan gruplara Sümer-Asur kaynaklı takılan adlardır.

Aryen kültür dalgası M.Ö 9.000'lerde Anadolu, 6.000'lerde Kafkasya, Kuzey Afrika ve İran'a; M.Ö 5.000-4.000'lerde Çin, Güney Sibiry ve Avrupa içlerine kadar yayılmıştır. Bu tarihler tarım kültürünün dünya çapında yayıldığını göstermektedir. Kısmen fiziki olarak da yayılan Aryen göçmenler, M.Ö 3.000-2.000'lerde kıta yarımadalarına, Hindistan, İngiltere, Yunanistan, İtalya, İberik yarımadası ve Kuzey Avrupa'ya kadar sızmışlardır. Gelişmelere bağlı olarak M.Ö 2.000'lerde karşı bir hareket halinde Sümer uygarlığının zenginleştirdiği alanlara; Hindistan, İran, Anadolu ve Mısır'a yönelerek uygarlık süreçlerine katıldıkları tahmin edilmektedir. Son derece hareketli bir dönem yaşanmaktadır.

Sümer uygarlığının çekiciliği bugünkü ABD gibi bir etkiyle etrafında ne kadar göçmen köy toplulukları varsa kendine çekmektedir. M.Ö 2.000'lerdeki büyük göç hareketleri etnisite tarihinin en kapsamlı yayılım dönemidir. Bu yayılmanın sonucunda Çin, Hint, Hellas, Anadolu, İran uygarlıklarının temeli atılır. Bir nevi Sümer izi üzerinde kentleşmenin - devlet- Mezopotamya'dan sonra ikinci büyük hamlesidir. Buna rağmen bu yıllarda uygarlık kentleri göçmen denizi içindeki adacıklar gibidir. Esas eylemde olan göçebelerdir. Üçüncü büyük göçmen hamlesi M.Ö 1.000'lere doğru başlar. Avrupa'dan, Kafkasya ve Orta Asya'dan güneyin uygarlık alanlarına akan göçler, ilk dönem uygarlık, hanedan-beylik düzenlerinin yerini almaya başlarlar. Yunanistan'da Dorlar, Anadolu'da Frigyalılar, Zağros-Toros düğümünde Medler, İtalya'da Etrüskler, bu hamlenin tanınan büyük etnik gruplarıdır.

Bu gruplar M.Ö 1.000'lerden, Roma Devleti arasındaki uygarlıksal gelişmede büyük rol oynarlar. Grek, Frig, Urartu, Med, Etrüsk uygarlıkları hamlenin en önemli etnik grupları tarafından kurulan uygarlıklardır.

Etnisite hareketi örgütlenme olarak hiyerarşik aşamayı geçmez. Bu sınırdan ya içten ya da dıştan çözülmezse devletleşme sorunuyla karşılaşır. Sümer modeline benzer devletleşmeler, bu aşamaları başarıyla geçen gruplar için geçerlidir. Daha çok temasta oldukları uygarlık modellerini taklit ederler. Hiyerarşik yapının başka bir yapılanış potansiyeli yoktur. Bu durumda sınıflaşma yaşanır. Alt tabakalar kısmen eski hallerinde kırsal alanda, şehre yönelenler ise ya köleleşerek, asker olarak, ya da yerleşik tabakalara katılarak sınıflı toplumu tamamlamaya çalışırlar. Etnisite sınıflı toplum için daima taze kan demektir. Köylülük kapitalizm için neyse, etnisite de eski uygarlıklar için benzer işlevi yerine getirir. Günümüzle genel bir benzerlik kurarsak, kapitalist yayılmaya karşı ulusal direniş ve akabinde kurulan ulusal devletin eski uygarlıklardaki karşılığı, etnik direniş ve beylikler halinde etnik tabana dayalı devletleşmelerdir.

. Etnisite, köle ve serflerin dayanakları olarak, işçi sınıflaşmasının aşılması, yeni toplumun yükseldiği zemin olarak, çöldeki ve ormandaki göçebe toplum olarak, özgür köylü ve ana varlıklı aile olarak, tüm tahriplere rağmen toplumun yaşayan ahlakı olarak varlığını hiç eksik etmedi. Sanıldığıının aksine toplumun ilerletici motoru sadece dar sınıf

mücadelesi değil, komünal toplumsal değerlerin büyük direnmesidir. Sınıf mücadelesini inkâr etmek doğru olmaz. O sadece tarihin dinamiklerinden biridir. Başat rol oynayan hep gezgin orman, dağ, çöl göçebesidir. Form olarak yaşadıkları etnisite –kabile, aşiret, halk- hareketleridir. Etnisitenin binlerce yıldır her tür amansız saldırılara ve doğal zorluklara dayanarak ayakta kalma gücüdür. Yaratışları direnme kültürü, destanları, dilleri, saf soylu insani değerleri, ahlaklarıdır.

Etnisitenin varoluş tarzını, eğer yenilmemişse, yarı-demokrasi olarak da tanımlayabiliriz. Buna bir de ‘ilkel’ sıfatını eklemek gerekir. Etnisite, ilkel demokrasidir. İçte komünal değerlere bağlılık, dışarıda tahakkümcü devlete direniş halk gruplarını demokratik, özgür ve eşit ilişkiler içinde bulunmaya zorlar. İlişkilerin bu karakteri olmadan direnişin anlamı kalmaz. Ortadoğu’da demokratikleşme tanımlanırken büyük bir yanlışlık yapılmaktadır. Sanki etnisite demokrasiye engelmış gibi. Batı uygarlığındaki bireye dayalı demokrasi tek başına tanım belirleyemez. Demokrasiyi yalnız bireye dayandırmak, devlete dayandırmak kadar önemli yanlışlıklar içerir. Toplumda topluluk

ve özgür birey çoğulcu demokrasinin gereğidir. Birbirine benzeyen birey ve topluluk anlayışı demokrasiler için ne gerekli ne de güvencedir. Farklılığın korunarak yeni bileşimlere erişilmesi demokrasilerin ayrıcalığıdır, temel özelliğidir.

Sümer örneğine kadar tanımlamaya çalıştığımız toplumsal varoluşun hiyerarşi, sınıf, şehir ve devlet olgularının iç içeliğiyle çelişkili bir karaktere büründüğünü vurgulamıştık. Bu, ekonomiden zihniyete, örgülerine kadar farklı bir toplumdur. Devlet aletine bürünmüş ve sürekli şiddetle, savaşla düzen geliştiren bir klik ortaya çıkmıştır. Biriken iç ve dış zenginliklere el koymayı temel politik sanat haline getirmiştir. Ayrıca savaş kutsayan bir zihniyet ve edebiyat yaratımıyla -mitoloji- bunun ezelden ebede bir tanrılar sistemi olduğuna dair ilgili tüm toplum kesimlerini inandırmayı esas almıştır. M.Ö 4.000-2.000'lere kadar saf haliyle yürüyen bu sisteme yönelik itirazlar ve direnmelerin boy verdiğini gözlemlemekteyiz. Başlangıçta kabile ileri gelenlerinden oluşan şehir meclisleri, demokratik duruşta ısrarlı davranmışlardır. Rahip-kral - askeri şef kliğine karşı demokratik tarzdan kolay kolay vazgeçmemişlerdir. Yarı devlet-demokrasi karması bir sistemi uzun süre birlikte götürmüşlerdir. Süreç içinde gerek dışarıdan -Gılgamesh Destanında

en yakın yardımcı Enkidu, kadın yoluyla kazanılır. Kadının ilk ajanlık örneği- gerek içerden kabilelerden kopan, koparılan çok sayıda insan, daha elverişli, zengin şehir yaşamı içinde, yönetim içinde ya memur ya asker ya da çalışan köle olarak istihdam edilir. Bu gelişme kabilelere dayalı devlet-demokrasi dengesini şehir meclisi aleyhine bozar. Bu sürecin gelişimiyle birlikte tasfiye olurlar. Bu yönlü bir gelişmeye hemen hemen birçok yeni devlet oluşumlarında rastlanmaktadır.

İçteki mücadele demokrasi güçlerinin yenilgi- siyle sonuçlanmıştır. Buna rağmen devlet içinde kabile dengesi hiçbir zaman tamamen tasfiye edilemez. Değişik oranlarda varlığını korur. Buna karşın devletli toplum sistemi dışarıdan büyük baskı altına alınır. Yerleşiklere karşı göçebelerin hareketinin devreye girişi söz konusudur. Helen-Roma literatüründe 'barbar'ların hareketi olarak yoğunca işlenen bu hareketlere diyalektik bir bütünlük içinde bakmak büyük önem taşır. Yerleşik toplum olarak şehir içinde köle emeği, dışarıdan ise dengesiz ticaret ve baskıyla zenginliği sürekli artırmaktadır. Çelişkiyi kendisi yaratmaktadır. Tıpkı günümüzün emperyalizm-geri bırakılmış ül-

keler kategorisi gibi. Barbarca saldıran göçebe değil şehirdir. Ne yazık ki, kavram düzenimizde şehir hakim olduğu için kendisini ‘medeni, uygar’, dışındakileri ise ‘bar bar diye bağırان’ vahşiler olarak sanmayı becerir. Meşrutiyetini sağlar. Şehre karşı göçebenin büyük hareketini günümüzün ulusal-demokratik hareketlerine benzetmek mümkündür. Göçebe toplumunun formu etnisitenin değişik aşamaları olduğu için, yarattıkları hareketler özünde demokratik direniş, duruş ve varoluş tarzı olarak değerlendirilebilir. Kaldı ki, kimin kime saldırdığını özenle araştırmak gerekir. Daha güçlü zor ve sömürü araçlarına sahip olan şehir devleti – daha sonra imparatorluk- hep büyümeyi, yayılmayı esas almak durumunda olduğu için objektif olarak saldırgan konumundadır. Etnisitenin konumu ise, tersi olan savunma ve direnmeyle karakterize edilebilir. Diğer bir anlamda ilk köleleştirmeye karşı ilk özgürlük hareketi gibi bir süreç olarak değerlendirilebilir.

O halde tarihte demokrasi nerede diye bir soruya verilecek karşılık, öncelikle etnisitenin devlete, uygarlığa karşı kendi komünal özelliklerini korumak ve özgür tutmak için sağladığı duruş ve direniştedir denilebilir. Sosyologların bu gerçeği tespit edemeyişleri, şehir kültürünün içinden binlerce

defa pişmişlikleriyle bağlantılıdır. Sanıldığından daha fazla bilimciler burjuvazinin modern rahiple-ridir. Kutsal kitaba bağlılık gibi şehir değerlerine bağlıdırlar.

Etnik toplulukları demokrasinin bir ayrıcalığı olarak değerlendirmek onun gerçek uygulan-masıyla olur. Devlet yönetimi eğer kendi kriterleri temelinde oy avcılığını demokratik yarış olarak bellerse, ortaya çıkacak sistem demagojidir. Etnik zenginliği demokrasinin şansı, olanağı olarak gör-mek önem taşır. Özgür bireyden daha çok demok-rasiye hizmet edebilir.

Devlet yapılanması içinde savaştıcı-iktidar gücü-nün başat olması kendini başlangıçta tanrı-krallar ve imparatorlar olarak somutlaştırır. Yoğunlaştıkça demos, halk ögesi ağırlığını yitirir. Sümer toplu-munda Amorit kökenli Sargon, tarihte ilk impara-tor olarak geçer. Büyük bir iştahla dağlık alanların içlerine kadar hükmünü icra ettiğini belirtir. Ölüm sessizliğinde bağımlılığın sembolü gibidir. M.Ö 1350'lerde başlayan bu süreç tüm imparatorluk-ların izleyeceği yolu açar. Her yenisi daha önceki-nin sınırların genişletir. Eğer Gılgames krallıkların başlangıç sembolüyse, Sargon da imparatorların

babasıdır. O halde komünal düzen aleyhine büyüyen bu sürece karşıt her duruşu demokratik birikim olarak değerlendirmek yerindedir. Etnik grupların tüm zorluklara dayanarak, açlığa, hastalıklara, saldırılara karşı koyarak çöllerin, dağ ve ormanların derinliklerinde yaşamayı başarmaları bile insanlık adına büyük bir demokratik birikimdir. Bu direnişler olmasaydı, kültür zenginliğini, çoğulculuğunu kimler ayakta tutabilirdi? Binlerce yıllık bu direniş abideleri olmasaydı, halk sanatlarını nasıl yaratabilirdik? Binlerce üretim araçlarını, sosyal kurumları, onuru, özgürlük tutkusunu, insan dayanışmasını nasıl sağlayabilirdik?

Akad hanedanlığından Babil, Asur kökenli hanedanlıklara geçtiğimizde, imparatorluk gücü daha da artar. Her gelen adeta rekor kırmak istercesine boyun eğdirmek çıtasını daha da yükseltir. İnsan kellelerinden kale ve surlar yapmayı iftiharla anlatırlar. Halk gruplarının tüm bu sınır tanımaz imha seferlerine karşı dağların, ormanların ve çöllerin derinliklerinde geçirdikleri tüm zamanları demokrasi tarihine yazmayıp da kimin adına yazacağız, ya da hiç bahsetmeyip yok mu sayacağız? Tarih böyle anlam bulabilir mi? Bulsa bile zorbalığın, gaspçılığın anlamlılığından öteye gidebilir mi? Küçük bir aşiret direnişinin bile ne kadar des-

tanlara konu olduğunu anlamaya çalışırsak, göçebelerin, etnisitenin demokratik değerini daha iyi anlamış oluruz. Kapitalizmin içini boşalttığı sözde özgür bireye göre etnisite insanı doğru değerlendirilirse, kat be kat daha fazla demokratik gücü teşkil edecektir. Gerçek demokratik potansiyel Doğu toplumlarındadır. Sonuna kadar savaştı-ıktidar kültürünü özümsemiş Batı toplumunun demokratik potansiyelinin oldukça sınırlı olduğunu iyi bilmek gerekir. Varolan demokrasi de bin bir kayıtle bağlanmış burjuva sınıf ağırlıklı devlet örtüsü olarak demokrasidir. Kendi toplumlarımızı küçümsemek için uydurulan teori ve yaşam tarzları yüzünden, her halktan insanımızın muazzam demokrasi potansiyelini göremez olduk.

Aslında etnisitenin alt tabanıyla İslam ve Hıristiyanlığın kurtuluş arayan yoksul manastır, tarikat kesimleri farklı bir dünya ve yaşam peşindeydiler. Devlet ve hiyerarşinin baskı ve istismarından nefret ediyorlardı. Bu yüzden büyük hareketliliğe katılmışlardı. Beklentileri için en doğru yorum; tarikat, manastır ve eski doğal komünal yaşamın bir sentezi olarak hümanist evrensel demokrasiydi. Hıristiyanlığın ortaçağa katkısı

sınırlıdır. Engizisyonuyla daha çok yeni doğuşu engellemek istemiştir. Geçmişten gelen olumlu kanalları -Heretikler (mezhep), cadılar (özgür kadın kalıntıları), simyacılar (bilim öncüleri)- ateşle yakarak kurutmaya çalışırken, etnisitenin taze anılarına dayanan doğal yaşama yatkınlık eğilimi ve Protestanlıkla kendi iradesi kırılacak ve yeni uygarlığın zihniyet ve iradesi daha açık ve güçlü hale gelecektir. Protestanlıkla dinde çoktan kemikleşmiş tutuculuk aşılırken, etnisitenin kültürüne dayalı olarak da uluslaşmanın önü açılacaktır. Dönemin evrensel zihni ve yüreği diyebileceğimiz Hz. Mevlana vb. her iki dinde çoktur. “Yetmiş iki milletten olsan da gel. Geçmişten ne günahın varsa yine de gel” diye özetleyebileceğimiz yaklaşımı son derece evrensel bir demokratizmi içermektedir. Ortaçağın demokrasi ve evrensellik akımını seslendirmektedir.

Dönemin çok yaygın manastır, tasavvuf akımlarına bu çerçevede yaklaşmak ufuk açıcıdır. Etnisite ve dinin üst tabakası feodal devlet gücü haline gelirken, yoksul alt kesimleri çok geniş alanlara yayılmış manastır -İslam’daki karşılığı tarikat ocakları- ve dergâhlarda komünal düzen gücü halinde yaşamaktadır. Bu, sınıfsal anlamı derin olan bir bölünmedir. Bir anlamda ortaçağa özgü sa-

vaşçı-iktidar gücüyle -kendine dayalı işbirlikçi kesimlerle birlikte- demokratik-komünal halk arasındaki ayrışma ve mücadeledir. İslam dünyasındaki Batını-Sünni ve Hristiyanlık'taki Katolik-Heretik çelişkisi bu gerçeği yansıtmaktadır. Kavimler bünyesinde benzer ayrışmalar görmekteyiz. Selçuklu-Osmanlı-Türkmen; Arap halifeler-hariciler vb. çelişkiler, aynı kavim içindeki sınıfsal çelişki ve kavgayı yansıtmaktadır. Yoksul hareketlerinden bazıları ileri düzeyde siyasallaşmayı becerdiler. Karmatiler, Haşhaşinler, Fatimiler, Aleviler, yoksul halk kesimlerinin sınıfsal ayrışmaya tepki ifadeleridir. Ortaçağın ilkel demokrasi örnekleridir. Fakat toplumsal sisteme hakim saltanat anlayışı bu hareketlerde daha ileri bir demokratik oluşuma imkân vermeyecektir. Dıştan baskılar, içten yozlaşmalarla erkenden tasfiye olup etkinliklerini yitireceklerdir. Avrupa'da ve Orta Asya'da kalıcı etkiler yaratan bir nevi manastır kültürü diyebileceğimiz oluşumlar daha uzun süreli yaşamayı bildiler. Manastırlar bilim ve üretim tekniklerinde de önemli roller oynadılar. Bilim ve hayatın öz gücüydüler. Ortaçağ üniversite ve medreseleri-

nin doğuşu manastır ve dergâh çalışmalarıyla yakından bağlantılıdır.

Devletin dıştan hala doğal toplum özelliklerini taşıyan ve ‘barbar’ denilen kabilelerin direnmeleri ve saldırımları sonucu güçten iyice düştüklerini bilmekteyiz. Köleci uygarlık merkezleri olarak doğuda Çin, Hint ve İran, batıda Roma İmparatorlukları; kuzeyde Germanlar, Hunlar ve İskitler, güneyde Araplar ve Berberiler başta olmak üzere, çeşitli adlar altındaki çeşitli kabile ve kavimlerin direnme ve saldırılarıyla eski biçimde varlıklarını sürdüremez duruma sokulmuşlardır. Bu gruplara ‘barbar’ demek köleci bir literatür gereğidir. Özünde özgürlüğe ve eşitliğe daha yakın gelişmeleri yaratan temel devrimci güçler olarak adlandırmak daha gerçekçidir. Kabile ve kavim şeflerinin köleci efendilere özenmelerini esas kitleden ayrı değerlendirmek büyük önem taşır. İçerden ise Hristiyanlık, Manizm ve İslam başta olmak üzere, ağırlıklı olarak yoksullara ve özgürlüğe koşanlara dayanan dinsel gnostik akımlar köleci toplum sisteminin dibini oyup sürdürülemezliğini sağlamışlardır. Bu hareketlerin bilinçli bir özgürlük-eşitlik akımına dayandığını söylemek zorsa da, özünde kölecilikten kurtulmak istedikleri kesindir. Kurtuluş ve kuratıcı en gözde kavramlardır. Hz. İsa’nın diğer adı

‘Mesih-Kurtarıcı’dır. Mani’nin kendisin tam bir barış, çok renklilik havarisidir. İslamiyet kelime olarak ‘Barışa teslim’ anlamına gelmektedir. Sistemin çözülüşünde rol oynayan temel talepler barış ve kurtuluş olmaktadır. Formüle edilmiş tarzlarının dini olması dönemin zihniyet yapısından ötürü kaçınılmazdır. Bu yüzden sınırlı kurtuluşa ve barışa yol açmaları anlaşılır bir husustur.

Demokratik duruş ve komün özellikleri açısından her iki hareket yine de insanlık tarihinde özgürlük ve adalete doğru küçümsenmemesi gereken adımlardır.

İlk çağ ve klasik dönem köleciliğine karşı binlerce yıllık bir direniş geleneği, zihniyet, politika, sosyal ve ekonomik alanda önemli kazanımlar sağlamıştır. Yazılı tarih her ne kadar bu kazanımları ayırtırmasa da, gerçekliğinden kuşku duyulamaz. İnsanlık kültürü büyük ölçüde bu iki direniş kanalıyla beslenmiştir. Tüm sanatların başta gelen konuları olmuşlardır. Mabetsel anıtları tüm görkemiyile günümüze kadar gelmişlerdir. Toplumsal ahlaktan kırıntılar kalmışsa, yine bu gelenekten ötürüdür. Ölümsüz destanlar, azizler, evliyalar menkıbeleri büyük insanlık duruşlarını yansıtır.

On yıllarca inzivaya çekilen, zindanda çürüyen, çarmıhlara gerilen, bir dilim ekmek, zeytin, üzüm ve hurmayla kendini terbiye eden, insan acısını duyan, bilgeliğe en yüce değeri veren bu geleneklerdir. Bireyciliğe değil, komün yaşamına, manastır düzenine, bilgi birikimine, sanat ve zanaatın gelişimine tam bir okul değeri veren yine bu geleneklerdir. Savaşçı-iktidar kliğinin öldürmekten ve ölmekten başka bir şans tanımadığı insanlığa barışı düşündürten, insan onurunu koruyan, yardımlaşmayı esas alan, kardeşliğe vurgu yapan, evrenselliğe açılım sağlayan yine bu soylu gelenek kanallarıdır. Sınıflı toplumu getirememişlerdir. Hakim toplumsal sistemin içinde çoğunlukla erimekten de kurtulamamışlardır. Kendileri de bazen eski efendileri kadar hiyerarşik ve devletçi kesilmişlerdir. Fakat insanca değerlerden günümüze bir şeyler kalmışsa, bu hareketlerin bundaki payını düşünmek gerçeğe hakkını vermekle eşittir. Günümüzdeki demokratik duruş, özgürlük-eşitlik, doğal çevre arayışı, insan hakları, kültürel kimlikler iki büyük geleneğin katkısı düşünülmeden izah edilemezler. En az çağdaş bireysellik kadar demokrasi için vazgeçilmez bir zemin olan kamusal alan bu iki büyük hareketin başta gelen mirası olarak düşünül-

lürse, geleneğin olumlu etkisi daha gerçekçi ve çözümlayici olarak anlaşılacaktır.

Demokratik duruş ve komünalizmin taslağını verdiğimiz çerçeve anlatımı bile Roma imparatorluk toplumunu daha iyi anlamamıza imkân vermektedir. Tüm öncülleri gibi Roma da, içinden gelen sosyal-komünal hareketle, kuzeyinden gelen etnik, doğal topluma yatkın toplulukların savunma-saldırı hareketliliğiyle birkaç yüz yıllık süren dönemin sonunda çözülecektir. Roma'nın çözülüşü ve bir parçasının M.S 4. yüzyıl sonlarında yıkılışı, etnisiteyle dinsel komünlüğün aralarındaki ilişkinin dolaylı da olsa birleşik zaferidir. Halkların ve komünal düzenin karmaşık da olsa büyük zaferidir. Şüphesiz devletçi zihniyet ve kült yıkılmadı. Kartopu gibi parçalansa da, erimeden varlığını birçok alanda yeniden oluşturmaktan bir an bile geri durmadı. Bir kez daha görüyoruz ki, savaşçı-iktidar uzun süreli parçalanmayı kaldıramaz. Zincirin halkaları gibi parçaları ekleyerek, halkalarını çoğaltarak devam edecektir. Doğuda Bizans'la, Avrupa'nın bakir topraklarında Frank, Şarلمان ve Kutsal Roma İmparatorluğu varlığını yeni formlar altında sürdürecektir.

Dönemin Hıristiyanlık dini aslında reel sosyalizmden kat be kat yoksulların hareketiydi. Komünal bir düzeni büyük bir duyarlılıkla sürdürdü. Manastırlar gerçek komünist kuruluşlardı. Roma'ya karşı üç yüz yıl direndiler. Büyük Konstantin'le M.S 312'de içten uzlaşarak eklemlendiler. Yoksul tabanı ise, Ariusçuluk başta olmak üzere direnmeye devam etti. Günümüzün ulusal kurtuluş hareketlerine benzeyen barbar göçmenlerin, özellikle Cermen, Hun kökenli etnisitenin yüz yıllarca süren direnme ve saldırıları da üst tabakanın Romalaşmasıyla eklemlenmeyi hızlandırdı. Roma İmparatorluğu böylelikle bir yandan büyür, yeni müttefiklerle güçlenir gibi görünürken, aslında özünde- küçülüyor ve dağılıyordu. Gelişmeler gidecek bu süreci açığa vuracaktı. Roma, Roma'yı yapan değerleri yitirdiği, halkların taleplerine cevap veremediği için çözülüp gerilemiş ve parçalanmıştır.

Roma'yı, esas olarak dışarıdan Aryen kültür kökenli Germen boyları çökertti. Orta Asya'dan gelen Hunlar, yine onlarca yıl bu yapıyı sarsıp durdu. Etnisitenin gücünü hesaba katmadan, Roma'yı ve büyük savaş makinesini işlemez duruma getirmek düşünülemez. Barbar saldırıları altında Roma uygarlığının hazin çöküşü demek, demokratik toplumcuların dili olamayacağı gibi gerçeğin dili de

olamaz. İmparatorlar zincirini gözler önüne getirdiğimizde, savaşçı-iktidar gücünün korkunçluğunu daha iyi anlarız. Barbarların -özünde halk özgürlük güçlerinin- bu gücü yıkması en büyük özgürlük adımlarından biri olarak anlaşılmaktan hiçbir itiraz bizi alıkoyamaz.

Roma'nın çözülüş gerçeğinde bir kez daha doğrulanan, tarihin esas olarak şiddet-savaşı siyaset, sosyal, ekonomik ve moral yapısının kaynağı haline getirenlerle, demokratik duruş ve özgür-eşit komünal yaşamda ısrar eden ve direnenler arasındaki savaşım ile belirlendiğidir. 'Barış ve istikrar' denen düzenin altında bu sürekli savaş durumunun yattığı göz ardı edilmediğinde, toplumsal gerçeklik daha iyi anlaşılmış olur.

İslam'da ve Hıristiyanlık'ta Roma ve Perslerden devralınan ve kar-nar topu olarak benzettiğimiz savaşçı-iktidar gücü, Ortaçağ feodalizminde dini elbiselere bürünerek kendini kalıcı kılarken, iddia ettiğinin tersine, Roma ve Pers İmparatorluklarını zulüm ve talanda çok geride bırakan niteliklere sahipler. Buna karşın hiyerarşileri tarafından kendilerine ihanet de edilse, geride ve altta bırakılan yoksul etnisite, manastır ve sapkın mezhep-tarikat

hareketleri sanıldığından daha fazla demokratik, komünal ruhlu toplum ve halk gerçekliğini temsil eder, nitelerler. Günümüzü anlamak için daha önceki çağlar kadar Ortaçağ gerçekliğini binlerce yıldır egemenler tarafından takılan at gözlükleri ve teneke yüreklerle değil, bu tanımlamalar bağlamında anlamak, duymak, özgürlük ruhu ve bilinci için büyük önem taşır. Ruhunda ve bilincinde tarihi doğru yaşamayanlar hiçbir özgürlük ve eşitlik iddiasında bulunamazlar. Demokrat olamazlar.

Demokratik var oluşun tarih içindeki gelişim süreci, çözümlememizin temel amaçlarından biridir. Doğru bir demokratikleşme mücadelesi, doğru bir tarih anlayışıyla mümkündür.

Demokratik gelenekler evrenseldir. Onlar zincirin halkaları gibidir. Bizi geçmişin en eski zamanına ve mekânın en kuytu alanlarına bağlarlar. Yalnız değiliz. Tarih ve alanlar her sistemden çok bizim olması gereken demokrasiyledir. Bize düşen öncelikli görev, bilme sürecindeki kaybı önlemek, politik aracı doğru seçmek ve toplumsal ahlaka dönmektir. Bütün bu anlatılanlar 'bilmeye' ilişkindir. Politik araç en çok üzerinde durmamız gereken konudur. Ona özcesi **devlet olmayan demokrasi** diyoruz. Yani dahi Lenin'in bile düştüğü devletli, hatta diktatörlü demokrasi hatasına, gafletine

düşmüyoruz. Bu yaklaşım anarşistçe bir otoritesizlik, düzensizlik değildir. Anlamalı, gönülden onaylı, aydınlatılmış halk düzeninin otoritesidir. Bürokrasiye boğulmamış, her yıl memur yöneticilerini seçen, seçtiği gibi geri çeken halkların demokrasisidir.

Ünlü Atina demokrasisini hatırlamadan geçemeyiz. Bir yandan krallık Isparta'sıyla demokrasili Atina Grek yarımadasında üstünlük kurmak için çatışıyorlar. Diğer yandan dönemin Roma'sı ile Med ve Pers İmparatorluğunun istilasını durdurmak istiyorlar.

Küçücük Atina sitesi bu iki ünlü düşmanını tüm M.Ö 5. yüzyıl boyunca kendi öz silahı demokrasiyle yendi. Hiç de düzenli kalıcı ordu ve devlete başvurmada, gönüllü milisleri ve yıllık görevleri için seçilmiş komutanlarıyla bunu başardı. Uygulanan demokrasi de halk demokrasisi değil, köleci sınıf demokrasisiydi. Yine de tarihin en anlamlı dönemlerinden birine, M.Ö 5. yüzyıla Atina damgasını vurdu. Tüm zulüm düzenlerini, en büyük düşmanlarını halklar demokrasileriyle vurmuşlardır. En refahlı dönemlerini demokrasileriyle yaratmışlardır. Amerikalıların demokrasileri olma-

saydı, güneş batmayan İngiliz İmparatorluğunu hi-zaya getiremezlerdi. İngilizlerin halk demokrasisi olmasaydı, azgın Norman kral soyunu deviremez ve günümüzde bile örnek İngiliz demokratik sis-temi yaratılamazdı. Fransızların büyük demos'u olmasaydı, büyük devrimleri ve cihana nam salan ve örnek olan cumhuriyet rejimleri kurulamazdı. Demek ki demokrasi en üretken rejim oluyor. Siya-sal rejim ne kadar demokratikse, o kadar ekono-mik refah, sosyal barış aynı gerçeğin tamamlayıcı kısmıdır. Çok iyi bilinir: Demokrasiler özünü yitirip demagogların elinde halkı avlama aracı olunca, ön-ce rejim, sonra refah çökmeye başlar. Arkasından tutuculuk, faşizm, savaş ve yıkım gelir. Sosyal bi-limler biraz daha dürüst davransaydı, görecektik ki, tarih ve toplum ezici biçimde demokratik duruş-la varoluyor. Bu duruş kesildiğinde aslında tarih duruyor. Ya da lanetli dediğimiz bölümü devreye giriyor.

Kendi halkımız olan Aryen kökenli öz halkı Hu-riler, bizzat Sümerlerin değerlendirmesiyle Kurti-ler -Kur=dağ, ti bağlama eki-, dağ halkı olarak de-ğerlendirilir. Sümer devletinin doğuşundan beri direniş halindedirler. Gutiler, Kassitler, Nairiler verilen çeşitli adlardır. Urartu ve Medya yarı dev-letleri Asur imparatorlarına karşı tarihin en soylu

direnişini verirler. Tarihin en amansız bu imparatorluğunu 300 yıllık direniş savaşlarından sonra yenmek, Asur halkı da dahil, tüm halkların bayramı olarak iz bırakmıştır. Bu direniş demokrasi kültürüne yazılmayacak da nereye yazılacak? Atinalı Thesseus söylencesinde adı geçen Medya bu direnişin anısıdır aslında. Tarihte çokça övülen Atina demokrasisi bile talihsiz Medya'dan boşuna bahsetmez. Atinalılar demokrasiyi yaşarken, Medlerle yakınlık içinde olmayı temel güvencesi sayıyorlardı. Herodot Tarihinde en çok işlenen konu Medlerdir. Şunu açıkça belirtmek gerekir: Medler Ortadoğu halklarının büyük direniş geleneğini Atina'ya taşımakla belki de henüz fark edilemeyen demokrasi tarihinin en önemli katkısını yapmışlardır. Büyük İskender boşuna Medya halklarıyla akrabalık kurmaz. Helen tarihindeki yerini iyi bilmekte ve örnek almaktadır. İskender bir imparatorudur. Doğu uygarlığı üzerinden silindir gibi geçmiştir. Ama bu kültürden etkilenerek gururla yaşamayı da bilir. Birleştirdiği Doğu-Batı kültürel sentezi Hristiyanlığa, Hristiyanlık ise Batı uygarlığına en büyük katkıyı yapacaktır. Demek ki imparatorluk kanalları sadece savaşçı-iktidar gü-

cüne hizmet etmiyor. Halkların direniş kültürleri de bu kanallardan sızıyor. Halkların demokrasi tarihini yazıyor.

M.S 13. ve 14. yüzyıllardan itibaren Doğu toplumlarının olumlu mirasından gerekli olan ne varsa almayı başaran –bunda manastır hareketi belirleyicidir- Avrupa Ortaçağ uygarlığı, tazeliğinin de yaratıcılığıyla hızlanan adımlarla Rönesans'ı hazırlamak durumundadır. Klasik biçimiyle feodalizmin uzun sürmemesini daha yakından anlamak önemlidir. Sınıflı toplum ilkçağ köleliğiyle en uzun süreyi –M.Ö 4.000-M.S 500- yaşamakla bu potansiyelini önemli oranda açığa çıkartmıştı. Ortaya çıkarabileceklerini sergilemişti. Feodal sınıflaşmanın bu sürece katkısı sınırlı olmuşsa, bunda potansiyelin zayıflığı rol oynar. Toplumsal sisteme fazla katkıyı yapabilecek durumda değildir. Zaten hem etnik, hem dini hareketin amacı bu sistemin köklü aşılmasını gerektiriyordu. Hiyerarşilerin imparatorluk öykünmeleri esas amaç değildi. Bir nevi dinin sosyal, etnisitenin kavimsel devrimini istismar ederek, yeni savaşçı-iktidara ulaşmışlardı. Yoksul kitlelerin direniş bayrağında Fransız Devriminden çok önce 'eşitlik, kardeşlik ve barış' yazılıydı. Bin yıllık tanrısallık saltanatı altında bunlar yaşanacaktı. 'Mahşer ve cennet'le ütopyaları

ebedileşecekti. Entrika ve zorbalıkla talan sanatında uzun geleneklerinde ustalaşan hiyerarşi, aldatarak, bastırarak bildiğini okuyacak ve yapacaktı.

Batı Avrupa'da sürecin uzun sürmemesinde manastırın gerçek aydınlanma gücüyle- İslam'da bu güç fazlasıyla saltanatın etkisinde kalmıştır- etnisitenin -özellikle Germenlerde- hala taze olan doğal toplum ruhunun önemli rolü vardır. Bu iki güç tarihin tüm aşamalarında olduğu gibi bilincin ve iradenin özgürlüğünü devam ettiriyorlardı. Bilim ve özgürlük bayrağını Batı Avrupa'nın mümbit topraklarında büyük bir merak ve heyecanla dalgalandırıyorlardı. Ne Roma imparatorluk kopyası Ortaçağ prens ve kralları, ne de ruhları haline gelen resmi kilise engizisyonları önlerini kesmeye yeteliydi. Büyük düşünce ve özgür ruhlu insanlara sahip olduğu için, bu yaratılış dönemine saygılı ve duyarlı yaklaşmak, günümüz Batı uygarlık gerçeğini öğrenmek açısından son derece önemlidir. Yaratılan değerler en az neolitik-köy-tarım devrimiyile şehir-uygarlık devimindekiler kadar anlamlıdır. Doğuda sönmeye yüz tutan yaratıcı bilinç ve özgürlük ruhumuzun devam etmesidir. Avrupalı insanın

elinde büyütülen bilinç ve özgürlük, binlerce yıl taşıdığımız, öncülük ettiğimiz bilgelik ve doğal toplum ruhumuzdur. Yabancı değil, bizim olan bir gerçekliktir.

Hiçbir kapitalist sınıf kitabında, ne İngiliz-Amerikan ne de Fransız Devrimine ilişkin bir düşünce, teori ve programı yazılmaz. Bu devrimlerde rol oynayanlar kendilerini burjuva sınıfının temsilcisi olarak ilan etmemişlerdir. Katılan kitleler çoğunlukla yoksuldular ve özgürlük-eşitlik taleplerini öne çıkarıyorlardı. Daha önceki Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma hareketini burjuva sınıfının esas aldığını iddia etmek büyük abartmadır. Sınıf olarak burjuvazi yükselirken -tüm çabası olarak-, kâra dayalı sermaye birikiminden başka bir şey düşünmüyordu. Şüphesiz kâra giden yolun devlet erkiyle bağının bilincindeydi. İktidarı etkilemek ve ele geçirmek için çaba içindeydi. Ama elinde bir devrim teorisi ve pratiği bile özel anlamda yoktu. Devrimlerin temelinde objektif koşullar tarihin uzun bir evriminin ürünüydü. Sübjektif öğeler olarak düşünürler ve siyasal aktivistlerin özel bir burjuva devrim programı, hatta partileri yoktu. Eğilim halindeydiler. Bazı zenginlerden himaye görüyorlardı, çoğunluğu da feodal karakterli, bilim ve sana-

ta ilgisi olan zenginlerdi. Öne çıkarılan talepler genelde hümanist, özgür ve eşit bir dünya özlemiydi.

Yazılan tüm ütopyalar kapitalizme zıttı. O halde nasıl oldu da bu düşünürler ve militanlar burjuva sayıldı, devrimler de burjuva devrimleri oldu? Süreç içinde yeni sınıf olarak hakim olmak isteyen her gücün yaptığını yaparak, iktidarı ya tamamen ya kısmen ele geçirerek bunu başardığını biliyoruz. Tüm hiyerarşik ve devletçi güçlerin 'politika' denilen sanatın gereklerine dayanarak binlerce kez iktidara gelip düştüğünü, ama bu gaspın ve sömürü için çok elverişli aracın kesintisiz varlığını sürdürdüğünü, en son yükselen benzer gücün de başka türlü davranmayacağını iyi bilmek gerekir. Devrimlerin tümü halkların eseridir. Zaman zaman halkların eylemine eski veya hiyerarşik-devletçi güçler de katılır. Özellikle devrimin zafer günlerinde çok akıllı ve girişkendirler. Ezilenlerin taleplerini istismar etmede ustadırlar. Bütün devrimlerde ister başarılı olsun ister olmasın, benzer çabalar hiç eksik olmaz. Örneğin Hz. İsa eylemini düşünürken, Bizans İmparatorluğu kurulsun diye düşünmüyordu. Özde de imparatorluk kültürüne karşıydı. Ama yol açtığı hareket en entrikacı imparatorlara

sahne olan bu devlet formuna alet olmaktan kurtulamadı. Hz. Muhammed düşünce ve eylemi ile devirdiği Mekke aristokrasinin hem de Ehlibeyt'ini imha ederek imparatorluk kurmasına –Emevilere-alet olmaktan kurtulamadı. Hiç kimse Hz. Muhammed'in feodal bir imparatorluk planladığını iddia edemez. Benzer yüzlerce örnek gösterilebilir. Denilebilir ki, “O halde hakların başarılı olduğu hiçbir devrim yoktur”. Bu olgunun farklı çözümlenmesi gerekmektedir. Ne halkların çabası boşa gitmiştir, ne de iktidar sorunu çözümlenmiştir. Esas amacı bu kördüğümü kırmaktır. Çıkarılması gereken en önemli bir ders de, tahakküm ideolojisinin delinmesi en sert toplumsal zırh olduğunu bilmektir.

Avrupa ortaçağına M.S 5.-15. yüzyıllarında girişte, arkasında taslağını çizmeye çalıştığımız böylesine bir tarih yatmaktadır. Bu tarih olmadan, Avrupa'nın değil uygarlık yaratmak, 'sıfır' bile öğrenemeyeceğini anlamak gerekir. Feodal kuluçka döneminde uzun süre yattıktan sonra tüm gücüyle bilme, yeni zihniyet kazanma çabasına girmesi, bu tarih düşünülmeden hayale bile getirilemez. Avrupa'nın daha sonra hakkıyla yöneldiği bilim ve tarih ona gerekli olan gücü verecektir. Bu iki güçle doğru tarih ve bilme yöntemiyle layıkıyla uygarlıkta büyük bir aşama yaratılacaktır.

Kapitalist sistemin iyice içini boşaltıp primatlara dönüştürdüğü bireye bakıp, komünal ve demokratik duruşu göz ardı edemeyiz. En ilkel haliyle bile, birey, toplumun komünal düzeyi olmadan kendi başına bir gün bile yaşayamaz. Toplum inkârcılığına dayalı her tür beyin yıkama operasyonları bu gerçeğin önemini yitirtse de, temel toplumsal olgu budur. Bu duruş komünal ve demokratik niteliktedir. Hiçbir bireysellik ilgili toplumla bağı olmadan fazla yaşama şahsına sahip değildir. Halklar gerçeğini bütün boyutlarıyla tanıtlamadan, güncel kaostan çıkış yapma hesapları tutmaz. Önemle belirtiyorum: 20. yüzyılda kapitalist sistem -özellikle devlet yapısı- üç mezhep türetmesine -sosyal demokrat, reel sosyalist ve ulusal kurtuluş- dayanmasaydı, günümüz krizini bile görmeyebilirdi. Üç mezhebin temel özelliği, halklara umut vererek iktidara gelmeleriydi. Tam 150 yıldan -1848 devrimlerinden- beri önce devleti ele geçireceğiz, sonra herkes hak ettiğini alacaktır! Sanki devlet katları bitmez tükenmez -cenneti hatırlatıyor- yaşam kaynaklarıyla doluymuş gibi bir umut programı haline getiriliyor. Partiler kurulup savaşlar veriliyor. Sonra kazanırsa, gerisi devlet imkânları

denilen toplumdan aktarılan değerleri kendi yandaşlarına paylaştırıyor. Sıra toplumun geniş yığınlarına gelince bir şey kalmıyor. Eski tas eski hamam. Kazanmazsa savaşa devam.

Mezheplerin bu çağdaş biçimleri bile attıkları her adımı halk adına kutsamadan edemiyorlardı. Halk bütün 20. yüzyıl boyunca devredeydi. Ama hakim sistem paradigması aşılamadığı için, o müthiş yiğitlikleri, fedakârlıkları, acıları ve sevinçleriyle sisteme taşınmaktan kurtulamadı. Tarihin en derinliklerine indiğimizde de benzer durumların yaşandığını gördük.

20. yüzyılın dahi devrimcisi Lenin “Demokrasi dışında sosyalizme giden yol yoktur” derken temel doğruyu söylüyordu. Ama o bile, başa iktidar hastalığı bulaşınca, en kestirmeden -hiç demokrasi deneyimi yaşamadan- sosyalizme gidilebileceğine inandı. Dayandığı iktidarın 70 yıl sonra da olsa en çapul kapitalizme götüreceğini herhalde düşünmüyordu. Muazzam Sovyet birikimleri -milyonlarca insanın bu uğurda en büyük fedakârlık ve şahadeti, binlerce en kaliteli aydının feda edilmesi- bir iktidar hastalığı uğruna güya yenmek için uğraştıkları sistemin değirmenine su taşımaktan öteye gidemedi.

Son 150 yıllık sosyalizm çabalarının iflas etmesinde, devlet yaklaşımları belirleyici rol oynar. Milyonlarca kahramanın ölümü, emek çabaları bu ideolojik ve siyasi körlükten ötürü sonunda emperyalizme hizmet etmekten kurtulamamıştır. Birçok ezilen ulus ve sınıf hareketi bu tür yaklaşımların kurbanı olmuştur. 300 yıllık Roma İmparatorluğuna direnen yoksulların hareketi, Hristiyanlık devlete yöneldiğinde yozlaşıp engizisyona kadar gitmekten kurtulamamıştır. Zerdüşt'ten Mani'ye, Nuh'tan İbrahim ve Muhammet'e kadar çözüm araçları, Sümer rahip devletine doğru koştukça, kurtarmak iddiasında oldukları insanlığı aslanlara yedirmekten öteye gidememişlerdir. Bu yaklaşım, Lelinist tarzı bir emperyalist devlet yıkıcılığı ve proleter diktatörlük kuruculuğuna götürmüştür. Leninizm'in düştüğü durum da aynıdır. Maoizm ve benzerleri de aynı geleneği paylaşırlar.

20. yüzyılın bu büyük deneyiminden -Büyük Ekim Devrimi- çıkarılabilecek ders, kapitalizme karşı kalıcı, ilkeli çözümlerin ancak halkların demokratik duruşlarını kapsamlı demokratik sistemlere dönüştürmekle sağlanabileceğidir. Demokratikleşmeyi ve demokrasiyi devletleşme has-

talığından kurtarmadıkça da demokratik sisteme erişilemez. Çözüm tarzımızı daha yakından tanımak için yine tarihe bakmalıyız. En eskiden başlayalım. Son köleci Roma İmparatorluğunu çözen, dıştan barbar denilen komünal düzenli, devleti tanımayan halklardı. İçten yine manastır komünal düzeni Roma'yı kemirmişti. O korkunç kölelik makinesini bu güçler çözmüştü. Bunlar sonuna kadar komünal ve demokratik güçlerdi. Fakat şefleri onları iktidar kalıntılarıyla aldattı. Geliştirilebilecek bir demokratik Avrupa yerine, feodal despot devlet ve devletçiklere dayalı bir Avrupa'ya götürdüler. Benzeri hareketler köleliğin aşıldığı her alanda ortaya çıktı. Rönesans'la Ortaçağ feodalizminden çıkılırken, her tarafta demokrasi adacıkları kentler yükseliyordu. Kentler demokrasisi geliyordu. Demokratik bir Avrupa artık tarihin gündemindeydi. Büyük Fransız Devrimi (1789), daha önceki İngiliz (1640), Amerikan (1776) Devrimleri ve İspanya'da ve birçok Avrupa ülkesinde 16. yüzyıldan beri komünarlar da demokrasinin gür sesiydiler. Fakat tarihin o hep hileli, azgın zor aleti savaşçı-iktidar gücü, eski olsun yeni olsun baskılı sistem için çalıştı. Kimini yanına çekti, kimini ezdi. Saf demokratik güçleri kendi tarihsel anaforunda yuttu. Adeta büyüyen kanser uru gibi bu savaşçı-

iktidar gücü 19. ve 20. yüzyılın savaşlarıyla beslene beslene en insanlık dışı rejimleri, ırkçı faşizm ve totalitarizmi en büyük bela haline getirdikten sonra, günümüzün tarihteki en büyük kaos'una dönüştü, düştü.

O halde eğer tarih bir anlamıyla geçmişten ders almak içinse, önümüzdeki güncel kriz-kaos durumundan halkların lehine kalıcı, köklü ve ilkeli çözüm üretmeliyiz. Hiçbir görev bundan daha anlamlı, hiçbir çaba bundan daha kutsal olamaz. Kaybettiren temel noktanın halkların komünal ve demokratik duruşunu esas almamaktan geçtiği kanısındayım. Ne kadar toplum analizleri yapılsa, strateji ve taktikler oluşturulup örgüt ve eylemler konulsa da, hatta zaferler kazanılsa da, varılacak nokta yine sistemle en kötüsünden buluşmadır.

KADIN

Kadın adeta tüm sistemin bir özeti olarak görülmeli ve öyle çözümlenmelidir. Kapitalist toplum nasıl tüm eski istismarcı toplumların devamı ve zirvesi ise, kadın da tüm bu sistemlerin köleleştirici etkisinin zirvesini yaşar. En eski ve en yoğun-

laşmış hiyerarşik ve devletçi toplumun baskı ve sömürü cenderesinde biçimlenen kadını anlamadan toplumu doğru tanımlayamayız. Etnik, ulus ve sınıf köleliğinin doğru anlaşılmasının yolu kadın tanımından geçer. Sosyal bilimin adeta mızrak çuvala sığmazken azıcık bilim konusu yapmaya çalıştığı kadın konusundaki incelemeler 20. yüzyılın son çeyreğine mahsustur. Feminist hareket, çevre, savaş ve iktidarların korkunç yıkımı tarih ve egemenliğin cinsiyetçi karakterini düşündürtmeye başlamıştır. Bu husus bile, en objektif olması gereken sosyal bilimler de dahil, tüm bilimsel yapının cinsiyetçi karakterini gösterir. Bilim cinsiyetçidir.

Kadınlığın kölelik tarihi daha yazılmamıştır. Özgürlük tarihi ise yazılmayı bekliyor. Kadın köleliğinin derinliği kadar karanlıkta bırakılması, toplumda yükselen hiyerarşik ve devletçi iktidarla yakından bağlantılıdır. Kadının köleliğe alıştırılmasıyla hiyerarşiler -ayrıcalıklı kutsal yönetimler- kurulmuş, toplumun diğer kesimlerinin kölelik yolu açılmıştır. Erkeklerin köle olması kadının köleliğinden sonradır.

En eski tutsaklığa alınmış cins, soy ve sınıf olarak kadını ele alıp sınırlı da olsa sosyolojik bir çözümlmeye tabi tutmadan, aile ve erkeği, do-

laysıyla başka bir yönden devleti ve toplumu kavramada büyük eksiklikler olacağından, kısaca bir kadın kölelik tarihini tasarımılamak gerekir. Kadını biyolojik olarak toplumsallığa girdiğinde eksik, kusurlu bir cins olarak değerlendirmek tamamen ideolojiktir -ve erkek egemen zihniyet tasarımıdır-demeyi hiç ihmal etmemek gerekir. Bilakis kadının biyolojik ve toplumsal bir varlık olarak daha yetkin olduğunun bilimsel olarak kanıtlanan bir gerçeklik olduğunu da hiç göz ardı etmemek gerekir.

Evcil-ana kültürünün merkezi Ortadoğu'dur. Eldeki veriler bu kültürün M.Ö 1500'lerden beri gelişim halinde olduğunu göstermektedir. Toros-Zağros dağ silsilesinin iç eteklerindeki bitki ve hayvan varlığı evcileşme için gerekli temel olanakları sunmaktadır. İklim ve toprak yapısının buğdaygiller ve koyun-keçi gibi küçük baş hayvanların yetişmesine uygun olması bunda temel rol oynar.

Kadının çocuk doğurma ve büyütme ihtiyacı ancak yerleşik koşullarda daha rahat gerçekleşebilir. Uygun bir iklim, bitki ve hayvan varlığı bu ihtiyaçla birleşince evcileşmenin temel koşulları doğmaktadır. Toplayıcılık sanatı, birçok bitki ve ağaç meyvesi, yiyecek ihtiyacını giderebilmektedir. Dağ ko-

yunu ve keçisinin evcilleşmesi yün, süt ve etleriyle ihtiyaç gidermeyi daha da zenginleştirmektedir. Verimli bitki ve ağaçların tarlamsı alanda yetiştirilmesi verimin kat kat artmasına yol açtığı deneylerle görülmektedir. Hayvanları hemen öldürmek yerine beslemek, süt ve yün ürünleriyle kıtlıklarda aç kalmamak açısından uygun düşmektedir. Ana-kadın etrafında büyüttüğü çocuklarıyla evcil düzeni geliştirmek için her iki konuda da güçlü deneyimlere sahiptir. Mağaradan çıkıp uygun ürün yetiştirmek ve hayvan besleme alanlarında ev kurmak belki basittir, ama tarihte aya çıkış gibi bir dev adım rolü oynayacaktır. Küçük kulübelerin köyleşmesi zor olmayacaktır. M.Ö 11.000'lere kadar gidebilen tarihlerde bugünkü Kürdistan'ın birçok yöresinde –Diyarbakır Ergani Çayönü, Batman Çeme Xalan, Urfa Nevala Çole ve Göbeklitepe, Bradostiyan, Hakkari Mağ- bu kültürün güçlü kalıntılarına rastlanmaktadır. Dünyanın hiçbir yerinde bundan daha eski bir yerleşim kültürüne rastlanmamaktadır. Buralarda evcil-ana kültürünün yoğunluğunu gösteren kanıtların başında, bulunan tüm heykelciklerin kadın figürlü olmasıdır. Ayrıca yöre dil yapısındaki kadın önekleri örnek gösterilebilir. Günümüzde bile aynı kültürün

kadının tam bir ustalık alanı olması bu gerçeği doğrulamaktadır.

Sümer kaynakları bu kültürün ilk şehir sitelerin kurulduğunda da etkili olduğunu, varlığını güçlü bir biçimde sürdürdüğünü göstermektedir. Tanrıça İnanna -Uruk tanrıçası- etrafındaki mitolojik örüntü hayli öğreticidir. Özellikle erkeğin egemenlik tırmanışı karşısındaki direnişi günümüzde bile en değme feminist hareketlere taş çıkartacak niteliktedir. Kadının hangi uygarlığa sahip olduğu Tanrı Enki'ye -Sümerlerde yükselen pederşahi erkeği temsil eden figür- karşı güçlü bir biçimde savunmaktadır. Kendisinin 104 'me'ye -dönemin uygarlık icat ve kavramları- sahip olduğunu, Enki'nin bunları hileyle kendisinden çaldığını, geri vermesi gerektiğini şiirsel bir dille anlatmaktadır. M.Ö 3000'lere kadar gidebilen bu mitolojik anlatım, aslında Sümer uygarlığının ardındaki kadın rolünü çarpıcı bir biçimde göstermektedir. Ayrıca İnanna köken olarak eski dağ tanrıçası Ninhursag'a bağlanmaktadır. Ninhursag etimolojik olarak -Nin=tanrıça, kur=dağ, sag=bölge-dağ bölgesinin tanrıçası anlamına gelmektedir. Aşağı Mezopotamya için dağ deyince Zağroslar ve uzantıları akla

geldiğine göre, tanrıça kültürünün dağlık alandan indiğini açıklamaktadır.

M.Ö 4000-2000 arasında dünya uygarlık merkezi olarak Sümerlerde kadın-ana kültürü hala etkilidir. Erkeklerle başa baş bir ağırlığa sahiptir. Dönemle ilgili tüm mitolojik belgelerde bu ağırlık yansımıştır. Tanrıça tapınakları yaygındır. Kadın etrafında henüz bir ayıplama kültürü geliştirilmemiştir. Özellikle cinsellik tanrısal bir eylem olarak anlatılmaktadır. Ayıplanma şurada kalsın, en değme erotik öykülerinde bile rastlanamayacak edebi bir anlatım söz konusudur. Cinsellikle ilgili her eylem, davranış yaşamın değerlendirilmesi, güzelliği olarak anlam bulmaktadır. Kadın cinselliği olağanüstü bir saygı ve çekicilik olarak anlam bulmaktadır. Daha sonra gerçekleştirilecek büyük karşıdevrimci yaşam tarzındaki kadınla ilgili hiçbir ayıplama henüz yoktur. Kadın bedeni sürekli övgü konusudur. Kutsal evlilik töreni bile çarpıtılmış da olsa – erkeğin çirkinleştirme eylemi- bu dönemden kalmaz. Kürdistan’da halen söylenen Memê Alan, Mem u Zin ve Dervişê Avdi destanlarındaki tema ve içerikle ilgili birçok husus kadının güçlü konumunu yansıtmaktadır. Denebilir ki, bu destanların ilk orijinleri M.Ö 4000'lere kadar çıkarılabilir.

İnanna mitolojik örgüsünde hem çoban-erkek, hem çiftçi-erkek bir yardımcı olarak yansımaktadır. Çoban Dumuzi –bu terim tüm erkek yükselişinin ilk orijini- ve çiftçi Enkumdi, İnanna karşısında saygı ve bağlılıkta yarış halindeler. Baş yardımcıları olmak için yapmadıkları iş yoktur. İnanna hala bariz bir öncülük konumundadır. Erkek çiftçi ve çoban olarak egemen olmaktan çok uzaktır. Sümerlerin diğer ünlü bir destanı olan Babil Destanında (Ennuma Eliş) durumun tersine çevrildiğini görmekteyiz. Olağanüstü güç kazanan erkeği temsil eden tanrı Marduk’la güçten düşmüş anayı temsil eden Tiamat ikilemi hayli öğreticidir. Kadın-ana, tanrıça ana hakkında korkunç bir karalama, ayıplama kültürü işlenmektedir. Kadını erdemsiz, yararsız, zararlı, korkunç göstermek için mitolojik kalıplar alabildiğine zorlanmaktadır. M.Ö 2000’lerden itibaren bu kültürün yaygınlaştığını görmekteyiz. Toplumsal statüde kadın aleyhinde büyük bir değişiklik gerçekleştirilmiştir. Ataerkil toplum egemenliğini destanlaştıracak güçtedir. Erkeklerle ilgili her şey yüceltilmekte ve kahramanlaştırılmaktayken, kadınla ilgili her şey küçültülmekte, ayıplanmakta ve değersiz kılınmaktadır.

Hiyerarşik sistemle başlayan kadının içine alındığı statü çözümlenmeden, ne devlet ne de dayandığı sınıflı toplum yapıları izah edilebilir. En temel yanılgılardan da bu nedenle kurtulunamaz. Kadın bir cins olarak değil, bir insan olarak doğal toplumdan koparılıp en kapsamlı köleliğe mahkûm edilmektedir. Tüm diğer kölelikler kadın köleliğine bağlı olarak gelişmektedir. Dolayısıyla kadın köleliği çözümlenmeden diğer kölelikler çözümlenemez. Kadın köleliği aşılmadan diğer kölelikler aşılamaz. Doğal toplumun bilge kadını ana-tanrıça kültünü binlerce yıl yaşamıştır. Her zaman yüceltilen değer ana-tanrıçadır. O zaman en uzun süreli ve kapsamlı toplum kültürü nasıl bastırıldı ve günümüzün süslü püslü kafes bülbülüne dönüştürüldü? Erkekler bu bülbüle bayılabilirler, ama o bir tutsaktır. En uzun süreli ve derinlikli bu tutsaklık aşılmadan, hiçbir toplumsal sistem eşitlik ve özgürlükten bahsedemez. Kadının özgürlük ve eşitlik düzeyinin toplumun bu yönlü düzeyini belirlediği yargısı doğrudur. Daha doğru dürüst bir kadın tarihi yazılmamıştır. Kadının hiçbir sosyal bilimde yeri gerçekçi olarak konulmamıştır.

Neolitik toplumda -M.Ö 10.000-4.000- zirveye ulaşan evcil-ana çağı, ataerkilliğin doğuşunu ifade eden şaman-şef-bilge ittifakıyla aşılır. Sümer mito-

lojisindeki İnanna-Enki, Marduk-Tiamat ikilemi bu tarih öncesi çağı simgelemektedir. Sıradan bir mitolojik yorumlama bu gerçeği aydınlatmaktadır. İnanna, tarih öncesinin güçlü ana simgesidir. Israrla 104 uygarlık aracı, kavramı ve yasası anlamındaki “Me”lerinden bahsediyor. Tanrı Enki (ilk ataerkil soyutlama)’nin kendi öz yaratım değerlerini çaldığını belirtiyor. Destanın en heyecanlı bölümü olarak Uruk’tan Eridu’ya, kendi kentinden Enki’nin kentine gidişi, bin bir çabayla ‘Me’leri ele geçirip kaçıışı, bu büyük mücadelenin yansımasıdır. Babil Destanındaki Marduk-Tiamat çekişmesi daha çok otorite üzerindeki mücadeleyi yansıtır. Anaerkillikten ataerkilliğe geçişin acımasızlığını mitolojik dille yansıtmaktadır. Bu destanların ikinci, üçüncü versiyonlarını Mısır uygarlığında İsis-Osiris, Greklerde Zeus-Hera, Hitit, Urartu uygarlıklarında yine benzer ikilemlerde görebiliriz.

Hiyerarşinin ataerkil toplumun esasta anaerkil güçle çatışmasından güç aldığı halen yaşanan etnisiite toplumlarında da bolca gözlenmektedir. Kadının bu yenilgi üzerine toplumsal formunda büyük kırılmalar görülmektedir. Eskiden kendisi

seçici iken, artık mal gibi alınmaktadır. Erkeği etrafında örgütleyen, fakat otoritesini kaptırmamak için uzun süre direnen kadından, geriye iradesini yitirmiş, erkek tercihiine razı edilmiş bir kadın figürü, kimliği kalmıştır. Bu sürecin kolay geçmediğine ilişkin diğeri bir örneğı, ana-tanrıçayla evlenen kral adayı erkeklerin, kutsal evliliklerin her yıldönümünde kutsal bir törenle kurban edilmesinde görmekteyiz. Birçok toplumda anısına rastladığımız bu törenler, kadının otoritesini kaybetmemek için uzun süre direndiğini simgelemektedir. Kurban törenleri simgesel olarak erkeğin otorite kazanıp kadına hükmetmesini engellemeyi düzenlemektedir. Marduk-Tiamat çatışması M.Ö 2.000'lerde Sümer toplumunda, bu sürecin kadın aleyhine sonuçlandığını yansıtmaktadır. Uygarlık sürecinde M.Ö 2.000'ler sonrası Ortadoğı kökenli tüm toplumlarında buna benzer örneklere rastlamaktayız.

Avcılıkta güçlenen ve çevresinde bir grup örgütleyen güçlü adam, bu gücünü iyice fark ettikten ve kabul ettirdikten sonra ana-kadının evcil düzenini yavaş yavaş kontrolüne almıştır. Bu süreç ilk site devletlerin kuruluşuna kadar devam etmiştir. Bunun en şahane açıklamasını Sümer şehir devletlerinde görmekteyiz. Yazılı tabletler bu gerçekliğı

çok çarpıcı şiirsel bir dille anlatmaktadır. Sümer şehir devletini başlatan Uruk tanrıçası İnanna Destanı çok çarpıcıdır. Halen kadın kültü ile ataerkil kültürün dengede olduğu bir dönemi yansıtan bu destan çok çetin geçen bir sürecin anısını dile getirmektedir. Uruk tanrıçası olarak, Eridu tanrısı olan 'Enki'nin sarayına gidip, oradan daha öncesinde kendisine ait olan 104 'me'sini çeşitli yöntemlerle ele geçirmesi ve Uruk'a kaçırması bu dönemi izah etmede kilit bir role sahiptir. 'Me'lerle kast edilen, temel uygarlık buluşlarıdır. İnanna bu buluşların ana-tanrıça kadına ait olduğunu, bunda erkek tanrı 'Enki'nin rolü olmadığını ve kendisinden zorla ve kurnazlıkla çaldığını ısrarla vurgulamaktadır. İnanna'nın tüm çabası bu ana-tanrıça kültürünü tekrar ele geçirmektir.

M.Ö 3.000'lerde bu destanların söylendiği tahmin edilebilir. Halen ana-kadının gücünün dengede olduğu bir dönemdir. Bu tarihlerden sonra adım adım gerileyen bu kült ve kültür o kadar acımasızlığa tabi tutulur ki, kadın daha sonra kendisini dönemin uygarlık merkezi (bugünün Newyork'u) Nippur'da 'musakkatin' denilen genelevde bulur. Bir yanda Sümer rahibi zigguratı

kendisine bir harem kurarken, halk için de genelev oluşturulur. M.Ö 2.000'lerde yazılan Enuma Eliş Destanında tanrıça Tiamat artık korkunç bir cadıdır ve paramparça edilmesi gereken kadını temsil etmektedir. Korkunç bir söylem, gerçekleştirilen mahkûmiyeti yansıtmaktadır. Daha sonrasında tek tanrılı dinler ve burjuva toplum sisteminin bir kafese tıktığı tatlı sesli ve süslü püslü kadın tamamlamaktadır. Tarihsel, toplumsal sistemlerde kadının içine sokulduğu statünün yoğun bir ideolojinin propagandasına tabi tutulması o kadar ilerlemiştir ki, artık bizzat kadın zihni bile buna kader diyebilmekte ve gereklerini yerine getirmeyi kadevin gereği saymaktadır. Tek tanrılı dinler tanrı emri saymaktadır. Yunan felsefesi kadını zayıflık etkeni olarak göstermektedir. Kaba bir madde yığını, erkeğin sürdüğü tarlası gibi her türlü alçaltıcı yaklaşım layık görülmektedir.

Hiyerarşik toplumun ilk kurbanı ana-kadının evcil düzeni oldu. Kadın belki de toplum sisteminde ezilen kesimlerin başında gelmektedir. Tarih öncesinde yaygın olarak yaşanan bu sürecin sosyal bilimlerde yer bulamaması da çok köklü erkek egemen toplumun yerleşik değerlerinden ileri gelmektedir. Kadının hiyerarşik topluma adım adım çekilmesi, tüm güçlü toplumsal özelliklerini

yitirmesi toplumda gerçekleşen en temel karşıdevrimdir. Günümüzde yoksul emekçi bir ailede kadının durumu incelendiğinde bile, halen bu baskı ve aldatmacanın boyutlarını dehşetle karşılamamak mümkün değildir. En basit nedenlerle namus ve aşk cinayetlerinin erkeğin tekelinde olması, olup bitenin ufak bir göstergesidir. Bu süreci biyolojik farklara bağlamak en temel bir yanlışlık olacaktır. Toplumsal ilişkilerde biyolojinin rolü veya yasaları geçerli olamaz. Olsa olsa eril ve dişil özelliklerin karşılıklı ilişkileri değerlendirilebilir ki, bu da tüm türler için geçerli bir husustur. Ana-kadın kültü esas olarak toplumsal nedenlerle tahakküm altına alınmıştır. Uygulanan baskı ve ideoloji tamamen bu nedendir. Bunu cinsel güdü ile, psikolojiyle izah etmeye çalışmak vahim bir saptırmadır.

Doğal toplumla birlikte büyük kaybeden bir kesim de kadınlar olmaktadır. Sümer mitolojileri kaybeden kadının ağrıları gibidir. İnanna kültü hem daha önceki dönemlerin kadın eksenli toplumdandan izler taşımakta, hem de erkek egemen topluma karşı büyük bir mücadelenin verildiğini yansıtmaktadır. İlk site tanrılarının önemli bir

kısmı kadın kökenli iken, giderek tümü yerlerini erkek kimlikli tanrılara bırakır. Kadın düşüşünün hazırlandığı kurumların başında yine tapınaklar gelmektedir. Başlangıçta ana-tanrıça İnanna adına yaygın kadın rahibelerin yönetimindeki tapınaklar adım adım ele geçirilerek sonunda geneleve dönüştürülür. Doğal toplumun ana-kadın etrafındaki evcil düzeni farklı bir kurumdur. Kadının sahibi olmadığı gibi, ana-kadının kendisi çocuklarının ve dilediği erkeğin yöneticisidir. Klasik anlamda karılık-kocalık kurumu gelişmemiştir. Devlet kurumu temelinde erkek egemen toplumun şekillenmesiyle erkek yönetimindeki ataerkil aile yaygınlaşır. Aile kurumu nitelik değiştirerek günümüze kadar sürecektir ilk şekillenmesini kazanır. Kadının sahibi erkek olduğu gibi, çocuklar da onundur. Kadın giderek güçten düşürülüp kendisi mal haline getirilmektedir. İçine girilen aile özünde bir kafestir.

Tarihte belki de toplum yaşamı üzerinde en büyük bir değişime yol açacak bir cinsel kırılma yaşanmıştır. Ortadoğu kültüründe kadınla ilgili bu ilk değişime **birinci büyük cinsel kırılma** karşıdevrimi diyebiliriz. Karşıdevrim diyoruz. Zira toplumun olumlu gelişmesi üzerinde katkısı yoktur. Tersine ataerkil toplumun kaskatı egemenliği-

ni getirerek kadını dışlamakla muazzam bir yaşam fakirleşmesine yol açmıştır. Çift sesli toplum yerine, tek sesli erkek toplumuna yol açmıştır. Ortadoğu uygarlığındaki bu kırılma belki de baş aşağı gidişin ilk adımıdır. Sonuçları her geçen dönem daha da karartıcı olmuştur. Tek boyutlu aşırı erkeksi toplum kültürüne geçilmiştir. Kadının bir dönemler harikalar yaratan ve son derece insancıl, canlı duygusal zekâsı kaybolurken; dogmatizme teslim olmuş, doğadan kopmuş, savaşı en yüce erdem sayan, oluk oluk insan kanı dökmekten zevk alan, kadına ve köleleştirilmiş erkeğe her keyfi muameleyi hak sayan zalim bir kültürün lanet -kendileri tersini söyler- analitik zekâsı doğmuştur. Bu zekâ veya düşünce türünün canlı doğa, insancıl üretime odaklı eşitlikçi kadın zekâsının tersi bir yapısı vardır.

Toplumda erkek egemen yapının yükselişinden sonra yaratıcılıkta ciddi bir duraklamanın ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. M.Ö 6000-4000 arasındaki dönemde -ana-kadın dönemi- binlerce buluş gerçekleşmişken, M.Ö 2000'lerden beri ciddiye alınabilecek çok az sayıda icadın gerçekleştiği görülmüştür. Bunun yanında savaşçı-iktidar kültü-

rünün büyük yaygınlık gösterdiği, fethetmenin en yüce meslek -krallar mesleği- sayıldığı, devletlerin temel amaçlarının fetih olduğu bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Özcesi kadının dışlanması fetihçi-savaşçı erkek yapılı otoritelere büyük değer vermeyle iç içe yürümüştür. Devlet kurumu tam bir erkek icadı olarak anlam kazanırken, talan, ganimet amaçlı savaşlar adeta bir üretim tarzı haline gelmiştir. Kadının üretime dayalı toplumsal etkinliği yerine erkeğin savaşa ve ganimetlere dayalı toplumsal etkinliği geçmiştir. Kadının tutsaklığıyla savaşçı toplum kültürü arasında yakın bir ilişki vardır. Savaş üretmez, el koyar, talan eder. Her ne kadar zorun rolü bazı özgün koşullarda – özgürlüğün önünü açma, işgal ve istilaya, sömürgeciliğe karşı koyma- toplumsal gelişmede belirleyici olsa da, ekseriyetle yıkıcı ve olumsuzdur. Toplumda içselleşmiş şiddet kültürü de savaşlarla beslenir. Devletler arasında savaş kılıcı, aile içinde erkek eli egemenlik timsalidir. Hem alt, hem üst toplum kılıç ve elin kısıkcındadır. Tahakküm kültürüne sürekli övgü düzülür. En büyük şahsiyetler döktükleri haksız kanlarla övünmeyi, gururlanmayı en güçlü erdem sayarlar. Özellikle Babil ve Asur kralları insan kellelerinden harman yapmak, kale ve duvar örmek gibi örnekleri en büyük şan ve şereften sa-

yarlar. Bugün halen yaygın olan toplumsal şiddet kültürü ve devlet terörü kaynağını bu kültürden almaktadır.

Mitolojiden öğrendiklerimizi dinlerden, özellikle tek tanrılı olanlarından da çıkarabiliriz. Musa'nın Hz. İbrahim geleneğindeki katkısı, kadını kesinlikle zapturapt altına almasıdır. Hz. İbrahim'de kadın henüz tam alçaltılmamıştır. İbrahim-Sara ikilemi eşit güce yakındır. Musa-Mariam ikileminde ise, bacısı rolündeki Mariam acılı bir yenilgiye mahkûm edilmiştir. Gücünün son kalıntılarını da kaybetmektedir. Hz. Davut ve Süleyman'da ise, kadın tek taraflı bir arzu nesnesidir. Herhangi bir otoritesi gözükmemektedir. Kadın yükselen krallıkların keyif-zevk nesnesidir. Soy sürdürme aracıdır. Ara sıra Ester, Dalila gibi şahsiyetler çıksa da, istismar aracı olmaktan öteye rol oynamazlar. Hz. İsa-Meryem ikileminde Meryem'in ağzından tek bir kelime duymuyoruz. Adeta dili kesilmiştir. Günümüz kadınına gelişte dev bir adımdır Hıristiyanlık. Hz. Muhammed-Ayşe'de ise bir trajedi vardır. Çocuk Ayşe yükselen feodal İslam otoritesi karşısında büyük bir şikâyetçidir. Tarihçiler, "Yarabbi, beni kadın olarak doğuracağına taş par-

çası yapsaydın daha iyi olurdu” diye yakındığını naklederler. İktidar oyununda peygamberin en sevgili eşi de olsa, hiçbir sonuç alamayacağının öfkesiyle söylenmiş bir bedduadır bu söz.

Kadının kafesteki durumunda sadece sesin ve süsün geliştirilmesi anlamında değişiklikler vardır. Köleliğin inanılmaz boyutlarda derinleştirilip gizlenmesi söz konusudur. Ortaçağın kadını cinsiyetçi toplumun ikinci büyük kültürel kırılmasına uğratılmıştır. Birinci büyük kültürel kırılmayı köleci devletin doğuş aşamasında tanrıça İnanna –İştar-kültüründe gözlemlerken, olgunlaşan sistemin kadına yönelik kültürel kırılmasını Musa’nın ablası Mariam, Hz. İsa’nın annesi Meryem ve Hz. Muhammed’in eşi Ayşe örneğinde çarpıcı bir biçimde gözlemleyebiliriz. Artık hiçbir tanrıçalık izi kalmadığı gibi, şeytana en yakın bir yer olarak düşünülmektedir. En ufak bir itirazı onu şeytanın kendisi yapabilir. Ruhunu her an şeytana satabilir. Erkeği baştan çıkarabilir. Cadılıktaki durumu cayır cayır yakılmasını gerektirmektedir. Kız çocuklarının canlı gömülmeleri, cinsel baştan çıkarmalar, kalabalığın taşlayarak öldürmesine kadar gidebilen bir katliam kültürü söz konusudur. Toplumda en derinleşmiş kölelik durumu bin yıllardan beri süzüle süzüle altından kalkılamaz boyutlara

varmıştır. Sistemin kölelik düzeyi gerçekten kadın çözümlenemeden anlaşılamaz. Her tarafına bağlanan halkalar, başlık paraları, süslenme eşyaları kölelik kültürünü yansıtmaktadır. Dili adeta koparılmış gibi düşüncesiz kılınmıştır. Kuru bir ana, erkeklerin diledikleri biçimde kullanabilecekleri bir tarladır. Çoktan özne olmaktan çıkmış, nesne haline gelmiştir. Doğal toplumun tanrıçalığından eser kalmamıştır. Çocukların, gençlerin bilge yöneticisi kadından, erkeklerin etrafında döndüğü kadından eser bile kalmamıştır.

Tek tanrılı dinler tarihinde kadın etrafında, **ikinci büyük cinsel kırılma kültürü** gelişme kaydeder. Mitolojik dönem kırılmasındaki kültür bu sefer tanrı emri olarak kanun haline gelir. Kadına yönelik uygulamalar tanrının kutsal emrine bağlanır. Hz. İbrahim'le Sara ve Hacer arasındaki ilişki figürü yeni dinin erkek üstünlüğünü onaylandığını göstermektedir. Ataerkillilik iyice oturmuştur. Cariyelik kurumu oluşmuştur. Çok kadınla evlilik onay görmektedir. Hz. Musa'nın bacısı Mariam'la arasındaki sert ilişki kadının mirastaki payının da kaldırıldığını göstermektedir. Hz. Musa'nın toplumu tam bir erkek toplumudur. Kadınlara hiçbir gö-

rev verilmemektedir. Zaten Mariam’la kavga da bu nedenledir. “Kadın hamurlu elleriyle erkek işine karışmamalıdır” deyimi o günden kalmıştır.

M.Ö 1000’lerin sonunda ve öncesinde yükselen İbrani Krallığında Davut ve Süleyman’la artık geniş haremlilik kültürüne geçildiğini görmekteyiz. Kadınlar hediye edilmektedir. Kadının sesi soluğunun kesildiği yeni bir döneme girilmiştir. Kadın üstündeki tasarruf herhangi bir mal üzerindeki farksızdır. Yeni din devletinde yaşanan bu durum aileye de yansıtılacaktır. Ataerkil kültürle dinsel devlet kültürünün çifte egemenliği altındaki kadının rolünden bahsetmek mümkün değildir. En iyi kadın erkeğine, ataerkilliğe en iyi uyum gösteren kadındır. Kadına yönelik karalamalara din de alet edilmiştir. Her şeyden önce O (Havva) Adem’i baştan çıkararak cennetten kovulmasına yol açan ilk günahkâr kadındır. Adem’in tanrısına – ataerkillik figürü- boyun eğmeyen Lilit, şeytanı- Adem’e secde etmeyen, kulluğu reddeden insan figürü –esas almakta, onun arkadaşı olmaktadır. Mitolojik karalama örnek alınarak dinsel karalamaya dönüştürülmüştür. Sümerlerde kadının erkeğin kaburgasından yaratıldığı şeklindeki iddiası Kutsal Kitaba da alınmıştır. Sayıları binlere varan peygamberlerden tek bir kadın yoktur. Kadın cin-

sellığı büyük bir günah olarak değerlendirilmekte, sürekli karalanarak, hor görülerek töresel bir ilke haline getirilmektedir. Sümer ve Mısır toplumlarında görkemli bir yeri olan kadın ayıbın, günahın, baştan çıkarmanın nesnesidir artık.

Hız. İsa dönemine geldiğimizde, karşımıza çıkan Meryem figürü her ne kadar oğul tanrının anası ise de kendisinin tanrısallıkla alakası kalmamıştır. Tanrıça ananın tanrıça unvanı yerine çok sessiz, gözü yaşlı bir anaya bırakmıştır. Düşüş devam etmektedir. Tanrının -kadına egemen erkeğin- üfürmesiyle hamile kalmak hayli çelişkili bir kavramdır. Hristiyanlıktaki Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesi aslında çok tanrılı dinlerle tek tanrılı dinin bir sentezini ifade etmektedir. Bu dönemde çok yaygın olan ve Hristiyanlıkla yoğun ilişkide olan gnostik -tanrı bilen- ve paganistik -puta tapan- inançlılarla katı İbrani inancı olan tek tanrıcılık arasında yoğun bir çatışma vardır. Sonuçta bu üç eğilimin uzlaşması üç tanrılı -sayıların hayli azaldığı görülmektedir. Hız. Muhammed zamanında da böyle bir üçlü vardır.- bir din olarak şekillenmiştir. İlginç olan, en azından Meryem'in de tanrı olması gerekirken, Kutsal Ruhun aleti olarak gö-

rülmesidir. Bu olgu tanrısallığın adamakıllı erkek-leştiğini göstermektedir. Sümer ve Mısırlılarda tanrı ve tanrıçalar neredeyse yarı yarıyadır. Babil döneminde bile halen ana tanrıçanın sesi gürdür.

Hız. İsa'yla ve Meryem'le gerçekleşen, artık kadına düşen, gözü yaşlı, sakın bir kadın ve ana olmaktadır. O hiçbir zaman tanrısallıktan dem vur-mayacaktır. Evinde özellikle değer kazanan –tanrı oğul- erkek çocuklarına çok iyi bakacaktır. Evinin kadını olmak dışında herhangi bir toplumsal rolü yoktur. Kamusal alan tümüyle kadına kapalıdır. Hristiyanlıktaki azizeler –kadın bakire- pratiği, aslında kadının büyük günahlarından kurtulmak için inzivaya çekilmiş halidir. Sınırlı da olsa olumlu bir gelişmeye yol açtığı söylenebilir. Azizelik en azından cinsel kavramlardan ve ayıplanmalardan kurtuluşu ifade etmektedir. Evdeki cehennemi ya-şama tercih edilmesinin maddi ve manevi nedenle-ri güçlüdür. Tarihsel bir pratik olduğundan kuşku yoktur. Bir nevi ilk yoksul kadınlar partisi de deni-lebilir. Tanrıça tapınak kültürünün çok silik de olsa kadın manastır kültürü biçiminde canlanmasını da ifade eder. Azizeler pratiğinin Avrupa uygarlık ta-rihindeki yeri önemlidir. Tek eşli evlilik büyük oranda azizeler pratiğinden de esinlenmiştir. Kadının çok zor koşullar altında da olsa, bakirelik

gibi cinselliğini bir tehlike kaynağı da saysa, yine de kadının yükselmesine katkıda bulunduğu belirtilebilir. Olumsuz yönü ise Avrupa uygarlığındaki Katolik evliliğe –hiç boşanmama- tepki olarak gelişen kadının cinsel bir meta olarak değerlendirilmesidir. Tabii yükselen kapitalizmin sayesinde.

Hız. Muhammed ve İslamiyet’le kadının kazandığı yeni statü çöl kabile kültüründeki ataerkillik unsuruna göre belli bir olumluluk taşısa da, özünde İbrani kültürünü esas almıştır. İyice şekillenmiş kadın statüsü Davut ve Süleyman’da neyse, Hız. Muhammed’de de odur. Yine siyasi amaçlı çok sayıda evlilik ve bol cariyeli yaşam meşru sayılmaktadır. Evlilik dört kadınla sınırlanmışsa da özünde aynıdır. “Kadın tarlanızdır, dilediğiniz gibi işleyebilirsiniz” anlayışı mülkleşmiş kadını veri olarak almaktadır. Hız. Muhammed’in aşk anlayışı da ilginçtir. 50’li yaşlarında dokuz yaşındaki Ayşe ile aşk yaşaması Hız. Muhammed’de kadın ilgisinin yüksekliğini göstermektedir. İlk eşi Hatice’yi sürekli övmesi kadına verdiği bir önemdir. Genelde kadına karşı duyarlıdır. Fakat haremligi, cariyeligi kurum olarak bırakması daha sonraki devlet tabakası içinde çok olumsuz kullanılacaktır.

Hız. Ayşe, Hız. Muhammed'in ölümünden sonra halifeler arasındaki iktidar savaşına karıştığında kaybedecektir. Kadınlığın değerini büyük bir acıyla öğrenecek ve "Yarab, beni kadın doğuracağına, taş parçası kılsaydın" diyecektir. Kadına iktidarda yer olmadığı, daha Musa-Mariam ilişkisinde belirlenmiştir. Feodal Ortaçağ Ortadoğu'sunda kadın statüsünde herhangi olumlu bir gelişme olmamıştır. Tarihsel kalıplar yürürlüktedir. Leyla ile Mecnun arasında simgeleştirilen aşk ilişkisinde hayırlı bir sonuç çıkmaz. Feodalizmde aşka yer yoktur. Ataerkillikle devlet yarışması altındaki ailede kadın en kişiliksiz bir dönemi yaşamıştır. İktidar sahiplerinin arzularının mutlak esiri durumundadır. İktidarlarını güçlendirmede tamamen bir araç rolündedir. Genelde toplumdan soyutlanmıştır. Henüz göçebelik koşullarında yaşayan topluluklarda ilkel komünal düzenden kalma izler kadında saygınlık taşıırken, şehir kadınında en derin bir kadın köleliği yaşanmaktadır.

Beş bin yıllık bir devlet ve hiyerarşik geleneğin tutsağı olarak, günümüzde kadın olmaktan zor olan başka bir yaşam düşünülemez. Zorluk sadece gelenekten kaynaklanmıyor. Avrupa uygarlığının ürettiği kadınsı değerler de en az dogmatik gelenek kadar tahrip edicidir. Pornoya vardırılmış bir kül-

türle kapkara çarşafa büründürülmüş kadına yönelik kültür arasında dehşete düşen kadın, gerçekten en büyük şaşkın durumundadır.

Ortadoğu kadını devletten daha eski yapay bir figürdür. Kadın olmanın tüm erdemleri tersine çevrilmiştir. Gurur duyulabilecek, paylaşılabilecek nesi varsa ahlaki yasanın tahakkümü altındadır. Dinsel geleneğin kendisi olmaktan çıkardığı erkeğin en değerli mülkü haline getirdiği kadın için tek etkinlik erkeğinin isteklerine mutlak uyumdur. Bir devlet için imparator neyse, genelde erkek ve özel olarak koca kadın için odur. Kadınla ortak karar, uzlaşma erkekliğin lügatında ayıp kaçır. Kocasına en çok ve hiç ilke tanımayan bağlılık en yüce erdem olarak ahlakta ifadesini bulur. Kendisinin bir bedeni ve ruhu olduğunu özgürce savunabilecek konumdan uzaktır. Siyasi, ekonomik ve sosyal doku-larca o denli zayıf ve dışlanmış ki, kendine köle-ce bağlanabilecek bir erkeği bile dört gözle arar. Yalnız, ölümden beter kılınmıştır. Hemcinsleri de kendisi gibi olduğu için kendilerini anlayabilecek, gerçekten insanca yaşam için umut verecek birileri yok gibidir. Bu kültürel kuşatılmışlık gerçeği kadını sürekli teslimiyete zorlar. Ne kadar dirense de, in-

tiharı düşünmedikçe kırılması kesindir. Ondan sonra kadınsılığın bütün düşkünce modları takınılır. Her tarafına bu modlardan bir işaret çakılır. Kadınlık gerçekten en zor zanaattır. Bekârlık süreci aç kurtlar sofrasında bir meze gibi geçerken, analık süreci çok sayıda doğumun bitmez acıları ile geçer. Her çocuk büyütme gerçek bir işkenceye dönüşür. Ayrıca çocuğu için hiç umut vaat etmeyen bir dünya hep hayallerin kırar. Acılar üzerine acılar eklenir. Ortadoğu'da kadının toplumsal statüsü en zalim uygulamaların başında gelir. Halkların köleliğinin benzeri öncelikle kadında gerçekleştirilir.

Tahakküm ve mülkiyet düzenin altında kadının yerini tanımlamak giderek güçleşmektedir. Binlerce yıllık bir uygulamanın verisi olarak kadın günümüzde tam bir enkaz halini yaşamaktadır. Kapitalist sistemin ayartıcı etkisi bile tam yansımış olmaktan uzaktır. Ortadoğu toplumunda gericiliğin merkezindeki asıl öğedir. Her alanda yenilmiş Ortadoğu erkeği, bu yenilginin bütün yansımalarını kadından çıkarmaktadır. Dışarıda ne kadar hakarete uğrasa, bunun karşılığını bilerek ya da kendiliğinden kadından çıkarmaktadır. Toplumunu savunamama, çıkış bulamamanın öfkesiyle dolmuş erkek, ailede bir deli gibi çocuk ve kadına yönelmek-

te, şiddetini boşaltmaktadır. ‘Namus cinayetleri’ olgusu, aslında bütün toplumsal alanda namusunu çiğneten erkeğin, tersinden olarak bunu öfkesini kadında giderme eylemidir. Sembolik ama çok bitik ve basit bir gösteriyle namus davasını hallettiğini düşünmektedir. Bir nevi psikoterapi uygulamaktadır. Sorunun altında kaybedilmiş bir tarih ve toplumsal dava yatmaktadır. Bu tarihsel toplumsal davayla yüzleşmedikçe ve üzerine düşeni yapmadıkça namus kirlenmesinden asla kurtulamayacağını bu ‘erkeğe’ anlatmak, kabul ettirmek temel sorunlardan birisidir. Asıl namusun kadının cinsel organının bakireliğinden değil, tarihsel ve toplumsal bakireliğin sağlanmaktan geçtiğini mutlaka öğretmek ve uygulamak gerekir.

Günümüz Ortadoğu ailesinde yaşanan sorunların devlette yaşananlar kadar önem taşımasının bu kısa tarihsel anlatımla daha iyi açığa çıktığı kanısındayım. İki yönlü baskı, problemi daha da şiddetlendirmektedir. Tarihten gelen ataerkil ve devlet toplumunun yansımalarıyla Batı uygarlığından yansıyan modern kalıplar bir sentez değil, bir kördüğüm yaratmaktadır. Devlette yaratılan tıkanıklık ailede daha da düğümlenmekte-

dir. Çok çocuklu ve eşli bağlar ekonomik olarak aileyi sürdürmez bir durumda bırakmaktadır. Büyüyen çocuklarla genç nüfus iş bulamamakta, bu da aileyi işlevsiz kılmaktadır. Ekonomiye ve devlete ayarlı aile, iki yandan da eski tarz bağlarla yürümemeyeceği bir çıkmaza saplanmıştır. Ne Batı tarzı aile, ne de Doğu tarzı aile yaşanmaktadır. Ailede erozyon bu koşullarda gerçekleşmektedir. Daha hızlı çözülen toplumsal bağlara nazaran ailenin halla gücünü koruması, tek toplumsal sığınak olmasından ötürüdür. Aileyi kesinlikle küçümsemek gerekir. Yaptığımız eleştiriler kökten reddini gerektirmemektedir. Yeniden anlam ve yapılanma gereğini ortaya koymaktadır.

Ortadoğu uygarlığında kadın olgusu tüm toplumsal sorunların çözümünde odak durumundadır. Kısa tarihsel gelişmesini tekrarlamaksızın önümüzdeki dönem için temel sloganımız bu sefer için **üçüncü büyük cinsel kırılmayı erkek aleyhine** gerçekleştirmek olmalıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanmadan hiçbir özgürlük ve eşitlik talebi anlam bulamaz ve gerçekleşemez. Demokratikleşmenin en kalıcı ve kapsamlı unsuru yine kadın özgürlüğüdür. Kadını önce mallaştıran, günümüzde ise her şeyiyle korkunç metalaştıran sistemin en zayıf yanı kadın sorunudur. Bir dönemlerin işçi

sınıfı denilen olgu rolünü en iyisinden kadın soyu yapmak durumundadır. Sınıfsallıktan önce kadın soyluluk çözümlenmelidir ki, sınıfsallık ve ulusallık daha iyi kavranıp çözümlenebilsin. Gerçek bir kadın özgürlüğü, üzerindeki koca, baba, aşık, kardeş, dost vb. köleleştirici duygu ve iradelerin kaldırılmasıyla mümkündür. En iyi aşk en tehlikeli mülkiyettir. Kadına yönelik erkek egemen dünyasının ürettiği tüm düşünce, din, bilim ve sanat kalıplarını çok sıkı bir eleştiriden geçirmeden özgür kadın kimliği açığa çıkamaz. Kadın öncelikle kendinin olmalı ki, mal olmaktan çıksın. Mal, mülkiyet haline düşmüş kadın, erdemli erkek olmayı da önler. Böylesi kadınla düşüp kalkmak özgür erkeğin önündeki engeldir de. Böylesine düşürülmüş kadın, tersten de olsa düşürülmüş erkektir.

Kaynağını köklü bir biçimde Sümer toplumundan alan kadın köleliği el atılmamış bir konudur. Hiyerarşik toplumda başlayan bağlanma, rahip tapınağından geçirilip erkeğin kulübesi içine tıkılarak, en ağır statüye sokularak tamamlanır. O dönemden beri geliştirilen hep bu statü olmuştur. Bütün duygu ve davranışlarıyla -düşünce gücü asgariye indirilerek- erkeğine nasıl hizmet edeceği

edebiyatın, eğitimin, ahlakın temel konusudur. Erkek köle daha çok artı-ürün sağlayarak, kaba gücü kullanılarak statü kazanmıştır. Ekonomik içerikli bir kölelik ağır basar. Kadın ise tüm beden, ruh ve düşüncesiyle köleleştirilir. Erkek köleyi serbest bıraksanız özgür bir insan olabilir. Ama bir kadını serbest bıraksanız, daha beter bir köleliğe konu olur. Bu gerçeklik bile derinliğine işlenmiş köleliği yansıtmaktadır. Dikkatli bir gözlemci kadına baktığında, her şeyiyle nasıl amansızca erkeğin her istediğine göre şekillendirildiğini fark etmekte güçlük çekmez. Ses düzeninden yürüyüşüne, bakışından oturuşuna kadar ‘ben bitirildim’ der gibidir. Kadın kölelik çözümlemelerinin geliştirilmeyişinin en önemli nedeni, erkeğin bu konudaki obur iştahı, diktatörce tatmin ruhudur. Toplumdaki tanrı-kralın evdeki prototipi kadının efendisi olarak erkektir. O bir koca değil sadece, ‘tanrı-koca’dır. Bu nitelik özünde hiçbir şey kaybetmeden günümüze kadar etkisini sürdürmüştür.

Hiyerarşinin kuruluşundan beri egemen erkeğin doymak bilmez iştahı ve duyarsızlığıyla kaba gücü altında ezim ezim inleyen kadın, kapitalist sistem altında bir kat daha zincirlerle örülür. Erkeğin hakkında en çok yalan uydurduğu varlık kadındır. Söylenir ki, cinsiyet üzerine en kapsamlı çalışma

yürüten Freud'un bile ölürken ağzından çıkan son sözler "Kadın ne demek?" yönlüdür. Bu durum olağan değildir. Kadın etrafındaki korkunç erkek egemenlik ideolojisinin yarattığı bir durumdur. Kadını hiç tanımak istemeyen erkek egemen, bu durumunu örtbas etmek için önemli silahlarından biri olan sahte aşk edebiyatına başvurur. Egemen erkek için aşk eşittir yalanın gizlenmesi, örtük saygısızlık, bilincin körlüğü, kör içgüdünün alan ve süreklilik kazanmasıdır. Kadının bunu yutacak duruma getirilmesi, baskı altında çaresizliğin derinliği ile ilintilidir. O denli maddi ve manevi yaşam koşullarında koparılmıştır ki, erkeğin en aşağılık sözlerini, saldırılarını, doğal hak olarak kabul etmek zavallılığındadır.

Her şey açığa çıkarken, kadın olgusunun da kendini gittikçe tüm yönleriyle göstermesi beklenebılır. Kapitalist sistemin kadınlık olgusuna eklediği baskı-sömürü unsurları daha kapsamlı anlaşılmayı gerektirir. Kadın adeta sözde en değerli metadır. Hiçbir sistem, kadını bu denli metalaşmaya tabi tutmamıştır. İlk ve ortaçağlarda genel köleliğin bir parçası olarak kadın köleliği, cariyeliğin de sistem açısından bir fark yoktur. Kadına özgü bir

kölelik veya metalık bir durum söz konusu değildir. Erkek haremlilikler de vardır. Hadımlaştırılmış erkekler de vardır. İç oğlanları vardır. Sistemin cinsiyet anlayışında asıl en büyük farkı kapitalizm koyar. Adeta metalaştırılmamış tek organı yoktur. Sözüm ona bunu edebiyat, roman aracılığıyla sanat süsü vererek yapar. Ama bu sanatın temel işlevi sistemin dayanılmaz yükünün çekilmesinde kadının azami pay sahibi kılınmasıdır. Her çalışmaya bir ücret biçilirken, en ağır iş olan hamilelik, çocuk büyütme, evin her türlü işi ücretsizdir. Erkeğin seks kölesi olmanın da bir ücreti yoktur. Genelevde olan ücret kadar bile birçok özel evde değer kadına gösterilmez.

Evlilik namusu, onuru denilen şey, esasta 'küçük imparatorun' bütün kahrının çekilmesidir. Nasıl ki büyük imparator onuru saydığı devlet mülküne bir şey olduğunda bunu savaş nedeni sayarsa, küçük imparator da onuru saydığı mal olarak kadına bir şey yapılırsa bunu büyük namus meselesi, dolayısıyla kavga nedeni sayar. Daha da ilginç olan, kadının ruh olarak tamamen boşaltılması, biçimsel olarak da aşırı kadınsı, süslü-sesli bir 'kafeste kuş' haline getirilmesidir. Ses ve makyaj düzeni; doğal kadının çok dışında öz kimliğinin ezici biçimde inkârına dayanan, kişiliğini öldüren bir durum arz

eder. Kadıncılık kadının özel olarak kişiliksizleştirilmesidir. Bir erkek icadı ve dayatmasıdır. Böyle olduğu halde, sanki kadının doğal duruşu buymuş gibi suçlamaktan geri kalmaz. Tüm reklam, teşhir malzemesi olarak kullanılmasından bizzat sistem sorumlu olduğu halde, bu da kadının doğal özüne yakıştırılır. Kadın onuru kapitalizmle en dip noktasına oturmuştur. Kadının kimliğinde dibe vuran, aynı zamanda komünal toplum değerleridir. Sistemin mantığı hem buna muhtaçtır, hem de oldukça becerilidir.

Pornoyla her tür kutsallığından soyutlanan kadın cinsi, kapitalizmde başlangıçtaki primata indirgenmiş olur. Kadının uygarlık tarihi boyunca toplumdan silinmesi hiyerarşik ve sınıfsal gelişmeye bağlı olduğu kadar, erkeğin egemen erkek toplumu yüceltmesine de bağlıdır. Yine kadın toplumda ne kadar etkinliğini yitirmemişse, komünal değerlerden de o denli uzaklaşmış olur. Kadının doğası komünal toplum değerlerine daha yakındır. Zekâsı doğanın özelliklerine karşı daha duyarlı ve gerçekçi olduğundan duygusal zekâ ön plandadır. Analitik zekâ daha çok kurgusal olduğundan yaşamla bağları sınırlıdır. Erkeğin analitik zekâ geliş-

kinliği toplumsal konumundaki hileli, baskılı karakter unsurlarıyla ilişkilidir.

Tahakkümcü sistemlerin özgürlükle ilişkisi, nasıl daha kaba ve ince yöntemlerle sürdürülebilir biçimindedir. Adına çok aşk destanı düzülen kadınla en kaba ve çirkin köleliğe maruz kalan kadın aynıdır. Kafese -erkek hakimiyetindeki ev-alınan kanarya misalidir. Belki sevimlidir, ama tut-saktır. Kuş bırakıldığında nasıl arkasına bakmadan uçar giderse, eğer kadın biraz bilinçlenir ve gideceği özgür bir yeri olduğunu bilirse, kaçamayacağı ev, saray, zenginlik, güç ve insan kişiliği yoktur. Hep-sinden kaçma potansiyeli vardır. Hiçbir varlık kadın kadar tutsaklığa -özgür gelişmenin objektif ve sübjektif koşullarını bastırma ve yok etme-mahkûm edilmemiştir. Tüm toplumsal tahlillerin tutmamasının, plan ve programların yürümemesinin, insanlık dışı gelişmelerin ortaya çıkmasının da kadının kölelik düzeyiyle bağlantısı vardır. Bu nedenle kadın çözümü, özgürlüğü ve eşitliği sağlanmadan, hiçbir toplumsal olgunun yetkin çözümü ve özgürlük-eşitliği sağlanamaz.

Kapitalizmin sisteme eklemesi ile ortaya çıkan kadın görünümünü metalaştırma düzeyinde görmek gerçeğe daha çok yaklaştırabilir. Klasik kölecilikte kadının pazarlarda en çok alınıp satıldığını iyi

biliyoruz. Bu durum cariyeler biçiminde feodal kölelikte de yaygınca sürdürülmüştür. Burada satılan bütün olarak kadındır. Başlık, siyasi rant bu işlemin aile içine kadar yansımış biçimleridir. Kapitalizmde ise kasap misali gövde parçalara ayrılarak her kısmına fiyat biçme gibi unsurlar eklenmiştir. Saçından topuklarına, göğsünden kalçalarına, göbeğinden cinsel organına, omuzdan dizlere, belden baldıra, gözden dudaklara, yanaktan boyuna parçalanıp değer biçilmeyen hiçbir yeri kalmamış gibidir. Ne yazık ki ruhu var mı yok mu, varsa ne eder sorusu akla getirilmez. Beyince de o ezeli 'eksik akıllı'dır. Özel ve genelevlerin zevk veren metasıdır. Çocuk makinesidir. En zor işlev olan çocuk doğurma emekten sayılmaz. Çok zor bir iş olan çocuk büyütmenin hiçbir ücreti yoktur. Tüm önemli ekonomik, sosyal, siyasal, askeri kurumlarda yeri numunelik değerindedir. Reklamların vazgeçilmez malzemesidir. Cinsiyeti en çok metalaştırılıp piyasaya sunulan yegane varlıktır. En çok sövgü ve dövgü konusu yapılandır. Aşk yalanına en çok alet edilendir. Her şeyine karışılındır. Kadınca konuşması için özgün bir dil-deyim, ses düzeni biçimlendirilen kimliktir. İnsanca arkadaşlık yapılamayan

insandır. En değme erkeğin bile yanında saldırı duyusundan vazgeçemediği insandır. Her erkeğin üzerinde kendini imparator sandığı nesnedir kadın artık.

Tanım daha da zenginleştirilebilir. İşin ilginç yanı, bu kadar olumsuz özellikleriyle bezenen bir kimliğe karşı erkek egemen toplumun onunla rahat yaşayabileceğini sanmasıdır. Demek ki, çok uysallaşmış bir köle sayılmaktadır. Aslında onurlu bir erkek insan için bu kadar olumsuzluğa örgütlenen bir olguyla ortaklaşa yaşamak müthiş zor ve alçaltıcıdır. Her ne kadar Eflatun kadını devlet ve toplumdan tümüyle dışladığı için eleştirilse de, yaklaşımında bu alçaltıcı özellikler etkindir. Birçok filozofta olan bu hususu doğru okumak gerekiyor. Örneğin Nietzsche’de bu özelliklerle ortak yaşamak kişiyi kesinlikle bozar. O halde neden kadın düşkünlüğü toplumlarda çok güçlüdür? Çünkü bu toplumlar düşürülmüştür de ondan. Erkek düşürülmüştür de ondan. Bu, köleliğin geçişken özelliğinden ileri gelmektedir. Bu kadar yararlı bir köle, köleliğe alıştırılan insanlar için elbette en çok aranan ortak olacaktır. Dolayısıyla batırılan kadın batırılan toplumdur; düşürülen erkektir. Böyle başa böyle tarak. Özcesi kadınlık olgusu yetkince aydınlatılmadan, doğal toplumun özgür ana-

kadınlığı ile sınıflı uygarlığın özgür bilinçli kadınlığı bütünleştirilmeden, dengeli ortak yaşam arkadaşı yaratılamaz. Bunun eş benzeri erkeklik de yeniden oluşturulmadan bu birliktelik sağlanamaz.

Toplumların özgürlük düzeyinin kadın özgürlük düzeyine bağlılığı doğru bir belirlemedir. Konuya estetik açıdan baktığımızda, özgür olmayanın estetiğinin de olamayacağıdır. Dolayısıyla estetik olmayan bir yaşam ancak primat sınırlarında gerçekleşir. Kadın olgusuna bir sanat olgusu olarak bakmak daha gerçekçi ve yaşamsaldır. Ne mal mülk, ne işçi-köylü gibi. Kadını doğanın en işleyen duyarlı parçası olarak görmek, belirli bir kutsallığı taşıdığını fark etmek, erkek egemen diliyle hitap etmemek, kadının sırlarla yüklü dilini anlamak estetik bir yaşam açısından çok önemlidir. En kötü toplumsal pratik kadına dayatılan erkek egemenliği, onun hodkâmlığıdır. Hiçbir şey çaresiz duruma bırakılmış kadın üzerindeki hoyrat erkek tavrı kadar kadercil olamaz. Bana göre en güçlü, olgun, duyarlı, eşit ve özgürlükten anlayan, dolayısıyla demokrat erkek ve onlara dayalı toplum, kadına karşı tanımladığımız ölçülere bağlı olmak ve gereklerini yaratmayı bilmekle gerçekleşir. Kölelikte en derin-

leşmiş toplum kadını en çok küçümseyen toplumdur. Yaşamaktan en anlamayan toplum da kadınla rasgele yaşamayı kabul eden toplumdur. Yine en kötü, duyarsız, heyecan ve anlamdan uzak yaşam da köle kadınla gerçekleştirilen yaşamdır. Tüm bu tanımlamaların ışığında Ortadoğu toplumuna baktığımızda neden geri, anlamsız, zalim, çirkin ve anlayışsız bir yaşamın hüküm sürdüğünü daha iyi anlamış oluruz. Kadınlarına karşı bu kadar basit, estetikten yoksun, değersiz, mal ve hatta baştan savrulması gereken bir dert olarak yaklaşım gösteren bir erkek toplumunun iflah olamayacağı, barıştan yoksun ve çirkin yaşayacağı çok açıktır. Böylesi erkek toplumları yaşam kutsiyetini, anavatan yüceliğini, gerçek erdemi, anlamlı canlı bir doğa yaklaşımını yaratamazlar. Yaratamayınca da bahane olarak sık sık 'şeytan kadını' gösterirler. Şeytan ve eksik denilen kadın, aslında kaybetmiş erkek toplumun en aşağılık bir yalanıdır. Erkek egemen ideolojiye, ahlaka ve toplumsal güç ve bireylere karşı güçlü bir savaşım verilmeden özgür yaşam kazanılamaz. Gerçek bir demokratik toplum yaratılamaz. Dolayısıyla eşitlik olarak sosyalizm de gerçekleştirilemez. Halkların politik seçeneği sadece demokratik değil, demokratik ve cinsiyet özgürlüklü toplumdur.

C) HİYERARŞİ VE TAHAKKÜM TARİHİ

Klan tarzı toplumsal örgütlenmenin zaman ve mekânda yayılması, giderek çeşitlilik ve hacim kazanması doğası gereğidir. Kadın-ana etrafında giderek büyüyen ve kimliğini yetkinleştiren toplulukta erkek boyutunda rahatsızlıkların geliştiğini eldeki verilerden tespit etmekteyiz. Kadın-ananın etrafında biriken çocuklar ve kadının kendine yardımcı olma anlamında daha çok yüz verdiği erkekler diğer erkeklerin kıskançlığına ve öfkesine yol açmaktadır. Daha önemlisi ana-kadın evcil düzeni geliştirmektedir. Yiyecek, giyecek ve diğer araçsal donanımları bu evcil düzenden toplamaktadır. Gözlemleri ile büyücü kadın durumuna da gelerek bilgelik kazanmaktadır. Bu evcil düzene ne kadar çok çocuk ve dost (yakın) erkek bağlarsa, o kadar güçlü bir ana-kadın olmaktadır. Dizginlenemez bir kadın kültürünün gelişmesi söz konusudur. Eldeki kanıtlar, daha yaygın tanrıça dinsel düzeni, dildeki dişil öğeler, yontular ana-kadının yükselen gücünün açık göstergeleridir. Erkeklerin önemli bir kısmı doğal olarak bu düzenin uzağındadır. Ana-

kadının yararlı bulmadıkları ve yaşlılar ağırlıklı olarak bu sistemin dışında kalabiliyorlar.

Başlangıçta çok zayıf olan bu çelişki giderek gelişir. Avin gelişmesi erkeğin savaş gücünü ortaya çıkarırken bilgisini de arttırıyor. Dışlanan yaşlılar bu temelde erkek egemen bir ideolojiye doğru gelişim gösterirler. Özellikle ‘Şamanizm’ dini bu olguyu çarpıcı olarak karşımıza çıkarmaktadır. Şamanlar daha çok erkek rahiplerin prototipini temsil etmektedir. Kadınlara karşı çok sistemli olarak karşı bir hareket, ev düzeni geliştirmek istiyorlar. Daha önce ana-kadının gelişmiş evcil düzeni karşısında basit kulübeler, yarı-vahşi gibi barınan erkek, Şamanizm ile karşı bir ev düzeni oluşturabiliyor. Şamanlarla yaşlı ve tecrübeli erkeklerin ittifakı önemli bir gelişmedir. Aralarına aldıkları bazı genç erkekler üzerinde kurdukları ideolojik güç ile topluluk içindeki konumları giderek güçleniyor. Erkeğin güç kazanmasının niteliği daha çok önem kazanmaktadır. Hem avcılık hem de dışa karşı klanı savunma askeri nitelikte ve öldürmeye, yaralamaya dayalıdır. Bu, savaş kültürünün başlangıcıdır. Ölüm-kalım söz konusu olduğunda, otorite ve hiyerarşiye bağlı olmayı gerektirmektedir. En yetenekli kişi sözü, otoritesi en yüksek kişi konumuna geliyor. Ana-kadın kültü karşısında üstünlüğünü geliş-

tiren farklı kültürün başlangıcı söz konusudur. Sınıflı toplumdan önceki bu otorite ve hiyerarşi gelişimi tarihin en önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. Ana-kadın kültürü ile nite-likçe farklıdır. Bu kültürde ağırlıklı olan toplayıcılık ve daha sonraki bitki üretimi, savaşı gerektirme-yen barışçıl bir faaliyetir. Erkek ağırlıklı av ise sa-vaş kültürüne, sert otoriteye dayanan bir faaliyet-tir. Sonuç ataerkil otoritenin kök salmasıdır.

M.Ö 4.000'lerde ataerkil otoritenin gelişmesini hızlandırdığı gözlemlenmektedir. Yeni toplumdaki askeri maiyetler güç kazanmış olup, yoğun kabile çatışmaları, imha ve boyun eğdirmelerin izlerini yoğunca görüyoruz. Aşiretlerin halen varlığını sür-dürmesi bu dönemin ne denli çetin geçtiğine tanıklık etmektedir. Ataerkillik oraya yayılıp sınıflaşma ve devletleşmeyi doğurmaktadır. M.Ö 3.000'ler site devletin tarihte ilk doğuşuna tanıklık etmektedir. En parlak örneği Uruk sitesidir. Gılgamesh Destanı özünde Uruk sitesinin kuruluş destanıdır. Denebilir ki, tarihin en büyük devrimi bu site kültürünün çerçevesinde yaşanmıştır. İnanna-Enki kurgusu kadın-ana toplumuyla ataer-kil toplumun çekişmesini görkemli bir şiir diliyle

yansıtmaktadır. Gılgameş Destanı kahramanlık çağının her toplumda görülen örneğinin şahane ve ilk orijinal yapısını dile getirmektedir. İlk şehir-barbar çatışmasını da burada görmekteyiz. Kadın hala yenilmiş olmaktan uzaktır. Ama güçlü erkek, askeri maiyeti ile artık toplum üzerinde hükümlüğü adım adım alıştırılmaktadır. İdeolojik kur-gusuyla, dinsel kurumlarıyla ve ilk hanedanlık ve saraylarıyla uygar toplumun şafağı atmaktadır

Ataerki toplumun hiyerarşik ve otoriter yapısı esastır. Hiyerarşik kavramı, şamanın kutsal otoritesi ile birleşen otoritenin yönetim anlayışının ilk örneğini anlamlandırmaktadır. Hiyerarşik toplum, doğal toplumla sınıf temeline dayalı devletçi toplum arasında ara halkayı oluşturmaktadır. Otoritenin şahsi niteliği, askeri maiyetin kişiyle sınırlı olması dönemin tipik özelliğidir. Otoritenin kurumlaşması niteliksel bir dönüşümü ifade eder. Gide-rek toplumun üstünde yükselecek bu otorite kurumunu, sınıfsallaşma yönlü gelişmeler yoğunlaştıkça devlet otoritesine dönüşecektir. Hiyerarşik otorite daha çok kişiseldir, kurumlaşmamıştır. Dolayısıyla devlet kurumlaşması kadar toplumda hakimiyeti yoktur. Uyum yarı yarıya gönüllüdür. Bağlılık toplumun menfaatleri ile belirlenmektedir. Fakat başlayan süreç devleti doğurmaya açıktır. İlkel komü-

nal toplum bu sürece uzun süre direnir. Elinde ürün biriktiren ancak bunu topluluk üyeleri ile paylaşırsa otoritesine saygı ve bağlılık gösterilir. Biriktirmeye büyük bir suç gözüyle bakılır. En iyi kişi birikimlerini dağıtan kişidir. Halen kabile toplumlarında yaygın olan 'cömertlik' anlayışı kaynağını tarihin bu güçlü geleneğinde bulmaktadır. Bayramlar bile bir nevi fazlayı dağıtım törenleri olarak başlamıştır. Topluluk biriktirmeyi daha başlangıçta kendi üzerlerinde en önemli tehdit olarak görmekte ve ona karşı direnmeyi ahlak ve din anlayışının temeli haline getirmektedir. Tüm dinsel-ahlaksal öğretilerde bu geleneğin izlerini güçlü bir biçimde görmek zor değildir. Toplum hiyerarşiye ancak yararlılığı, cömertliği bir şeyler kazandırdığında onay vermektedir. Bu yönlü hiyerarşi olumlu ve yararlı bir rol oynamaktadır.

Hiyerarşi, kavram olarak, kutsalın yönetimidir; bilge yaşlının otorite kazanmasıdır. Doğuş aşamasında işlevi olumludur. Gençlere yol göstermek, komün-klanı sevk ve idare etmek gelişmenin ileri bir aşamasıdır. Bilgenin bu işten yararı ise, yaşlılığın sıkıntılarını kolay aşmaktır. Çevresine toplanan gençlerden yetenekli olanlar tecrübesin-

den yararlanarak daha da başarılı olabileceklerini kavramaktadırlar. Dini yorumculuğun ilk örneği olarak Şaman da yakın bir müttefik olabilir. Şamanın giderek din alanındaki sözcü olması, rahipliğe dönüşümü anlamına gelir. Erkek gençlerin av ustalığı bir şefin etrafında onları askeri bir maiyetin prototipi haline getirir. Rahip-Şef-Bilge ittifakı yükselen hiyerarşiyi ifade eder. Henüz devlet kurumsallığına ulaşamamıştır. İlişkiler kişiseldir. Evcil-ana etrafındaki güç giderek dağılmaktadır.

Hiyerarşik toplumda tecrübeli yaşlıların gençler üzerinde kurduğu baskı ve bağımlılaştırmadan da önemle bahsetmek gerekir. Jerontokrasi diye literatüre geçen bu konu bir gerçektir. Tecrübe yaşlıyı bir yandan güçlü kılarken, diğer yandan yaşlılık onu gittikçe zayıf, güçsüz kılmaktadır. Bu özellikleri yaşlıları, gençleri kendi hizmetlerine almaya zorlamaktadır. Zihinlerini doldurarak bu işlemi geliştirmektedirler. Tüm hareketlerini kendilerine bağlamaktadırlar. Ataerkillik bu olgudan da büyük güç almaktadır. Onların fiziki güçlerini kullanarak dilediklerini yaptırabilmektedirler. Gençlik üzerindeki bu bağımlaştırma günümüze kadar derinleşerek devam etmiştir. Tecrübe ve ideolojinin üstünlüğü kolayca kırılmaz. Gençliğin özgürlük istemi kaynağını bu tarihsel olgudan almaktadır. Yaşlı bilge-

lerden günümüz bilim adamı ve kurumlarına kadar gençliğe stratejik, hassas denilen bilgilerin en can alıcı kısmı verilmez. Verilenler daha çok onu uyuşturan ve bağımlılığını kalıcılaştıran bilgilerdir. Bilgiler verildiğinde uygulama araçları verilmez. Sürekli bir oyalama değişmez bir yönetim taktiğidir. Kadın üzerinde kurulan strateji ve taktiklerle ideolojik ve politik propaganda ve baskı sistemleri gençler için de geçerlidir. Gençliğin her zaman özgürlük istemesi fiziki yaş sınırından değil, bu özgül toplumsal baskı durumundan ileri gelmektedir. Ayyaş, toy delikanlı kavramları gençliği küçük düşürmek için uydurulan temel propaganda sözcükleridir. Yine hemen cinsel güdüye bağlamak, serkeşliğe çekmek, ezbere katı doğmalara bağlamak, gençlik enerjisinin sisteme yönelmesini engellemek ve düzeni sağlamakla bağlantılıdır.

İlk güçlü otoritenin kadın üzerinde kurulması rastlantı değildir. Kadın organik toplumun gücü ve sözcüsüdür. O aşılmadan ataerkillik zafer kazanamaz. Daha ötesine devlet kurumuna geçilemez. Ana-kadın gücünün aşılması stratejik bir anlama sahiptir. Eldeki veriler Sümer kanıtlanmasında da gözlemlendiği gibi sürecin çok çetin geçtiği an-

laşılmaktadır. Tek tanrılı dinlerde yansıtılan Lilit-Havva kadın figürü de sürecin özelliklerini oldukça çarpıcı yansıtmaktadır. Lilit boyun eğmez kadın iken, Havva teslim alınmış kadını yansıtmaktadır. Öyle ki erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı iddiası ne kadar bağımlı kılındığının da ölçüsü olmaktadır. Diğer yandan Lilit şahsında kadına edilen lanet, iftira, cadılık, şeytanın arkadaşı benzeri tüm küfürler büyük çekişmenin varlığını kanıtlamaktadır. Bin yılların bu yönlü kültürünü, düşünce ve inançlarını ele vermektedir. Kadının toplumsal alt edilişi çözümlenmeden, daha sonraki erkek egemen toplum kültüründeki temel özellikler doğru anlaşılamaz. Erkekliğin toplumsal kuruluşu akla bile getirilemez. Erkeğin toplumsal kuruluşu anlaşılmadan da devlet kurumu çözümlenemez. Devletle bağlantı 'savaş' ve 'iktidar' kültürü doğru tanımlanamaz. Konu üzerinde yoğunca durmamızın nedeni daha sonraki tüm sınıflaşmaların sonucu olarak gelişen korkunç tanrı-kişilikler ve her türlü sınır, sömürü ve can almalarına gerçek bir açıklık kazandırmaktır. İnsanlığın lanetine -siyasal iktidar, devlet- kutsal paradigmasıyla bakılırsa, insanlık zihniyetinin en kirli karşıdevrimi gerçekleşmiş olacaktır. Gelişen de bu olmuştur. Buna ilerlemenin zorunlu etkeni denil-

mesi -Marksizm de dahil- karşıdevrimlerin en tehlikelisi. Tarihin bu açıdan kesinlikle eleştiri süzgecinden geçirilip doğrultulması sağlanmadıkça, yapılacak her devrim kısa sürede karşı devrime dönüşmekten kurtulamayacaktır.

Önce kadının, onunla birlikte gençlerin ve çocukların doğal toplum dünyasının yıkılması, üzerlerine güce ve yalana (mitoloji) dayalı bir hiyerarşinin kurulması yeni toplumun hakim biçimi haline gelirken, bu süreçle iç içe diğer bir köklü karşıdevrim gelişir: Doğayla ters düşme, tahribe yönelme süreci. Avcı, savaşçı tarzı olmadan toplumun yaşayıp gelişemeyeceği doğru bir varsayım değildir. Etle beslenmeyen hayvan türleri etle beslenenlerden binlerce kez daha fazladır. Çok az sayıda tür etle beslenir. Doğaya derinliğine bakıldığında, hayvansal yaşam için öncelikle zengin bir bitki örtüsü oluşmaktadır. Hayvansal gelişme bitkisel gelişmenin bir sonucudur. Diyalektik ilişki böyledir. Çünkü ilk hayvanın yiyecek bir hayvanı yoktur. O bitkiyle beslenecektir. Etle beslenmeye bir sapma gözüyle bakmak gerekir. Eğer tüm hayvanlar birbirini yeseydi, canlı hayvan türü hiç oluşmazdı. Bu evrim kuralına da aykırı bir geliş-

medir. Doğanın esaslı eğilimlerinden her zaman sapmalar çıkar. Ama sapmaları esas haline sokarsak, hangi türe ilişkinse o türün soyu kurur. Bu olgunun en çarpıcı ifadesi toplumsal olmamak kaydıyla çift cinsellik yaşayanlardaki durumdur. Herkes çift cinsel, dolayısıyla homoseks ilişkisinde olursa, insan soyu kendiliğinden kurur. Bu kısa izah bile avcı ve savaşçılığa dayalı toplumsal gelişmenin çarpıklığını gayet iyi dile getirmektedir.

DEVLETÇİ TOPLUM

Neden köleci değil, köleci devlet toplumu kavramını kullandığımız sorulabilir. Devleti bir üst toplum olarak alınca, bu kavramı kullanmanın daha somut ve amaca hizmet edeceği kanısındayım. Devlet olmadan kölecilik düşünülemez. Temel koşul devlet erkidir. Devlet soyut bir kurum değildir. Baskı ve sömürü araçlarının hakimiyetini ele geçirenlerin ortak örgütlenmesidir. Herkes için gerekli genel güvenlik ve diğer kamusal hizmetler gerçek örgütlenmeyi örten ve daha çok toplum nazarında meşruiyete yol açan yardımcı hizmetler olarak görülmelidir. Devletçi toplum denmesinin diğer önemli bir gerekçesi, feodal ve kapitalist toplum formlarının da aynı devlete dayanarak varlık kazanıp gelişmelerini sürdürmeleridir. Baskı ve sö-

mürü gruplarının ortak ve vazgeçilmez kurumları devlet olarak örgütlenmedir. Baskı ve sömürü için hiçbir kurum devlet kadar etkili ve verimli olmamıştır.

Köleci devlet toplumunun orijinal formları daha çok Sümer ve Mısır örneği iken, ikinci halka olarak tekrarlanan Hitit, Çin-Hint örnekleri tekrarlama niteliğindedir. Özde aynı kurumlar biçim değişiklikleriyle kendini yeniden oluşturmaktadırlar. Daha özgün İran, Grek-Roma örneği zihniyet alanında önemli bir dönüşümü sağlamıştır. Felsefi düşünce biçimiyle özgürlük ahlakı yolunda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Kölelik kurumlarında sınırlı yu-
muşamalar yaşanmıştır. Sistem klasik biçimlerini M.Ö 1.000-M.Ö 300'lerde almıştır. Olgunluk dönemini M.Ö 2.000-1.000 arasında yaşamıştır. M.Ö 3.000-2.000 arkaik, ilkel kuruluş dönemidir.

Sınıflı uygarlığın temel toplum sistemi olarak kölecilik döneminde insanlık şüphesiz gelişmesine devam etmiştir. Her şeyi belirleyen köleci sistem değildir. Şehir devrimini köleciliğin eseri olarak göremeyiz. Kölecilik ve devlet olmadan da şehir gelişebilir. Devletleşmemiş şehir varlığına bolca rastlanmaktadır. Şehirleşmeye bağlı olarak gelişen

yazı, matematik, çeşitli bilim ve zanaatları, mimarlık ve sanat dallarını köleci sistemin gereği saymak vahim bir hatadır. Marksizm de dahil olmak üzere, çok sayıda görüş ekolünün köleciliği bu anlamda ilerleme kaldıraçları olarak değerlendirilmeleri köklü bir yanlışlığı teşkil etmektedir; daha doğrusu, bilim ve sanatın iktidardan kopmadığını kanıtlamaktadır. Devlet iktidarının en çok kontrolüne aldığı değerlerin başında bilim ve sanat gelmektedir. Hem daha özgür gelişmelerini engellemek, hem de çıkarları doğrultusunda kullanmak için buna şiddetle ihtiyaçları vardır. Tarih bilim ve sanatın gelişiminin köleci sistemin sonucu olması şurada kalsın, ciddi bir engellemeyi oluşturduğunu göstermektedir. Köleci devletin olmadığı M.Ö 6.000-4.000 yıllarında yapılan keşif ve buluşlar, ancak M.S 1.600-1.900'lerle kıyaslanabilir. Aradaki 5.000 yılda gerçekleştirenler çok sınırlıdır. Bilindiği gibi 1.600-1.900'lerde bilimler ağırlıklı olarak bireylerin eseridir. Devletin yaptığı, her zaman olduğu gibi tekeline geçirmek biçimindedir.

Klasik iktidar devlet olarak kurumlaşırken, sürdürülmeyi ve büyümeyi temel görev sayar. Devlet politikası denen sanat budur. Sürdürülemeyen ve büyüyemeyen iktidar küçülmek ve düşmek durumundadır. Bu olgu iktidar sahiplerini sürekli ola-

rak muhaliflerini takip etmeyi, ya içlerinde eritmeyi, ya da yok etmeyi esas alan politikalarla iktidar oyunlarına yöneltir. Yapılan iş ateşle danstır. Bu durumda muhalefetin önündeki seçenekler sınırlıdır. Ya aynı sisteme katılır, nicel bir değişime yol açar, ya da sistemin dışında yeniyi arar. Yeniliğin şartı ise klasik iktidar gibi olmamaktır. Karşıt sistemin yapısallığını kurabilmektir.

‘Politika ve askerlik sanatı’ adı altında yapılan, aslında sistemli insan öldürme, bastırma ve her tür sömürü işlerinde kullanma sanatıdır. Bu sanatın meşruiyet temelini hazırlarken başvurulmuş temel sanatlar mitoloji, destanlar, kısmen kutsal kitapların içeriği, heykel, resim ve müzik başta olmak üzere çeşitli etkinliklerdir. Şüphesiz bu sanatların doğuşu köleci sınıfın yaratımı değildir. Ama çıkarlarına adapte etmede büyük maharet gösterdikleri de çok iyi bilinen bir gerçektir: İnsan zihniyetini temelden dönüştürme sanatı. Hem de insanlığın büyük emekleriyle binlerce yılda oluşturduğu bu temel maddi ve manevi yaşam araçlarını kullanarak. Köleci sistemin olumlu yaratıcı katkısı değil, saptırması, çarpıklaştırması söz konusudur. Bu yönlü hem de eşitlik ve özgürlük adına yapılan

yanlış yorumlara tekrar da olsa önemle dikkat çekmek, her zaman yerine getirilmesi gereken bir özgürlük ve eşitlikçi insanlık görevidir.

Devletli toplum tarihi boyunca sonuçta devlet iktidarıyla çatışmaya götürmüş tüm zihniyet ve iktidar savaşlarının alternatiflerini yaratmamış olmalarının temel nedeni aynıdır. İktidara karşı iktidar hesabının yapılması aslında bir kader değildir. İktidar formu amaçlanmadan da özgürlük ve eşitlik problemine yanıtlar bulunabilirdi. İktidarın temelinde özgürlüksüzlük ve eşitsizliğin yattığı ifade edilmiştir. “İktidarın dışında yaşamak bu dünyada en büyük saadettir” denilmiştir. Fakat bunun nasılına ilişkin yanıt, yetkin ve başarılı kılınamamıştır. “Ateşi ateşle söndüremezsin” deyişi, en çok iktidarı iktidarla çözerek sorunlara yanıt bulamazsın anlamını taşır. Radikal muhalif hareket en çok da bu hatayı, yanlışlığı yapma ünvanına sahiptir. İktidarı iktidarla değiştirmek isteyen Marksizm, bu radikalizmin en uç noktası ve sonuncusu olmuştur. Lenin “Sosyalizme ancak en geniş demokrasiden gidilebilir” derken doğru söylüyordu. En kritik koşullarda en sıkı parti ve devlet merkezli iktidarla sosyalizme adım atabilmesi herhalde en temel hatasıydı. Devlet iktidarının yetmiş yıl sonra en kötürümcü kapitalizmi doğuracağını hiç dü-

şünmedi. Ama olan böyleydi. Emekçiler ve ezilen uluslar adına en çok iktidar üzerinde kafa patlatan adam, bu çizgide tarihin olumlu etkileri yanında vahim bir yanlışlık olmaktan kendini kurtaramadı. Denilebilir ki, yaşasaydı böyle olmayabilirdi. Yalnız tarih faraziyecilik değildir.

Köy ve şehir kuruluşlarında toplumdaki bölünmeye ikinci önemli unsur olarak göçebelik-yerleşiklik eklenir. Hiyerarşik bölünme dikey iken, yerleşik-göçebelik yataydır. Tarihsel toplum sistemleri artık bu bölünmelerin yol açtığı çelişkilerle biçimlenirler.

Köyle başlayan ve şehirle derinleşen zihniyet devrimi, kendini ilkin dinsel inanç kültüründe yansıtır. Tanrılar düzeni kendini doğa ve insan düzeninden tamamen ve ısrarla ayırmaya çalışır. Tanrıların uzun ömürlülüğü, göklerde yaşadıkları, bazen yeraltına da çekildikleri, insanları aralarına sokmadıkları, canları isterse insanları cezalandırdıkları gibi sıfatlar yüklenirler. Sümer mitolojik tanrılarında bu özellikler giderek daha da çeşitlenir. Şehirleri koruyan tanrılardan, ırmak, ekin, deniz, dağ, gök, yeraltı tanrılarına kadar zengin bir Panteon –tanrılar kadrosu- oluşur. Bu kavram-

laştırma düzeni doğal güçlerle iç içe toplumda yükselen sınıfsal gücü temsil etmektedir. Yeryüzünü aralarında paylaşan hakim sınıfların varlığını kut-sallaştırıp kalıcılaştırmayı esas alan bu yarı-mitolojik ve dini zihniyet formu, kurulan yeni dü-zende meşruiyet için yaşamsaldır. Komünal toplu-mun temel inanç ve ahlak formları yıkılırken, yeni-leri daha güçlü ve kalıcı bir zihniyeti sağlayabil-mektedir. Bu ayırım kendini en çok tanrıça ağırlıklı dini düzenden tanrı ağırlıklı dini düzene geçişte gösterir. İnanna-Enki Marduk-Tiamat ayırımının önemi burada yatar. Hiçbir mitoloji Sümer mitolo-jisi kadar oluşan sınıf ayırımı ve devlet oluşumunu saf, orijinal ve şiirsel anlattığı kadar anlatım gücü-ne erişemez. Harika bir söylemle karşı karşıyayız. Bütün dinsel edebi, siyasi, ekonomik, sosyal kav-ramların ve kurumların 'ilk'lerini Sümer toplu-munda gözlemek mümkündür. Denilebilir ki, bu orijinallik toplumun temel kavramlar ve kurumlar yapısını en çok biçimlendiren tarihsel gelişmelerin başında gelmektedir. Dolayısıyla Sümer toplum çözümleri evrensel karakter taşır.

DEVLET

Tarihte devleti bir zihniyet ve kurumsal akış olarak görmek büyük önem taşır. Doğup batan, hızla kurulup yıkılan, sınıf veya gruplarca yeniden kurulan, dinsel veya ulusal kavramsallığına dayanan devlet tanımlamaları, bizleri olgusal gerçeğine yaklaştırmaktan çok, bulanık ve kopuk bir görünüm anlayışına sokar. Toplumun en temel kavram düzeniyle en kesintisiz kurumsal gerçeği olarak devleti, gittikçe büyüyen ve etrafında bazen dondurup bazen yakan ‘kartopuna, nar topuna’ benzetmek daha öğretici olabilir. Oluşmasından itibaren devlet günümüze kadar gelişyle çoğalmış, çeşitlenmiş, ama öz itibariyle değişmediği gibi kesintiye de uğramamıştır. Bu öylesine bir gerçekliktir ki, iki saniyelik bir kesintiden bile bahsedemeyiz. Kesinti olursa yok oluş sürecine girer. Bu husus tıpkı ruhun bedenden ayrılışına benzer. Ruh bir saniyede çıktıktan sonra, o beden artık varlığını sürdüremez. Bir saniye sonra ruhu çağırıp bedene tekrar koyamayız. Devlet de böyle canlı bir varlıktır. Çeşitliliği ve hacim kazanmasını ise aileye türlerine benzetebiliriz. Aynı bitki veya hayvan familyasından birçok tür ve çoğul hacimler oluşabi-

lir. Ama temel özellikler aynı kalır. Daha iyi veya kötü türlerinden bahsetmek de aynı izah tarzına aykırı değildir. Lenin ‘burjuva devlete karşı proleter devlet’ derken, dürüst ve doğru bir tanım yaptığını sanıyordu. Halbuki toplumsal form olarak devletin ‘proleter’ olamaz. Bunu Spartaküs’ten beri çok kimse denedi, hepsi boşa çıktı. Sovyet deneyimi bile dünyanın üçte birini kaplamasına rağmen, kendi kendine çözülmekten kurtulamadı. Devlet formu esas olarak baskıcı ve sömürgeci grup ve sınıfların yaşam formudur. Öyle oluşturulmuştur. Baskıya ve sömürgeye uğrayan grup ve sınıflaştırmaların eşit ve özgür formu olamaz. Özü buna uygun olmadığı gibi, biçimi de eşitliğe ve özgürlüğe terstir.

Tahakküm aracı olarak devlet geleneği gerçekten Leviathan benzetmesinden de anlaşılacağı gibi kana, sömürgeye doymayan bir canavardır. Her hücre kanla beslenen bir varlıktır. Birçok örnekte göreceğiz ki, bu canavar, kendine sahip gibi görünen kişiler de dahil, en değerli varlıklarını gözünü kırpmadan imha etmekte, kurban vermekte, toplumun tüm ahlaki geleneklerini silindir gibi ezip geçmekte tereddüt uyandırmamaktadır. Bir Osmanlı sultanı ‘devletin selameti’ adına on yedi kardeşini bir gecede boğarken, bu araca sahip olanın

bağlı olduğu kuralın gereğini yaptığını iyi bilmektedir. Tüm Roma tarihi, İran tarihi, keyfi zor aracı olarak devlet tarihleri sayısız vahşet örneklerini kamuflaj ideolojileri sayesinde sergilemeyi görev bileceklerdir.

Devlet olgusunun şekillendirdiği zihniyet ve sosyal kurumlaşmaları derinde incelemek büyük önem taşımaktadır. Zihniyetin doğaya yabancılaşması, akla hayale sığmayan sınıflaştırmalar, özel birçok örgütler, askeri kurumlaşma hep bu zor aygıtının icatlarıdır. Çalışmayı tamamen hor gören, ganimet ve talanı yücelten bir kültürden tutalım, sürekli istediklerini yapmayı emreden bir tanrı anlayışından, sahte cennet ve cehennem ütopyelerine kadar uzanan bir parazitler dünyası, en yüce sultan, kayser, şah, raca, imparatorlar olarak tanrı katına yüceltilmişlerdir. Bin yıllardır oluk oluk akıttıkları kan hep bu özü olmayan yücelikler adına olmuştur.

Yeni tarihsel toplum sisteminde komünal toplumla olan zıtlık, üst toplum olarak kendini biçimlendirmiştir. Derinliği ve farkı büyötmüştür. Birikime ve mülkiyete dayanmayan komünal topluluğun ortak güvenliğini, yönetimini sağlayan gerek

ana-kadın gerek yaşlı-tecrübeli erkek son derece gerekli ve yararlı temel öğelerdir. Topluluğun bu öğelere gönüllü saygınlığı yüksektir. Fakat bu durum istismar edilip gönüllü bağımlılık otoriteye, yararlılık çıkara dönüşünce, toplum üzerinde her zaman gereksiz zor aygıtı ortaya çıkmaktadır. Zor aygıtının kendini ortak güvenlik ve kolektif üretim yöntemleriyle gizlemesi, tüm sömürücü ve baskıcı sistemlerin özünü teşkil etmektedir. İcat edilen en uğursuz oluşum budur. Bu öylesine bir icattır ki, daha sonra geliştirilecek tüm kölelik biçimleri, korkutucu mitolojik ve dinsel formları, sistemli imhaları ve talanları, yakıp yok etmeleri beraberrinde getirecektir.

Maddi ve manevi değerlerin etrafında büyüyen hiyerarşi grupları, dağılmamak için sürekli ve kıskançlıkla otoritenin kutsanması, mülkiyetin haklılığı üzerine sistematik çabaya girerler. Daha dağınık ve küçük toplulukların bu güce dayanması zordur. Ancak ezilen klan ve kabilelerin, sürekli göçleriyle özgürce varlıkları korunabilecektir. Göçebeler yalnız avcılık ve toplayıcılık için değil, daha çok komünal değerlerinin yıkılmaması için çöllerin, orman ve dağların derinliklerine doğru büyük tarihsel bir yürüyüşe geçerler. Sürekli ve özgürlük sevdasını bağrında taşıyan bu yürüyüş, tarihin en

önemli devinim güçlerinden biridir. Kendilerini koruma gereği, klan ve kabileyi aşiret olmaya doğru zorlar. Aşiret sadece biyolojik bir büyüme değildir. Hiyerarşiye karşı bir nevi direnme formasyonudur. İlk aşamada aşiret bünyesindeki otorite olumlu nitelikte olup, ahlaken de destanlarla, müzikle sürekli övülür. Aşiretin başı, aşiret varlığının ve özgürlüğünün simgesi konumundadır. Onun şahsında aşiretin zihniyeti, onuru, güvenliği temsil edilmektedir.

Bu çelişkili sürecin varacağı aşama, kalıcı zora dayalı kurumsal otorite olarak devlettir. Devletin doğuşu, toplumların tarihinde ikinci büyük aşamadır. Tüm üretim, sosyal yaşam ve iktidar ve zihniyet yapısına köklü değişimler getirir. Düzensiz kabile ve aşiret çatışmaları, birikim ve mülkiyeti sürekli çığneyip aşındırdığı için, bulunan karşı çare otoritenin güce dayalı kurumlaşmasıdır. Şamandan rahip, bilgeden kral, şeften komutan doğmuştur. Üç olguda da kişi geçici, kurum süreklidir. Yerleşiklik süreci köyü aşır kent aşamasına varmıştır. Köy toplumunda başlangıçta komünal düzen egemendir. Neolitik toplumun temel yaşam yeridir. M.Ö. 11.000-3.000'lere kadar süren tarımsal devrimin

kutsal mekânıdır. Komünal toplumla hiyerarşik toplumun uzun süre beraberliğini de temsil eder. Ağalık, beylik henüz yoktur. Evcil-ananın görkemli onur abidesidir. Çünkü eve ilişkin tüm değerler onun zihninden doğmaktadır. Etrafta evcilleştirdiği hayvanlarıyla kültürleştirdiği bitkiler, eşine rastlanmadık mucizevi bir yaşam sunmaktadır. Bu dönemde binlerce buluş, ana kadının eseridir. Mucidi belli olmayan 'kadın icatları dönemi'dir. Kurnaz ve güçlenen hiyerarşik gruplar bu icatlar ve ürün zenginliği üzerine göz dikecekler, gasp edecekler, konumlarını kalıcılaştırmak için devleti doğuracaklardır. Zağros-Toros eteklerinde halen binlerce tümseklerde yaşanan bu dönem köylülüğünden kalkılarak Dicle, Fırat, Nil ve Pencap ırmaklarının sulandığı ovalarda bir yandan şehirler kurulurken, beraberinde devlet (Polis) düzenine de yol açacaklardır.

Şehrin ve devletin oluşumu tahmini olarak Zağros-Toros eteklerindeki tarımsal-köy devriminin bir devamı olarak gelişmektedir. Şüphesiz bu kuruluşun esas gıdasını Zağros-Toros eteklerindeki şահane kuruluş, neolitik doğal toplum vermektedir. Üretim araçları, bitki, hayvan türleri binlerce yıl oralarda ana-kadın toplumu tarafından kültür haline getirilmiştir. İnsanlık, tarihin en kapsamlı ve

uzun süreli bu devriminin teorik ve pratikli kavram ve araçları rahip ağırlıklı hiyerarşik kesim tarafından aşağı Mezopotamya'ya taşınmaktadır. Yanlarına gerekli olan bütün hayvan, tohum ve meyve ağaçlarından örnekler başta olmak üzere, toprak ekip biçme, ev kurma, dokuma, ulaşım vb. tekniklerini hazır götürmeleri güçlü olasılıktır. Bunları, sulanmazsa çöl gibi olan bir alandan sağlamalarının koşulları yoktur. Rahibin mahareti, bunlardan üst bir toplum yaratacak biçimde yenisinden düzenleyip verimli aşağı Dicle-Fırat havzasında sulama tekniğiyle yeni üretim tarzını başarılmasında yatmaktadır. Tarihin müthiş icadı özünde böyledir. Daha sonraki süreçler binaya yeni katlar ilave etmek veya yeni temeller üzerinde tekrarlamaktır.

Eldeki kanıtlar gelen topluluklarla birlikte taşınan kültürün yol haritasını açıkça göstermektedir. MÖ 6.000-5.000 dolaylarında gerçekleşen bu göçler MÖ 4.000'lerden itibaren beş bin kişiyi barındıran köy birimlerini oluşturabilmektedir. Tarihin ünlü sitesi tanrıça İnanna'nın koruyucusu olduğu Uruk, M.Ö. 3200'lerde bir devlet olarak insanlığa müşerref olmaktadır. Bir ana-tanrıça arma-

ğanı olarak şehir devrimlerinin ilk yazılı örneği olarak Uruk Gilgameş Destanıyla haklı olarak ölümsüzleşmiştir. Gilgameş kelimesi etimolojik olarak birçok Sümerce kelimeye olduğu gibi Aryen kökenlidir. Bugünkü Kürtçe’de bile ‘Gıl-gır=büyük’ anlamındadır. ‘Gamej’ öküzün büyüğü olan Camus anlamındadır. Halen yerel kültürde öküz gibi, camus gibi deyiimi güçlü kuvvetli erkekler için söylenmektedir. Gilgameş bu durumda Büyük Camus olarak en güçlü, kuvvetli erkeği ifade etmektedir. Gilgameş’in destandaki tanımı da bu yaklaşımı doğrular niteliktedir. Kültürlerin yol haritalarında tarihi değerleri izlemek hayli öğreticidir.

Gilgameş Destanında yansıtılan öykü krallığın, dolayısıyla devletin doğuş öyküsüdür. İlk destan olması itibariyle örnek alınan temel kaynaktır. Denilebilir ki, Homeros İlyada’sından Vergilius’un Aineisa’ına, Kral Arthur Destanından Dante’nin İlahi Komedyası’na kadar büyük tarihsel yapıtlar bu izi sürdürmüşlerdir. İlk büyük tarımsal devrimin de kim bilir yazıya geçememiş ne kadar ünlü destanı vardır. İz halinde bunlara Sümer, Hitit, İyon yazılı anlatımlarında rastlanmaktadır. Yine günümüze kadar müzik kalıpları ve araçlarında hissedebilmekteyiz. Bunların büyük kısmı aşiret kültürünü

yansıtmaktadır. Halen yaşayan aşiret değerleriyle Sümerlerdeki izleri arasındaki benzerlik çarpıcıdır.

Gücün büyüleyici etkisi hem ilk defa boyun eğdirmeciliğe, hem artı-ürünün sahibi olarak kendini tanrı-krallar olarak yansıtmalarına yol açıyor. İnsan egosunun kendini en büyük ilan etme çağı başlatılıyor. Artık doğa ve toplum tanrı-kralın bir eseri olarak yansıtılır. Tüm mitolojiler bu anlatıma öncelik vermektedir. 'Her şeyin sahibi tanrı' anlayışı, kökenini bu Sümer ve Mısır mitolojilerinden almaktadır. Kutsal kitaplara bu kaynaklardan yansıtılacaktır. Böylece devlet iktidarı sonsuz kılınacaktır. Halen bir slogan olarak kullanılan 'Ebed-müddet devlet' anlayışı da buradan gelmektedir. Eğer devlet gelişmeseydi, özellikle mitolojiyle donanmasaydı, basit bir eşkıya kurumu, örgütü olmaktan öteye gitmezdi: Devlet iktidarının dönem için çok kârlı olması, onu olağanüstü bir tanrısal kurum olarak yansıtmaya ve tüm zihinlere egemen kılmaya götürmüştür. Bu anlamda en ince bir gasp örgütlenmesi olarak anlaşılabilir. İdeolojinin gücü bu noktada karşımıza çıkıyor. Büyük gasp örgütünün tanrısal bir emrin kutsal bir kurumu olarak tanınmasını sağlıyor. Bir yerde devlet iktidarı ne

kadar yüceltilerek allanıp pullanıyorsa, orada büyük bir soygunun, çıkarın gizlendiğini anlamak durumundayız. Tanrı-krallar kendini yansıtırken, bu gerçeğin farkında olarak kurumlaşırlar. Görkemli saraylar, en güçlülerden oluşan askeri maiyetler, iyi bir istihbarat, etkileyici bir harem, nam salan bir hanedan, hangi tanrı kökeninden geldiğine dair şecere, soy kütüğü, dalkavuk vezirler ve tapan kullar bu kurumlaşmanın vazgeçilmez öğeleridir. Piramit mezarlar daha kalıcı bir dünya sarayıdır aslında. Elbise, asa, mühür üzerlerinde eksik olmayan aksesuarlardır. Artık tüm toplum üyelerine, kullarına düşen, bu yüce tanrısal kuruluşa sürekli tapınmak, şükretmektir. Kutsal kitaplardaki tanrı sıfatlarına ilişkin çok sayı da kavramlar ilk Sümer, Mısır tanrı-krallarının sıfatlarının hem tekrarı hem kısmen değiştirilmiş versiyonlarıdır.

Büyük tapınak kültürünün etrafında hem şehir hem devlet kurumunun iç içe doğuşunu görmekteyiz. Marksizm’de dinin üstyapı kurumu olduğu, sonradan altyapı olarak ekonomik düzeni yansıttığı biçimindeki tanımın daha doğrusunu Sümer örneğinde vermek mümkündür. Tapınağın kendisi hem tanrı kavramlarının üretim alanı, “ziguratın üst katı tanrısal, alt katı insansal ve üretim-seldir”; hem de ekonomik üretim merkezidir. Üst

kat Panteon'dur. Alt kat üretim araç ve stoklarıyla doludur. Ara katlar çalışanlarla dolup taşmaktadır. Tapınağı günümüz camileri ve kiliseleri gibi göremeyiz. Doğu çağlarında esas olarak yeni zihniyet ve maddi üretim merkezleri olarak rol oynamaktadır. Bu yaklaşımın doğruluğunu eldeki veriler açıkça göstermektedir. Unutmayalım ki, tapınağın kurucusu rahip kişidir. Bu olgu bile şehir ve devlet kadar üretim alt yapısal devriminde de zihniyetin öncelik taşıdığını göstermektedir. Tapınak, zihniyeti esas alan bir kurumdur. Tapınak zihniyetine de Helen dilinde teori denilmektedir. Teori Helence'de 'tanrısal bakış' -temel paradigma- anlamındadır. Çarpıcı olarak Sümer tapınağı zigguratlar hem teorik, siyasi, hem teknik-ekonomik merkezler olarak, daha sonra gelişecek olan şehrin prototipini de bağrında taşımaktadır.

Zigguratlar şehrin ve devletin tohumudur. Orada rahibin kafasında hiyerarşik toplumun çıkarları sentezlenip daha kapsamlı gelişmeleri için teorik model oluşturularak hazır pratik araçlarla hayata geçirilmektedir. Bir tapınaktan bir şehir, bir şehirden bir uygarlık, bir uygarlıktan bir devlet, bir devletten bir imparatorluk, bir imparatorluktan bir

dünya doğmaktadır. Bundan daha büyük mucize olur mu? Boşuna bu topraklara mucizeler diyarı denilmemiştir. Sümer toplumunun ilk krallarının rahip kökenli olduğunu tarih de yazmaktadır. Kurgusal sistemimizin de başka tür olması beklenebilir. Rahip-kralın potansiyeli, devlet kurumlaşıp bürokrasisini geliştirdikçe sınırlanmak durumundadır. Politika, yani büyüyen şehrin yönetim sorunları öne çıkmaktadır. Devletin kutsal niteliğinden seküler-dünyevi niteliğine doğru bir gelişme yaşanır. Rahip daha çok teorik işlerle uğraşırken, politik unsur pratikle uğraşmaktadır. Sıkı bir iç içelik taşıyan bu durum giderek politikacıyı öne çıkaracaktır. Büyüyen şehir büyüyen politikacıdır. Onun bir adım sonrası şehrin özellikle dış güvenliği önem kazandıysa komutanın rolü ön plana çıkar. Krallık böylece üç kaynaktan da beslenmiş olur. Üçü de tanrısallığı esas alırlar. O günden beri gelişen sadece bu modelin çoğalması ve biraz çeşitlenmesidir. Devletin kök hücresi tapınaktır. Sonrası yeni hücreler, dokular, organlar ve sistemlerdir. Tıpkı insan gibi.

Devletin temelinde teokrazi vardır. Hiçbir döneminde bundan vazgeçilmiş değildir. Teokratik devleti şekli olmaktan öte özde görmek gerekir. Ortadoğu'da rahip tapınağının etrafında yükselen

bu kurumun mayasındaki ideolojik özü görmek önemlidir. Zihniyetteki inandırıcılık bağı olmadan, çıplak zorla binlerce kişiyi tapınağın hizmetinde uzun süreli çalıştırmak zordur. Devletin ilahi, kutsi niteliği bu ihtiyaçtan ileri gelir. İster mitolojik, ister dinsel inanca dayansın, hakim zihniyete dayanmadan, meşruiyet sağlanmadan devlet binası sağlam kılınamaz, uzun ömürlü olunamaz. Tek tanrılı dinin oluşmasında büyük rol oynayan İbrani kabilelerindeki otorite olma, her iki tarafında büyük bir heybetle duran Mısır ve Sümer devletinden farklı bir devlet kurma ihtiyacı, Ahdi Atık'ın -Kutsal Kitap-temel kaygısıdır. Bir nevi İbrani Krallığının ideolojik temelidir. Özellikle Samuel-1 ve Samuel-2 bölümleri adeta Yahuda devletinin -tanrı devlet- kuruluş manifestosu gibidir. Pers-Med imparatorluğunun temelinde Zerdüştlük belirleyici dini etkenidir. Hıristiyanlık Roma sonrası tüm Avrupa devletlerinin ortak genidir. İslam devleti daha doğuşunda dinin kendisidir. Tüm ortaçağ İslam devletleri kendilerini olmazsa olmaz kabilinden din devleti sayarlar. Zerdüştlük yerine geçen Şia İslam'ı halen devletin resmi ideolojisidir. Tüm Arap ülkelerinde devletin dini, resmi ideoloji olarak İslam'dır. Ken-

dini laik ilan eden Türkiye Cumhuriyeti en geniş diyanet –resmi Sünni İslam ideolojisi– kadrosuna sahiptir. İslam resmi devlet dinidir. Pakistan ve Afganistan resmi İslam devletleridir. İsrail din devletidir.

Devlet kavram ve çerçeve olarak rahip tapınaklarının döl yatağında oluşurken, esas kurumlaştırıcı ve iktidar gücü haline getiren, hiyerarşik toplumun yaşlılar meclisiyle askeri şefin maiyetidir. Devlet iktidarı bu üçlü arasında yoğun ve uzun süreli ilişki ve çelişkilerle belirlenir. Başlangıçta rahip-kral egemenken giderek yerini önce yaşlılar meclisine -ilkel demokrasi- bırakacak, daha sonra gücün nihai belirleyici olduğu askeri şefin hakimiyeti gelişecektir. Gılgameş Destanında bu süreç şiirsel mitolojik bir dille yansıtılmaktadır. Gılgameş'in kendisi askeri şefi, kahramanı temsil etmektedir. Eskinin güçlü rahip ve rahibeleri iyice silik kalmışlardır. Enkidu barbarlardan derlenen etnisite dışı asker devşirmenin bilinen ilk örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Akrabalık dışı bir örgütlenme gelişmektedir.

En saf haliyle köleci devletleri ilk Sümer ve Mısır toplumunda görmekteyiz. Sümer ve Mısır köleci devlet formu toplumsal gelişmenin zihniyet, sosyal

ve ekonomik kurumlaşma tarzlarına köklü değişiklikleri yerleştirmiştir.

Sümer örneği yakından incelendiğinde, devlet toplumunda daha başlangıçtan itibaren iki işlevin iç içe geçtiği görülmektedir: Birincisi baskı, otorite aracı olarak devlet, ikincisi tüm siteyi besleyen kamusal üretim düzeni olarak devlet. Bu çifte niteliği devletin temel çelişkisi olarak insanları hep meşgul edecektir. Ne onunla olunur, ne olunmaz. Baskı, tahakküm aracı olarak tahammülü en güç kurumdur. Fakat kamusal güvenlik ve üretim aracı olarak vazgeçilmez bir araçtır. Burada temel sorun daha başlangıcından beri kamusal -toplumun ortak yararı- güvenlik ve üretimin baskı ve otoriteyi gerektirip gerektirmediğidir. Devlet olmadan toplumun ortak güvenlik ve üretimi mümkün değil mi? Mümkünse, o zaman zor aygıtı olarak devlete gerek yoktur. Sorunun can alıcı noktası burasıdır. Devlet adeta iyi bir yiyeceğin içine bir miktar uyuşturucu koyarak büyük çıkar aracına dönüştürülmüş bir kurum haline getirilmiştir. Rahip devlet düzeninin inceliği, bu ayrımı örtbas ederek sömürücü parazit bir kesimin ortaya çıkmasına yol açmasındadır. Bakunin gibi devleti mutlak bir 'kötü-

lük' olarak gören bir anarşist teorisyen bile, buna zorunlu, gerekli kötülük diyebilmiştir. Marksizm de gerekli bir aşama olarak değerlendirmiştir. Oysa daha sonraki çözümlemede detaylı göstereceğim gibi, baskı, zor aracı olarak devlet ne zorunlu bir ilerleme aracı, ne de zorunlu bir kötülüktür. Baştan beri bela, gereksiz, hiç zorunlu olmayan, giderek tam bir soyguncu çeteye dönüşen bir araçtır. Bu yönüyle devletin doğduğu ilk günden itibaren kesilip atılması, teşhir ve tecrit edilmesi gereken toplumsal bir ur olarak değerlendirilmesi en doğru tanımdır.

Konumuz açısından can alıcı soru, bu biçimlenmenin zorunluluk arz edip etmediğine ilişkindir. Birçok toplumsal teori sınıflı toplumun doğuşunu ilerlemenin şartı sayar. Daha yakın cevaplar gelişmenin dinamiklerine bakılarak çözümlenebilir. Tapınak etrafında geliştirilen sulamayla artık ürün daha çok insanı üretime bağlayabilmektedir. Binlerce kişinin daha verimli çalışabileceği koşullar mevcuttur. Sulama kanallarının büyüklüğü, arazisinin genişliği, tunçtan, demirden araçlar, kanal ve ırmak gemileri büyük çaplı üretimi ve ticareti mümkün kılmaktadır. Tüm bu faktörlerin birleşimi şehir yerleşmesi anlamına gelir. Rahiplerin yönetimi, başlarda ilkel komünizme çok yakındır. Bura-

dan şehrin devleti zorunlu kılmadığı sonucu çıkar. Devlet esas olarak politik ve askeri tipin baskın çıkmasıyla oluşacaktır. Bunun da nedeni, büyüyen şehrin yönetim zorluklarıyla hem çöl, hem dağ kabile topluluklarının şehrin savunmasını önemli bir sorun haline getirmesidir. Bir toplum için güvenlik ve idare devlet biçimi olmadan sağlanamaz mı? Birçok şehrin öz savunma biçiminde –özellikle Atina örneği- devlet değil, demokratik yöntemin başarılı uygulama gücü sağlayabildiği görülmektedir. Sümer toplumunda bu modele başlangıç aşamasında rastlanmaktadır. Önde gelen kabile sorumlularından oluşan bir meclis idareyi oluştururken, şehrin gençlerinden gerekli oldukça savunma grupları oluşturulmaktadır. Görevlerin gereklerine göre bir komutan seçilmektedir. Atina toplumunda bu gelişmeyi daha somut ve sistematik olarak görmekteyiz.

O halde devletin doğuşunu bir zorunluluk olarak tarihin temeline yerleştirmek olgularla bağdaşmamaktadır. Devleti bir yönetim ve baskı aracı olarak kullanmak, daha çok artan ürün imkânına el koymak olarak değerlendirmek daha doğru bir tanımlama olmaktadır. Bunu yaparken, kamusal

idare ve genel güvenliği bir kamuflaj, bir promosyon aracı olarak kullanmaktadır. Kamusal idare - toplumun ortak yararı- ve genel güvenlik rahatlıkla şehrin demokratik meclisiyle sağlanabileceğine göre, bu imkânı istismar etmek zorunluluk olmaktan öteye bir el koyma, karşıdevrim olarak değerlendirilmek önemli bir saptama olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrasiyle karşılanabilecek şehrin ortak yarar ve güvenlik işleri bahane edilerek kendini dayatan gücü, tarihin başlangıcından itibaren tutucu, zorba güç olarak tanımlamak gerçekçidir. Günümüzde bile ihtiyaçtan fazla politikacı ve güvenlik gücü, atıl özelliğinden dolayı despotik özellikler kazanmaktan öteye gitmemektedir. Bu güç artık değer üzerinde fazladan bir yük olarak değerlendirilmek durumundadır. Oyunun başlangıcında da olup biten özünde pek farklı değildir.

Fakat tarih boyunca büyüyen demokratik yönetim gücü değil, despotik güç yönetimi olmuştur. Devleti despotik güç birikimi olarak geliştiren her adım, bir gelişme zorunluluğu olması şurada kalsın, tarihin en gerici, tutucu çarpıtan gelişmelerinin özü olmaktadır. Dar anlamda iktidar ve savaşı devlet içinde kendini iyi kamufle etmiş bu geleneğin temel tutkusu, akıl ve iradesi olarak görmek son derece önemli ve gerçekçi bir yaklaşımdır. Yi-

ne bu anlamda politika ve askerlik sanatını genel idare ve güvenlik olgusundan ayırmak gerekir. Bilimsel ve pratiksel sezgisi olan kimse bu ayrımı görmeden edemez. Devlet çözümlemesinde bu ayrımın yapılmamasının sonuçları son derece olumsuzdur. Demokratik yönetimle despotik – keyfi bireysel çıkar- yönetimi hem teorik hem pratik boyutlarıyla ayırtırmak tarihsel yaklaşımımızın temeli olmak durumundadır.

Tahakkümcü zor aygıtına devrimci içerik sığdırmak aslana devrimci rol vermekten farksızdır. Devlet tanımını bir yanıyla bu yönlü geliştirirken, toplumsal biçimlenişler üzerindeki etkilerini inkâr etmek anarşizme götürür. Devlet her iki yönüyle bir olgudur ve son sözü söylemede hep belirleyici olmuştur. Bu yönlerini ortaya koymadan çok eksik bir tanımlamaya yol açarız. Yapmaya çalışmamız gereken, devlet iktidarının gereksiz yanlarıyla gerekli yanlarını ayırtırmak olmalıdır. Ne gerekli zorunlu kötülük, ne kutsal yüce varlık olarak bu olguya yaklaşamayız. İnsan anlığındaki en büyük yanlışlıklar bu tek yanlı yaklaşımlarla yakından bağlantılıdır.

Ataerkil zihniyetin yaşadığı bu karşıdevrim belki de tarihin yaşadığı en büyük çarpıtma, saptırma girişimidir. İnsan, toplum zihninde öylesine kök salmıştır ki, halen bu etkinin aşılmasının kenarından bile geçemiyoruz. Halen Sümer rahipleri bize hükmediyor. İcat ettikleri devlet kurumları ve meşruiyet ifadesi olarak kurguladıkları tanrılar göz açtırmamasına bizi yönetmekte; temel görüş açılarımıza, paradigmalarımıza hakim olmaktadırlar. Albert Einstein'ın "Alışkanlıkların, geleneklerin gücü, atomu parçalamaktan daha zordur" deyişi en çok da bu ilişkiler için söylenmiş gibidir. Bu söylem değil midir ki, halen uygarlığın, devletin doğuş beşiği, Sümerlerin kutsal rahip sarayları zigguratlar yurdunda, Dicle-Fırat arasında, Irak'ta, o icatlardan beri dinmeyen acımasız savaş ve sömürü hiçbir insanlık ölçüsüne sığmadan devam ediyor. Demek ki ataerkil toplum ve devletleşmesi insanlığın hayrına olması şurada kalsın, en büyük baş belasıymış. Bu yeni araç bazen kartopu, bazen nar topu gibi giderek etrafını yıkarak büyüyecek ve kutsallar kutsalı gezegenimizi oturulamaz hale getirecektir. Eski Ahit devletin çıkışını denizden çıkan bir canavara (Leviathan) benzetir. Demek ki Kutsal Kitabın bir yanı da büyük doğruyu tespit etmiş. Leviathan'la baş etmek en temel kaygı ola-

rak sürekli vurgulanır. Bu canavar kontrol edilmezse 'herkesi yer' der.

Sümer rahibinin devlet benzeri kurumlaşmaya giderken, yaptıkları devleti anlamak açısından bizlere belki de en gerçekçi bilgileri vermektedir. Önce ziggurat adlı tapınağını kurmakta, onu göğe doğru yükseltmekte, üst katı tanrıya alt katı kullarına adamaktadır. Ara bölmeleri orta sınıf temsilcilerine açmaktadır. Tapınağın etrafındaki evler, araziler bir eki durumundadır. Üretim teknolojilerini tapınağın bir bölümünde depolar. Verimli üretimin hesaplarını özenle yapar. Açık ki, bu kuruluş yeni bir toplumdur. Hem de daha önceki hiyerarşik ve doğal toplumun unsurlarının bir özeti gibidir. Hem bu toplumların hem de yeni toplumun kuruluşunda yararlı olabilecek parçalarını alır; yararlı olmayan, engel teşkil eden parçalarını ise dışlar. Tam kutsal bir toplum mühendisi gibi çalışıyor. Aracı kurduktan sonra başlangıçta herkes memnundur. Bayram hali söz konusudur. Büyük çark kurulmuştur; Dicle-Fırat sularıyla adeta döndürülerek tarihte ilk defa en bol ürünü yaratmaktadır. İnsanlık için bundan daha büyük bayram mı olur? En büyük tanrısallık bu düzenleme değil de nedir?

Bu üst toplumun mekânı kent olmaktadır. Medeni, sivil, uygar toplum da denilen bu mekân insanlığın zihniyetinde olduğu kadar maddi üretim yapısına da büyük devrimci değişiklikler getirmektedir. Daha doğrusu, doğal topluma göre büyük bir karşıdevrimin temelini teşkil etmektedir. Kent-devlet zihniyeti henüz çözümlenmiş olmaktan uzaktır. Akıl düzenini, yazıyı, birçok zanaatı, sanatı geliştirmiştir. Ancak ne pahasına? Kent devrimi mi, karşıdevrim mi yargısı, üzerinde kapsamlı düşünmeyi gerektirecek kadar önemini halen korumaktadır. Unutmamak gerekir ki, başta büyük tek tanrılı dinler olmak üzere birçok tarihi çıkış, bu yapılanmaya karşı geliştirilmiştir. İnsan soyunu içine soktuğu cendere cennetten çok cehenneme benzemektedir. Daha doğrusu çok azına cennet, ezici çoğunluğa cehennem yaşamı getirdiği, günümüze kadar ki örnekleri açıklayıcı niteliktedir. Kent-devlet toplumu her bakımdan hakimiyet, mülkiyet, baskı davet eden bir içeriğe sahiptir. Doğal toplum insanını bu düzene alıştırmak kolay olmamıştır. Bir yandan tüm kent insanların zihnine korkutucu tanrılarla hükmetmek, diğer yandan kadını baştan çıkarıcı bir araç halinde sunmak -ilk fahişelik- bu sistemin olmazsa olmazlarıdır. Kullanışu benimsetmek günlük denetim kadar ancak bu

köklü kurumlarla mümkün olmaktadır. İki kurum da köklü afyonlama özelliklerini taşırlar.

Kent-devlet toplumunun bu ilk orijinali etrafında oluşan zihniyet yapısıyla üretim yapısı daha sonraki süreçte ve tüm alanlarda sürekli yetkileştirilmiştir. Sümer’de doğup kaybolmamıştır. Zincirleme halkalar halinde günümüze kadar erişen yapıdır, zihniyettir. Mısır, Hitit ve Yunan sitelerindeki örnekler bu orijinalin biraz daha değişik versiyonlarıdır. Bu üçlü yapının ilk halka olarak Sümer orijini esas aldıkları tarihsel belgelerle gitikçe kanıtlanmaktadır. Bu üçlü halkadan sonraki ilaveler ise Çin, Hint ve Roma halkaları olarak evrenselliğe ulaşacaktır.

Kanıtlamak istediğimiz, devletin tekliği ve sürekliliğidir. Varlık anlamında teklik, zaman bakımından süreklilik devlette çok etkindir. Tekrarlamalara ayrı ayrı devlet kuruluşu demek fazla çözümleyici değildir. Aynı özü tekrar tekrar çözmek anlamı geliştirmez. Sadece tekrarlar.

Devletin temel özelliği aynı kalmıştır derken, biçim değişikliğine uğramadığını söylemek istemediğimiz açıktır. Bilakis öz aynılığı biçim değişikliğini

zorunlu kılmaktadır ki, her olguda bu diyalektik ilke geçerlidir. Devleti en uzun süreli ve derinleştiği köleci toplumda gözlemek bilgilerimizi daha da zenginleştirecektir.

Devlet esas olarak kurumlaşarak süreklilik kazanan otoritedir. Tarihte belki de en tehlikeli araç devlet kurumu iken, hala en az anlaşılan olgu özelliğini de korumaktadır. Bunda içerdiği kültür ve ifa ettiği çıkarların çeşitliliği esaslı rol oynamaktadır. Hakkında söylenen ve yazılan her şey devleti daha da sırlaştırmakta ve anlam güçsüzlüğüne katkı yapmaktadır. Devleti sadece bir zor aracı olarak görmek ne kadar yanılgıysa, kutsal bir otorite olarak kavramsallaştırmak da o denli olup biteni gizlemeye hizmet etmektedir. Devlet tahlilleri sosyal bilimin halen altından çıkamadığı en temel konusunu teşkil etmektedir. Kapsamlı devlet çözümlemesine ulaşmadan, hiçbir sosyal olgu ve soruna çözümleyici yaklaşmak mümkün değildir.

Devlet olgusunu yeterlice tanımlayabilmek için bu çözümlemede ortaya konulanlar gayet sınırlıdır. Biraz daha zenginleştirmek gerekir. Sümer örneğini, orijinal olması ve yazılı belgelerinin bize kadar erişmesi nedeniyle hep göz önünde tutmak durumundayız. Devlet tanımlanırken çoklukla yapılan krallık, cumhuriyet, demokrasi, monarşi, oligarşi,

diktatörlük, despotluk, köleci, feodal, kapitalist, ulusal, üniter, federal vb. adlandırmalar özünün kavranmasını daha da güçleştirmektedir. Devlet kurumunu ve fikrini tanımlarken, bir kurulup bir yıkılan, yerine yenisi kurulan anlayışları terk etmek gerekir. Yine çok farklı biçimlerine ve yer aldığı topluluklar arasındaki mesafeye bakıp çok sayıda devletten bahsetme anlayışı da ciddi sakıncalar taşır. Devleti toplum içinde toplum veya birinci toplum içinde ikinci toplum, diğer bir deyişle alt toplumun üst toplumu olarak genel bir kavramlaştırmaya tabi tutmak yararlı olabilir. İkinci yararlı bir yaklaşım, devleti kavram ve kurum olarak alt toplum üzerinde parçalanma ve sürekliliği olan bir olgu olarak değerlendirmek tarzında olabilir. Tamamlayıcı diğer bir yaklaşım, herhangi bir otorite değil, temelde askeri-siyasi bir otorite olarak algılanması daha gerçekçidir. Çeşitli din, felsefe ve bilim adamlarının devlet tarifleri bakış ve çıkar tarzlarıyla bağlantılı olduğundan objektiflikten hayli uzaktır. Devlet olgusu öyle bir toplumsal araçtır ki, bizzat sorumlu kurucusu, filozofu olmayan, dayanılmaz iktidar cazibesine sürüklenip sahip olmaya çalışanı kendinden geçirerek ya ilah-

laşmaya ya da imhaya götüren özellikleri hep gösterir.

Feodal devlet aşamasına kadar geldiğimizde, devlet kurumuna nelerin sığdırıldığına kısaca dikkat çekelim. Sümer ve Mısır tanrı-kralları ölümlerinde binlerce kadın ve erkek hizmetçiyi sonraki yaşamlarında da kendilerine hizmet etsinler diye diri diri kendileriyle birlikte gömmüşlerdir. Her bir mezarlarının yapımı için yüz binler ölümüne çalıştırılmıştır. Bir grup iktidar çevresi için cennetten bir köşe yapılırken, gerisine sürüden beter muamele yapılmıştır. Köleliğe karşı çıkan her klan, kabile gibi sosyal yapıları imha etmeyi temel siyaset bellemişlerdir. İnsan kellesinden kaleler ve surlar örmek şanlı bir iş sayılmıştır. Hiçbir doğal yanı olmayan planlı öldürme sanatını ilk defa insan toplumu içinde icat etmişlerdir. Kadınların kafese tıklmasını başarıyla sağlamışlardır. Çocukların tüm doğal hayallerine ket vurmuşlardır. Özgürlük adına insanları çöllerin, dağların, ormanların derinliklerinde yaşamak zorunda bırakmışlardır. Köleler yalnız emekleri ile değil, tüm bedenleriyle ekonomik üretim araçlarına dönüştürülmüştür. Analitik zekâdan yalana dayalı muhteşem bir mitoloji oluşturmuşlardır. Efendilerin çıplak zoru ve sömürüsü yetmiyormuş gibi, bir de rahiplerin

tanrılar dünyasının manevi baskı ve sömürsünü insanlık zihniyetinin temel inanç ve ibadet ögesi yapmışlardır. Ahlak ve sanatın sürekli kendilerini yüceltmesini, güzelleştirmesini temel kılmışlardır. Doğal çevreyle insan toplumunu canlı evren anlayışı yerine, cansız ve cezalandıran yeraltı ve gök tanrılarıyla doldurmuşlardır. Efendiler grubu için asla kıtlık düşünülmezken, diğer gruplar sürekli hastalık ve açlıktan kırılmışlardır. Eğlencelerinde bile insanların öldürülmesine dayalı törenleri, oyunları esas almışlardır.

Bu tablo daha da çeşitlendirilebilir. Ama köleci devletin içinin böyle doldurulduğu tüm anıları ve kalıntılarıyla gözler önünde ve bilincimizdedir. İstisnasız büyüğünden küçüğüne tüm zaman aralıklarında ortaya çıkan her devlet çeşidi bu genel tablonun gereklerini yapmaktan ve kendince bir şeyler katmaktan geri durmamış, bunu politik ve askeri sanatlarının gereği saymıştır. Yalnız Roma ve Bizans imparatorlarının yaptıkları sıralansa, ortaya çıkacak dehşet tablosuna ortalama insan vicdanı ve aklının dayanmasının güçlüklerini hatırlarsak, gerçek biraz daha aydınlatılmış olur.

Kutsal Kitap köleci devlet olgusuna ‘Leviathan’ derken doğru bir tanımlama yapmıştır.

Devletin köleci toplum formunun genelde M.Ö 250-500’lerde krize girdiğini ve üst form olarak feodal toplumun hakimiyetiyle sonuçlandığını görmekteyiz. Bunda dıştan doğal toplum özelliklerine sahip ‘barbar’ saldırılarıyla içte yozlaşma ve Hristiyanlığın mücadelesinin etkisi belirleyici olmuştur. Fakat çözülen devlet değil, onun köleci formudur. Devlet kendini daha da güçlendirerek feodal devlet formuna kavuşturacaktır.

Sümerlerden yola çıkan kartopu, nar topumuz giderek büyüdü. Birçok veri, Güney Amerika ve Çin örnekleri de dahil, bu modelden beslendiğini kanıtlamaktadır. Şüphesiz bölgelerin malzemeleri ile beslenerek. Ama fikir ve kurum olarak esinlenen örnek büyük oranda Sümer rahip devletidir. Dolaylı ve dolaysız bu modelin tanrısal esin kaynağı rolü oynadığı genel bir bilimsel kabuldür. Sümer ve Mısırdan başlayıp Hitit, Medya, İran, Hint, Çin, Grek, Roma, Aztek ve daha alt düzeyde, zaman ve mekânda ortaya çıkan devletin ilkel köleci modeli, büyüyen ve çoğalan familya misali olgunluk aşamasına feodal formla varır. Bu aşamaya kadar doğal toplumun tüm zerrelerine sızmaya çalışmış, birçok yeni alan oluşturmuş, boyun eğdirme ve

sömürmeyi görkemli bir sanat haline getirebilmiştir.

Bütün bu oluşum üstyapı olarak devleti ifade eder. Mitolojide devlet kurumsal olarak bir altın tahta benzetilir. Üzerinde de ölümsüz tanrılar misali krallar bağdaş kurar, bir daha bu yaşamdan ayrılmamacasına soylarını –sınıflarını- insanlardan ayırırlar. Yönetimi bir hanedanlık olarak sürdürdükleri için kendi soylarını ölümsüz olarak ilan ederler. Böylece ölümsüz tanrılar olarak krallar tarihteki baş köşelere oturmuş oluyorlar. Daha çarpıcı olanı, bu sosyal bölünmeden daha sonraki dönemlerin tüm ipuçlarını bulmamızdır. Tek tanrılı dinler, edebiyat başta olmak üzere sanatlar, politika, orijinal çıkışın yol durakları olarak tarih sahnesine çıkarlar. Devlet iktidarının kaynağını iyi incelediğimizde, neden kesintisiz, yoğun ve aman tanımaz biçimde yaşamak zorunda olduğunu da daha iyi anlamış oluruz.

Mitolojik kökenli devlet ideolojisinden, tek tanrılı din ideolojisine dayalı devlet kavramına geçişte önemli bir değişme söz konusudur. Tek tanrılı Ortadoğu dinlerinin esas ürünü Ortaçağın feodal devletidir. Klasik köleciliğe göre daha yumu-

şatılmış ‘serf’ köleliği, diğer anlamıyla geliştirilmiş köleliktir. Kölelikte bir basamak üste çıkmadır. S erf olmayan kölelikte de gelişme yaşanır. Sultan - savaşı-iktidar gücü- tanrının gölgesi sayılmaktadır. Tanrı-kral kültünün devamı olarak düşünölmelidir. Aşırı propagandayla kabul ettirilen ‘Allah’ın gölgesi, yüce sultanlık’ baştan sona entrika, zorbalık ve talanla örölü devletin bin mak- yaylı yeni figürüdür.

Feodal devlet toplumunun siyasi ve askeri kurumlaşması da benzer bir olgunluk sürecini temsil edecektir. Devlet kendinden son derece emindir. Tanrının yeryüzündeki en kutsal varlığıdır. Askerleri de Allah’ın savaşçılarıdır. Kutsallık maskesi iyice oturtulmaktadır. Birinci kuvvet politik, ikincisi dini temsilci, üçüncüsü asker, dördüncüsü bürokrasidir. Devletin temel kurumları iyice oturmuştur. Hanedanlar gelip gitmekle birlikte, devlet kurumsal değerinden bir şey yitirmemektedir. Esas olan hanedanlar değil kurumlardır. Kişiler için de aynı durum geçerlidir. Yeryüzü yine hükümlerinin Tanrı tarafından bağışlanmış mülkleri olarak düşünölmektedir. Kullar buna rıza göstermeli, hatta sürekli şükretmelidir. Savaşlara kutsallık yaftası geçirilmiştir. Bu, tanrısal düzen adına yapılmaktadır. Eşitlik ve özgürlüğe, insanlığa bir

bütün olarak hitap edilmesine rağmen, ganimet ve haraç temel sömürü kurumlarıdır. Bu yönüyle klasik köleliği sürdürmektedir. Orduları daha düzenli ve sürekli kılınacak biçimde hazırlanmaktadır. Maviyet savaşçılığından kurum olarak orduya çoktan geçilmiştir. Pers, Helen ve Roma ordu sistemleri esas alınarak, Ortaçağın nicel ve nitel olarak daha büyük orduları kurulmuştur. Süvari ve kılıç bu dönemin ordu simgeleridir. Şövalyelik kurumu, tüm haşmetiyle dönemini yaşamaktadır.

Bürokrasi kurumlaşmıştır. Bakanlar ve memurların statüsü belirlenmiştir. Askeri ve ilmiye sınıfları ayrımlanmıştır. Vergiler sağlam esaslara bağlanmıştır. Haberleşme-istihbarat kurum olarak yaygınlaşmıştır.

Savaşlar bir üretim biçimi olarak düşünülmektedir. Fetihler önemli kâr kaynaklarıdır. Yeni toprakların fethi, yeni artık-ürünler demektir. En güçlü devlet, en iyi savaşan ve fetheden devlettir. Kan ve sömürü ile beslenme sınır tanımamaktır. Allah adına savaş ancak bütün dünyanın fethiyle tamamlanabilir. Bu ise evrensel ve sonsuz cihat anlamına gelmektedir. Devletçi sistemin bundan daha fazla açılması, dolayısıyla olgunlaşması olamaz. Büyü-

menin son aşamasına gelinmiştir. Bu ise, devlet kurumunun tarihsel süreç içinde olgunluk aşamasına erişmesi demektir. Bir sonraki süreç ancak kriz durumu olabilir.

Diğer bir kavramlaştırma biçimi olarak ortaçağ, serflik, köy ve kent kavramlarını fazla kullanmadık. Sınıfsal tahlil denilen yöntem ve sonuçları bilindiği için tekrarlamadık. Şüphesiz bu yöntemle de bazı gerçekler belirginleştirilebilir. Serf, köylü, tüccar, kentli, zanaatkâr, sanat ve bilimle uğraşanlar, toplumun çeşitli kesimleri olarak kavramlaştırılabilir. Üretim aracı olarak toprak ve üzerindeki mülkiyet ilişkileri, gelişen hukuk kapsamlı ele alınmayı gerektirebilir. Toprağın en önemli üretim aracı olduğu, kavgaların, savaşların toprak fethini esas aldığı, orta sınıfın güç kazandığı, toplumsal gelişmelerde önemli rol oynayabileceği önemle işlenmeye değerdir. Fakat bizim amacımız devletin toplu bir tanımlanmasını esas aldığı için, tabloyu ilgilendirdiği yönleri ve ana hatlarıyla vermeyi daha uygun görmektedir.

Ortaçağ köleci devlet sisteminin çözülüşüne yol açan etkenler esas olarak içerdendir. Çözülmesi için dıştan yeni etnik saldırılara, içten yeni dinlere ihtiyaç yoktur. Çözülüşün potansiyelleri içerde yeterince birikmiştir. Devlet sınırları içine alınmış

etnisitenin üst düzeyi, yeni yükselen burjuva orta kesim, dinsel mezhepler ve ayrı kavimler adına başkaldıran kesimler olarak, mutlak devlet olarak düşünülen monarşiye başkaldıracak temel güçtürler. Etnitsite hareketinin ulusal devlet talebiyle kentin orta sınıfının, özellikle ticaret burjuvazisinin ulusal sınırlar talebi çakışarak, tarihin en büyük dönüm noktalarından olan ulusal devleti ve kapitalist toplumu doğuracaktır. Yaklaşık M.S 15. yüzyıldan günümüze kadar gelişen bu süreç üst-yapı toplumu olarak devletin son aşamasını teşkil edecektir. Zihniyet ve maddi teknikteki gelişim düzeyi, artık toplum için devlet tarzı -en azından arkaik ve klasik biçimiyle- örgütlenmeyi gereksiz, ayak bağı bir kurumsal süreç olarak irdeleyebilecektir.

Her baskıcı ve sömürücü toplumsal sistemde olduğu gibi kapitalizmin doğuşu da devletsiz olmaz. Feodal sistemin dogmatizmi dinsel nitelikliydi. Arkaik köleliğin ise mitolojikti. Birinde tanrı bizzat kral ve hanedanın şahsında somutlaşmış iken, daha sonrakinde tanrı kendini devletin soyut varlığında görünmez kılarak temsil ediyordu. İnsanlığın zihniyet çağları bunu gerektiriyordu.

Kapitalizmde, toplumun çağdaş hiçbir rejimde görülmeyen devletleştirilmesi söz konusudur. Toplum aleyhinde devlet ne kadar büyütülürse, o denli kendini güçlü saymaktadır. Güvencesini, gücünü totaliter devlette görmektedir. Geleneksel, kutsal, ana, baba devlet sıfatları eksik edilmemektedir. ‘Devletten yemlenme’ klasik bir tabir haline getirilmiştir. Devlet önce milletten alıyor. Sonra dilenciye sadaka dağıtır gibi velinimet olarak kendini sunuyor. En değme hırsızdan daha tehlikeli oluyor. Devlete dayanarak yapılmayacak kötülük yoktur. Gerçek Leviathan günümüz devletidir derken nedenlerimiz çoktur. İşin acı tarafı, bu devlet halka en temel iş, aş kapısı gibi gelmektedir. Her şeyi kuran devletten, her şeyi var eden hizmetler beklenmektedir.

Lenin, “Genel bunalım dönemlerinde temel mesele devlet ve devrimdir” derken haklıydı. Kendisinden doğru bir devlet ve toplum tanımlaması bekleniyordu. 20. yüzyılda tüm ezilen ve sömürülen kesimler bir peygamber çıkışı gibi inanmışlardı. Düşünce ve eylemlerinde dürüsttü. Yetenekliydi. Doğru tanımlamaya da oldukça yaklaşmıştı. Fakat sihirli bir varlık gibi kendisini tanımlanmaz kılmayı Lenin’de sürdürerek boşa çıkarmayı bilen yine devlet olmuştur. Tüm pey-

gamber, bilge, filozof ve günümüzün bilim adamları için devlet sanki ‘kuantum ikilemi’ gibi bir durum sergilemiştir. “Olgunun yerini bilersen zamanını, zamanını bilersen yerini bilemezsin” ikilemi bu. Bazı filozoflar buna ‘belirsizlik ilkesi’ diyorlar. En gelişmiş duyarlık olarak ‘bilme’ için bir ilke olabilir. Ben de şuna inanıyorum veya biliyorum: Bilme anındayken oluşuyorsun. Yani bilmeyele oluşma aynı anda olduğu için, yarım bilmekten kurtulma çaresini çok uğraşmama rağmen bulamadım. Ama bu evrenin makro ve mikro sınırlarında cereyan eden bir ikilemdir. Evrenin en harika oluşumlarında kendini hissettirir.

Devletin bu yönlü bir olgu olduğuna inanmıyorum. Engels’in dahiyane sezdiği gibi, ‘devlet’ günü geldiğinde çıkrık malzemesi gibi tarihin çöp sepetine atılacak eski müzelik malzemelerden başka bir şey olamaz. Tüm talihsizlik gerçek sahibinin kim olduğu, nerede ve nasıl oluşturulduğu özü gereği tam olarak bilinmediği için ve sahip olunduğunda ise bambaşka bir gerçekliğe büründüğünden ötürü anlaşılması zor oluyor. Böylece sanki bir ‘kuantum ikilemiymiş’ gibi bir görüntü yaratıyor.

Devletin doğru tanımlanmaması devletin başına da bela olmuş gibidir. Kendini bazen gizleyerek, bazen çekici kılarak, çoklukla da korkutarak, cezalandırarak tanınmaz hale getiren devlet, toplumsal bunalımın temeli haline gelmiştir. Dünyanın her köşesinde bunalımın bu niteliğini görmemek olası değildir. Yalnız başına devletin doğuş beşiği olan Aşağı Mezopotamya'da güncel olarak olup bitenler bile, sanki lanetli bir geçmişten intikam almaktadır. Yılanın başı çok uzun olan kuyruğunu ısırır gibidir. Kutsal Kitabın diliyle, Leviathan doğduğu yerde kuyruğundan ısırarak bizzat kendisi kendisinin sonunu getirme savaşını verir gibidir.

Kendi çözümümde, Batı uygarlığı dahil, Sümerlerden beri süregelen birey- devlet ikileminin tüm sorunların kaynağını teşkil ettiği ve son on yıllardan beri gittikçe derinleşen bir krizi yaşadığı biçiminde bir anlayışa sahibim. Bu ikilem tüm ekonomik ve ideolojik toplum yapılanmasını cenderesine alan temel çelişkiyi teşkil etmektedir. Çelişki serf-derebeyi, köle-efendi, işçi-patron arasında olmaktan öteye, tüm resmi sınıflı uygarlık sistemi ve cenderesine aldığı herkes ve her kurum arasındadır. Sınıf soruları, çevre, kadın (cinsiyet) sorunundan etnik sorunlara kadar tüm toplumsal sorumlar bu sistem çelişkisinden kaynağını alır.

Fakat devlet sahibi sosyalite kendi sistemini kurmasına karşın, devletle çelişki halindeki tüm sosyalite yapıları kendi bileşik sistemlerini kurmaktan uzaktırlar. Devlet sistemlerinin sürekli gittikçe yoğunlaşan ve bileşik özellikleri karşısında, söz konusu sorunları yaşayanlar, gerek uğradıkları zor, gerekse ideolojik saptırımlar yoluyla sistematik düşünce yapısına ve toplumsal kurumlara ulaşmaktan yoksun bırakılmışlardır. Bilinç ve iradenin parçalanmış hali sürekliliği ve bütünsel bir kurumsallığı oluşturmamakta; tarih boyunca sergilenen büyük özverilere rağmen, sistematikliği sağlayamamaktadır. Çoğunlukla devlet sosyalitesinin iç çelişkilerinin bir aleti olarak kullanılmaktan kurtulamamaktadır. bu haliyle devlet ve dayandığı sosyalite, zayıf bacaklar üzerinde şişen bir gövde ve dev başına benzemektedir. Gerçek bir toplumsal kanserleşme yaşanmaktadır.

Üçüncü Bölüm

ORTADOĞU TARİHİ

Ortadoğu toplumu, toplumların kök hücresidir. Gücünü bu niteliğinden almaktadır. Kök hücre teorileri toplumlar için de geçerlidir. Kapitalist sistem Amerika kıta kültüründen Pasifik-Avustralya, oradan Hint, Çin ve Japon kültürüne; Afrika'dan Rusya-Güney Sibirya kültürlerine kadar yayılma yeteneği göstermiştir. Bir nevi kültürler ve uygarlıklar savaşını kazanmıştır. Fakat Ortadoğu'da 1800'lerden beri çok sayıda girişime rağmen sistemin fethi söz konusu değildir. Belki de dünya savaşlarından daha sorunlu geçen durumlar yaşanmaktadır. Asimetrik savaşları da aşan öğeler taşımaktadır. Zorlanmaların temel nedeni açık ki toplumsal dokudan kaynaklanmaktadır. Fransız Devriminin çözdüğü krallık ve feodalizmle, Rus Devriminin çözdüğü Çarlık ve feodalizm benzer olup, doku derinliği olmayan bir üst yapıyla uğraşmışlardır. Bu yapıları teşhis ve çözmeleri yine de büyük zorluklar içermiştir. Kaldı ki, bu devrimler üst yapıda cereyan edip azami kapitalist sistemle bütünleşmekten kurtulamamıştır. Ortadoğu toplumuna ve üst yapısına bu modeller dayatılarak sorunları çözmek şurada kalsın, daha da derinleş-

tirmekle sonuçlanmıştır. Geriye uygarlıklar savaşının doğasını iyi anlamak gereği kalıyor. Daha doğrusu, Ortadoğu uygarlığını bu kadar direngen ve çözümsüz kılan nedir? Neden dünyanın bilinen ve müdahale edilen tüm uygarlıklarında sonuç alınıyor da, Ortadoğu uygarlığında benzer çözümler başarılı olamıyor.?

Sorunun cevabı ana uygarlık gerçeğinde yatmaktadır. Ana çocuğa değil, çocuk anaya nasıl benzemek durumundaysa, bir nevi kendilerinden doğdukları ana uygarlığı da çocuk uygarlıklar kendilerine benzetemezler. Kendileri ana uygarlığa en azından bazı yönleriyle benzemek zorundadır. Yine kök hücre örneğine dönersek, ana hücreden türemiş tüm hücrelerin genetik yapılarını bulmak mümkündür. Ama türemiş hücrede ana hücrenin tüm genlerini bulmak mümkün değildir. Şüphesiz toplumsal olguyu, biyolojik olgularla aşırı kıyaslamak büyük hatalara yol açar. Ama yine de trendleri doğru anlamak açısından önemli kolaylıklar sağlarlar. Kapitalist sistem uygarlığının Ortadoğu uygarlığına daha derinlikli ve özgün yaklaşması gereği açıktır.

Ortadoğu uygarlığı çözümlemelerine girişirken, öncelikle zihniyet yapısına bakmak gerekir. Üç tek tanrılı zihniyet yapısının doğuş ve kökleşmesi bölgenin temel gerçeklerindendir. Din sosyolojisinin bu alanda çözmesi gereken birçok temel konu var. Yine bu çabanın edebiyat ve diğer sanat yaklaşımlarıyla somutlaştırılması gerekir. Bölgede hala etkili olan neolitik toplum değerlerini ayırtırmadan zihniyet haritasını çizmek önemli bir eksiklik taşıyacaktır. Diğer yandan iktidarla bütünleşmiş kavim ve din olgularının alt birimleri olarak yoğun mezhep, kabile ve aile yapıları halen yaşanan bir gerçektir. Kapitalizmin yol açtığı zihniyet kalıpları bölgede adeta kırılmaya uğrayarak anlam bulurlar. Zihniyet kalıplarının kökenlerini tarihin başlangıcında, hatta öncesindeki çok tanrılılık, mitolojik dünyada, özellikle de Sümer mitolojisiyle ilişkisi içinde ele almak, birbirine geçmiş zihniyet örgülerini daha iyi anlamamıza katkı sunacaktır.

Ortadoğu'daki iktidar yapılanmaları da dünyanın diğer alanlarından önemli farklılıklar gösterir. Savaş ve iktidar olguları da zihniyet örgülerinden az karmaşıklık göstermez. Bölgenin en eski kurumlarından olmalarına rağmen, savaş ve iktidarla toplumsal ve ekonomik yaşam arasında müt-

hiş bir kopukluk, paradoks yerleşmiştir. Karşılıklı ilişkiler en incesinden en kabasına kadar her demagojiye ve baskıya açıktır. Sosyoloji –sosyal bilim de- de çözümlenmiş olmaktan uzak bir olgu olarak, iktidar ve savaş dinsel, etnik, ekonomik, sınıfsal, siyasal bağlamları içinde adeta sırlanmış gibidir. En soyut tanrısal bir kavramdan en kaba bir cop darbesine indirgenmiş haliyle iktidar ve savaş çözümlemesi doğru yapılmadan, Ortadoğu’nun gerçekçi bir görünümünü elde etmek zordur.

Sosyal yapı kurumları ve özellikle aile olgusu en az iktidar kadar karmaşıklık taşır. Ortadoğu erkeği ve kadını özgün bir çözümlenmeyi gerektirecek bir karmaşıklık taşır. Genel sosyolojik kalıplarla yapılacak bir aile, kadın ve egemen erkek çözümlemesi önemli eksiklikler taşıyacaktır. Siyasal, ideolojik ve ahlaki gerçeklik en katı ve karanlık yanlarıyla erkek ve kadında yansıtılır. Aile kurumundaki çelişkiler devlet kurumundaki çelişkilerden az değildir. Aile sosyal bir kurum olmanın ötesinde anlamı olan adeta toplumların ‘kara deliği’ gibidir. Kadını mercek altına aldığımızda, belki de tüm insanlık dramını okumak mümkün olabilecektir.

Eğer toplumların tarihlerinde ve güncelliklerinde adeta birlikte yatıp-kalktıkları kavramları doğru tanımlayamazsak, yapılacak varsayımların aydınlatıcı değeri hayli düşük olacaktır. Örneğin bir ‘Allah’ kavramının sosyal bilim analizi yapılmadan hangi tarihsel dönemi ve toplumu tanımlayabiliriz? Avrupalılar ortaçağ feodalizminden çıkarken, zihniyet düzeyinde en çok teolojiyi, theodice’yi boşuna tartışmamışlardır. The’oyu, yani Allah’ı o denli tartışmışlardır ki, bundan bilim ve felsefenin ipuçlarını da yakalayabilmişlerdir. Theo’ya inanış, kutsallık da yoğun yaşanmıştır. Haklı olarak madem bu kadar inanıyor ve kutsuyoruz, o halde anlamını da bilmek en doğru yaklaşımdır diyebilmişlerdir. Dogmatizmi sarsabilecek düşünceyi tartışma ve yenilikler getirme **cesareti-ni gösterirler**. Ortaçağdan çıkışta düşünsel tartışmanın temelinde teoloji vardır. Ortada bilim ve felsefe adına varolan düşünceler de teolojiyle sıkıca bağlantılıdır. Önemli olan bu tartışmadan rasyonel felsefe ve bilim için gerekli bazı sonuçları çıkarmış olmalarıdır. İslam teologları ise tartışmadan sonuç çıkarma yerine, dogmayı kutsallaştırarak düşünceyi dondurmuşlardır. İmam Gazali daha 12. yüzyılın başlarında felsefeyi mahkûm ederek, içtihat kapısını da iyice daraltmaya yol aç-

rak, Ortaçağın karanlıklarında kaybolmasına yol açmışlardır. Bugün bile bu yönlü bir tartışmaya cesaret edilmemektedir. Daha doğrusu bu yetenek gösterilememektedir.

Kaldı ki, Ortadoğu toplumlarında zihinsel derinlik mitolojik çağa uzanmaktadır. Mitolojinin en usta yaratıcıları olan Sümer rahip ve edebiyatçılarınin yapıtlarını üç tek tanrılı dinde geliştirilmiş versiyonlar olarak kullanmıştır. Hz. İbrahim'i tek tanrılı dinin –tevhid- kurucusu olarak biliriz. Halbuki kendisi Babil hanedan krallıklarının –Nemrut- içinde yetişmiştir. Halen anısı diri olan Urfa'da Nemrut'un yanında bir memur olan babasının bekçilik yaptığı Pantheon'da –tanrı heykelleri topluluğu- etki-tepki sonucu bir zihniyet dönüşümü yaşadığı bilinmektedir. O halde Nemrut Pantheonu'nu bilmeden İbrahim'in dinini nasıl anlayabiliriz? En değme ilahiyat profesörlerinin bu konudaki söylemi, "İbrahim baltayla putları kırmış. Nemrut kızmış, kim kırdı demiş; o da büyük put kırdı demiş. Nemrut, cansız put nasıl kırar demiş. O da tanrı değil mi demiş." Böylece sürüp gider. Masalımsı bir anlatımdan öte değeri yoktur bu söylemin. Nemrut Pantheon'larının dayanakları olan

Sümer mitolojisinin sosyolojik çözümlenmesi yapılmadan, Hz. İbrahim'in dinsel devrimciliğini tanımlayamayız. Onu tanımlayamadıkça, Hz. Musa'yı, Hz. İsa ve Hz. Muhammed dinsel devrimlerini de anlayamayız. Ortadoğu'da o kadar üniversite ve ilahiyat fakültesi, imam-hatip okulları, tarikat ve diyanet kurumları olduğu halde, hiçbirisi sosyolojik bir ilahiyatçılık yapmaz. Yapsa sihir bozulur. Şapka düşer, kel görünür. Görülecektir ki, tek tanrı düşüncesinin temelinde iki olgu yatar. Doğadaki kuvvet birliğinin ifadesi olarak ve toplumda yükselen hiyerarşik şef ve kral olarak. Yani hakim toplum anlayışı ve buna bağlı hakim doğa anlayışının en yüce ifadesi geliştirile geliştirile, 99 sıfatlı Allah'a kadar ulaşılmıştır. Bu yönlü tartışma hiç yapılmadığı gibi, günümüzde Hizbullah -tanrı partisi- adıyla tanrı düpedüz siyasileştiği, hatta askerileştiği halde, halen gökte aranan bir varlık aldatmacası sürüp gider.

Peygamberlik kurumu da ilahiyatta dogmatik tarzda ele alınır. Toplumsal gelişmeyle bağı yokmuşçasına soyut bir anlatıma bürünür. Halbuki bir yandan şaman-şeyh geleneği, diğer yandan yükselen krallık otoritesine bağlı baş yürütmesi olarak vezirlik kurumu bu oluşumda etkilidir. Devletle hiyerarşi gelişmesi arasında yaşanan sorunlarda

peygamberlik bir çözüm olarak neşet eder. Siyasetle ilgili bir gelişmedir. Hem kitlesel, hem eylemsel bir temeli vardır. Bilgelikle siyasal önderlik arası gelişmelerde de rol sahibidir. Önemli olan, kutsiyeti olsa bile toplumsal gerçeklikteki yerini araştırmaktır.

Böyle yapılsa gerçekten bazılarının tarihi kişilikleri daha iyi anlaşılabilir. Tarihin kendisi de aydınlanır. Dogmatik anlatım her iki yönü de karanlıkta bırakır. Benzer birçok teolojik kavram kutsiyet anlamında aynı karanlık hizmeti görür. Cehennem, cennet kavramları bu anlamda daha da çarpıcıdır. Kökenleri Sümer mitolojisine kadar gider. Sınıflı toplumun yükselişiyle bağı açıktır. Çalışan sınıfların düzeni çoğu durumda cehennemi kelime olarak bugünkü Lübnan'da Hinom'un yeri; kötü, pis, leş deresi gibi yer- andırırken, artı-ürünü gasp edenlerin yaşam yeri ise giderek cennet misali olur. Bu örnekleri çoğaltmak yerine sosyal-bilim analizlerinde aydınlatmak önemlidir.

Ortadoğu düşüncesinde hala mitolojiyle din arasındaki ayrım bile tartışılmamıştır. Kaldı ki, mitolojinin kendisi de yorumlanmamaktadır. Söylen-
cedir denilip bir tarafa bırakılıyor. Halbuki bu dü-

şünce tarzı binlerce yıl halen yaşadığımız toplumların hafızasını işgal etti. Binlerce yıllık temel düşünce formu oldu. Toplumların maddi yaşamının sembolik ifadesinin şiirsel anlatımı olarak kendisinden sonraki tüm din ve edebiyat biçimlerini etkiledi. Kavramlarını mitolojiden almayan hiçbir din ve edebiyat yoktur. Mitolojiyi efsaneler uydurması olarak bir tarafa bırakmak, kendini en zengin bir kültür kaynağından mahrum bırakmaktadır. İnsanlığın çocukluk çağının düşüncesi olarak mitolojiye anlamlı bir değer biçmeden, sağlıklı bir din ve edebiyat-sanat çözümlemesi yapılamaz. Mitolojiyi yadsımaya değil canlandırmaya ihtiyacımız vardır.

Ortadoğu ilmiye sınıfı kendini 12., 13. ve 14. yüzyıllarda tartışmaya kapattı. Dinden çıkmayla suçlayarak katı dogmatizmi topluma dayattı. Zaten iktidar geleneğinin de çok beslediği bu eğilim, sonuçta Ortadoğu uygarlığının tarihte ilk defa öncülüğü Batıya kaptırmasına yol açtı. 15. yüzyıl büyük ayrışma yüzyılıdır. Doğuyla Batı arasında gittikçe derinleşecek bu ayrımın temelinde teolojik yaklaşım farkı yatar. Aslında 9., 10., 11. Ve 12. yüzyıllarda felsefi düşünce büyük gelişme sağlamıştır. Batı sadece tercüme yaparak aktarım yapmaktadır. Düşünce üstünlüğü kesin Ortadoğu'dadır. Mutezile mezhebi rasyonaliteyi esas ala-

rak dogmatizme savaş açmıştır. İbni Rüş 12. yüzyılın en büyük filozofudur. Hallacı Mansur ve Sühreverdi gibi tasavvuf felsefesinin önde gelenleri düşüncelerini hayatları pahasına savunmuşlardı. Artan baskılar 12. yüzyılın sonlarında Ortadoğu'nun günümüze kadar süren rengini belli edecektir.

Hiyerarşi ve devlet kurumlaşması, çözümlenmesi en güç toplumsal olgulardır. Ortadoğu kültürüne nüfuz edebilmek, siyasi kültürün dilini çözmekle mümkündür. Hiyerarşi ve devletin yükselişiyle sınıflaşma, dinsel, hanedanlık, aile, aşiret ilişkileri arasında kurulan örgü, toplumsal sistemi adeta mekân ve zamanın dışına çıkarır. Mitolojik ve dini söylem, sınıf ve etnik söylemlerle olguların gerçek mahiyetini daha da alacalı kılar.

İlkel komünal toplumun neolitik evresine merkez teşkil etmiş bölge, bu dönem kültürünü en derin toplumsal hafıza olarak yaşar. Maddi olarak da neolitik yapılanmanın varlığı hala yaygındır. Köylülük düne kadar neolitik merkezler olmaktan öteye fazla farklılaşmış değildi. Kölecilik ve feodal toplum sistemleri de bölgenin köklü kültür değerleridir. Bu kültürel toplamın üzerine eklenen Batı kültürü

cila olmaktan öte anlam taşımaz. Dolayısıyla cilaya bakıp toplumsal çözümler yapmak hayli yanıltır.

Hiyerarşinin diğer adı ataerkilliğin sızmadığı toplumsal gözenek yok gibidir. Belki de binlerce yıl devlet kurumundan önce ataerkil gelenekler toplumu yönetti. Ataerkilliğin gücü belki de dünyanın hiçbir bölgesinde Ortadoğu kadar kuşatıcı, boğucu değildir. Halen yaşayan değerler olarak, kadın ve erkek kişiliği, etnik kültür, aile ve namus anlayışı üzerinde ataerkilliğin gücü çok belirgindir. Karşı kültürü geliştirmesi gereken şehirler, kırsalın, dolayısıyla ataerkilliğin derin izlerin taşırlar. Kırsal okyanus içinde adacık gibi kalırlar.

Devlet binlerce yıllık ataerkil kültür üzerinde yükselir. Oluşumunda sınıfsal öğelerden çok güçlenmiş ataerkil gruplar esas rol oynar. Bu gruplar içinde daha çok belirgin olan figür ihtiyar bilgedir. Kabilenin tecrübeli yaşlısı olarak bilge belki de en eski otoritedir. Muhtemelen bilge ananın rol oynadığı tarımsal devrimden sonra adım adım gelişen tecrübeli ihtiyar bilge, şaman-şeyh-peygamber olarak toplumsal statüsü giderek artmıştır. Toplumda sınıflaşma gelişip ataerkil kurumdan devlete doğru bir gelişme olunca, bilge müttefikleriyle birlikte hanedanlığa ve ona dayalı olarak krallığa erişir.

Muhtemelen şamandan rahip, vurucu gençlerden de askeri müfreze oluşturup bir üst makama sıçrama yapar. Rahip yeni makamın ideolojik kurgusunu geliştirirken, askeri müfreze de gittikçe ordulaşır. Bu tip bir devletleşme modeli bölgede daha gerçekçidir. Önceden hazır bir köleler ordusu olduğuna dair veriler yoktur. Köleleşme ancak devlet kurumu güçlendikten sonra gelişmiştir. Mısır ve Sümer örneğinde uzun bir dönem önce rahip ve kabilelerin etkin gücünü görmekteyiz. Köleleştirme kolay olmamıştır; çok sert mücadelelerle iç içe yürütülmüştür. Toplumu köleliğe alıştırmak belki de Ortadoğu kültüründe en çok izlenmesi ve çözümlenmesi gereken bir süreçtir. Sümer ve Mısır rahip ideolojisi olarak mitolojinin büyük önemi devletleştirmedeki rolünden ileri gelir. Tıpkı kapitalizmin milliyetçilik, liberalizm gibi ideolojiler uğruna yürüttüğü mücadele nasıl ki kapitalist devlet formunu ortaya çıkarmışsa, mitolojik söylemin gücü de ilkçağ kölelik formunu yaratmıştır. Eğer mitolojik söylemin toplum üzerindeki meşrulaştırıcı gücü olmasaydı, herhalde o müthiş tanrı-kral hanedanlıkları oluşamazdı. Oluşsa bile o denli köklü ve kalıcı olamazlardı.

Firavun ve Nemrut deyimleri Ortadoğu kültüründe tam da tanrı-kralları ifade eder. Tanrı-kral bir Ortadoğu yaratımıdır. Bir şahıs olmanın ötesinde bir kültür, bir kurumdur. Toplumun tüm üyelerinin tanrı-kral kişiliği karşısındaki yerleri erzak taşıyan karınca misalidir. Tanrı-kral ve öteleşen toplum arasındaki fark o denli abartılı ve tersyüz edilmiştir ki, sonunda iki soy belirmiştir: Ölümsüzler olarak tanrı-krallar ve ölümlüler olarak insanlar. Mitolojik kurnazlık veya yetkinlik devletleşen tabakayı insandan saymamaya özen göstermiştir. Kurum olarak devletin hakimlerin yaşamı için arz ettiği süreklilik, sanırım bu 'ölümsüzler' sıfatının oluşumunda belirleyici rol oynamıştır. Tanrı fikrindeki 'ölümsüzlük' kavramının devlet kurumundaki süreklilikle bağı çok açıktır. Devletleşmeden önceki tanrılar için de ölüm düşünülürdü. Neolitik dönem tanrılarında ve onu temsil ifadelerinde her yıl tanrı doğuş ve ölümleri için özel günler vardır. Yaygın söylence ve ritüellerle -ibadetler- kutlama ve yas törenleri düzenlenirdi. Ne zaman ki devlet kurumu süreklilik -şahıslar geçici, devlet kalıcı- kazandı, o zaman tanrılar da ölümsüz kılındı. Burada tanrı-kralların soy ve hanedanlarını ayrıcalıklı kılmanın rolü de önemlidir. İnsandan sayılmama ve ölümsüzlük olağanüstü bir büyüklük ve farklılık

sağlar. Devletliler sınıfı böylece tanrılaşarak ölüm-süz bir soy haline getirilince, öteki insanlara -diğer tüm toplum insanları- düşen de ona kulluk etmektir.

Bu kulluk daha sonraki Grek ve Roma köleliğinde görülen bağımlılık türünden oldukça farklıdır. Efendisine bağıllıkla tanrıya bağıllık arasındaki fark gibi. Tanrısal bağıllıkta güçlü bir inanç ve ibadet bütünlüğü vardır. Rahip geleneğinde tanrı-kral olarak devlet bağıllığı o kadar büyük bir deha ile işlenmiştir ki, köleler-kullar ordusu karıncalaşarak yük taşıyacak denli küçültülmüş ve hizmetçi kılınmıştır. Sümer mitolojisinde insan, tanrıların dışkisından veya bir adım daha ileride topraktan (çamur) yaratılmış gibi gösterilir. Tanrıların en aşağı tarzda insan yaratması inceleşerek günümüze kadar gelir. Kadın tanrıdan yaratılamayacak kadar unutulmuştur. Ona biçilen paye erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmış olmasıdır. Bu anlatımlar devlet tabakasının ilk doğuşundaki büyük ideolojik düzeni göstermesi bakımından önemlidir. İnsanların bölünmesi o denli işlenmiştir ki, nesiller boyu toplumun ezici çoğunluğu devlet tabakasının tanrısallığını sadece onaylamıyor, ibadet ediyor ve

en ağırından çalışmayı bir tanrı emri olarak algılıyor. İdeolojik derinlik bu kadar gelişmiş oluyor. Aslında temeli zorbalık ve yalan olan bir kurumsal özellik, en yüce tapınılan ve uğruna her tür çaba gösterilen bir metafizik, soyut fetiş -tapınılan şey- haline getiriliyor.

Ortadoğu kaynaklı uygarlıksal çıkışın bu temel özellikleri dalga dalga tüm dünyaya yayılıyor. Özellikle bölge kültürünün çok zengin ve değerli olan neolitik özelliklerini bastırarak, en gerici düşünce ve inançlara zemin olabilecek bir mitolojik yaratımı da aynı kanallardan başta bölge toplumu olmak üzere gelişmiş toplumların büyük bir kısmına yayıyor. Bu öylesine güçlü bir etkidir ki, idealist felsefenin en büyük son temsilcisi Hegel’de “ Devlet, tanrının cisimleşmiş halidir” dedirtecek türde devam ediyor. Halen devletin ebediliği, yüceliği, kutsallığı hakkındaki güncel söylem kaynağını bu en eski kulluk sisteminden almaktadır.

Tanrısallığın, gelişen toplumsal kimlik ve iradenin kolektif soyut ifadesi olduğunu hiç akıldan çıkarmadan, ilahiyatla toplum ve siyaset arasındaki ilişkiyi daha iyi kavrayabiliriz. Ortaçağdaki Ortadoğu devleti orta sınıfı da kapsamına alırken, despotik karakterinde ciddi bir değişim gözlenmemektedir. Kralın yeni unvanı sultanlık, iktidarın şahısla

temsildir. Sultanı tanrıdan başka bağlayan bir irade yoktur. Tanrı emirlerini yorumlayan ilmiye sınıfı, kapıkulunun bir kategorisidir. Kendileri sultanın iradesinden başka bir şeyi temsil etmemektedir. Devlet üst toplumu kendini anlayış ve ahlak olarak topluma ezici bir biçimde egemen kılmıştır. Kent üzerinde varlığını daha güçlü yaşatan devlet kırsal alanda da yaygınlaşmıştır. Hem İslamlık hem Hıristiyanlık'ta Ortaçağ devleti en güçlü dönemini yaşamıştır. İlk çağ köleliğinin yozlaşmış en son biçimleri olan Sasani ve Bizans İmparatorluğunda, M.S 6. ve 7. yüzyıllarda feodalizme doğru bir geçiş süreci yaşanmıştır. İslam devleti belki de feodalizme en radikal ve sert haliyle çıkış yapan devletlerin başında gelmektedir. Ortadoğu kültürünün yeni bir aşaması olarak da değerlendirilebilir. En güçlü temsil dönemlerini Emevi, Abbasi ve Selçuklu Türklerinde bulan Arap-İslam devleti, Moğolların doğudan, Haçlıların batıdan saldırısıyla önemli oranda gücünü yitirmiştir. Eyübi Hanedanlığının 1250'lerde dağılmasıyla duraklama dönemine girilmiştir. Osmanlıları yarı-Bizans yarı- İslam devleti olarak görmek daha gerçekçidir. İki devletin de feodal özellikleri Osmanlıda bütünleştirilmiştir.

Despotizmin en katı biçimini uygulayan her iki devlet, feodal toplumun çöküşünü durdurmak için büyük çaba harcamakla birlikte, daha taze bir güç olan Osmanlılar geniş uzlaşmalarla ömürlerini en çok uzatan son Ortadoğu devleti olarak tamamlamıştır.

Ortadoğu uygarlığında devleti tanımlamaya çalışırken hedefimiz bugüne ışık tutmaktır. Batı uygarlığında devletin varoluşu köken olarak Ortadoğu'ya bağlı olmasına karşın süreç içinde kendini ayırtmıştır. Atina ve Isparta dönemindeki devletle başlayan bu ayrışma, Helenizm'le Roma'ya taşınmıştır. Tanrı-krallık iddiası hayli zayıflamış olarak devam etmiştir. Konstantin'in Hristiyanlığı kabulü ile ayrışma tamamlanmıştır. Tanrının bin yıllık devleti iddiası eski bir Ortadoğu mahşer söylencesinin devamıdır. Ortadoğu formuna göre daha dünyevidir. Devlet kutsallığı derinleştirilememiştir. Devlete karşı kavimler gücünün ezici darbeleri altında Roma İmparatorluğu çökerken, varolan saygınlığını daha da yitirmiştir. Devleti daha az tanımış Cermen boyları, devletin dünyevi yüzünün açığa çıkmasında önemli roller oynamıştır. Roma İmparatorluğundan devraldıkları devleti, Ortaçağ'da her ne kadar kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu adı altında canlandırmak istemişlerse de, kent

devletçikleri ve monarşik krallıklar tanrısal zırhlarından iyice boşalmışlardır. Devletin niteliği daha çok kavranmaya başladıkça halkların ve ulusların demokratik ve ulusal nitelik taşıyan siyasi oluşumları devreye girmiştir. İngiliz, Amerika ve Fransız Devrimleri devletin laik niteliğini egemen kılmada daha da ileri gitmişlerdir. Anayasalarla sınırlama artık despotik devleti tarihe gömmüştür.

Ortadoğu da ise devlet geleneğinde bu tür değişimler yaşanmadığı gibi, daha da tutuculaşma ve gerileme sürecine girmiştir. Osmanlı ve İran devletin tüm yaptıkları, yükselen Batı devletleri karşısında son savunmalarla varlıklarını biraz daha sürdürmektir. Ortadoğu devleti dağılırken, Batı devletinin sömürgeciliği ise tam yerleşmekten uzaktır. 19. ve 20. yüzyıl Ortadoğu için kriz dönemini ifade eder. Yarı ve yeni sömürgecilik olarak nitelendirilebilecek bu yüzyıllardaki siyasi oluşumların dünyanın diğer alanlarından farklı bazı yanları vardır. Kısa tarihsel tanımlama bu farkları açığa vurmaktadır. Özellikle toplumla devlet arasındaki ilişkinin değişime karşı son derece dirençli olması, krizden kısa süreli çıkışlara imkân vermemektedir. Ne kapitalist devletin formlarını

hızla özümseyecek koşullar vardır, ne de kendi geleneginin hızla dağılması söz konusudur. Toplumsal gelenek her iki tür gelişmeye de yanıt verebilecek yaratıcı dinamikleri taşımamaktadır. Daha doğrusu **gelenegin gücü** toplumsal tabanda ta neolitik dönemden beri adeta yere çakılmış olduğundan kolayca kendine gelememektedir. İşbirlikçiliği aşmayan üst tabaka girişimleri ise topluma mal edilmek, onu çözmekten çok uzaktır. Batı tarzı gelişme yoluna girmek için ne Amerika türü, ne Pasifik Japonya türü gerçekleştirilebilir.

Burada engel sadece İslami kalıplar değildir. Bir bütün olarak uygarlık değerleri dirençlidir. Neolitik toplum değerlerinden tutalım, Sümer Mısır kölelik değerlerine, İslami değerlerden tutalım çok zengin etnik değerlere kadar bir karmaşa hüküm sürmektedir. Ortadoğu uygarlığı dönüşüm için kolay yabancı aşı kabul etmez; biraz da yaşlanmış bir ağacın aşısı kaldıramaması gibi. Yeni için ya eski ağacı tümüyle devireceksin, ya da bir aşı türü bulacaksın. Her ikisi de olmuyor. İlk aşı denemesini 1900'lerde Jöntürk ve Kemalist Türkiye yapmak istedi. Tıpkı reel sosyalizmin tutmaması gibi. Batı aşısının iyice milliyetçilik sosuna bandırılmış hali de seksen yıl geçmiş olmasına rağmen tutmuş olmaktan uzaktır. İran, Afganistan şahlıkları moder-

nist çehre takınınca hızla yıkılmaktan kurtulamamıştır. Arap milliyetçiliği ise can çekişmektedir. Irak'ta yaşadığı durum, cenazesinin bile kaldırılmasının ne kadar güç olduğunu kanıtlamaktadır. Siyonist İsrail milliyetçiliği de benzer bir konumda olup İsrail- Filistin sorununu tam bir vahşete dönüştürmüştür. Radikal ve yenisinden İslam'a sarılış ise, kapitalizmin en büyük küresel hamlesine karşı umutsuzluğun doğurduğu intihar eğilim ve çırpınışlarından başka bir anlama getilememektedir. Farklı bir gücü ve çözümü ortaya çıkarması söz konusu olamamaktadır.

Ana kavramlarda kısa bir tarih özeti bile Ortadoğu sorunlarının temelinde devlet olgusunun yattığını göstermektedir. Batı uygarlığı Ortadoğu kökenli devlet muammasını çözmek için büyük mücadeleler verdi. Rönesans bir yanı ile devlet üzerindeki ideolojik örtüyü kaldırdı. Zihniyet devrimi ile mitolojik ve dini zırhları paramparça etti. Gerçeğin daha çıplak görülmesini sağladı. Reformasyon aynı devletin kilisece savunulan tanrı-devlet ideolojisi ve bürokrasisinin dokunulmazlık ve bütünlüğünü parçaladı. Toplum üzerindeki korku saltanatını kaldırdı. Herkesin kendi inanç

tarzını özgürce tanımlayabileceğine yol açtı. Ortadoğu da ise tersine Mutezile ve benzeri anlayışlar saf dışı edildi. Dinsel saltanatın yıkılması düşünce ve inanç hürriyetini hızlandırdı. Aydınlanma süreci gelişmeleri boyutlandırarak kitlelere taşıdı. Objektif olarak her üç eğilim devlet etrafındaki dokunulmazlık zırhlarını parçalarken, toplumun demokratik gücünün önünü açtı. İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri klasik devleti parçalayıp hem ideolojik, hem bürokratik yenilenmesine yol açtı. Anayasa ve insan hakları ile sınırlarını daraltıp toplumsal güçlerin inisiyatifini hızlandırdı. Böylece 19. ve 20. yüzyıldaki büyük uygarlıksal gelişmeler yaşandı.

Ortadoğu da ise süreç bu yüzyıllarda tersine işledi. Baştan beri devletin 'toplumun' genel güvenlik ve kamusal yarar gereksinmesini kötüye kullanıp gaspçı bir savaşçı-iktidar kliği olarak kendilerini örgütleyen güçler, korkunç bir çabayla kendilerini tümüyle egemen kıldılar. Tümüyle despotikleşen devlet toplumun sırtına bir kene gibi yapıştı. 15. yüzyıl sonrası bu sürecin trajik öyküsüdür. Batı Magna Charta'dan modern anayasalara doğru tırmanırken, Ortadoğu ve tüm Doğu despotizmin envai türlerini geliştirdi. "Osmanlıda oyun çoktur" halkçı özdeyiş bu dönemden kalmadır. "Bu dünya-

da en büyük saadet, devletin uzağında yaşamaktır” deyişi de bu gerçeği yansıtır. Ortadoğu toplumu, Ortadoğu devletinin elinde kısıvrak bağlanmış bir av nesnesi gibidir. En ufak bir tüylenme işareti yolunmasını da beraberinde getirir. Devletin değil yasal anayasal sınırlanması, dinozorlaşması gelişir.

İçte topluma, dışta Batıya karşı daha da büzüle- rek tutuculaşan Ortadoğu devletinin 20. yüzyıldaki milliyetçi kılıfla kendini örtmesi problemlerin daha da ağırlaşmasına yol açtı. Milliyetçilikle sınırlı bazı reformlarla küçük bir azınlık devlet desteği ile modernleşirken, toplumdaki taassup, gerilik adeta mekân ve zaman dışı en hastalıklı, alık, uçuk bir zihniyet yarattı. Geleneksellik tüm kutsallığını yiti- rirken, çağdaşlık ancak devlet etrafında objektif ajan bir tabakayı oluşturdu. Ortadoğu devleti tü- müyle çözülmedi. Karakterinden beklenen ajanlık kurumuna yanıt verdi. Batı bunu kısa vadeli çıkarları için yeterli gördüğünden yıkılmasını iste- medi. Bıraksa kendi halinde yıkılacak olan Osmanlı ve İran monarşilerini, özel **döngelerle iki yüzyıl boyunca ayakta tuttu**. Batıda egemen hale gelen kapitalist sistemin dünya çapında geliştirdiği ‘komprador kapitalizmi’ de bu ajanlaşmanın eko-

nomik temeli için idealdi. Fakat toplumun hiçbir problemi değil çözümlenmek, görülmek bile istenmedi. Adeta tanrı-kral devletin çağdaş bir versiyonu yaşandı. Batıdan alınan askeri teknik güç Ortadoğu devleti için bir can simidiydi. Onunla kendini topluma karşı rahatlıkla ayakta tutabiliyordu. Efendileri de arkasında oldukça savaşçı-iktidar kliniğinin ömrünü uzatması zor değildi. Kapitalist sistemin yedek araçları olan reel sosyalizm, sosyal-demokrasi ve ulusal kurtuluş mezhepleri ile cilalandıkça, kendini daha da sağlama alınmış sayabiliyordu. Sözde reform olarak değerlendirilen bu süreç, 1990'larda reel sosyalizmin çözümlüşüyle hızlanan kapitalist-emperyalist küreselciliğin genel kriz-kaosu karşısında tel tel dökülmeye başlandı. ABD önderliğindeki kaos imparatorluğu bu yapılarla yürüyemez. Sistemin mantığına terstir. Sistem kârı ve güvenliği esas alırken, Ortadoğu devleti yeni durumda her iki işlevi de adeta dinamitleme sürecine soktu. Ortadoğu devleti demek güvensizlik ve boş masrafçılıktır. Halk yığınlarından kopması, güvensizlik ve masrafçılığı katlanılamaz boyutlara taşıdı. Üstten küresel kapitalizmin, alttan neolitikten beri biriken sorunlarla boğuşan halkların talepleri karşısında despotizmin

bu yamalı bohça ve cilalanmış biçimiyle yanıt oluşturabilmek çok zordur.

En az devlet sorunu kadar ağırlaşan bir sorun da aile ve kadın etrafından şekillenen toplumsal zihniyet ve davranışlardır. Üstte devlet alta aile, cennet ve cehennem ikilemi gibi bir diyalektik bütünlük oluştururlar. Devlet, mikro modelini ailede gerçekleştiren, büyüyen aile talepleri de makro modelini devlet olarak tasarımılar. Her aile ideal çözümünü devletleşmede bulur. Devlet despotunun ailedeki yansıması 'küçük despot' olarak 'aile reisi' erkektir. Büyük devlet despotu ne kadar etkili, yetkili, keyfi tutumlarla aleme nizam vermeye çalışırken, küçük reis de birkaç kadın ve çocuk üzerinde aynı mutlak nizamiyat işleriyle uğraşır.

Ortadoğu uygarlığında aileyi devletin mikro modeli olarak çözmeden yetkin bir toplumsal çözümlemeyi yapmak çok eksik bırakır. Günümüz Ortadoğu toplumunda kadın sorunu en az devlet sorunu kadar ağırlaşmışsa, bunun altında yine devletin tarihi kadar uzun ve karmaşık bir kadın kölelik tarihi yatar. Kadın-aile-erkek Bermuda üçgenini haritada iyi göstermeden, yanından geçen her toplumsal çözüm gemisini batırması işten bile de-

ğildir. Bermuda üçgeni toplumsal okyanusta Ortadoğu'daki mikro devlet olarak ailedir. Hiyerarşi ve devlet yükselirken, kendi izdüşümlerini de mutlaka aile kurumunda yansıtmadan edemezler. Ailede yankı bulamayan bir hiyerarşi ve devlet, yaşama şansını güçlü kılamaz ve sürdüremez. Ortadoğu uygarlığında bu diyalektik ikilem özenle dokunur ve hiç ihmal edilemez.

Ortadoğu en güçlü tanrıça kültü kadar en derin kadın köleliğinin yaşandığı, uygarlığa tanıdık bölgedir. Üçüncü büyük cinsel kırılmayı sağlayarak, kadın lehine büyük bir yürüyüşe de tarihine yaraşır biçimde yer vermek durumundadır. Büyük düşüşlerin kalkışı da büyük olur. Bu temelde adeta yeni bir tanrıça dininin müminleri gibi yaklaşırsak, hak edilmiş kutsal analığa ve aşk kadınlığına ulaşabiliriz.

Ortadoğu sorunsallığında tanımlanması gereken bazı temel olgular daha vardır. Etnisite, ulus, vatan, şiddet, sınıf, mülkiyet ve ekonomi vb. olgular kavramsal düzeyde tanımlanmış olmaktan uzaktır. Olguların tanımlanma düzeyleri olarak kavramlaştırma hala şovenist ideolojik zırhlarından arınarak yapılamamaktadır. Ortadoğu kültüründe bu olguların gerçek değeri bilimsel olarak ortaya konulmamaktadır. Ya dinsel ideolojinin, ya da şo-

venist milliyetçiliğin gözlükleriyle bakılmakta, kendilerine göre çözümsüzlük yüklü sonuçlar çıkarmaktadır.

Etnisite, Ortadoğu'da halen ağırlığını eskisi kadar olmasa da koruyan bir gerçekliktir. Kırsal alanda daha güçlüdür. Kentlerde yerini tarikat vb. cemaatlere bırakmaktadır. Tam yurttaşlık ve demokrasi yaşanmadığından, herkesin hemen bir etnisite ve cemaat aidiyeti vardır. Devletler aileler kadar etnisitenin diğer varlıklarını da gözetirler. Aşiretlerin gücünü hesaba katmadan politikanın başarılı olması zordur. Ne sınıflaşma, ne de uluslaşma içinde tam erimediğinden toplumsal kargaşayı artırmaktadır. Fakat tarihsel direniş ögesi olarak soy kültürünü taşımaları açısından önemlidir. Kuru bir retçilik gerçekçi ve yararlı değildir. Etnik bağlara özen göstermek ve doğru çözümleme gereğini etnisiteyi temel alan mikro milliyetçi ve dar politikacılığa düşme eğilimlerinden ayırmak önemlidir. İlki ne kadar doğru sonuçlara götürürse, ikinci o denli yanlış sonuçlara götürebilir.

Ulus ve ulusçuluk, Ortadoğu toplumunda çözümden çok sorun yanı ağır basan kavramlardır. Kapitalizmin doğuş aşaması olan merkantilizm –

ticari kapitalizm- döneminde ulusal pazar ihtiyacı, eski dil sınırlarından önce ulus, sonra ulusçuluk türetilerek çözümlenmek istendi. Ulusun ümmet - bir dine bağlı topluluk- anlayışının dil sınırlarına çekilmiş anlamını ifade eder. Özünde sosyolojik olmaktan çok politik bir kavramdır. Politik amaçlı yaklaşılır. Daha sağlam sınırlar altında devlet olma talebini karşılar. Devletler için ulus, etnik temelinden ziyade politik temelinden ötürü önemlidir. Saf ulus arayışında bile politik gerekçeler belirleyicidir. Tabii bu politikanın altında da pazar sorunu belirleyicidir. Pazar ve politika ulusun rahmidir. Sosyolojik olarak değeri etnisite kadar güçlü değildir. Etnisite en güçlü sosyolojik olgularından biridir. Kavim olarak etnisite ulus gibidir. Kavmin ulustan farkı, pazar ve politik değerinin henüz gelişmemiş olmasına dayanır. Ortadoğu'da ulustan ziyade ulusçuluğa daha çok sarılır. Ulusçuluk ya da milliyetçilik zayıflayan dini bağların yerini tutmaktadır. Bir nevi seküler-dünyevi- dindir. Devletin en temel meşruiyet aracıdır. Dine ve milliyetçiliğe dayanmadan devleti yürütmek zordur. Din zaten devletin genidir. Milliyetçilik de onun modern biçimidir.

Ulus ve ulusçuluğun günümüz açısından toplumsal çözüm değeri yoktur. Bilakis sorunları ulus

ve milliyetçi örtü altında gizleyerek çözümlerini zorlaştırır. Geçmiş yüz yılı bile bulmayan bu olgu ve kavramları da gerçekliği içinde tanımlamak, değerlendirmek önemlidir. Salt ulusçuluğa ve ulusa dayalı politik ve ideolojik yaklaşımlar birçok yanlışlığa götürebilir. Şovenizme varan ulusçulukların 19.-20. yüzyıl savaşlarında oynadıkları roller açıktır. Ortadoğu'da, yine genelde tüm milliyetçiliklerin, özelde Arap-İsrail milliyetçiliğinin politikada kullanılmasının ne tür çıkmazlara, kanlı eylemlere ve büyük acılara götürdüğü gözler önündedir. Politikada ve ideolojik faaliyetlerde milliyetçiliği hiç kullanmamak, ulus olgusunu ise toplumsal çözümlere katkı sunduğu oranda baz almak önemlidir. Aksi halde Avrupa'da olduğu gibi Ortadoğu'da da temeli zaten güçlü olan ideolojik şartlandırmalardan ötürü kaosu derinleştirmekten öteye sonuç vermeyecektir.

Ortadoğu'yu bir bütün olarak aldığımızda, Avrupa tarzı sınırlara bölmek büyük zorluklar ortaya çıkarır. Bütünlük ve özgünlükler oldukça oturmuştur. Ekonomik, sosyal bağlar nereye, hangi memleket denileceğini belirlemiştir. Zoraki siyasi bölmeler, tarihen yaratılmış değerler kadar güçlü değil-

dir. Birinci dünya savaşı sonunda çizilen siyasi sınırlar vatan kavramının çarpıtılmasına, daha doğrusu gerçek vatan sorunlarının doğmasına yol açmıştır. Ortadoğu'nun bütünlüklü siyasi gerçekliği bugünkü siyasi haritayı gerçekçi kılmıyor. Siyaset dinamiği daha değişik coğrafya alanlarının bütünlüğünü gerektiriyor. Mevcut durum uluslararası çatışmayı gerektiriyor, milliyetçiliği kışkırtıyor. Örneğin Filistin-İsrail ve Irak Kürdistan'ı. Ortadoğu imparatorluk geleneği daha çok federalizme yakındır. İlk imparatorluklardan son Osmanlı imparatorluğuna kadar bölgedeki idari, siyasi ve ekonomik yapılanma federatiftir. Geniş özerk bölgelere dayalı bir federasyon günümüz ABD'sine benziyor. Ortadoğu'nun vatan konusundaki temel sorunu geleneksel federal konuma gelmemek ve gereksiz birçok ulus-devlet arasında gerçekçi olmayan parçalamadan ileri gelmektedir. Bu konum aşılmadan daha gerçekçi vatan ve vatandaşlık anlayışına ulaşmak zordur.

Ortadoğu uygarlığı, sınıflaşmayı en eski yaşayan niteliğinden ötürü, mülkiyeti de en eskiden tanıyan toplumu temsil eder. Devletleşme kendi etrafında hem kolektif hem özel niteliği iç içe yaşayan bir mülkiyeti tesis etmekle birlikte oluşmuştur. Yani önce özel mülkiyet sahipleri, sonra devleti ele geçi-

riş modeli değil, devletleşmeyle iç içe bir kolektif-özel mülkiyet düzeni oluşmuştur. Üst tabaka ne kadar devletleşmişse, o kadar mülkiyete sahip olmuştur. Devlet demek, hakim olduğu sınırları kendisine mülk olarak ilan etmektir. Devletin kendisi en büyük mülkiyet ortaklığıdır. Özel mülkiyet birimidir. Daha altta ve orta kesimlerde sınırlı bir özel mülkiyet varlığına izin gösterilir. O da sık sık müsadere edilmekten kurtulmaz. Bu açıdan özel mülkiyet fazla gelişmez. Devlet dışındaki özel mülkiyetin fazla güvencesi yoktur. Bu durum Batıda olduğu gibi neden özel mülkiyetin gelişmediğini de izah eder. Devletin oluşum tarzı mülkiyetleşmenin nasıldır da belirleyen temel etkidir.

Toplumun en derinliklerinde kolektif mülkiyet ise daha çok aile, kabile, mezhep vb. cemaat topluluklarında yaşanmaya devam etmiştir. Bu kolektif mülkiyet olgusuyla devletteki kolektif-özel mülkiyet olgusunu karıştırmamak büyük önem taşır. En gerici, asalak ve yaratıcılıktan uzak mülkiyet türü devletteki mülkiyettir. Ortadoğu'daki ekonomik geriliğin en önemli bir etkeni olarak devlet mülkiyetindeki aşırılıkta görmek gerekir. Adeta toplumsal bir ur gibi büyüyen devlet ve devlet mülkiyet

düzeni topluma nefes aldırılmaz. Zaten mülkiyet ve devletin anlamı çoğunlukla özdeştir. Mülk-melik-malikiyetin iç içeliği bu olguyu gösterir. Daha da kategorik genelleme yaparsak, tanrı=her şeyin sahibi, Tanrı-kral devleti=her şeyin sahibi tanrı-kral, tanrı-kral=devlet kurumu, devlet kurumu=her şeyin sahibi devlet. Devlet ve mülkiyet arasındaki bu ilişki optimal düzeyde çözülmedikçe, toplumsal gelişme çok zor olur. Sağlıklı birey ve toplum ilişkisini kökünden köstekleyen devlet ve el koyduğu tasarruflar bütünü olarak mülkiyettir.

Ortadoğu uygarlığındaki zihniyet gelişiminin yol açtığı ekonomik çağlar belirgindir. Buna karşın zihniyette meydana gelen olgular dünyasından kopma, metafizikte gittikçe fizikten kopma, ucu belli olmayan tasarımlar, hayaller dünyasına dalma, ekonomik olarak verimliliği düşüren en temel etkindir. Ortadoğu metafiziği, -mitolojik, dinsel ve felsefi- olgular dünyasından kopup ne kadar soyut kavramlarla uğraşmışsa, o denli ekonomik gerilemeye yol açmıştır. İlahiyattaki yoğunlaşma, özellikle doğal dünyanın doğru tanımına götürmeyen felsefeye düşmanlık eğilimi, felsefi ve bilimsel düşüncüyü geliştirmeme, ekonomide de daha derinliğine bir çözümsüzlüğe, gelişmemeye, binlerce yıl öncesinin neolitik yöntemlerinde saplanıp kalmaya yol

açmıştır. Rönesans, reformasyon ve aydınlanma türü zihinsel bir gelişme Ortadoğu'da yaşanmadıkça, kalıcı, kurumsal bir ekonomik gelişme yaşanamaz. İster devlet eliyle ister özel bireyler yoluyla kalkınmacılığın tutturulamaması, kitlelerin muazzam sefalet ve işsizliğin temelindeki bu gerçeklikte yatar. Kaynaklar açısından çok zengin olan bölge, köklü zihniyet devrimini yaşamadan ekonomi devrimini başaramaz. Dolayısıyla işsizlik, yoksulluk gibi muazzam sorunların üstesinden gelinemez. Ortadoğu'da ekonomik çözümün merkezine zihniyet ve demokrasi devrimini almadan bir çözüm aramak sonuç vermeyecektir. Ortaya çıkacak gelişmeler pansuman rolünü oynamaktan öteye gitmeyecektir. Ekonomi ile zihniyet ve demokrasi arasındaki diyalektik ilişkiyi esas almak, kalıcı çözümlere bu temelde gitmek en doğru yöntemdir.

Bazı kavramlara açıklık getirirken, devlet ve dinle bağlantılı hanedan ve tarikat olgularını da aydınlatmak önem taşır. Ortadoğu uygarlığında hanedan ve tarikatların rolünü aydınlatmadan tamamlayıcı bir tanımlamayı yapmak eksiklik taşıyacaktır.

Hanedanlık, aile ve devlet içinde yükselen, içeriğinde etnik ve mitolojik dinsel öğeler bulunan çarpıcı bir olgudur. Aile ve devletlerin yükseliş ve çöküşlerinde her zaman bir hanedanlık önemli rol oynamıştır. Hanedansız devlet düşünmek nadirdir. Günümüzde bile bu kural büyük ölçüde geçerlidir. Neden olarak ataerkil aile yapısının gücünü göstermek mümkündür. Ataerkillik devletin genidir. Dolayısıyla en güçlü ataerkil aile hanedan devletine yükselebilir. Hanedanın kendisi devlet olur. Hanedanlık öyle bir kurumdur ki, binlerce yıl ötesine götürülebilir. Devlette ve toplumda çok kalın izleri vardır. Hakim sınıf, etnik grup ve dinsel inancın adeta bileşkesidir. Bir diğer avantajı sülale yoluyla uzun zamanları etkilemesidir. Yine hanedanlar arası evlilikler yoluyla mekânsal yayılım içinde elverişlidir. Bu nitelikler neden devletin öncelikle hanedanlar içinde kurulduğunu da açıklıyor. Toplumsal gelişmede olduğu kadar, devletsel gelişmede de güçlü bir odak oluşturmaları, hanedanlık kurumunu göz ardı etmemeyi gerektirir. Ortadoğu uygarlığı bir anlamda hanedanlar üzerinde taşınır. Özellikle devlet hanedanları tarihte en çok iz bırakan örneklerdir. Batı uygarlığında daha çok devlet dışı hanedanlar ağırlık taşıırken, Doğuda devletle bağlantılı hanedanların parlaklığı söz ko-

nusudur. Hanedanlık aynı zamanda bir okuldur. Toplumsal modeldir. Önemli gelişmeler hanedan okul veya modelinde yaşandıktan sonra topluma taşınır. Etnik gruplar, uluslar bile sık sık hanedan adları ile tanınır. Başat rol oynamaları az görülen olaylar değildir. En güçlü etnisiteler ve uluslar, içlerinden çıkardıkları hanedanlıkların gücüyle ve adıyla anılırlar. Emeviler, Abbasiler, Eyubiler, Selçuklular ve Osmanlılar, Barmekiler aynı zamanda Arap, Türk, Kürt ve Fars ulusu demektir.

Günümüzde zihniyet ve maddi ortamda halen varlığını sürdüren hanedan gerçekliğine, ne inkârcı ne çok yüceltici yaklaşmak gerekir. Toplumsal bir olgu olarak yaklaşım gösterip normal demokratik toplumsal zemine çekmek en gerçekçi yoldur. Hanedanlık sevdasına düşmemek kadar, toplumsal bir realite olduğunu bilerek çözümleyici yaklaşmak önemlidir. Aksi halde ciddi siyasi ve toplumsal sorunlara yol açabilir, krizleri derinleştirebilir. En son Irak'taki Saddam hanedanlık hastalığının nasıl korkunç trajedilere yol açtığını gösterirsek, konunun önemi daha iyi anlaşılır.

Tarikatçılık da hanedanlık gibi olup, daha çok dinsel-mezhepsel alanda yaşanır. Dinin genel ilke-

lerinin somut yerel ve zamansal dönemlerine uygulanmasına dayanırlar. Dinin genel örgütlenmesinin zayıflığı tarikat örgütlenmesi ile giderilir. Dinler daha çok tarikat ve mezheplerle somut örgütsel güç haline gelirler. Dinin olduğu her yerde mezhep ve tarikatların da olması doğaldır. Tarikat, dinin daha yoğun ve örgütlü yaşanması olayıdır. Böyle olunca, tarikat başı ve örgütleyicilerin kişilikleri önemli rol oynar. Nerede bir boşluk varsa orada bir tarikat türer. Özellikle devletin tatmin etmediği kitleler tarikat tipi örgütlere koşarlar. Ailenin dar, devletin de ulaşılmaz olduğu koşullarda, arada daha güçlü sosyal örgütlenmeler yoksa, tarikat örgütlenmesi güçlü bir olasılıktır. Mezhep örgütlenmesi tarikatın daha geniş ve gelenekselleşmiş halidir. Devletten korunmak ve ailelerin dar sınırlarını aşmak için yarı-gizli olma gereğini duyan birçok tarikat vardır. Bazıları devlet güdümlü olurken, bazıları şiddetle karşı çıkarlar. Ortadoğu adeta tarikatlar toplumdur. Etnisitenin özellikle şehirlerde tam yanıt olamadığı, ailelerin dar kaldığı, diğer yandan devletin tek başına kendini her şey sandığı tarihi dönemlerde devreye giren tarikatlar önemli roller oynamışlardır. Ortaçağda Batıniler, gizlenmiş denen tarikatlar aslında yoksulların sınıf partileridir. En meşhurlarından Hasan Sabah'ın Batini

tarikatı -1100-1250- hakim hanedan ve mezhep olan Selçuki sultan ve vezirlerine kan kusturmuştur. Hariciler, Fatımiler, Aleviler, benzer geleneği temsil ederler. Tarikatlar ve benzeri cemaatler Ortadoğu toplumunun bir nevi sivil toplum kuruluşlarıdır.

Tarikat olgusu sosyal bir boşluktan kaynaklandığı için objektif değerlendirmeyi gerektirir. Yarı sosyal ve siyasi kuruluşlar olduklarından hem iktidar, hem muhalefet açısından rolleri önemlidir. Bilimsel gelişmenin sınırlı olduğu, demokrasi anlayışının gelişmediği dönem ve yerlerde bu tip örgütlenmeler kaçınılmazdır. Bunları aşmanın yolu sosyal-bilim ve demokratik mücadeleyi geliştirmektir. Günümüzde birçok çıkar ilişkisinin şirket gibi aracı olan ve oldukça yozlaşan tarikatlarla uğraşmanın doğru yolu, halka bilim ve demokrasiyi götürmektir. Bunun için en az tarikatçıların inancı kadar bilime inanmak, değer vermek, demokrasi için sürekli, azimli, kararlı bir duruş sergilemek gereği vardır. Kökeni yüzyıllarca öncesine giden cemaatçi grupları inkâr etmeden, demokraside onlara da yer olduğunu bilerek demokratik yaklaşım göstermek tutuculuğu çözmede etkili yöntemdir.

Daha geniş anlamda modern tarikatlar da diyebileceğimiz sivil toplum ve siyasi parti örgütlenmelerin bazıları için de benzer yaklaşımlar geliştirilebilir. Aile, kabile, inanç bağları ile daha genel ideolojik bağların iç içe girdiği koşullarda, sivil toplum olgusuna geniş açıdan bakmak günümüzde önem kazanmaktadır. Klasik sivil toplum unsurları ile çağdaş unsurları birleştirmek daha verimli sonuçlar verebilir. Geçmişe, geleneğe dayanmayan sivil toplum kuruluşları kök sorunu yaşayabilirler. Dolayısıyla hızla kuruma tehlikesi vardır. Gelenekle ilişki kuramayan hiçbir ideolojik, siyasal, sosyal ve sanatsal hareketin başarı şansı kalıcı olamaz; moda gibi iğreti olmaktan kurtulamaz. Özellikle geleneği küçümseyen solun başarısızlığından ders çıkararak, yeniden gelenekle bağ kuran geniş yelpazeli bir sivil toplum ve demokratik siyasi hareketlilik krizden çıkmada çözümleyici, dolayısıyla başarılı olabilir.

Devlet bağlamında işlenmesine rağmen, iktidarın biçim ve şiddete ilişkin çözümlenmesi daha derinlikli bir tanımlamayı gerektirmektedir. Genelde de devletin özü her yerde aynıdır. Artı-ürün ve artı-değer üzerine kurulmuş geleneği temsil eder. Biçimlenmesi söz konusu olunca büyük değişiklikler gösterir. Bunda zaman ve mekânsal koşul-

lar rol oynar. Farklı dönem ve koşullarda farklı birçok devlet biçimleri doğar. Fakat Doğu- Batı ikileminde yine de iki genel eğilim göze çarpar. Batıda daha sık cumhuriyetçi ve demokratik biçimlere rastlanırken Doğuda temel biçim despotizmdir.

Cumhuriyet hem klasik köleci sistemde, hem de ortaçağın bazı site devletlerinde ve yeniçağ Avrupa'sında daha sık görülür. Cumhuriyetle despotizm arasındaki temel fark hukuk alanındadır. Her iki biçimde de köleci hakim tabakalar rol oynasalar da, cumhuriyetçilikte sıkı bir sosyal mücadele ile belirlenmiş kurallar geçerlidir. Dinamik bir sosyal yapı vardır. Hukuklarının ne olduğunu bilirler. Gerektiğinde hukuklarını şiddetle savunurlar. Cumhuriyet dinamik toplumu temsil eder. Despotizmde ise tersi geçerlidir. Bir kişi keyfi eylemini tek taraflı kural biçiminde topluma dayatır. Aslında monarşiden pek farkı yoktur. Fark monarşinin belirlenmiş, hanedana dayalı, belirli kurallarla içlerinden kimi monark yapacaklarının daha geleneksel bir ifadeye kavuşmuş olmasıdır. Yönetim kuralları gelenekselidir. Olağanüstülük ara sıra kaos durumlarında ortaya çıkar. O zaman ya yeni bir hanedan, ya da eskisi kural değiştirerek hükmünü icra etmeye de-

vam eder. Despotizmin kuralları ise kendinden menkuldür. Sıkça keyfi kurallar koyar, değiştirir. Ortadoğu'daki monarşizm despotizme daha yakındır. Fermanname özünde despotik buyruklardır. Her ne kadar kanun değerinde muamele görseler de, sosyal mücadelenin ürünü olarak hukuk ile ilişkisi yoktur.

Diktatörlük daha farklı bir biçimdir. İmparatorların önkoşulu ya da prototipidir. Siyasi elidin olağanüstü yetkilerle donattıkları bir veya birkaç kişi tarafından icra edilir. Despottan farkı etrafındaki denetleyici gücün ağırlık teşkil etmesidir. Diktatörün hesap vereceği bir çevre her zaman olmuştur. İmparatorluk kalıcı bir rejim olduğu halde diktatörlük geçicidir. Olağanüstü durumlarda başvurulur. Ortadoğu'nun devlet biçimlenişi despotizme çok yakın olmasına rağmen monarşi ve imparatorluğa da hayli yakındır. Denebilir ki despotizm, monarşizm ve imparatorluk Ortadoğu devlet reisinde birleşmiştir. Bu gerçeklik kendini devletle özdeş sayan reisin ne kadar etkili olduğunu gösterir. Belki de en etkili ve yoğun irade temsili Ortadoğu'nun devlet reisliğinde yaşanır. Devletin özüyle de ilişkilidir. Güçlü ataerkillik, şeyhlik, beylik, efendilik gelenegi devlet reisliğinde birleşerek azami bir güç halinde yeniden oluşur. Dolayısıyla Ortadoğu dev-

letinde cumhuriyetçi ve demokratik biçimler aramak istisna kabilinde bile çok zordur. Devlet adeta özüyle hareket eder gibidir. Biçimi tek kılarak gücünü kanıtlamak ister. Ayrıca değişmez devlet imajını, biçimi hiç değiştirmeden baki kılmayı siyasi yetkinlik, erdem sayar.

Tanrısal-kral ve devlet anlayışının yüzyıllarca toplum hafızasına kazınmış olması da cumhuriyetçiliğin gelişmemesinde etkin rol oynamıştır. Tanrı-devletin işine kul-insanların karışması geleneğe aykırıdır. Tanrının -devletin- işine karışmak en büyük günahdır. Kutsal kitaplarda çok yoğun işlenen “Tanrının işine karışmayın, tanrıdan hesap sorulmaz, tanrıya ortak koşmayın” söylemi; aslında “devlet reisinin işine karışmayın, ondan hesap sormayın, yetkilerine ortak olmayın” demenin dinsel ifadesidir. İddia edilir ki, Kutsal Kitap özünde İbrani kabilesinden bir hükümdarlık çıkarmak üzerine geliştirilmiştir. Bu doğruluk payı olan bir görüştür. Hz. Musa’nın Mısır prensliğinden geldiği bile söylenir. Kendi hükümlerlik tasarısını Tevrat’la açıklaması anlaşılırdır. Yine Hz. İsa’nın kendisi “Sion’un Kızı” dediği Kudüs’ün hükümlerliğini ele geçirmeye çabalarken yakalandı, tutuklandı.

Daha açık anlatım Kuran'da vardır. Hz. Muhammed'in en yoğun işlediği "Tanrıyı şirk koşmayın, tanrı işine karışmayın, tanrı hepimizden hesap sorar, kimseye hesap vermez" mealindeki sünnet ve ayetleri, bilerek veya bilmeyerek ortaçağın sultanlık, padişahlık, emirlik gibi devlet reisliğinin önünü açmıştır. Kuran bu yönüyle bir devlet bildirgesidir. Hem de olağanüstü bir öngörü ile sanki daha sonraki yüzyılları yönetecekmiş gibi bir yönetim tasarımı belirlemekte ve bildirmektedir. Kuran'ın siyaset teorisi temelinde çözümlenmesi hayli öğretici sonuçlar verebilir. Tabii ümmetin Allah'a bağlılıkla devlete bağlılık arasındaki konumu çok daha açık ve öğreticidir. Tüm ortaçağın hem İslam, hem Hristiyan ve Çin, Hint gibi Uzakdoğu din bildirgeleri, doğacak yeni devletin ön açıklamaları gibidir. Tanrı adına muştulanan, haber verilen ortaçağ devletinin doğuş ve gelişim öyküsüdür.

Günümüz Ortadoğu'sunda devleti despotik karakterden uzaklaştırmak başarılması gereken çok zor bir görevdir. Ortada cumhuriyet denen bazı devletler var ise de, bunların despotik niteliklerini aştıklarını söylemek zordur. Cumhuriyetçilik sınıflar arası konsensüsü gerektirir. Tarihte hiçbir Ortadoğu ülkesinde toplumsal konsensüsle belirlenmiş bir anayasal devlet veya cumhuriyet yoktur.

İleri veya geri konumlarına bakmaksızın, tek kişi iradesine dayalı rejimler olduklarından cumhuriyetle bağdaşmazlar. Cumhuriyette bir kişinin değil denk kuvvette birçok kişinin irade uyuşması, uzlaşması esastır. Bunda toplumsal sınıfların zayıflığı, siyasi irade geliştiremeyişleri, geleneksel devlet kulluğu, cumhuriyetçi gelenek yokluğu önemli yer rol oynar. İsimleri ne olursa olsun, tüm Ortadoğu devletlerinde aralarında derece farkı bulunsa da, devletin despotik niteliğini aşmadığını belirtmek ve bilmek, verilecek demokratik siyaset ve cumhuriyetçilik mücadelesi açısından büyük önem taşır.

Ortadoğu uygarlığında şiddet kültürünü çözümlemek daha da büyük önem taşır. Denilebilir ki, Ortadoğu toplumunda şiddetin girmediği ve belirlemediği tek bir gözenek, kurum yok gibidir. Genel olarak da siyasal, toplumsal, hatta ekonomik yapılanmada şiddetin belirleyici rol oynadığı bir görüş olarak ileri sürülür. İktidar ve şiddetin ikiz kardeş oldukları belirtilir. Ama hiçbir yerde Ortadoğu toplumunun hem alt hem üstyapısında oynadığı rol kadar belirgin değildir. Şiddetin etkisinde kalmadan biçimlenmiş bir kuruma zor rastlanır.

Şiddete ilişkin önem taşıyan konu hakkında çok az belirleme yapılmasıdır. İktidarla tanışmış toplumlarda şiddetin payı belirgin olduğu halde sanki önemsiz, istisnai bir olguymuş gibi ele alınır. Şiddetin en yoğunlaşmış ifadesi olarak savaşların hiçbir hayvan toplumunda bile gözlemlenmeyen bir vahşet olduğu belirtilmez. Hep neden gerekli olduğuna dair gerekçeler uydurulur. Savaşın tek gerekçesi, zorunlu nefsi savunma, varlığını koruma ve özgür kılma dışında toplumsal birikim değerlerine el koyma, talan etme, egemen olma ve sürekli devlet iktidarı olmayla topluma hükmetme ve çıkarlarına göre ona biçim vermedir. Cevap bu kadar yalın ve anlaşılır olduğu halde, bin dereden su getirircesine örtbas edici yaklaşımlar, eksik ve yanlış tanımlamalarla gizlenmeye çalışılır. Hiçbir olgu iktidar ve şiddetin gerçek kaynakları kadar yanlış gösterilmemiş ve gizlenmemiştir. Mitoloji, din, felsefe ve en son sözde sosyal-bilimin de en çok çarpıttığı ve gizlediği olgu, **şiddet**'in en insanlık dışı, ama tahakkümcü ve sömürücü sosyal asalakların en vahşi eylemi olduğudur.

Genel için doğru olan bu tanımlama, Ortadoğu toplumsal gerçekliği için daha da doğrudur. "Dayak cennetten -egemenlerin adası- çıkmadır", "Şiddet baldan tatlıdır" gibi deyimler kaynağını iyi izah

eder. Toplumun çarpık ve nefessiz kalmasında şiddetin payı belirleyicidir. Tüm hiyerarşik ve devletli toplum sistemlerinde şiddete dayanılarak statüler oluşturulmuş, kurumlar zırhla korunmuştur. Şiddetin sarmalamadığı hiçbir kurumun yaşama şansı yoktur. Bu koşullarda özgür toplum veya sivilleşmenin gelişemeyeceği açıktır. Fikirler bile ancak şiddet süzgecinden geçtikten sonra kabul görür. Böylesi ortamda yaratıcı düşünce oluşmaz. Kabul görmüş basmakalıp sözlerle dünya işleri yürütülür. Başta devlet ve aile olmak üzere, reisleri güçlerinin otorite ve şiddetlerine bağlı olduğunu iyi bilirler. “Aleme nizam verelim” derken kastedilen araç zordur. Toplumun tüm gözeneklerine etkisi sızdırılan şiddet anlam gücüne fazla yer bırakmaz. Dolayısıyla toplumsal kurumlar şeklen varolur. Anlama yer bırakılmadığı için yaratıcılıktan uzak, ancak dıştan dürtülmeyle kımıldanacak haldeki kurumlarla oluşan bir toplumdan özgür gelişme beklenemeyeceği açıktır.

Toplumun şiddetle besleme geleneği en alt birim olarak ailede daha da nefes aldırılmaz düzeydedir. Özellikle kadın üzerinde görünmez bir savaş halidir. Şiddetten titremeyen tek bir kadın hücresi

yoktur gibidir. Çocukların durumu da aynıdır. Temel eğitim yöntemi şiddettir. Şiddetle terbiye edilmiş çocuktan büyüdükten sonra aynısının bekleneceği açıktır. Şiddete dayalı egemenlikten gurur duyulur, haz sağlanır. İktidar ve şiddete dayalı güçlülük duygusunun en tehlikeli toplumsal hastalık olarak değerlendirilmesi gerekirken, en yüce ve keyifli duygunun kendisi olarak ilan edilir. Lanetlenmesi gereken bir olgu, en çok yüceltilen bir erdem olarak sunulur.

Günümüzde de istisnasız tüm Ortadoğu toplumunun kurumları şiddetsiz düşünülemezler. Devlet şiddetinden aile içi şiddete, devrimci örgüt şiddetinden faşist, dinci milliyetçi şiddete kadar her türü temel problem çözme aracı olarak devreye sokulur. Diyalog, laf ebeliği olarak anlaşılır. Söz gücüne pek anlam verilmez. Halbuki Batı uygarlığının üstünlüğünü sağlayan tersi konumudur. Önce söz, sonuna kadar anlamlı diyalog, çare kalmadı mı ancak şiddet yöntem haline getirildiği için başarı şansları yüksek olmuştur. Batı Doğuya nazaran kendi şiddetini çözmüş ve dersini çıkarmıştır. AB bu konuda hayli özeleştirisel ve dikkatlidir. ABD aslında şiddeti kullanırken son derece çözümseldir. Rasgele kullanmaz. Başarılarını yine çözümleme gücüne borçlu olduğu gibi, başarısızlıklarının da

yanlış çözümlmeden kaynaklandığını iyi bilir. Derslerini iyi almıştır.

Ortadoğu toplumunu şiddetten arındırmak çok kapsamlı ve eğitimle oldukça bağlantılı bir sorundur. Anlam gücüne güvenmek, şiddeti ancak zorunlu ve **sonuç** alıcı koşullarda uygulamak başarılı olmak için esastır. Sadece savaş, devrim ve karşıdevrim şiddeti değil, her alana ilişkin şiddetin kapsamını doğru değerlendirmek, ona karşı çıkarken doğru ve sonuç alıcı karşı şiddeti hazırlamak, uygulamak büyük ustalık ister. Binlerce yıllık şiddet geleneği ile kavrulmuş bir toplumu adeta yeniden diriltirken, çok zorunlu ebelik rolü dışında şiddete güvenmemek, anlam, diyalog ve örgütlenme gücüne daha çok yer vermek kaostan çıkıştan çözümleyici yöntem olarak düşünülmeli ve uygulanmalıdır.

Dördüncü Bölüm

KÜRT VE KÜRDİSTAN TARİHİ

Kürdistan'ı bir ülke, Kürtleri ve diğer azınlık grupları da toplum olarak tanımlamak güçlükler arz etmektedir. Ortadoğu coğrafyasında ülke kavramları değişik tanımlamalar içermektedir. Ortaçağdan başlatırsak, dinsel temelde ülke tanımları daha ağırlıklıdır: Diyar-i İslam, Diyar-ı Küffar. Kavim ve etnisiteye dayalı ayrımlar olmakla birlikte, net sınırlarla ayrışma yoktur. Hangi kavmin ve etnik grubun sınırları neresidir diye sorulduğunda, verilecek cevaplar kesin değildir. Genel anlamda kavim ve aşiret topluluklarının oturma alanları belirtilir. Belli bir siyasi oluşuma denk düşmezler. Siyasi oluşumlar daha çok kent temellidir. Coğrafyası da kentin etkinlik alanıdır. Aşiret yayılım alanlarının sınırları yaz kış değişebilmektedir. Güçlü hanedanların mülk sınırları ise siyasi bir anlam vermekten uzaktır. Fakat genelde Arap, Türk, Kürt, Fars ve daha alt düzeydeki kavimlerin sınırları ana hatlarıyla konuştukları dil ve kültürleri tarafından belirlenmektedir.

Kürdistan teriminin temelinde 'Kur' kelimesi yatmakta olup Sümer kökenlidir. Sümerce'de Kur,

dağ demektir. Ti eki aidiyeti ifade eder. Böylelikle Kurti kelimesi dağlılar, dağlı halk anlamına gelmektedir. M.Ö 3000'lere kadar geriye götürülebilir. Başka adlandırmaların yapıldığını da görmekteyiz. M.Ö 1000 yıllarında halen güçlü bir varlığı olan batı komşuları Luwiler, Kürdistan bölgesi için köyler memleketi anlamında Gondwana kelimesini kullanmaktaydı. Gond: köy, halen Kürtçe'de köy anlamında kullanılmaktadır. Asurluların hakimiyet dönemlerinde Nairi: nehir halkı anlamında Nairiler kelimesi kullanılmaktaydı. Hatta Dicle-Zap arası Nairi Federasyonunun kurulduğunu bilmekteyiz. Daha geniş bölümüne Madain: Med: Maden ülkesi, ihtimali yüksek bir adlandırmasının yapıldığını görmekteyiz. Asur dönemi olan M.Ö 1300-600 arasında bu adların yaygın kullanıldığı bilinmektedir. Urartu kelimesinin de benzer bir çözümlemeye Sumer kaynaklı olduğu söylenebilir. Ur: yüksek tepe anlamındadır. Urartu, yüksek topraklar, yüksek arazideki memleket anlamını içerebilir. Sümerler aşağı Mezopotamya'da yaşadıkları için, üstündeki yüksek platolu Kürdistan'a hep yükselti ifade eden adlar takmışlardır. Hurri kelimesi de büyük ihtimalle aynı kaynaktan gelmektedir. Yüksek

memleketli halk anlamına gelmektedir. Yani yine dağ halkı demektir. Komagenes, Helen kökenli bir adlandırmadır. Bugünkü Adıyaman merkezli Komagene Krallığı yaklaşık M.Ö 250-M.S 100 yıllarında yaşamıştır. Kom halen zom anlamında yarı-göçebe topluluklara ve yerleşim yerlerine verilen addır. 'Gene' ise soy, kabile, aşiret anlamına gelmektedir. Komagene: yarı-göçebe aşiretler diyarı anlamına gelmektedir.

Ortaçağda Arap sultanlarının hakimiyet dönemlerinde Beled-Ekrat: Kürtler bölgesi adlandırma olarak kullanılmaktadır. Farsça konuşan Selçuklu sultanları ise, bugünkü anlamda Kürtlerin diyarı:Kürdistan kelimesini resmiyette ilk kullanan devlet sahipleri olmaktadır. Daha sonraları Osmanlı sultanları, özellikle Yavuz Selim'le birlikte Kürdistan hükümetleri, eyaletleri biçiminde bolca Kürdistan geçen deyimleri kullanmışlardır. 1848 ve 1867 Arazi Kanunnamesinde Kürdistan eyaletleri resmen kurulmuştur. Meşrutiyet dönemlerinde Kürdistan mebuslukları tesis edilmiştir. 1920'lerde Mustafa Kemal yaygın biçimde Kürt ve Kürdistan içeren talimatlar, görüşler beyan etmiştir. Resmi inkârcılık daha çok isyanların bastırılmasından sonra yaygınlaştırılan asimilasyon politikalarıyla geliştirilmiştir. Kürt ve Kürtlerin memleketi an-

lamında Kürdistan, belki de tarihin en eski halk ve ülkesinin adı olarak anılma ayrıcalığına sahiptir. Fakat günümüze doğru siyasi olmaktan çok jeokültürel anlamında kullanılmaktadır. Irak Kürdistan'ında federe devlet kararıyla birlikte, artık siyasi anlamda da karşımıza Kürdistan kelimesi çokça çıkacak demektir. Daha önemlisi de, PKK'nin yol açtığı siyasi gelişmelerle Kürdistan kelime olmaktan öteye, bir toplumsal-siyasal kavram olarak uluslararası ve bölgesel alanda yaygınca tanınma durumuna gelmiştir.

Kürdistan, tarihin en büyük devrimi neolitik tarım devriminin (M.Ö 11.000-4.000) ana merkezi durumundadır. Uygarlıkların kaynağı ve geçiş alanıdır. Bu stratejik konum kavim olarak Kürtlerin kendilerini korumalarına imkân verirken, uygarlık alanında -sürekli geçiş ve işgaller nedeniyle- geri kalınmasına yol açmıştır.

Kürt toplumunu tanımlamak daha kolay olmaktadır. Dağ, tarım ve hayvancılık Kürt halkıyla özdeşdir. Kentlilik uzak bir kavram iken, köylülük belki de tarihte ilk defa Kürtlerin atalarının gerçekleştirdiği en temel toplumsal olgudur. Kürtler ne kadar gundi ve göçebe ise, o denli kentli olmaktan

uzaktır. Komagene'nin çok iyi açıkladığı gibi, yarı köy ve göçerlik Kürtlerin binlerce yıllık yerleşim ve hareket düzenidir. Kentleri ise daha çok işgalciler kurmuş veya doldurmuşlardır. Tabii bu demek değildir ki Kürtler kent kurmamış ve uygarlık sahibi olmamıştır. Urartu, Med, Mitanni devletleri başta olmak üzere çok sayıda kent uygarlığının sahibi oldukları da bilinmektedir. Ortaçağda da yaygın kent ve eyalet hükümetleri kurmuşlardır. Fakat kurulan devlet ve hükümetler uzun süreli olmadıkları için, kentler daha çok işgalci güçlerin karargâhını ve çevre toplumunu teşkil etmiştir. İlk çağlarda Sümer, Asur, Arami, Pers ve Helen etkileri kent ve yazılı kültür eserlerine damgasını vururken, ortaçağda Arapça ve Farsça dil ve kültürlerinde iz bırakmıştır. Birçok aydın, devlet adamı ve komutan bu komşu dil ve kültürlerle rol oynamışlardır. Kürtçe'nin çok eski bir kökeni ve kültürel temeli olmakla birlikte, sınırlı ölçüde yazı dili olması ve devlet dili haline gelememesi gelişme ve belge bırakmasını önlemiştir. Buna rağmen Kürt kültürü dolaylı yollardan, yaşayan etnik varlığından, tarihsel kalınlardan günümüze kadar varlığını yansıtabilmiştir.

Kürt dili ve kültürü kuvvetle muhtemeldir ki - birçok arkeolog bu görüşü paylaşmakta-, Zağros-

Toros eteklerinde neolitik devrimi ilk başlatan dil ve kültür olarak zamanla tüm Hint-Avrupa kökenli dil ve kültürlerin temelini teşkil etmiştir. M.Ö 9000'lerden itibaren Hint-Avrupa coğrafyasına doğru fiziksel olmaktan çok kültürel olarak yayıldığı tahmin edilmektedir. Kendi oluşumunu ise M.Ö 15.000-10.000 yıllarına götürebiliriz. 4. buzul döneminden çıkışla (M.Ö 20.000-15.000) birlikte alanın en otokton -yerli- kültürü ve dili olarak şekillenmesi kuvvetle muhtemeldir. Kürt etnisitesi M.Ö 6000'lerde iyice ayırt edilmektedir. İlk defa Hurriiler adıyla (M.Ö 3000-2000 arasında) tarih sahnesine çıktıklarını görmekteyiz. Sümerler orman ve madenler, Hurri boyları ise uygarlık zenginliği nedeniyle binlerce yıl karşılıklı saldırma-korunma mücadelelerine girişmişlerdir. Babil, Asur, Hitit, İskitler, Persler ve Helenlerle bu tarihsel diyalektik sürüp gitmiştir. Belki de yerleşikle göçerin en uzun karşılıklı akınlarını yaşayan kavim ve boyların başında Kürtler gelmektedir. Sümer uygarlığının Hitit, Luwi, İon ve Perslere taşınmasında Hurri ve Med Kürtlerinin rolü belirleyici olmuştur. Bu halkların Hint-Avrupa dil ve

kültür grubundan olması bu gerçeklikle yakından bağlantılıdır.

Heredot Tarihinde Helenler üzerinde en etkili kültür ve dilin Med kaynaklı olduğu çok açıkça görülmektedir. M.Ö 900-400 yıllarına kadar Helenler Medlerin yoğun etkisini yaşamışlardır. Birçok maddi ve manevi kültür ögesini bu dönemde Urartu-Med-Pers kaynaklarından almış ve kendi sentezleriyle zenginleştirmişlerdir. Kürtlerin ataları Hurrilerin (M.Ö 2500-1500), yine Hurri kökenli Mitannilerin (M.Ö 1500-1250), Nairilerin (M.Ö 1200-900), Urartuların (M.Ö 900-600), Medlerin (M.Ö 700-550) dönemlerinde aşiretler konfederasyonu ve krallıklar halinde yaşadıkları tahmin edilmektedir. Bu dönemdeki Kürt toplumu hiyerarşik ve devlet geçişlidir. Kuvvetli bir ataerkilliği geliştirdikleri gözlemlenmektedir. Neolitik tarım çağında kadının daha çok işlevsel olmasından ötürü, Kürt toplumunda kadının ağırlığı güçlüdür. Bu gücünü uzun süre kullandığı, temelinin de tarım devrimi olduğu kuvvetle muhtemeldir. Dildeki dişil öge, tanrıça Star kültü bu gerçeği doğrulayan kanıtlardır.

Zerdüştlük M.Ö 700-550 döneminde bir Kürt zihniyet devrimi olarak gelişim göstermiştir. Zerdüşť zihniyeti tarıma dayanan, hayvan sevgisiyle

dolu, kadın-erkek eşitliğine dayalı, özgür ahlaklı bir öğreti olarak, hem Persler kanalıyla Doğu, hem Helenler kanalıyla Batı uygarlığı üzerinde güçlü etkileri olan bir kültürdür. Doğu-Batı kültürlerinin ayrışım hattında yer alıp, ikisi üzerindeki derin etkisi uygarlığın şekillenmesinde en azından Musevilik ve İsevilik kadar kaynak rolü oynamıştır. Pers uygarlığı aslında Medlerin kurduğu bir uygarlık olup, Pers boylarıyla birlikte sürdürdükleri Pers-Med uygarlığıdır. Heredot Tarihinde bu gerçeklik çok açık olarak görülmektedir. Baştan sona kadar imparatorluğu paylaşan ikinci etnik gruptur. Sasanelerde de aynı durum devam eder. Tüm İran uygarlıklarında Kürtlerin rolünü ikinci sırada değerlendirmek gerçekçi bir yaklaşımdır.

İlk çağda ataerkilliği güçlü bir biçimde yaşayan Kürt ataları sınıfsal ayrışmayı derinliğine yaşamamışlardır. Hiyerarşileri güçlü olmasına karşın, sınıfsal ayrışmanın zayıflığı, dağ ağırlıklı aşiret göçebeliğinin etkin olmasından kaynaklanır. Akraba grubu olarak aşiret-kabile toplulukları kendi içlerinde köleliğin gelişmesine fırsat tanımazlar. Kaldı ki, kölelik daha çok kent uygarlığının bir ürünüdür. Kürt toplumundaki folklorik öğeler daha çok des-

tan ağırlıklıdır. Destanlar kahramanlığı dile getirdiğinden ötürü, hiyerarşik dönemden kalmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Mem u Zin, Memê Alan ve Dervîşê Avdi gibi destan ezgileri kökenlerini Sümer müziğine kadar götürmektedir. Yine muhtemelen Sümer kanalıyla bize kadar gelen M.Ö 4000'lerdeki Hurri boylarının bir yaratımıdır. Kürt oyun ve müzik düzeni Ortadoğu'nun en gür ve sanat değeri yüksek kültürüdür. Kürtlerin tarihsel varlığını en çok oyun ve müzik düzenlerinde görmek mümkündür. Yine benzer gözlemleri kadın duruşunda, giyim kuşam tarzlarında, hareket inceliklerinde yapmak mümkündür. Kürtlerin soy asaletleri ilk çağ kaynaklıdır. Dağların sert tabiatı, sürekli ve acımasız işgallere karşı direniş, uzun tarihi geçmiş bu asaletin oluşumunda temel rol oynamıştır.

Ortaçağa geçişte Helen döneminin iz bıraktığı anlaşılmaktadır. M.Ö 3000'lerde Urfa merkezli Abgar, Adıyaman Samosat merkezli Komagene ve Suriye'deki Palmira Krallığı benzer özelliklere sahip olup, güçlü Helen etkisini taşımaktadırlar. Daha doğrusu tarihte ilk Doğu-Batı sentezinin en parlak örneklerini teşkil etmektedirler. Roma'nın fethine kadar devam eden -en son Palmira'nın düşüşü M.S 269'dur- bu uygarlıklar, bölgenin önemli bir geliş-

me aşamasın temsil ederler. Urfa, Nemrut ve Palmira'daki tarihi eserler bu dönemden kalmaz. Kürtlerle yoğun iletişimi olan uygarlıklardır. Bu dönemde Aramice ve Hellençe'nin iki rakip dil olarak sivrildiğini görmekteyiz. Daha çok ticaret yollarına hakim olan bu uygarlıklar karşısında Kürtler, daha çok tarım ve göçebelikle çevresini oluşturmaktadır. Günümüze kadar devam eden bu düzenin kalıntıları halen varlığını sürdürmektedir. Kent merkezlerinin yabancılığı ile çevre köy ve göçerliğin Kürtlüğü adeta diyalektik bir ikilem oluşturmaktadır.

M.S 3. yüzyılın başlarında doğan Sasani İmparatorluğunda Kürt ağırlığı değişmez. Zerdüştlük temel ideolojik dayanaktır. Yeniliği M.S 210-276 yıllarında yaşayan Mani peygamber yapmaktadır. Bütün dönem dinlerinden bir sentez yaratıp Roma ve Sasani İmparatorluğunun temel zihni örgüsü haline getirerek, barış ve Rönesans'ı yaratmayı hedeflemektedir. Fakat daha tutucu Zerdüşť rahiplerinin gazabına uğrayıp öldürölür. Buna rağmen güçlü bir zihniyet çizgisi olarak günümüze kadar iz bırakmıştır. Hristiyanlık yayılması da bu döneme denk düşer. Özellikle Urfa ve Nusaybin -Nizibis-

üzeri dönemin en güçlü Hıristiyanlık merkezi olarak Kürtler üzerinde de etkili olur. Kısmi bir Hıristiyanlık yaşanır. Sasanilerde Zerdüştizm'in varlığı Hıristiyanlığın tam zaferini engeller.

Sasaniler döneminde (M.S 216-652) Kürtlerde feodal yapının geliştiği tahmin edilebilir. Manilik bir nevi erken İslam'dır. Mani'nin kendisinde Hz. Muhammed'in erken doğumudur. Fakat Roma ve Sasani İmparatorlukları arasındaki çok yıkıcı savaşların -özellikle Diyarbakır-Nusaybin hattında- etkileri yıllarca devam etmiştir. Helenistik dönemin tersine toplum rahat gelişme yüzü görmemiştir. Hıristiyanlıkla Zerdüştizm arasında bir rekabet yaşanmıştır. Nesturilik daha çok Sasani etkisindeki rakip Hıristiyanlık akımıdır. Hıristiyan kimlik takınarak Süryani adını alan Asurlar bu dönemde de hayli hareketlidir. Özellikle arşiv değeri yüksek çalışma yapmışlardır. İseviliğin yayılmasında Greklerden daha fazla rol oynamışlardır. Birçok piskopos yetiştirmişlerdir. Yaygın bir edebiyat geliştirdikleri sanılmaktadır. Urfa, Nusaybin ve Siirt'te gelişkin akademiler kurmuşlardır. Sasanilerdeki Gundi Sahpur bilim merkezinin oluşumunda da payları belirgindir. Aramice ortak dil etkinliğini sürdürmektedir. Grekçe Batıya, Bizans alanına

taşınırken, Aramice Doğuda hakim ticaret ve edebiyat-din dili haline gelmiştir.

Kürtlerin bu dönemde (M.S 250-650) feodal geleneklerini geliştirdikleri, bu yönlü bir toplumsal dönüşüm geçirdikleri tahmin edilebilir. Feodalizmin gelişmesi etnik yapıdaki ayrışmayı da göstermektedir. Kürt toplumunda feodal bağlar gittikçe gelişmektedir. Feodal uygarlığın bu gelişme çağında İslam devrimi patlak verir. İslamiyet esas olarak katı kölelik ilişkileri ve gelişmeye engel etnik bağları kentleşme temelinde dönüşüme uğratarak, daha ileri bir düzen olan feodal toplumun güçlü zihniyet devrimi ve ideolojik yapılanmasıdır. Avrupa'da, Hint ve Çin'de evrimsel yoldan olan gelişmenin devrimsel yoldan gerçekleşmesidir. İslamiyet Ortadoğu uygarlığındaki son büyük devrimdir. Yaklaşık 12. yüzyıla kadar feodal toplumun gelişmesinde temel ideolojik ve politik yapılanma rolü oynar.

Kürtler arasında da Sasanilerin yıkılışıyla (M.S 650) hızlı bir gelişme gösteren İslamiyet feodal bir aristokrasiyi yaratmıştır. Güçlü Araplaşmanın etkisi altında bir dönüşüm yaşayan Kürt hiyerarşik ve devletçi güçleri bu dönemde en güçlü sosyal ve si-

yasal gruplardan biri olmuşlardır. Eyyubi Kürt hanedanlığıyla (M.S 1175-1250) Ortadoğu'nun en güçlü siyasi hanedanlığını oluşturmuşlardır. Kürtler arasında da hayli etkili olmuşlardır. Öte yandan M.S 1055'te Abbasilerden imparatorluğu devralan Selçuklu Sultanlığı Kürtlerle iç içe yaşamıştır. Halen Kerkük'te yaşandığı gibi, bu iç içelik çatışmadan çok ortaklıklar biçiminde geçmiştir. Bizzat Kürt kökenli Şeddadi ve Büveyhoğulları, Mervaniler (M.S 990-1090) gibi önemli feodal devletlerde gelişme göstermişlerdir. Birçok başka Kürt beylikleri ve hükümetleri kurulmuştur. Bitlis merkezli Şerefhanogulları en uzun süreli beyliği oluşturmuştur. Kanuni devrine kadar varlığını sürdürmüştür. Feodal toplum özellikleri Kürt toplumunun zihniyetinde önemli bir dönüşüme yol açmıştır. Zerdüştlüğü kalıntıları Zerdestiler - Yezidiler- dışında silinmiştir. Büyük ihtimalle bu dönüşüm Kürt işbirlikçiliğinin gelişiminde bir karşıdevrim rolündedir.

İslamlaşan şehirlerde Arapça etkili olurken, Kürtlerin dil ve kültürel varlığında bir gerileme yoktur. Ahmedê Xanî gibi ilk yazılı destan derleyiciler bu dönemde ortaya çıkmıştır. İslami örtülü kültür her etnik toplulukta görüldüğü gibi Kürtlerde de epey kök salmıştır. Buna rağmen Güney Kür-

distan'da yayılmacı Arap aşiretleriyle –özellikle Şemmerlerle günümüze kadar devam eden çatışmalar sürekli olmuştur. Dervişê Avdi Destanı bu çatışmaların destanıdır. Zerdeşti kökenlikte ısrar eden ve güçlü Kürt kültürel izler taşıyan bir destandır. 18. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. İslamiyet ortamında Zerdeştlik bir nevi kültür direnişçiliğidir. Kürt kültürünün yabancılaşmaya karşı soylu bir direnişidir. Zayıf ve Hz. Ali yanlısı bir İslami örtüye bürünmüş Kürt Aleviliği de Zerdestilikten sonra en güçlü Kürt kültür direnişçiliğidir; Kürtlerdeki Şialıktır. Buna karşın özellikle ova-ya yakın Güney Kürtlerinde gelişen Sünni İslam'ı en gerici ve işbirlikçi karakterde geliştirmiştir. Kültürel soyunu inkâr eden, feodal-tüccar zihniyetin bu güçlü temsilcileri, özellikle Urfa, Mardin, Siirt kent ve yakın yörelerinde süper bir ihanet içerisindedirler. Müthiş işbirlikçi ve çıkarıcıdırlar. İran etkisi altındaki Kürtlerde bozulma daha az olmuştur. Ulusal kültürel özlerini daha otantik yapılarıyla korumaktadırlar.

Bu dönemin önemli bir ilişkisi olan Kürt-Türk etnik boyları ve devletleri arasındaki ilişkiler çatışmalı olmaktan çok, Bizans etkeni nedeniyle

dostane ve dayanışma içinde geçmiştir. Ermeni ve Süryanilerin Hıristiyanlığı da bu yaklaşımda önemli bir rol oynamıştır. 1071 Malazgirt Meydan Savaşı özünde Kürt-Türk ittifakına dayalı bir savaştır. Sultan Alparslan eğer Kürtlere dayanmamış olsaydı, bu zaferi sağlaması imkânsızdı. Bu dönemde daha çok yerleşik ve güçlü olan Kürt kültürü ve boyları arasındaki Türkmen aşiretleri önemli bir asimilasyonu yaşamışlardır. 19. yüzyılın sonuna kadar devam eden bu süreç ancak cumhuriyetle tersine dönmüştür.

Bir bütün olarak feodal ortaçağ kültürel etkisi altındaki Kürtler, feodal sınıflaşmayı yaşadıkları oranda özgür yaşamda bir gerilemeye uğramışlardır. Feodal kölelik aşiret özgürlüğünün sürekli aleyhinde gelişme sağlamıştır. Zihniyet yabancılaşmasında önemli bir merhaleyi teşkil etmiştir. Birçok Kürt İslam aydını yetişmiş olmasına rağmen, işbirlikçi devlet eğilimlerinden ötürü kalıcı bir etki bırakmamışlardır. Sultan övgücülüğü, devlet işbirlikçiliğinin en ilginç tipi İdris-i Bitlisi bunların başında gelmektedir. Son 2004 yerel seçiminde Bingöl'de Nakşibendi tarikat kökenli – Şeyh Sait'in Tarikatı- bir grubun "İdris-i Bitlisi burada, Yavuz Selim nerede?" diye slogan atması hayli ilginçtir. Başbakan Erdoğan'dan ikinci bir Yavuz

rolü beklenmektedir. Kürdistan'daki Nakşibendi ihaneti bütün kapsamıyla değerlendirmedikçe, aydınlanma devrimini yaşamak olanağı yoktur. Buna karşı Alevi kökenli Kürtlerdeki aydınlanma daha olumlu olmuştur. Tarihsel dinamiklerin güncellik üzerindeki çarpıcı etkisini bu tarikatlar ve mezhepler bağlamında incelemek hayli öğretici sonuçlar verebilir.

Kürtlerin hakim sınıfları genellikle Yavuz dönemiyle birlikte Osmanlılarla geniş ve kendine özgü bir özerklik içinde en yakın destekçileri olmuşlardır. 19. yüzyılın başlarına kadar devam eden bu durum, Batı sömürgeciliğinin 19. yüzyıldan itibaren bölgeye ilk adımlarını atmasıyla bozulmuştur. Bunda zayıf düşen merkezi yönetimin aşırı vergi ve asker toplama politikası da belirleyici rol oynamıştır. Dostluk, dayanışma yerini isyanlara bırakmıştır.

19. yüzyıldan itibaren Kürt tarihi ve toplumu yeni bir aşamaya girer. Osmanlıyla bozulan ilişkiler isyanlara yol açarken, İngiliz ve Fransız misyonerleri Ermeni ve Süryani kiliselerini ayrılıkçılık yönünde etkilerken karmaşık bir duruma yol açarlar. Ermeni, Asuri ve Kürtler arasındaki ilişkiler de bo-

zudur. Hepsinin hem kendi aralarındaki, hem Osmanlı yönetimine karşı ilişkilerinin bozulması, tarihlerindeki en acılı bir dönemine girmelerine yol açar. Bu süreç 1918 birinci dünya savaşı sonrasında bin yıllık kültürlerin sahibi olan Ermeni ve Süryanilerin büyük oranda fiziki ve kültürel tasfiyesiyle sonuçlanır. Kürtlerle Türklerin kavimsel ilişkileri ciddi zedelenmelere rağmen Ermeni ve Süryani boyutlarında bir kopmaya yol açmamıştır. Bu nedenle 1920'lerdeki ulusal kurtuluş savaşına Türklerle ortaklaşa girmişlerdir. Alparslan ve Yavuz'la girilen stratejik ve yapısal bir ortaklığın üçüncü büyük bir biçimine girilmiştir. Tarih şuna iyice tanıktır ki, tıpkı Alparslan'ın 1071 zaferi gibi, Yavuz Selim'in 1514 Safevilere, 1516 ve 1517 Mısır Memlûklarına karşı zaferlerinde Kürtlerin rolü olumlu olmasaydı, Türk boylarının Anadolu'yu fetih ve Osmanlı İmparatorluğunun doğu ve güney yayılması gerçekleşmeyecekti.

1920'lerde bu tarihsel trend devam etmiştir. 3. stratejik ortaklık emperyalist yayılmayı önlemiş, cumhuriyet devrimine başarı imkânı vermiştir. Fakat Kürtlerin geleneksel işbirlikçi feodal üst tabakasının cumhuriyeti yanlış değerlendirmesi ve emperyalizmin niyetlerine kolay aldanıp isyana yönelmesi, cumhuriyet kurucularının politika değiş-

tirmelerine yol açmıştır. Kürt-Türk birlikte özgürlük projelerinden vazgeçmeleri, tarihlerindeki en olumsuz bir süreci yaşamalarına neden olmuştur. Kürt-Türk ilişkilerindeki bu stratejik bozulma, Kürtlerin inkârını, geri bıraktırılmasını, zoraki asimilasyonunu ve giderek sistemden tümüyle dışlanmalarını beraberinde getirmiştir. Türkleştirildikleri oranda kabul görmeleri bu politikaları daha da derinleştirmiştir. 1970'lerde dünya çapındaki büyük aydınlanmaya karşı Kürt ve Kürdistan olgusundaki bu koyu karartma politikaları yeni bir Kürt aydın hareketine ve arkasından PKK somutunda siyasi ve askeri bir direnme sürecine yol açmıştır. Kürt-Türk ilişkilerinde bol acılı ve çatışmalı ama onurlu bir döneme girilmiştir.

Kürdistan'ın jeokültürel ve stratejik konumu belki de tarihte üzerinde en çok mücadele, savaş ve terörün -insanları korkuyla yönetme amaçlı şiddet- yürütüldüğü ülke haline gelmesine yol açmıştır. 4. buzul döneminden sonra yaklaşık 20 bin yıl öncesinde başlayan mezolitik ve ardından gelişen neolitik (tarım ve evcil hayvan) kültürün -yaklaşık 12 bin yıl önce- ana bölgesi, tahminen bugünkü Kürdistan bölgesidir. Bunun nedenlerini çe-

şitli konularda belirttik. Mezolitik ve neolitik kültürün en çok geliştiği merkez olması, dört bir yanında yaşayan daha ilkel kültür dönemindeki – paleolitik dönem insanları- toplulukların akınını beraberinde getirmiştir. Toplayıcılıktan tarla üretimine geçiş daha bol ürünlere yol açtığından nüfus yoğunlaşması beklenebilir. Tarihsel kanıtlar bu dönemlerde nüfus artışını açıkça göstermektedir. Yerleşik yaşam ve köyleşmenin gelişmesi tarla, bağ ve bahçe kültürünün gelişimini daha da hızlandırmıştır. Bu durum doğal olarak verimli toprak, bitki ve hayvan alanları üzerinde zaman zaman çatışma etkeni de olabilmektedir. Sosyal içerikli ve ekonomik amaçlı çatışmanın bu tarz gelişimi kuvvetle muhtemeldir. Yine eldeki kanıtlar bu dönemden kalma bazı köy yıkıntılarını göstermektedir.

Tarihin ilk kapsamlı sosyal ve ekonomik mücadelesinin açıklanabilir nedenlerle Kürdistan üzerinde boy vermesi hayli düşündürücüdür. Nüfus hareketlerinden anlaşıldığı kadarıyla yoğunlaşma güneyde bugünkü Arabistan ve Kuzey Afrika'dan, doğuda İran ve daha doğusunda, kuzeyinde Kafkasya'dan ve batısında Anadolu'dan gelen çeşitli topluluk akınlarıyla artmaktadır. Tıpkı bugünkü Avrupa ve kuzey Amerika'ya olan insan akımları

gibi, tarihin ilk büyük sosyal içerikli ve ekonomik amaçlı insan selleri, yaklaşık 15 bin yıl boyunca insanlık için bir 'Güneş Ülke' rolü oynayan bugünkü Kürdistan'a yönelik olmuştur. Doğal olarak bu kadar uzun süre güneş ülkesi rolünü oynamak, üzerinde büyük çekişme ve çatışmaların oluşmasına da neden teşkil edecektir. Neolitik kültürün yaklaşık dokuz bin yıl önce yoğun özümşenmesinden sonra, bu sefer tersi bir nüfus hareketinin gelişmesine yol açmıştır. Eldeki veriler yaklaşık bundan yedi bin yıl öncesine geldiğimizde, neolitik kültürün hem fiziki -insanlarıyla birlikte- hem kültürel -sadece etkisel- olarak Atlas Okyanusu'ndan doğuda Çin Pasifik kıyılarına, kuzeyde Sibiryaya, güneyinde kuzey Afrika'ya kadar yayıldığını göstermektedir. Böylece neolitiğin doğuş merkezi üzerindeki yoğunlaşma azalmıştır.

Yaklaşık bundan 7 bin-5 bin (M.Ö 5.000-3.000) öncesinde Kürdistan üzerinde Aryen dil ve kültür grubunun iyice şekillendiği, klan ve kabile toplumundan aşiret toplumuna geçildiği tahmin edilmektedir. Aşiret toplumu daha büyük bir insan topluluğunun sıkı örgütlenmesini ve eylemini beraberinde getirmektedir. Klan ve kabile toplumları

20-50 arası kişiyi teşkil ederken, aşiret toplumu yüzlerce kişiyi organize edebilmektedir. Bu durum sosyal ve ekonomik sorunların şiddetlenmesi halinde, aşiret toplulukları arasındaki mücadelenin de büyüyebileceğini göstermektedir. Bu dönemden kalma arkeolojik veriler –bazı köylerin tamamen yıkımı- sosyal çatışmaların şiddetlendiğini, ama bunun daha çok iç nedenlerden kaynaklandığını göstermektedir. Verimli toprak ve akarsuların üzerinde büyüyen nüfus ve komşuların tamahı, kavganın ekonomik nedenlerini oluşturmaktadır. Bu mücadelelerin sonucunda çeşitli aşiret boylarına ait sınırların oluştuğunu tahmin edebiliriz. Aşiret bölgelerinin kökenlerini böylelikle M.Ö 4000 yıllarına kadar dayandırmak olasılık dahilindedir. Aşiretlerin ortak mülkiyetindeki ekim ve yayla alanları ayırt edilebilmektedir. Yine aşiretlerin kendileri özgü dil-lehçe grupları ve kültürel çeşitlenmenin geliştiği tahmin edilebilir. İlk müzik ve oyun temaları, tapınç kültü şekillenebilmiştir. Bulunan birçok heykelciğin kadın figürlü olması anaevcil kültürün ağırlığını yansıtmaktadır. Bu dönemi sosyal içerikli, ekonomik amaçlı mücadele olarak tanımlayabiliriz.

M.Ö 3000-330 dönemi, Aşağı Mezopotamya Sümer uygarlığının doğuşunu ve tamamlanışını ifade

eder. Mücadeleler savaş boyutuna varmıştır. İnsanlık tarihinde ilk defa ekonomik değerlerin önceden planlanmış askeri güçle, zorla ele geçirilmesi, talan edilmesi geleneği doğmuştur. Savaşçı-iktidar gücü özünde bir talan gücüdür. Kılıf olarak takınılan tanrısallık, kutsallık, kahramanlık gibi sıfatların arkasında gasp ve talan gizlidir.

Kürdistan bu uygarlığın ana doğuş kaynaklarından biridir. Sümer uygarlığının ve tüm insanlığın ilk yazılı destanı olan Gilgames Destanı Kürdistan'a yapılan bir talan seferini öyküleştirmektedir. Uruk'un yarı-kahraman ilk krallarından Gilgames'in şehir uygarlığının simgesi olan fahişeleştirilmiş kadın yoluyla baştan çıkardığı Enkidu adlı barbar yardımıyla Kürdistan'a doğru sefere çıkması destanın ana konusudur. Enkidu aslında dağdan şehre inerek hakim güce işbirlikçilik eden yüksek dağlıların, 'Kurtilerin' ilk örneğini temsil etmektedir. Ülkesini işgal ettirmeye öncülük etmektedir. Bunun karşılığında kral, devlet sofrasında yemekli ve kadınlı yaşama alıştırılmaktadır. "Kürt ne bilir bayramı, hor hor içer ayrı" deyiimi bu dönemlerden kaynaklanmaktadır. Belki Gilgames'in kendiside yüksek dağlı

kökenindendir. Çünkü Gilgameş 'büyük camus', 'öküz gibi adam' anlamına geliyor. Kürdistan tarihinin bu tür hainlerle dolu olması tesadüf değildir. Sümerler orman kerestesi yontma taş ve madenlerine şiddetle ihtiyaç duyduklarından, askeri seferlerini sık sık kuzeye yapmak durumundaydılar. Bugün de son Irak krizinde gördüğümüz savaşlar, aslında geçmiş tarihi de özetlemektedir.

Kürdistan üzerinde işgal, istila ve talan sürecine ilk defa uygarlık güçlerinin katılması niteliksel bir gelişmedir. Aşiret, kabile ve klan gibi etnik toplumlar üzerinde devletleşmiş güçlerin talanı köleleştirme seferi gerçekleştirilmektedir. Daha önceki dönemlerde mücadeleler kendini koruma, akarsuları elde etme, verimli arazileri kazanma amaçlı iken, uygarlık döneminde başta köleleştirme ve talan amaçlı olmaktadır. Planlı insan öldürme veya esirleştirmeye odaklanmıştır. Daha önceki dönemden kalma dört yandan alana yönelme ve alandaki kültürü dışarıya taşıma hareketleri de devam etse gerek. Hurrilerden kalma arkeolojik bulgular bu dönemin sosyal mücadele ve savaşlar gerçeğine ışık tutmaktadır. Savunma sistemleri, kahramanlık öyküleri mücadele ve savaşların varlığına kanıttır. M.Ö 2000'lerde İran, Kafkasya, Anadolu ve Arabistan üzerinden sürekli istila grupları akın etmekte-

dir. Sümer kent surları ve Hurri kaleleri bunlardan korunmayı amaçlamaktadır. Yüksek dağlara sığınma zaten dağların doğal kaleler gibi korunmaya imkân vermesinden ötürüdür. 'Dağ=Kürtlerin etnik varlıklarını koruma üssü' gerçeği budur. Kürt ataları adeta boydan boya bir kale gibi duran Kürdistan dağlarının doruklarını mesken tutarak binlerce yıl sel gibi her taraftan akan işgal, istila ve çapulun şerrinden kendini korumaya çalışmışlardır. Ovalık alanlarda şehir uygarlıklarını fazla geliştirmemiş olmaları bu tarihsel gerçeklikle yakından bağlantılıdır.

M.Ö 2000-1000 döneminde Kürdistan üzerindeki istila seferlerine yeni öğelerin katıldığını görmekteyiz. Orta Anadolu'da kurulan Hitit Krallığıyla Kafkasya'dan İskit adı verilen barbar topluluklar hem Hurri-Mitanni uygarlığına, hem de daha güneyde zengin Babil ve Asur şehirlerine yönelik istila sürecine katılırlar. En sıkışık durumda kalan yine Kürt atası gruplardır. Çünkü eskiden sadece güneydeki Sümer-Babil-Asur devletleri saldırırken, buna kuzeyden Hitit devleti ve çok savaşkan İskit barbarları da katılmaktadır. İran'dan Pers kabileleriyle batıdan Luwi etnik grupları da sıkıştırmaya

katılmaktadır. Hem zenginlik üreten bir alan olması, hem kurulan yeni uygarlıklar arası geçiş bölgesinde durması, Kürt ve Kürdistan için tam bir ikilem teşkil etmektedir. Yaşamak için sürekli direnişçilik ve işbirlikçilik, hem direniş hem işbirlikçilik gelişmektedir. Hiyerarşik üst tabaka işbirliğine oynarken, diğer alt kesim sürekli direnmek durumunda kalmaktadır.

M.Ö 1600'lardaki yazılı belgelerde bir Kürt beyliği (muhtemelen bugünkü Elbistan'da kurulmuş olsa gerek) Hititlerin ilk kurucu prensi 'Anita'ya şöyle seslenmektedir: "Bre alçak, seni yetiştirdik, oraya bey yaptık, derlediğin savaş sürülerinle sınırlarımıza gelip bizi sürekli rahatsız edesin diye değil. Verdiğin sözlere layık olmaya çalış." Bu anlama gelen yazıtlar, aslında Hurrilerden derinliğine etkilenmiş Hitit Krallığının yavaş yavaş büyüdüğünü ve yanlarında yetiştikleri Hurri-Mitanni boylarını tehdit etmeye başladıklarını göstermektedir. Yine ünlü Hitit Kralı 'Şupiluliumma' Mitanni Kralı 'Matiwaza'ya şöyle demektedir: (M.Ö 1300'ler civarı) "Sana kızımı veriyorum, artık evladım sayılırsın. Bir daha isyan etme. Rahatsızlık yaratma. İyi ülkende rahat yaşamaya çalış. Arkanda ben varım." Aralarındaki çatışmalara rağmen siyasi ev-

lilikler yoluyla nasıl barış ve akrabalıklar oluşturmaya çalıştıklarını da görmekteyiz.

Bu dönemde korkunç Asur gücü sahneye çıktığında, Hitit-Mitanni ittifakına ihtiyaç vardır. Daha ilginç olan Mısır'ın ünlü kraliçesi 'Nefertit'in Mitannilerden gitmiş olmasıdır. Tarihin hareketli bir dönemi olan M.Ö 1500 civarı bu yönlü birçok diplomatik siyasi anlaşma kadar savaşlara da tanıklık etmektedir. M.Ö 1596'da ünlü Babil, Hitit ve Hurrilerin ortaklığıyla işgal edilmiştir. Ünlü 'Kadeş Savaşı ve barışı'nın M.Ö 1280'lerde gerçekleştiği sanılmaktadır. Hz. İbrahim'in Urfa Nemrut'undan kaçışı 1650'lerin, Musa'nın Mısır Fırvunundan kaçışı M.Ö 1300'lerin başında olduğu tahmin edilmektedir. Ünlü Hammurabi M.Ö 1750'lerde yaşamıştır. Dönemin savaş ve barışla dolu bu yüzyıllarında Kürdistan merkezi alan rolündedir. Üzerinde savaşların eksik olmadığı ülkedir.

M.Ö 1000-330 yaklaşık döneminde Mezopotamya merkezli uygarlıkların son büyük aşaması yaşanır. Tarihin belirleyici olarak Asur İmparatorluğu sahnededir. Babil-Ninova rekabetinde öncülük Ninova'ya geçmiştir. Komşularına dehşet saçmakla

ünlenmişlerdir. İnsan kellelerinden harman yapmak, duvar çekmek, kale yapmak deyimleri Asur İmparatorlarının namı diğerleridir. Savaş seferlerinin en amansızları Kürdistan içlerine, Suriye ve Mısır'a yöneliktir. Anadolu'nun batısına kadar etkilerin yayabilmişlerdir. Bu dönemde Hititler dağılmış -M.Ö 1200'lerde Trakya kökenli Frigler tarafından- yerine, Torosların güneyinde küçük şehir krallıkları kurulmuştur. Kürdistan'da ise bugünkü Botan alanında önce Nairi (nehir anlamındadır) Konfederasyonu -tahminen M.Ö 1200-900-, onun dağılmasından sonra ünlü Urartu devleti kurulmuştur (M.Ö 875-606). Asurlular Hitit sonrası kurulan bu devlet ve beylikler üzerine amansız seferler düzenlemiştir. Başta taş kabartmalar olmak üzere, birçok kalıntı savaş sahnelerini canlandırmaktadır. İnsan kesik kafalarını taşımak alışageldik bir yöntem oluyor. Seferlerin en önemli nedeni yine kereste, maden ve ticaret yollarını ele geçirmektedir. Urartular bu saldırıları durdurmaya başarmışlardır. Savunmada ünlü oldukları anlaşılmaktadır.

Medler bu dönemde daha doğuda, bugünkü İran Kürdistan'ında Urartu örneğinden de yararlanarak kendi varlıklarını güçlendirmekte, siyasi oluşum ihtiyacını kavramakta ve Asurluların doğu seferle-

rine karşı koyarak güç toplamaktadır. Tarihte ünlü 300 yıllık direniş ve hazırlık aslında Urartu dönemini ve güçlenmesini ifade etmektedir. Asur'u yenmek, bugünkü Irak'ın ABD'yi yenmesine benzer. Dolayısıyla çok güçlü hazırlıklar ve taktik yenilikler gerektirir. Sonunda ünlü Med komutanı Ke-yaksar ve Babilli müttefiki Nabukadnezar'la birlikte Ninova'yı yakıp yıkarak varlığını sona erdirirler. M.Ö 612'de Medler (tahminen M.Ö 715-550) yıllarında Ekbatan –bugünkü Hemedan- merkezli imparatorluğa yakın bir siyasi oluşum kurmayı başarmışlardır. Kürt niteliği daha güçlü oluşumdur. Kuzeyden İskit'lerin, güney ve doğudan akraba boylar olan Pers kabilelerinin saldırıları güçlenmelerini engellemiştir. Ünlü komutan Harpagos'un ihaneti ve Pers işbirlikçiliği, iktidar gücünün Med Kralı yeğeni olan Kiros'un eline, dolayısıyla Pers kabile hiyerarşisine geçmesine yol açmıştır.

Pers imparatorluğu Medlerin devamıdır. Bir nevi ortak devlet oluyor. Yine çatışma alanı çoğunlukla İskit istilasındaki Kürdistan'dır. Kiros'un ölümü bile bu alandaki İskitlerle savaşla gerçekleşiyor. İmparatorluğun daha güvenli bir alan olan Güneydoğu Medya'ya doğru kayması kuzeyden ge-

len barbar akınlarından etkilenmektedir. Darius'un (Büyük Dara; M.Ö 520-485) büyük İskit seferi bu belayı kökünden halletmek amacıyla. Anadolu boydan boya iki yüzyılı aşkın (M.Ö 530-330) süre Pers-Med İmparatorluğunun elinde şekillenir. Sırasıyla Frigya, Lidya ve Likya'nın siyasi varlığına son verilip, tüm Ege kıyılarında kurulan şehirler denetime alınır. Denebilir ki, bu dönemde Kürdistan (Medya) uygarlaşma yolunda sakin bir yaşama kavuşur. Ataerkil ailenin güçlenmesi, güçlü Med aşiret yapısı, Pers ordusunda da Medleri ayrıcalıklı kılar. Mısırın da fethedilmesiyle (M.Ö 525) uygarlığın ana merkezi Med ve Pers bölgelerine kaymıştır. Babil yarı bağımlı bir statü altında hala uygarlığın kültürel başkenti durumundadır.

Tarih Helen ve Makedon aristokrasisinde, Anadolu'yu tamamen fethetme ve böylelikle hem büyük Med-Pers tehlikesini ortadan kaldırma hem de hiç görmedikleri kadar zenginliklerine el koymanın bir tutku halini geldiğini kaydetmektedir. Gece gündüz bunun hayalini kurmakta ve siyasi tartışmasını yapmaktadır. Bunu başarmanın en büyük tanrısal iş olduğu müşterek inanç olmaktadır. Büyük düşünür Aristo (M.Ö 385-320) bu inancı ve bilinci, öğrencisi olan Makedon kralı Filipos'un oğlu Büyük İskender'e sürekli

aşlamaktadır. Doğu insanların hayvan gibi görme ve karınca gibi ezme fikri büyük ihtimalle Aristo tarafından İskender'e aşılarmıştır. İskender bu atmosfer içinde ve hocasının sıkı eğitimi altında yetiştikten sonra, çok genç yaşta babasının öldürülmesinden sonra önce Helen birliğini ve sonra Makedonya etrafındaki boyları birleştirdikten sonra, tarihin seyrini değiştiren Doğu seferine açılır. Adeta Büyük Darius'a Büyük İskender olarak yanıt vermektedir. Bilindiği üzere döneminde yıldırım seferleri diyebileceğimiz savaşlarla insanları adeta karınca gibi ayağı altında ezip ta Hindistan Ganj nehrine kadar gider. Zaptetmedik yer bırakmaz. En ünlü savaşı Gavgemala (M.Ö 331) bugünkü Erbil civarında olan Arbela'da geçer. Pers İmparatorluğu büyük içinde düşer. O dönemin kültürel başkenti olan Babil'e tekrar döndüğünde, şanına yaraşır işler yapmaya devam eder. Doğu-Batı sentezinin sembolü olarak on bin Balkanlı savaşçı erkekle on bin Med ve Pers asilzade kızlarını bir seferinde evlendirir. Kendisine yendiği son kral olan III. Darius'un kızı düşer. Bu sefer batıda yeni doğmakta olan Roma Cumhuriyeti üzerine yürüme hazırlığını

yaparken, bataklık sivri sineklerinden kaptığı mikroppla çok genç yaşta ölür.

Kürdistan'da İskender'in izleri çoktur. Bitlis, komutanlarından Ballis'ten kalmaz. Zağros dağlarını bir gerilla gibi aştığı söylenebilir. Askerlikte İskender'in bir yarı-tanrı olduğu söylenebilir. Bu seferlerle Kürdistan yeni bir ikilemin kısılcına girecektir. Meşhur **Doğu-Batı** çatışmasının merkezi alanı olacaktır. İran'da Persler yerine kurulan Part (MÖ. 250-216) İmparatorluğuyla İskender sonrası Helen krallıkları arasındaki çatışmaların ağırlık merkezi yine Kürdistan'dır. Devreye Ermeni krallıkları da girmiştir. Fetih hakkı tüm hakların temeli olarak elden ele geçer. Dicle-Fırat kıyıları kalelerle donanır. Tüm kentler kale ve surlarıyla bir savunma anlayışı içindedir. Yine de Helen krallıkları döneminde Komagene (Samsat merkezli), Abgar (Urfa merkezli) ve Palmira (Palmyra merkezli) krallıklar özel bir önem kazanırlar. Doğu-Batı sentezinin seçkin eserlerini yaratırlar. Zihniyet olarak hem daha önceki, hem sonraki dönemlerden farklıdır. Uygarlığın parlak bir dönemi olarak da değerlendirilebilir. İran (Part) ve Helen etkinliği iç içe yaşanır. Kültür alışverişi, ticaret alışverişleri kadar canlıdır.

Hız. İsa, sonra Roma teröründen kaçan Havarilerin ilk durakları yine Kürdistan kapıları olan Antakya, Urfa ve Nusaybin yöreleridir. Denilebilir ki, siyasal ve dinsel terörün yeni yeni boy verdiği bir döneme girilmektedir. Roma imparatorluğu en geç M.S 50 yıllarında tüm Anadolu, Suriye, İsrail ve Lübnan'ı fethetmiş, Fırat kıyılarını da aşmıştır. Yeni ortaya çıkan Hristiyan gruplar İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra dağ kovuklarına, yeraltı yerleşim alanlarına, mağaralara, çöllere çekilmektedir. Yarı-gizli bir dönem yaşanmaktadır. Siyasi terör belki de kitlesel olarak ilk defa Hristiyan müminler üzerinde uygulanmaktadır. Kürdistan dağlarının ilk sığınılan merkez olmaları bu yüzdendir. Artık tüm Helen krallıklarını ele geçirmiş Roma İmparatorluğu Part İmparatorluğunun sınırlarına dayanmıştır. Ünlü Romalı komutan Crasus ölü ele geçtiğinde (M.S 50'ler) Partlar ve Ermeniler bayram edecekler. Crasus'un başı günlerce teşhir edilecektir. Alan Kürdistan'daki Ktesifon kentidir.

3. yüzyıldan itibaren sıra Roma-Sasani İmparatorluğu arasındaki çatışmalara gelir. Tarihin en zor savaşları yine Kürdistan üzerinde geçer, sınır kâh Fırat kâh Dicle olur. Diyarbekir ve Nusaybin gibi

kentler defalarca yıkılır, el değiştirir. Kürdistan sürekli parçalanır. Uygarlığın bağrındaki şiddetin, talanın sürekli kustuğu alandan gelişme beklemek gerçekçi olmaz. Komlar halinde dağlarda yaşam sürerken, kent merkezleri istila karargâhlarıdır. Etnik toplumla, askeri toplum arasında net bir ayrım oluşur. Aradaki tüccar halka istilacıyla etnik gruplar arasındaki ara halkadır. 4. ve 5. yüzyıllar iki imparatorluğun sürekli savaşlarından ötürü alanda adeta karanlık bir dönem yaşanır. Ancak Hristiyan ve Manici grupların terör korkusu altındaki propaganda faaliyetleri tek ciddi sosyal etkinliktir. Palmira, Abgar ve Komagene'nin yıkılması karınlık dönemin başlangıcı olabilir. Klasik köleciliğin son demleri yaşanmaktadır. Hristiyanlık yeni dönemin müjdeciliğini yapmaktadır. Karanlıktan sonraki aydınlığın, tanrısal krallığın inancını sürekli vermektedir. Kurtuluş ideolojisi geliştirilmiştir. Sosyal kurtuluş ordusu kurulmuştur. Her iki imparatorluk içten içe çökmektedir. Dıştan etnisitenin daha sert saldırıları Roma'yı önce bölecek, bir bölümünün yıkılmasına yol açacaktır. İkinci Roma olarak Bizans İmparatorluğu artık Mezopotamya'nın peşindedir. Hristiyan mezhep çatışmaları da eklenince, tıpkı günümüzün Sünniliği ile Aleviliği gibi bir bölünme doğar. Siya-

sal çatışmalara dinsel-mezhepsel çatışmalar da katılmıştır. Sosyal mücadele dinsel kisve altında verilirken, etnik çatışmalar kavim görüntüsüne bürünmektedir. Süryani papazlar, özellikle Nesturiler tam bilgi savaşçısı gibidir. Siyasal-askeri çatışmaların paraleli mezhep ve din çatışmalarıdır. Süreç, yeniden dünyaya dönecek mehdi, Mesih ve ahir zaman peygamber beklentisiyle geçer.

Hız. Muhammed zamanı koklamada yeteneklidir. Beklenen peygamberin kendisi olabileceğine inancı gittikçe artmaktadır. Cahiliyenin karanlığını yaşayan Arap kabile çatışmaları içinde bir güneş gibi doğar. Asrı- saadet gelmek üzeredir. 6. ve 7. yüzyıllar İslam'ın doğuş ve büyük yayılış dönemidir. Hak gelir, batıl gider. Güneş doğar, karanlık kalkar. Ardı sıra fetihler ve bu sefer güneyden Kürdistan kapılarına dayanma gerçekleşir. Savaş artık hanedanlık, krallık için değil din, İslam için gündemdedir.

İslam fetihleri 642'de Kadisiye'deki yenilgiden sonra Kürdistan'da yoğunlaşır. Belde belde alanın İslamileşme süreci başlar. İranlılar Şia mezhebiyle kendi farklılıklarını korumaya çalışırken, Kürtler Zerdeştilikteki ısrar ve en zayıf bir İslami örtü ola-

rak Alevilikle etnik ve kavmi varlıklarını sürdürmeye çalışırlar. Sünni Kürtlük, aslında yenilmiş ve ihanet etmiş Kürtlüktür. İslam kelime olarak her ne kadar barışı çağırırsa da, etkili bir Arap ulusal savaş ideolojisidir. Günümüzün küreselleşmesi gibi dünya çapında küreselleşmek ister. Cihat en büyük ibadettir. Cihat (savaş) yolunda fethedilen her şey senindir. Yenilenleri istersen köle kılabilirsin. Kadınlara olduğu gibi el koyabilirsin. Günümüzün iktidar tarzı gibi sadece askeri fetihle yetinilmiyor. Fethedilenlerin tüm sosyal, ekonomik, inançsal değerleri üzerinde denetim ve hakimiyet kuruluyor. Zihni egemenlik en yoğun yaşananıdır. İslam feodalizmin ideolojisi olarak tüm Ortadoğu toplumunu yeniden biçimlendirme iddiasındadır. Tek ve inanmış ümmet anlayışı peşi sıra yükselecek olan İslam İmparatorluğunun sosyal temelini hazırlamaktadır. Büyük bir maharetle yaratılan tek tanrılı ideoloji aslında tek yetkili otorite olarak sultanlığın ideolojik temelidir. Mümin tabanla sultan tepeyi ustaca yaratan İslam belki de dünyada merkezi feodalizmin en usta teorisidir.

Ta Sümerlerden beri Arabistan yarımadasından bir türlü çıkamayan Arap etnisitesi İslam'la tarihin en büyük kalkışlarından birini yapar. Binlerce yıl susadığı iktidar hevesini Bizans ve Sasanileri

yıkarak giderir. Görkemli bir feodal medeniyet kurar. Emevi (M.S 650-750) ve Abbasiler (M.S 750-1258) Arap İmparatorluğunun doruğunu teşkil ederler. Kürdistan üzerindeki yayılımları güçlüdür. Toros ve Zağros eteklerine kadar yayılırlar. Büyük katliamlar yaşanır. İskendervari bir Haccac yürüyüşü vardır. Kafkas, Hindikuş, Pirene ve İstanbul eteklerine kadar yayılım gücü gösterirler. M.S 1000'lere geldiğimizde İslamiyet doruk noktasına varmıştır. M.Ö 1000'lerde İbrani kabilesinin yaptığını M.S 1000'lerde Arap kabileleri yapacaktır. Ardı sıra Türk-Oğuz boylarından Selçuklular ve Osmanlılar gelecektir. Son büyük seferleri İslam ve Sünnilik adına Türk kökenli sultanlar yönetecektir. Abbasi ve Selçuklular döneminde klasik çatışma çizgisi yine Kürdistan'da geçer. Bizans ve sultanlık güçleri savaşlarının büyük kısmını Kürdistan bölgelerindeki kentleri alıp geri vermeleri biçiminde yürütür. Kürdistan'ın İslamlaştırılması tamamlanır. Selçuklu Sultanı Alparslan'ın 1071 Malazgirt Savaşıyla Bizanslı güçler Kürdistan'dan atılır. Eyyubi sultanlarıyla, Türk beylikleri döneminde beylikler arası çatışmalar olsa da, İslami uygarlık gelişme kaydeder. Urfa, Mardin, Diyarbakir,

Siirt, Malatya ve Elaziz gibi yörelerde İslam öne geçer. İslami kültür Hristiyan, Süryani ve Ermeni varlığını ikinci plana iter.

13. ve 14. yüzyıllarda Haçlı ve Moğol saldırıları bölgede çekirge sürüleri gibi bir kırığa yol açar. Göçler, dağlara çekilmeler devam eder. Bölge tekrar çalkalanır. Bu sefer geleneksel bölünme ve savaş çizgisi İran merkezli Safevilerle Anadolu ve Balkan merkezli Osmanlılar arasında çizilir. Bir nevi Bizans-Sasani ikilemi yenilenmiş olur. Yavuz Selim'in 1514 Çaldıran zaferiyle -Kürtlerin Sünni kesimiyle birlikte- klasik doğu sınırı en doğuda çizilir. Kürdistan'ın günümüze kadar süreceğ bölünmesinin temeli atılır. Sınır boylarında sık sık içeriye yönelik saldırılar olursa da, 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşmasıyla günümüze kadar süreceğ Kürdistan bölünmesi ve Anadolucu güçle İrancı güç arasındaki sınır hattı resmen çizilmiş ve tanınmış olur. Mezopotamya ve Kürtlerin büyük çoğunluğu Osmanlı imparatorluk sınırında kalır. 1800'lerin başlarına kadar Osmanlılarla Kürt beylik ve hükümetleri arasında kurulan denge içinde nispeten sakin bir dönem yaşanır. İslam uygarlığı Sünni çizgisinde gelişirken, direngen Zerdeşti ve Alevi Kürtler yarı-isyan halinde dağların dorukları ve gözden ırak köşelerde yaşamak zorunda kalır. Yavuz Selim'in Sa-

fevi korkusu nedeniyle Kuyucu Murat Paşa sadrazamlığında 40 bin Alevi'yi diri diri kuyulara doldurması ve Pir Sultan Abdal'ın idamları, terörün en acımasız ve iz bırakan örnekleridir. Daha önceleri komünal düzen arayışında olan Şeyh Bedrettin önderlikli hareketin katliamla sonuçlanması ve şeyhin idamı önemli terör örnekleridir. Yoksulluk ve zoraki askerlik ve vergilere başkaldırı olan Celali isyanları ve ezilmeleri, İslam aristokrasisinin terör dalgasını nasıl tırmandırdığının göstergeleridir. Osmanlı terörü en az dış boyutlu savaşlar kadar acımasızdır.

1800'lerin başlarından imparatorluğun yıkılışına kadar Kürdistan, dönemin büyük bir kısmını isyanlarla ve bastırma seferleriyle geçirir. 19. yüzyıl boydan boya isyan ve bastırma yüzyılıdır. İngiliz ve Fransız misyonerlerinin etkisiyle imparatorlukla aralarını bozan Ermeni ve Süryaniler üzerine bastırma seferlerinde bu yüzyılda artış olur. Yüzyılın bitiminde, 20. yüzyılın başlarında tarihin bu en eski halkları neredeyse silinir. Kapitalizmin kışkırttığı milliyetçilik yavaş yavaş zehirli ürünlerini vermektedir. Kürtlerin

aynı akıbeta uğramamaları farklı din ve direnişlerinin kapsamlı olmasından ötürüdür.

Ortaçağdaki din ve mezhep çatışmaları en az ilkçağdaki çatışma ve savaşlar kadar tahripkâr etki bırakmıştır. Kürdistan'da uygarlaşmanın bu çatışma ve savaşlar nedeniyle gelişemeyeceği açıktır. Sürekli dağ kovuklarında varlıklarını korumaya çalışan etnisiteyle, istila ve işgal karargâhları olan şehirlerin yapısı diyalektik bir ilişkiyi yakalayacak bir durumda değildir. Her bölüntü kendi geriliğinde ve izole edilmişliğinde adeta boğulur. İslam'ın selam yüzü biraz kazındığında, altında binlerce yıllık zorba ve istismarcı gücün çıktığı görülecektir. Sultan ve bendeleri her türlü tanrısal sıfatlar altında, ayet ve hadislerle kamufle edilen bir zorbalık ve sömürü rejimi yürütmektedir. Eşkıyanın dağdaki kaba ve açık yüzlü iken, şehirdeki ve iktidarda olanın cüppeli, sarıklı ve ağzı örtülü olarak aynı zorbalığı ve istismarcılığı tanrıdan onaylı olarak yürütmektedir. Fark özde değil biçimdedir.

Neolitik dönemin sosyal nitelikli mücadeleleriyle başlayan ilkçağ köleliğinin savaşlarıyla tırmandırılan ve ortaçağ feodalizminin savaş ve terörüyle sürekli yoğunlaştırılan Kürdistan üzerindeki mücadele, savaş ve terör ortamında Kürt

halkının varlığını koruması bile oldukça değer taşımaktadır. Güçlü ve gelişkin uygarlıklar altındaki kadar olmasa da, etnik direnişçilik tüm kusurlarına rağmen Kürtleri bu amansız tarihi süreç içinde var kılan temel faktördür.

Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasından sonra Kürdistan'ın daha da parçalanması ve şiddet ortamına çekilmesi gelişti. Yeni emperyalist ve sömürgeci güç olarak yükselen İngiltere ve Fransa'nın çizdiği Ortadoğu haritasında Kürdistan üzerinde Türkiye Cumhuriyeti, İran şahlığı, Irak monarşisi ve Suriye-Fransız yönetiminin egemenliği geçerli kılındı. Daha doğrusu dayatıldı. Yeni rejimler altında çıkarları daha da daraltılan Kürt işbirlikçi üst tabakasının sınırlı ve eski otonom heveslerinden kaynaklanan ve çoğu tahriklere dayanan isyan hareketleri terörün yoğunlaşmasına yol açtı. Ayaklanmalar ulusal ve demokratik talepleri geliştirmiş olmaktan uzaktı. Eski ayrıcalıklı günlerini arayan Kürt işbirlikçi feodalitesinin yeni rejimlerden pay isteme kavgasıydı. Kapitalizme dayalı ve milliyetçi ideolojiden etkilenen yeni rejimlerin tek ulus, tek dil, üniter devlet fanatizminden Kürtlerin payına düşen, eskisinden beter inkâr edilmek,

baskı altına alınmak, isyan halinde katliam ve zoraki asimilasyonla ortaçağ karanlığına terk edilmekti. Tam anlamıyla cendereye alınma söz konusuydu. Denebilir ki, dünyada Yahudilerden sonra bölgesel çapta şoven milliyetçiliğin en yoğun terörünü yaşıyan halk, etnik ve olgusal varlık olarak Kürtlerdi. Kürtlerin kendi işbirlikçi hainleri tarafından feodal geriliğe terk edilmeleri, çağdaş millî demokratik hareketlere bile anlam verememeleri yüzünden yaşadıkları durum, 20. yüzyılın en çirkin yüzlerinden biridir.

Türkiye'nin egemenliği altına aldığı Kürdistan'da yürüttüğü politikaya resmi olarak 'sel hareketi' adı verilmekteydi. Üzerinden geçilen her yeri çiğneyip geçmek 'iyi' olarak benimsenmişti. Bunda kaybedilen imparatorluk acısı da vardı. Hiç olmazsa geri kalan parçalar mutlak bir erimeye tabi tutulmalıydı. Dünyanın hiçbir döneminde, hiçbir rejiminde görülmeyen anadil Kürtçe yasağı bile 12 Eylül rejiminde uygulandı. Bin yıllarca yaşanan sosyal mücadeleler, amansız istila, işgal ve kolonileştirme savaşlarına ek olarak, tüm toplumsal değerler üzerine Kürtlüklerini yansıtacak her şey üzerine bir kara şal örtülmüştü. Türkiye Cumhuriyeti statüsü altında Kürtlerin yaşamı üzerine sos-

yal-bilim ve edebiyatın çok yoğun çabaları ancak bazı gerçekleri gün yüzüne çıkarabilir.

İran'da yeni bir imparatorluk hanedanı olarak yükselen Pehlevi Şahlığının uygulamaları da cumhuriyet Türkiye'sinden faksızdır. Simko İsmail ayaklanmasından Mahabad Kürt Cumhuriyeti deneyimine kadar tekrarlanan Kürt hareketliliği benzer ideolojik, sınıfsal nedenlerle kolayca tasfiye edildi. Geriye yoğun bir terör rejimiyle 20. yüzyıla özgü faşist milliyetçi yaklaşımlar hakim kılındı. Irak ve Suriye Kürdistan'ı üzerinde İngiltere ve Fransa'nın uygulamaları, işbirlikçi Arap hanedanlara dayalı aynı bastırma ve sömürge rejimini ege-men kılma biçimindeydi.

20. yüzyıl Kürt olgusunda yaşanan, gerçekten dünyada örneği olmayan 'kafese kapatma ve evcil hayvan haline getirme' politikasıydı. Kürtlerin toplumsal bir olgu olarak insandan sayıldığına dair hiçbir işaret yoktur. Bir Afrika'ya uygulanan sömürge politikaları bile Kürtlere çok görülmüştür. Siyasi, ekonomik, sosyal, hukuki, hatta askeri politikaların çağdaş etnik, ulusal ve sömürgeleştirme baskısı biçimleri bile çok görülmüş, uygulanmamıştır. Yok sayma ("Sen kendini Kürt saymaz-

san, Kürt sorunu yoktur” diyen yeni Başbakan R. T. Erdoğan, aslında derin devletin gerçeğini ezberlemiş olarak söylüyor), “Hakim ulus ve mezhepten olduğun, kendini saydığın oranda kabul görebilirsin” anlayışı, aslında faşizmin en tehlikeli biçimlerinden biridir. Yahudi türü açık ve nettir. İnkâr türü kapalı ve karanlıktır. Kürtlere uygulanan teröre ‘kara terör’ demek yerindedir. 20. yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılın başlarında ABD etkinliğine iyice açılan bölge ve Kürdistan’da, tehlikeli ve çelişkili bir politika takip edilmektedir. Bir yandan Kürt federesi, diğer yandan PKK ve en büyük Türkiye parçasındaki Kürt tasfiyesi –uygulanan savaş ve sonuçları- ABD ve AB’siz asla düşünülemez. Filistin- İsrail oyunundan daha beteri Kürdistan ve komşuları arasında oynanabilir. Mücadele, savaş ve terör politikasına ‘dehşet’ sıfatı eklenebilir. Tarihin hiçbir döneminde ve yerinde hiçbir insan topluluğuna bu yönlü dehşete varan politikalar uygulama ve her şeyi bu politikalara, şiddetin en planlı ve sinsi olanına dayalı olarak belirleme örneğine rastlanmamaktadır.

Hemen şu hususu belirtmeliyim ki, eskiden yaptığımız gibi bu savaş politikalarını Türk, Arap, Fars ulus sömürgeciliği, inkâr ve imhacılığı söylemiyle izah etmeye çalışmak çok yetersiz ve

yanılgılı sonuçlara götürür. Olgu daha kapsamlı tarihsel ve toplumsal sistemlerle ilgilidir. Aynı biçimde Kürdistan'daki uygulamalardan Türk, Arap ve Fars devleti sorumludur tarzındaki söylemler de soyut ve indirgemecedir. Olgunun gerçek oluşumunu izah etmekten uzaktır. Ortada zannedildiği gibi bir Türk, Arap, Fars ulus çıkarı, devleti yoktur. Ulus-devletin kendisi bir sıfattır; ideolojik tanımlamadır, gerçeğin kendisi değildir. Ulusların devleti olmaz. Hatta dar anlamda sınıfların da devleti olmaz. Devlet en azından beş bin yıllık gelenek olup kartopu-nar topu gibi yuvarlana yuvarlana günümüze kadar gelmiş, birçok parçaya bölünmüş, bazı etnisiteler onu çok bazıları az kullanmış, kullananlar da tüm etnisite olmayıp bazı hiyerarşik ve sınıfsal gruplar olmuştur.

Belki de Türk, Arap ve Fars etnisitesi, ulusu, devlet olgusundan Kürtler kadar baskı ve sömürge görmüştür. Türkmen'in çektikleri, Bedevinin yaşadıkları, gulamların gerçekleri Kürtlerden daha azdır demek yanıltıcı olur. Kaldı ki, hangi Kürtler sorusu da çok çok önemlidir. Bu savaş politikalarının en büyük sorumlusu Kürt feodalitesidir. Beylik, mirlik, hacı hocalık taslayan takımıdır. Eğer

bunların, yoksul emekçi Kürt halkına her zaman büyük zarar verenlerin ciddi bir amaca ve yönetime dayanmayan, provokatif ayaklanmaları ve sonradan alçakça teslimiyetleri olmasaydı, hiçbir Türk, Arap, Fars ulusçusu ve devletçisi mevcut uygulamaları icat edemezdi. Dolayısıyla eğer Kürtler için en stratejik olumsuz öge aranacaksa, bunu kendi hainleri içinde araması gerekir. Hem de her zaman ve her yerde. Her yöntem ve amaçla. Çünkü bunlar iğrenç çıkarlarıyla ve Filistin-İsrail trajedisini bile geride bırakabilecek oyunları Kürt halkıyla iktidarları karşı karşıya getirip sonra aradan sıyrılıyorlar. Karşılığında ihanet bedeli mal mülklerini koruyorlar. Hatta metropol ve sayfiye yerlerinde yerleşimler kurarak o lanetli binlerce yıllık oyunu durdurmadan sürdürüyorlar.

Bu politikaların en az beş bin yıllık tarihini - Gilgameş ve Enkidu'dan beri- destan kılıfına bürünmüş de olsa açıklamaya çalıştım.

Çok kaba tarihsel taslağımızdan da anlaşılacağı gibi, Kürdistan'daki gibi mücadele, kavga , savaş, terör uygulamaları kendine has bir iktidar bloğu oluşturmaktadır. Tarihin belli başlı tüm sistemlerinde geçerliğini yoğunlaştırarak sürdüren savaşa, askeri güce dayalı bu iktidar blokları bir hamur gibi toplumun her dokusunu yoğurup biçimlendirmek-

tedir. Ortada öyle Kürt toplumu, ulusu diyebileceğimiz kendine özgü öz dinamikleriyle oluşmuş bir yapı yoktur. Nuh'u Nebiden –gerçekten de öyle kalma iktidarlaşmış, onun kurumsal ifadesi olmuş zorun gelenekleri tayin etmektedir. Bir zaman olmuş mitoloji, söylence olarak, başka bir dönem yüce din denmiş, çağımıza doğru ulusumuz, sınıfımız adına milliyetçiliğimiz, sosyalizmciliğimiz olarak meşruiyet, geçerlilik arayan bu zor aletleri toplumda karışmadıkları, belirlemeye çalışmadıkları tek bir doku bile bırakmamıştır. Asıl Kürt sorunu yaşadığı bu olguların oluş tarzından doğmaktadır. Kürt olgusunun kendisi oluşum tarzından ötürü tam bir sorunlar yığınıdır. İşin en acı ve vahim tarafı bu olgunun sorun çözme yeteneğini büyük oranda kaybetmiş olmasıdır. Olgu sorunsallıktan ötürü boğulmaktadır. Kanser hücrelerine benzeyen Kürt toplum dokularından bahsetmek gerekir. Ağacın kurdu ağaçtandır denilir. Öylesi Kürt kimlik ve şahısları yığınla orta yerde durmaktadır. Kürt dilinden tutalım varsa partisine, Kürt kadınından tutalım sözde en tanınmış liderlerine, köylüsünden kentlisine, aydınından hocasına, dininden milliyetçiliğine, yurtseverinden hainine, diplomatından

politikacısına kadar işin abc'sine bile hakim olamayan ne kadar çaresiz, sahte, kurnaz, hain, korkunç, iyi, güzel ve doğrusu vardır? Kestirilmesi güç bir soru. Sorumlusu kim? Mevcut ve tarihten şekillenmiş, kime, ne kadar, nasıl gerçekten hizmet ettiği de pek kestirilemeyen iktidar parçaları ve sonuçta onları öyle tutan geçmişin, günümüzün zor aygıtları, onların her tür savaş ve terörleri. Bunlardır Kürt toplum olgusunu belirleyen, mevcut hallerde sorumlu ve çaresiz tutan.

Kürdistan kültürel varlığı üzerinde en az savaşlar ve terör kadar, zoraki asimilasyon, tahripkâr rol oynamıştır. Sümerce'nin belki de ilk ve en büyük asimilasyon dili ve kültürü olduğunu belirtmek mübalağa sayılmamalıdır. Kelime ve cümle düzeninden bu gerçeği anlamaktayız. Sırayla Hurrice, Mitanni, Urartu, Med ve Persçe de önce Sümer dilinin, sonra sırayla Akadça kaynaklı Babilce ve Asurice, sonraları Aramice Ortadoğu'nun ilk çağlardaki en büyük asimilasyon dilleriydi. Bu gerçeği Hitit, Urartu, Mitanni, Med ve Pers yazıtlarında görmek mümkündür. Bir nevi günümüz İngilizce'si gibi dönemin 'interetnisite' dili olan Aramice ortak anlaşma aracıdır. Özellikle aristokrasi ve devlet bürokrasisinin yazı dilinin bir tanesinin Aramice olması yaygın rastlanan bir örnektir. Yerel dil ve

Aramice birlikte kullanılmaktadır. Bugün de yaşadığımız gibi hakim iktidar dili nasıl resmi dil olarak devlet ilişkilerde esas ise, o dönemlerde de Aramice -daha önceleri Akadça ve Sümerce- esas dil olup, yerel dil daha çok okuma yazması olmayan halkın sözlü iletişim aracıdır. Aristokrat kesim büyük ihtimalle işbirlikçisi olduğu devletin resmi dili ile konuşmaktadır. Urartu yazılı belgelerinde bu gerçeği görmek mümkündür. Tıpkı bağımlı ülke yöneticilerinin çoğunlukla İngilizce ve Fransızca konuşmaları gibi.

Pers anıtlarında Aramice'nin yeri açıktır. Dönemin hem diplomasi hem ticaret ortak dili olarak tüm Ortadoğu'da dolaşımdadır. Asimilasyonun mimarlıkta, devlet yönetiminde, edebiyatta, hukukta yoğun rol oynadığı bu alanlar ile ilgili tüm belgelerde gözlemlenmektedir. İsa'nın bile Aramice bildiği tahmin edilmektedir. Aramice'nin daha ulusal biçimi olan Süryanice diğer yaygın bir asimilasyon aracıdır. İbranice'nin sınırlı bir etki alanı olması nedeniyle, karşı yayılma halindeki Helenizm'in dili Helence de giderek Ortadoğu'ya nüfuz etmektedir. Bugünkü İngilizce ve Fransızca gibi Helence ve Süryanice rekabet halindedir. İkisi de Kürdistan'da,

özellikle şehirlerinde etki savaşı vermektedir. Urfa bunun tipik bir örneğidir. Aramice, Ermenice, Süryanice, Arapça ve Kürtçe'yi, en son Türkçe'yi yaşamış bir kültür derinliğine sahiptir. Fakat aşırı asimilasyon aşırı bir kozmopolitizme de yol açmaktadır. Urfa'nın bugünkü halinden de bu gerçeği anlamak mümkündür.

Süryanice'nin Kürdistan kültüründeki yeri daha sonraki Arapça'dan ileridir. Bir aydınlanma dili olarak rol oynadığı belirtilebilir. Süryanilerin esas olarak kentte oturmaları bu sonucu doğurmaktadır. Kürtler Komagene halkı olarak göçerliğin, köylülüğün sözlü dili olarak Kürtçe lehçelerini kullanmaktadır. Yazılı kaynakları sınırlıdır. Hiç olmadığı anlamına gelmez. Özellikle Mitannilerin başkenti Waşukkani'de (Hoşpınar, bugünkü Suriye-Türkiye sınırındaki Resulayn ve Amude kentleri) bulunan çok sayıda yazılı belge, M.Ö 1500'lerde proto-Kürtçe'nin yazı dili olarak kullanıldığını göstermektedir.

Kürdistan'da M.Ö 300-250 Helen krallıkları döneminde Helen kökenli halkın varlığı ve özellikle kentlerdeki ağırlıkları, Helence'nin de uzun süre kullanıldığını göstermektedir. Bir nevi sömürgeci dili rolünü oynuyor. Günümüzdeki gibi Kürdistan

kentleri yabancı dil ve kültüre göre yaşarken, kırsaldaki halk yerel dil ve kültürü yaşamaktadır.

İslamiyet ile birlikte öne çıkan dil Arapça'dır. Önceleri bedevilerin dili olan Arapça, kentleşme ve İslamiyet'in doğuşu ile birlikte Ortadoğu'nun en prestijli dil, edebiyat ve bilim dili oldu. Savaş ve iktidarın resmi dili olarak Arapça büyük bir üstünlük kazandı. Zayıf Afrika kökenli diller karşısında tüm Kuzey Afrika'dan ve Zağros-Toros sisteminin güneyine kadar hakim dil oldu. Kültür ve bilimde Arapça ile yaşanmakta ve yapılmaktadır. Ayrıcalıklıdır. Onu kullanan bürokraside yer alabilir. İlim sınıfına girebilir. Bilim yapabilir. Dolayısıyla Arapça yükselmenin, çıkarların etkin dilidir. Bugüne kadar ki önemini bu maddi gerçeklere borçludur. Arapça'dan sonra Farsça'nın etkisi daha sınırlıdır. O da özellikle Selçukluların İran'daki iktidarlarında resmi dil olması nedeniyle yaygınlaştı. Selçukluların Anadolu'yu ele geçirip Konya merkezli bir devlet kurmalarında da resmi dil Farsça'dır. Mevlana Mesnevi'yi Farsça yazmıştır. Türkçe de Kürtçe gibi o dönemde daha çok kırsal alan halkının sözlü dili ve edebiyatının aracıdır.

Arapça'nın hakimiyeti Kürdistan'da çok etkili olmuştur. Özellikle 'melle-molla' tabakasının Arapça'yı ibadet dili olarak kullanma gereği bunda temel rol oynar. Ayrıca Arap yaşam tarzına özentisi şehirlerde hakim olur. Kılık kıyafetten tutalım, şecere-soy belirlemeye kadar Arap gibi olmak moda değeri kazanır. Herkesin hanedanlık öykülerinde bir Arap kulpu takmak usulden sayılır. Eğitim, öğretim, moda, siyaset, diplomasi, sanat, bilim alanındaki hakimiyet Farsça gibi güçlü bir devlet deneyimi olan dil üzerinde bile etkilidir. Yarı yarıya Arapça'nın istilasına uğrar. Tüm Ortadoğular Arap isim ve lakaplarını takarlar. Bu üstünlük ulus-devletlerin ve ulus bilincinin gelişmesine kadar yoğunca devam eder.

Kapitalist sistemin yaygınlaşması, 'ulus-devletin' biçimlenmesi, Kürt kültürü ve dili üzerindeki asimilasyon sürecini daha da yoğunlaştırdı. Arapça, Farsça baskısına Türkçe'nin yükselen baskısı da eklendi. İlk ve ortaçağlarda etnisite bünyesinde varlığını koruyan Kürt dili ve kültürü, bilim ve tekniğin artan olanaklarını resmi dil ve kültür olarak kullanan üç hakim dil ve kültürün etkisi altında iyice ezildi, eritildi. Ortaçağda bile birçok edebi eser (Ahmedê Xani, Mem u Zin gibi) veren Kürt dili ve kültüründe siyasi baskının da etkisi ile

gittikçe daralma yaşandı. Kürtlük dil ve kültür olarak kuşkulu hale dönüştürüldü. Suç konusu oldu. Giderek Kürt olmak kriminalize edildi. Burjuvazinin suç-hapishane pratiğinin en aşırı bir biçim ile karşı karşıya kalındı. Kürt olgusu ve ona dayalı sorsallık en tehlikeli suçlar kategorisine sokuldu. Her üç ulus-devlette -Türk, Fars ve Arap ulus-devletinde dil ve kültürü aşan, tüm varlığı üzerinde bir eritme, uzaklaştırma, hakim dil ve kültüre bağlama kampanyası bütün şiddeti ile yürütüldü. Kürtçe anadil eğitimi dahil, tüm eğitim okullarına kavuşma yasaklandı. Ancak o da imkânları olanlar için hakim ulus okullarında modernizm öğrenilebilirdi. Kürt ve Kürtçe her bakımdan modernizm kapsamı dışına çıkarıldı. En basit Kürtçe müzik, gazete, kitap yayını 'Kürtçülük' sayılarak siyasi suç kapsamına alındı. Halbuki kendileri kendi dillerinde Hitler'i geride bırakan bir milliyetçiliği uyguluyorlardı. 'En yüce ulus' teorilerinden geçilmiyordu. 'Necip millet' Arapların unvanıydı. Türklük, mutlu olma gerekçesiydi. Farisilik en büyük tarihsel soy-luluktu. Kapitalizmin uyandırdığı milliyetçi duygular bütün gerilik durumlarını örtbas eden bir uyuş-turucuya dönüştürülmüştü.

Ancak kapitalizmin üçüncü büyük küreselleşme hamlesi, yerelliğin yükselen değer haline gelmesi, teknolojinin –radyo, TV- dil yasaklarını anlamsız kılması, yurtdışı faaliyet imkânları Kürt ve Kürtçe'nin biraz alan bulmasına, kendine gelmesine katkıda bulundu. Tabii bu olgunun temelinde çağdaş direniş gerçeğinin de belirleyici bir etkisi oldu. Ulusal demokratik direniş beraberinde Kürt kimliğini, dil ve kültürünü, kendine güveni getirdi. Asimilasyonu –zoraki- yaratan savaşçı-iktidar zoru karşısında savunmacı direniş, ulusal dil ve kültürün yeniden doğuşuna ebelik ediyordu.

Etnisitenin ana doğuş yeri olarak Kürdistan'ı belirlemek gerçekçi bir yaklaşım olabilir. Neolitik devrimin en gelişkin ve en eski merkezlerinden birisi olması, halen etkili olan etnik yapıların izahını kolaylaştırır. Kürt toplumu belki de tarihte en eski ve yoğun yaşanan bir etnik topluluklar mozaiğidir. Alanın kuzey-güney, doğu-batı akışkanlığına binlerce yıl merkezlik yapması, tarımsal devrimin üretkenliği bunda temel rol oynar. Aşağı Mezopotamya ve Mısır'da koşullar daha hızlı sınıf temelli uygarlaşmaya uygunken, Yukarı Mezopotamya ve çevresi etnik topluluklar halinde yaşamayı daha avantajlı kılmaktadır. Yarı-göçebelik koşulları, savunma, dağ-ova ilişkileri,

mevsimlik koşullar bu bölgeyi etnisite için ideal kılmaktadır. Neolitik devrim de zaten bu koşulların sonucudur. Nüfusun hızlı artışı yerleşim ve üretim alanları üzerinde erkenden bir mücadeleye yol açmaktadır. Dolayısıyla aşiret tipi örgütlenme en temel savunma, yerleşim ve üretim birimi olabilmektedir. Devlet tarzı örgütlenme çok yönlü saldırılardan ötürü her an yıkılabilecek özellikler taşımaktadır. Koşullar erken bir devletleşmeye uygun düşmemektedir. Aşiret daha küçük köy, kabile birimlerinde yaşam şansı sınırlıdır. Ya bir etkili aşirete katılmak, ya göç etmek, ya da sonuna kadar direnmek seçenekleri teşkil etmektedir. Zor koşullara sığınanların ekseriya direngen ve dar gruplardan olmaları bu görüşü doğrulamaktadır. Ova yerleşimleri ise, ekseriya bir devletin etkisine en kolay giren kesimler olmaktadır. Dağ ve ova aşiretlerini gözlemlediğimizde, en saf, fazla karışmamış olanları dağlık alanında barınmışken, ovada yaşam sürenlerin yoğun bir asimilasyondan geçtikleri görülmektedir. Dağ ve ova Kürtlüğü arasında ciddi farkların oluşması bu nedenledir.

Kürt dil grubunun prototipi tahminen 12.000 yıl öncesine dayanmaktadır. Tarım ve hayvancılık dili

olması, benzer yaşam düzeninde olanların kökenini de teşkil etmekte etkili olmaktadır. Farklılaşarak Hurrilerin belirginlik kazanmasında da temel rol oynamıştır. Hint-Avrupa dil gruplarının güçlü olması, dayandıkları temelin binlerce yıl tarımsal devrimi oluşturmuş olmasından ileri gelmektedir. Böylesi bir dil kökeni olmasaydı, geniş coğrafyadaki temel kelimelerin izahı mümkün olamazdı. Kürdistan'dan yayılmayı fiziki değil kültürel olarak düşünmek gerekir. Tahminen 6.000 yıl önce aşiret oluşumu tam belirginlik kazanmıştır. Kürt aşiretlerinin dağ kökenli olanlarında kullanılan bazı kelimelere Hurilerde rastlanmaktadır. Hatta tüm Hint-Avrupa dil gruplarında kullanılan murd=ölüm, jin=kadın, yaşam, ra=güneş, star=yıldız gibi çok eskiden kalma kelimeler de bu gerçekliği yansıtmaktadır. Tanrılar ve mitolojik düzen arasındaki benzerlik de dikkat çekicidir.

Sümer-Hitit uygarlıkları arasındaki geçiş konumu, proto Kürtleri aşiret varlıklarını güçlendirmeye iten diğer bir etkidir. Erken devletleşmeleri tasfiyelerini daha kolaylaştıracağından, yarı göçer, bir nevi yarı gerilla tarzı bir yaşamı tercih etmelerini beraberinde getirmektedir. Etraflarında ne kadar devlet kurulursa o denli aşiret yapılarını güçlendirme gereği ortaya çıkmaktadır. Kürtlerde aşi-

ret yarı gerilladır. Aşiret örgütlenmesi içinde aileye daha yakından baktığımızda, ana erk ve özgürlük öne çıkmaktadır. Kadın hayli etkin ve özgürdür. Bundan çıkan sonuç, aşiret direngenliğinin yarı gerilla tarzında gelişmiş olmasıdır. Bir kez daha kadının özgürlük düzeyi toplumun özgürlük düzeyini belirlerken görmekteyiz. Kürt kadınının geleneksel atikliği, gücü, yiğitliği çok eski bir tarihi gelenekten kaynaklanmaktadır. Aşiret tarzı yaşamın olumsuz yönü ise, daha gelişkin bir topluma dönüşme imkânının kısıtlı olmasıdır.

Sınıflı toplum kenti doğurmaktadır. Kentle birlikte yazı, sanat, bilim daha hızlı gelişmektedir. Devletin kuruluşu düşünce ve eylem kapasitesini son derece artırmaktadır. Ekonomik verim ile birlikte kalabalık nüfus bir arada yaşayabilmektedir. Kürtlerin yeteneksiz olduklarından değil, tersine çok yetenekli olmalarından ötürü ülkelerinde özgür yaşamda ısrar etmeleri, belki köleci uygarlığın gelişiminden onları alıkoymuştur. Ama varlıklarını korumaları da bu özgürlük direnişi sayesinde olmuştur. Aslında gelişmişlik kriterlerini özgürlük olarak belirlersek, Kürtler belki de tarihte en ileri halk, etnik grubudur. Mezopotamya merkezli uy-

garlıkların M.Ö 330'lara kadar gelmesinde Kürt aşiret statüsü bölgenin en çok itibar edilen, ilişkisi aranılan özellikler taşımaktadır. Bunun için en iyi kaynak Heredot Tarihidir. Sık sık Medlerden bahseden Heredot, o dönemde bile gelişkin Grek toplumunu Med işbirlikçisi sayan eğilimlere işaret etmektedir. O dönem Kürtleri olarak Medler aranılan özelliklerini özgür kimliklerine borçludurlar.

Zerdüşt dini özgür ahlaklı niteliği en güçlü dindir. Kadın-erkek ilişkilerinde eşitlik ve özgürlüğe yakın bir sisteme sahiptir. İdeal bir eşlik düzenini salık vermektedir. İyi bir eş olmayı iyi ahlakın seçkin bir erdemi saymaktadır. Çocukların yetiştirilmesine özen vermekte, doğruluk ilk eğitim ilkesi olmaktadır. Yalan söylememek büyük önem taşır. Hayvan ve çevreye en çok dikkat çeken dindir. Kürt ailesinin güçlü olmasında Zerdüştlüğün bu etkileri barizdir. Halen Ezidi ve Alevi Kürtlerinde bu benzer gelenekler canlıdır.

Uygarlıkların etkisine girdikçe ahlakları ve aşiret düzenleri bozulmaktadır. Helenizm istilasından sonra Doğu-Batı sentezi uygarlaşma yolunda yeni bir aşama sağlamaktadır. Komagene krallık anıtı olan Nemrut harabelerindeki yazıtlar bu gerçeği iyi yansıtmaktadır. İslamiyet'in doğuşuna kadar Kürt sosyal yaşamında dağ yerini korumaktadır. Bunun-

la birlikte önce Pers, daha sonra Part ve Sasani İmparatorluğunda bir Kürt aristokrat sınıfının yer edindiği tahmin edilebilir. Etnisiteden ayrışan bir aristokrasi kendi başına olmaktan uzaktır. Belki Pers öncesi bu yeteneği vardır. Ama imparatorluk işbirlikçisi olduktan sonra daha çok bende, kul tarzı bağılıkları beklenebilir. Eldeki veriler aristokrat sınıfın bu niteliği iyi yansıtmaktadır. Kürt etnisitesi ne kadar özgürse, aristokrasisi de o kadar silik ve işbirlikçidir. Bu temelde sınıflaşma çarpık ve soy inkârcılığıyla iç içedir. Bir Grek, Roma, Pers aristokrat sınıfı Kürt toplumunda öne çıkamamaktadır. Daha çok hakim aristokrasilerin içinde, onlara özenerek şekillenmektedir. Kraldan çok kralcı nitelemesi Kürt işbirlikçiliği için kullanılabilir. Bir Roma aristokrasisi, hatta Sümer, Mısır benzeri bir devlet sınıfı doğsaydı, şüphesiz Kürdistan'daki toplumsal gelişme farklı olurdu. Kendi kentleri yoktur. Kurulmuş kentlerin bende-leridir. Helenlerin kurdukları kentlere baktığımızda büyük farkı görüyoruz.

Tüm bu dönemler boyunca köy-kent ayrımı derinden bir toplumsal ayrıma eşlik etmektedir. Pers egemenliğinden beri kentler yabancı merkezler

rolünü oynarken, kom ve göçerlik yerel kültüre taşıyıcılık yapmaktadır. Uzun süre bu gerçeklik devam edecektir. Kentler önce Sümerlerin, sonra sırasıyla Babil, Asur, Pers, Helen, Roma, Bizans, Osmanlı ve daha sonraki ulus-devletleri damgasını taşıyacaktır. Buna karşın köy ve kom Kürtlüğü taşıyıp temsil edecektir. Kürtlerin köy ve kom toplumu olarak kalmasında keyfilik değil, acımasız istila, işgal ve yabancı kentleşme belirleyici rol oynamıştır. Kent yabancılaşma köleleşme ve işbirlikçilik anlamına gelmektedir.

İslamiyet Kürt etnisitesi ve aristokrasisi üzerindeki etkisi çok yönlü olmuştur. Etnik işbirlikçiler ve kent aristokratları ilk biat eden kesimlerdir. Teslimiyetleri köklüdür. Ortaçağ sınıflaşmasındaki rolleri günümüze kadar süren ihanetlerin temelidir. Kırsal alan Kürtlüğünden kendilerini ayrı sayıp hakim iktidar grupları içinde örgütleyebilmektedir. Bu konuyu objektif ele aldığımızda daha iyi çözebilmekteyiz. Etraf binlerce yıl evvel uygarlık alanı olarak örgütlenmiştir. Kentler tamamen yabancıdır. Kendi öz kentlerini kurma fırsatı tanınmamaktadır. Birer fatih olarak dağdan inmektedirler. Çoktan beri işbirlikçiler yolu açmıştır. Daha sonraki gelene düşen, o yolu takiptir. Sümerleşmeden tutalım Helenleşmeye, Persleşmeden tu-

talım Araplaşmaya kadar her hakim soy grubunda erimekten geri kalmamışlardır. Kendi hiyerarşisini bu temelde kaybeden veya yaşayan etnisitenin kendi dil ve kültürünü geliştiremeyeceği anlaşıldır. Ortaçağda bazı Kürt hanedanları olmuşsa da bunlar Arapça ve Farsça'nın etkilerini aşarak milli bir hanedan seviyesine erişememişlerdir. En ünlüleri Mervaniler ve Eyyubiler (M.S 990-1090, 1775-1250) egemenlik dönemlerinde Arap hanedanlarından pek farklı olamamışlardır. Kürtçe ile herhangi ciddi bir çaba ortaya koyamamışlardır. Klasik çizgi sürdürülmüştür. Halkın İslamiyet'i çeşitli mezhep ve tarikatlar biçiminde yaşaması, özünün biraz korunmasında yararlı olmuştur. Ortaçağ feodalizmi Kürtlerin kavmi niteliğini tüm olumsuzluklara rağmen silmeyi başaramamış, bilakis sınırlıda olsa siyasi, entelektüel, edebi birçok gelişmede varlıklarını ortaya koymuşlardır. Şerefname (1596), Mem û Zin (1690'lar) Kürtçe'nin ve Kürt kavimsel özelliğinin gelişkinliğine örnek gösterilebilir. İlk defa aşiret gruplarından ayrılımların olduğunu görmekteyiz.

Kurmanc dediğimiz ayrışma aşiret dışı bir kitleyi nitelemektedir. Gerek aşiret düzeninin

dağılması, gerek kopmalar bu kitleyi sürekli beslemiştir. Şehrin ilk varoşlarını halk olarak Kurmanclar teşkil etmiştir. 19. yüzyıldan sonra bu sürecin hızlandığı görülmektedir. Kapitalizmin işçileştirme sürecine de benzetilebilir. Kurmanc tam Kürtlüğe denk düşmektedir. Aşiret Kürd'ü ile Kurmanc arasında fark bulunmaktadır. Aşiret hiyerarşisiz düşünülemez, Kurmanc ise ailesi ile dir. Bir nevi bir Kürt işçisidir. İşçi sınıfıdır. Karker bu gruba doğru nitelendirmektedir.

Serf, gulam Kürd'ü ağanın bendesidir. Ortaçağda gelişen ağalık Kürt aristokrasisinde özgün bir yere sahiptir. Aşiretten serf yaratmayı başarmıştır. Ağalık özellikle Osmanlı döneminde gelişme kaydetmiştir. Daha çok tarımsal olanakları olan köylerde gelişmiştir. Etnisite eğer bir tarım köyüne yerleşmişse, hiyerarşide ağalık biçiminde dönüşüm sağlamaktadır. Ağa sertliği ile tanınmaktadır. Aşiret reisinden farklıdır. Sopa gücüne eğilimlidir. Aşiret reisi ise akrabalık bağlarına dayanarak yönetmektedir. Şeyhlik kurumu daha çok bir Arap geleneği olarak benimsenmiştir. Dinsel etkinliğin yarattığı bir kurumdur. Ekonomik temelli olmakla birlikte, ortaçağ entelektüelliğini daha çok temsil eder. Tarikat şefi ile benzerlikler taşımaktadır. Aşiret reisi, köy ağası ve dini-tarikat şeyhliği ortaçağın

Kürt hakim sınıfları olarak nitelenebilir. Sınıfsallıkta belli bir gelişme ortaya çıkmıştır.

Osmanlılarla Şerefhanlıların (Bitlis Emiri, İdris-i Bitlisi manevi önderleri olmaktadır) işbirliği etmesinde çıkar sağlayan bu hakim tabaka, 19. yüzyıldan itibaren çıkarlarını yitirince isyan sürecine girmiştir. Merkezi devletin ağır vergi ve askerlik talebi eski statüyü aşınca, 19. yüzyıl boydan boya isyanlar ile geçmiştir. Fakat Kürt milliyetçiliği seviyesine ulaşamamışlardır. Batıdaki burjuvanın, hatta yanı başlarındaki Ermeni ve Süryani milliyetçiliğinin seviyesine bile erişememişlerdir. Yenilmeleri halk üzerinde bile olumsuz etki bırakmıştır. Özgürlük düzeyinin düşmesine neden olmuştur. Kürt kavmini bir ulusal harekete taşıyamamışlardır. Geleneksel rolü pek aştıkları söylenemez. Kürtler için baş aşağı gidişi bu 19. yüzyıl isyanlarıyla başlatabiliriz. Tarihte ilk defa Kürt statüsü silinmekte, herhangi özgün siyasi bir rolü kalmamaktadır. Birinci dünya savaşından sonra Osmanlı sultanlığının yıkılması Kürt işbirlikçilerini de zor duruma düşürmüştür. Ulusal kurtuluş savaşının halifenin kurtarılması için değil, cumhuriyet için olduğunu anlayınca, başlangıçtaki işbir-

likçiği isyanlara dönüştürmüşlerdir. Yenilmelerinin arkasından en inkârcı ve işbirlikçi bir statünün gelişmesinde rol oynamışlardır. Kürt niteliklerini önemli oranda yitirdikçe, devletler içinde ajan bir klik gibi hareket etmekten geri durmamışlardır. Azınlık grupları gibi kendilerini kabul ettirmek için hakim ulusların en keskin milliyetçisi kesilmekten geri durmamışlardır. Dincilikleri de, milliyetçilikleri de her halk ve ulus için tehlikelidir.

Kürt uluslaşması değişik ve çelişik bir seyir izlemektedir. Ortak pazarın etrafında kendi dil ve kültür sınırlarında gelişme olanağını bulamamıştır. İsyanlar ve sert bastırmalar bu şansı vermemiştir. Direnişlerin kırılması ve çağdaş bir ulusal hareketin yaratılamaması çok geri bir uluslaşma düzeyine yol açmıştır. Çağdaş ulusal parti ve hareketlere dönüşememişlerdir. Kürt aydınlanmasına da kayda değer bir katkı sunulamamıştır. Türkler ile birlikte cumhuriyet kurulmasına rağmen, eski düzen arayışları, cumhuriyeti tanıyamamaları bu şansın da boşa gitmesine ve yeni isyanlarla daha çok Kürtlerin aleyhine dönmesine sebep olmuşlardır. Daha sonraki asimilasyona yatışları, hakim ulus siyasetlerinde ilkesiz ve haince yol almaları, ulusal kurtuluş çağı olan 20. yüzyılın Kürtlerin aleyhine en kötü geçen yüzyıl olmasında belirleyici rol oy-

namışlardır. Kendi milliyetlerini kirlettikleri oranda, içlerinde rol oynamaya çalıştıkları milliyet veya milletleri de kirletmişlerdir.

Tarihte Kürt boylarının rolü çoğunlukla etraflarında kurulan uygarlıklara karşı dıştan etkileme ve tepkileme tarzından olmuştur. Kendi coğrafyalarında sınırlı sayıda uygarlıksal gelişme yaşamışlardır. Daha çok dıştan gelen istila ve işgallere karşı etnisite -aşiret, kabile boyları- temelinde direnme, varlıkların koruma ve buna imkân veren işbirliğine girme biçiminde olmuştur. Bu niteliklerini günümüzde de korumaktadır.